

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

Ottende Aargang.

Kjøbenhavn.

Otto Schwartz's Forlag.

1868. 1869.

Digitized by Google

Tidskriftets Redaktion:

C. Berg, *O. Fibiger,* *K. J. Lyngby,* *J. Pio,*
Formand, Sekretair.

Comitee i Lund:

Prof. *A. Th. Lysander,* Rektor *S. G. Cavallin,* Adjunkt *Chr. Cavallin.*

Comitee i Christiania:

Prof. *O. Rygh,* Overlærer *E. Schreiner,* Prof. *S. Bugge.*

Upsala:

Adjunkt *Häggström.*

Medarbeidere i denne Aargang.

Bang, J. P., Adjunkt, Dr. Rönne.
Berg, C., Rektor. Frederiksborg.
Bergmann, L. A. C., Adjunkt. Kjøbenhavn.
Bjerring, Vilh., Prof. Kjøbenhavn.
Bugge, Sophus, Prof. Christiania.
Christensen, R., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Christensen Schmidt, C. P., Collaborator. Kjøbenhavn.
Dyrlund, F., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Fibiger, O., Overlærer. Kjøbenhavn.
Freudenthal, A. O., Docent, Mag. Helsingfors.
Hommel, L. L., Skolebestyrer. Kjøbenhavn.
Jessen, E., Dr. Kjøbenhavn.
Lund, G. F. V., Rektor, Professor, Dr. Aarhus.
Schandorph, S., Cand. theol. Kjøbenhavn.
Stephens, George, Prof. Kjøbenhavn.
Thomsen, C., Collaborator. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Professor, Dr. Kjøbenhavn.
Varberg, Rudolf, Justitssekretair. Kjøbenhavn. † 8. Mai 1869.
Voss, P., Skolebestyrer. Christiania.

I n d h o l d.

	Side
Det danske Sprogs Tonelag. Af <i>L. L. Hommel</i>	1.
Om textbehandlingen i Xenophons Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους. Af <i>C. Thomsen</i>	32.
Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere. I. II. Af <i>Sophus Bugge</i>	40. 287.
Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab. Med særligt hensyn til Finland. Af <i>A. O. Freudenthal</i>	79.
Småting. Af <i>Rudolph Varberg</i>	89.
En Efterslæt til Dialogus de oratoribus. Af <i>P. Voss</i>	91.
Til Demosthenes de cor. § 60. Af <i>P. Voss</i>	92.
Prøve af en Euripides-Oversættelse (Troerinderne) V. 98—568.) Af <i>Christensen Schmidt</i>	94.
Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter. III. Af <i>Sophus Bugge</i>	163.
Sum cuique. Af <i>J. L. Ussing</i>	204.
Bemærkninger til Hr. Docent Captain <i>Svend Grundtvigs</i> Artikel «Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?» Af <i>E. Jessen</i>	213.
Om den nyeste tids kritik af teksten i Cicero de officiis. Af <i>G. F. V. Lund</i>	259.
The copies of some runic stones. Af <i>George Stephens</i>	307.
Et Par Ord om Rabelais's Gargantua. Af <i>Vilh. Bjerring</i>	309.

Anmeldelser.

Theophrasti Characteres et Philodemi de vitii liber decimus, edidit <i>J. L. Ussing</i> , 1868. Af <i>C. Berg</i>	108.
D. Junius Juvenalis' Satirer, oversatte og oplyste af <i>L. Ove Kjer</i> , 1866. Af <i>J. P. Bang</i>	127.

	side
C. Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri VII, udgiv. af <i>J. E. Bødtker</i> , 2den Udg., 1868. Af <i>O. Fibiger</i>	144.
<i>Sick</i> , Franske Læsestykker, 2det Hefte, 1868. Af <i>S. Schandorph</i>	148.
<i>J. Løkke</i> : Engelske Stiløvelser, 1869.	150.
<i>J. P. Bang</i> : Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede, 1868. Af <i>L. A. C. Bergmann</i>	151.
<i>C. A. Volquardsen</i> : Untersuchungen über die Quellèn der griechischen und sicilischen Geschichten bei Diodor, Buch XI bis XVI, 1868, Af <i>R. Christensen</i>	245.
<i>A. Pierron</i> : Notice critique sur le <i>Parisinus L</i> d'Eschyle, manuscrit de la Bibliothèque impériale [nr. 2886], 1869. Af <i>C. Berg</i>	253.
Sveriges gamla lagar, 12 Bind i 4, 1827—69. Af <i>F. Dyrhund</i>	314.

Indholdsangivelse af nye Skrifter	257. 324.
Bøger indsendte til Redaktionen	162. 258. 326.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexikalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei.)

	Side		Side
Andreas, oldengelsk Digt,		v. 1290—1291	296.
v. 1529	293.	1325	70.
Beówulf, oldengelsk Digt,		1365—1366	51.
v. 18—19	41.	1459—1460	65.
33	69.	1604—1605	51.
62—68	43.	1655—1658	52.
80—89	44.	1698	72.
219—224	46.	1700—1705	52.
244—245	290.	1775	301.
249—250	290.	1836	70.
275	67.	1933—1935	296.
280—281	291.	1944	302.
357	71. 303.	2029—2031	53.
442—444	47.	2074	66. 301.
450	70.	2210—2214	54.
489—490	292.	2229—2231	55.
506—507	48.	2304—2307	55.
528	70.	2334	68.
572—575	48.	2337—2389	56.
598—599	48.	2444—2449	56.
767—769	292.	2472—2477	57.
780	67.	2488	297.
833—836	49.	2534	68.
975—977	49. 295.	2547—2549	297.
991—992	50.	2578	67.
1108—1120	50.	2586—2591	298.
1128	303.	2764—2766	59. 298.
1146—1152	295.	2776—2784	299.
1246—1248	70.	2799—2800	69.
1285	71.	2854	71.

	Side		Side
v. 2920—2921	300.	c. 15	91.
2959—2941	60.	36	91.
2957—2958	61.	Finnsburg, oldeng. Digt.	304.
3010	65.	Hýmiskviða v. 10.	232.
3028—3029	61.	Sigurðarkviða III, v. 8	233.
3040—3041	62.	Theophrasti Characteres.	
3074—3075	62.	cap. 5	123.
3096—3097	300.	6	123.
3103—3105	63.	18	118.
3160—3162	63.	21	122. 124.
3177—3178	65.	22	125.
Cicero de officiis	259.	26	125.
Demosthenes de cor. § 60	92.	Vegtamskviða v. 8—12.	238.
Dialogus de oratoribus.		Waldere, oldeng. Digt. 72.	305.
c 10.	92.	Xenophon Ἐπιδημησι-	
		οὐσίματα Σωκράτους	32.

Behandlede Runeindskrifter.

	Side		Side
Björketorp	198.	Räfsal	163.
Bratsberg	166.	Steinstad	176.
Etelhem	197.	Stentofte	200. 308.
Gallehus	187.	Sölvesborg	201. 308.
Himlinghöie	198.	Tanum	197.
Istaby	198.	Tomstad	179.
Järsberg (Varnum)	196.	Torsbjerg	180.
Krogstad	167.	Tune	189.
Reidstad	172. 307.	Vånga	184. 308.

R e t t e l s e r .

Side 228, Lin. 30—31.	Gudmundsön	læs: Gudrunssön
—	37. over	— næsten
— 239, —	32. af	— of
— 243, —	10. denne	— den
— 245, —	1. (i nogle Exemplarer)	indsendt (?) læs: indsendt

Det danske Sprogs Tonelag.

AF *L. L. Hommel.*

Tonelagene høre til de fineste phonetiske Eiendommeligheder i Sproget. De frembringes i Regelen af den Talende uden al Bevidsthed og ere ofte vanskelige at fastholde, naar Reflexionen træder til. For Udlændingen er det næsten umuligt at opfatte dem, og det ene af vort Modersmaals Tonelag, det stødende, der skal være eiendommeligt for det danske Sprog, lærer den Fremmede saa godt som aldrig at gjengive, end ikke efter et langt Ophold her i Landet.

Tonelagene ere saaledes Noget af det mest Nationale i vort Lydsystem og ere af den Grund allerede meget interessante; men end mærkeligere blive de dog derved, at i mange Tilfælde to Ord kun kunne adskilles fra hinanden ved deres forskjellige Tonelag. Det er derfor underligt nok, at Ingen hidtil har gjort Tonelagslæren til Gjenstand for en grundig og udtømmende Undersøgelse; thi vel har allerede *Höysgaard* (1747) gjort opmærksom paa Tonelagene og beskrevet dem under Navn af Aandelav, ligesom *Bloch* (1817), *Dahl* (1823), *Rask* (1826), *I. Levin* (1844) o. fl. have behandlet dem med større eller mindre Vidtløftighed; men alle have de dog væsentligst indskrænket sig til at paavise Tonelagenes Existents og undersøge, hvor mange forskjellige Arter der findes i Sproget, og med Undtagelse af *Höysgaard* har Ingen forsøgt at opstille Regler for de forskjellige Tonelags Forekomst i Stamordene eller for den bestandige Vexlen af Tonelaget under Ordenes Böining og Sættning. Tonelaget er dertil ofte blevet sammenblandet med Toneholdet og declamatoriske Nuancer i Udtalen, hvoraf Følgen har været, at der er blevet opstillet flere Arter af Tonelag, end der i Virkeligheden findes. Rigtigst og grundigst forekommer det mig, at *I. Levin* har behandlet dette Sproghæfenomen i «*Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære*», hvor han tillige har givet en udtømmende Kritik af sine Forgængeres Fremstilling. Dog har ogsaa han indskrænket sig til at undersøge Tonelagets forskjel-

lige Arter, hvis Antal han reducerer til to, det stødende og det flydende, og han har kun ganske kortelig antydet, at der i enkelte Tilfælde, f. Ex. ved Ords Sættelse, finder Tonelags-
overgang Sted.

Under disse Omstændigheder har jeg troet, at en fornyet Undersøgelse af Tonelagene i vort Modersmaal — saavel med Hensyn til deres Beskaffenhed, som med Hensyn til deres Forekomst i Stamordene og deres Vexlen under Ordenes Bøining, Afledning og Sættelse — muligviis kunde have Interesse for en større Kreds. Som et første Forsøg i denne Retning tør dog nærværende Afhandling ingenlunde gjøre Fordring paa at være fuldstændig eller feilfri: dersom den blot kunde bevirke, at Opmærksomheden mere end hidtil blev henvendt paa denne Side af vort Modersmaals Lydlære, eller sætte bedre Kræfter i Bevægelse til Problemets endelige Løsning, vilde dens Hensigt være naaet.

I. Tonelaget og dets forskjellige Arter.

En Vocal udtaler man, som bekjendt, ved at bringe Taleorganerne i en bestemt, for hver enkelt Vocal eiendommelig Stilling og derpaa lade Luften strømme igjennem den saaledes dannede Kanal. Den Stilling, man maa lade Taleorganerne indtage for at frembringe en bestemt Vocal, er altsaa uforanderlig og altid den samme. Naar der desuagtet kan være Forskjel mellem den samme Vocallyd i to Stavelser, selv om Vocalen er omgivet af de samme Consonanter, kan dette kun hidrøre fra den forskjellige Maade, hvorpaa man lader Luften strømme frem. En Vocal kan saaledes modificeres ved

1. Tonefaldet, der er afhængigt af den større eller mindre Kraft, hvormed man støder Luften gennem Taleorganerne,
2. Toneholdet, der beroer paa den længere eller kortere Tid, hvori man lader Luftstrømmen vedblive, og
3. Tonelaget, der beroer paa den forskjellige Maade, hvorpaa man standser Luftstrømmen eller afslutter Vocallyden.

Ligesom Stavelserne derfor efter det forskjellige Tonefald inddeles i betonedede og ubetonedede og efter det forskjellige Tonehold i lange og korte, saaledes skjælnes man, efter den forskjellige Maade, hvorpaa Vocallyden afsluttes, mellem Stavelser med det stødende Tonelag og Stavelser med det flydende Tone-

lag¹). Man kan nemlig afslutte Vocallyden enten mere pludseligt, ligesom ved et Stød eller Slag, eller mere jævnt og lade den ligesom hendøe. Afslutter man Vocallyden paa den første Maade, hvilket skeer ved hurtig at lukke Svælget for Lyden, har Stavelsen det stødende Tonelag, og der bliver i dette Tilfælde, naar Ordet ikke er et aabent Eenstavelsesord, et lille Ophold eller en Pause mellem Vocalen og den følgende Stavelse eller Consonant, som man da maa udtale med en kort Gjentakelse af Vocalen eller en kort e-Lyd. Afslutter man derimod Vocallyden paa den anden Maade, har Stavelsen det flydende Tonelag, idet Lyden flyder jævnt, uden Ophold eller Afbrud, over til den følgende Consonant eller Stavelse.

Exempler.

Ord med stødende Tonelag.	Ord med flydende Tonelag.
Aa'ret (et Aar).	Aa~ren (en Aare).
A'nden (en And).	a~nden (Talord).
ba'd (Imperf. af at bede).	Ba~d, et.
Bedra'ger, en.	Dra~ger, en.
bi'd (Imperativ af at bide).	Bi~d, en eller et.
Bje'rget (et Bjerg).	bje~rget (Partic. af at bjerge).
Bo'rgen (Caution).	Bo~rger, en.
Bru'd, en.	Bru~d, et.
Brød'det (et Brød).	Brö~den (en Bröde).
Bö'nnen (en Bön).	Bö~nnen (en Bönne).
Bu'nden (en Bund).	bu~nden (Partic. af at binde).
Da'dler (Frugter af Daddeltræet).	Da~dler, en (Subst. verb. af at dadle).
Dre'yer (Familienavn).	Dre~ier, (en Svarver).
fa'd (Adj. flau).	Fa~d, et.
Fu'ndet (et Fund).	fu~ndet (Part. af at finde).
Fæ'ngslet (et Fængsel).	fæ~ngslet (Partic. af at fængsle).
Grö'den (Gröd af Gryn).	Grö~den (Jordens Gröde).
Haa'ret (et Haar).	haa~ret (Adj. besat med Haar).
Hu', en.	nu~ (Adverb.).
Hu'llet (et Hul).	hu~llet (Adj. fuld af Huller).
hæ's (Adj. uklar Stemme).	Hæ~s, et (Kornstak).

¹) I nærværende Afhandling angives det stødende Tonelag ved Tegnet ' og det flydende ved ~, der begge sættes efter Vocalen.

Hö'ien (en Høi).	hõ'ire (Adj. modsat venstre).
Hö'yer (Familienavn).	Lõ'ier (Skjemt).
La'gen (et Sengelagen).	La'gen (en Lage, Saltlage).
le'd (Adj. afskyelig).	Le'd, en og et (Kant, Laage).
Le'ir, (en Feltleir)	Le'ier, en (modsat Eier).
læ's (Imper. af at læse).	Læ's, et (Vognlæs).
Lõ'vet (Trærnes).	Lõ'ven (en Løve).
ma'ger (Adj.).	Ma'gen (en Mage).
Ma'nd, en.	ma'n (Pronomen).
Mu'sen (en Muus).	Mu'sen (Gudinden).
Mõ'ller (Familienavn).	Mõ'ller, en.
Nõ'd, en (Elendighed).	Nõ'd, en (Frugten).
Pa'rret (et Par).	pa'rret (Partic. af at parre).
Ro'den (en Rod).	Ro'den (en Rode).
ro'ser (Præsens af at rose).	Ro'ser (Fleertal af en Rose).
Ru'sen (en Ruus).	Ru'sen (en Ruse, Fiskeruse).
Saa'ret (et Saar).	saa'ret (Partic. af at saare).
Ska'llen (en Ska'l).	ska'ldet (Adj. uden Haar).
skee'r (Præsens af at see).	Ske'er (Fleertal af en Skee).
Se'ilet (et Seil).	se'ilet (Partic. af at seile).
Skjõ'det (et Skjød).	Skjõ'det (et Skjøde, Document).
Sku'ret (et Skuur).	sku'ret (Partic. af at skure).
Sla'ver (Folk af den slaviske Nation).	Sla'ver (Fleertal af en Slave, Træl).
Spi'ret (et Spiir).	spi'ret (Partic. af at spire).
sto'rt (Intetkjøn af stor).	so'rt (Adj.).
Sva'ret (et Svar).	sva'ret (Partic. af at svare).
Sy'nden (en Synd).	Sõ'nden (Verdenshjørne).
Sy'rerne (Folkeslag).	Sy'rerne (Fleertal af en Syre).
Ta'ngen (Havplanten).	Ta'ngen (en Tange, Isthme).
Træ'et (et Træ).	træ'et (Adj. trægtig).
Tæ'nder (Fleertal af en Tand).	tæ'nder (Præsens af at tænde).
væ'r (at blive vær).	vå'r (Imperf. af at være).
Va'nd, et.	vå'n (at pleie van).
Va'ndet.	vå'ndet (Adj. vandholdig).
vee'd (Præsens af at vide).	Ve'd, et (Træ).
	ve'd (Præposition).
Vra'get (et Vrag, Skibsvrag).	Vra'ger, en (Subst. verb. af at vrage).
õ'st (Partic. af at õse).	Õ'st (Verdenshjørne).

Det vil af ovenstaaende Exempler sees, at der kun er Spørgsmaal om, hvilket Tonelag en Stavelse har, naar den er betonet. Ligesom nemlig en ubetonet Stavelse altid er kort, saaledes *har den ogsaa stedse det flydende Tonelag*, og kun i sammensatte Fleerstavelserord kan en Stavelse med Bitone undertiden have det stødende Tonelag. Tonefaldet har i det Hele taget ofte Indflydelse paa Tonelaget; saaledes faaer f. Ex. i mange Tilfælde et Ord, der i Regelen er ubetonet og altsaa har det flydende Tonelag, det stødende Tonelag, naar det af en eller anden Grund faaer Tone (see nedenfor S. 12), ligesom omvendt et Ord med det stødende Tonelag taber dette, naar det bliver ubetonet, f. Ex. •Sy'ng os en Sang!•, men •Sy'ng op, alle Mand!•. Derimod har Toneholdet aldeles ingen Indflydelse paa Stavelens Tonelag, eller, med andre Ord, begge Arter af Tonelag kunne forekomme saavel i lange som i korte Stavelser, og der gives altsaa 1) *lange* Stavelser med *stødende* Tonelag (ga'lt), 2) *lange* med *flydende* (ga'le), 3) *korte* med *stødende* (en Ga'lt) og 4) *korte* med *flydende* (Ta'l). I Almindelighed er man tilbøielig til at troe, at en Stavelse, der har det flydende Tonelag, er lang, og at en Stavelse, der har det stødende Tonelag, er kort; men dette er ingenlunde altid Tilfældet. Af Ordene fa'st (Imperativ) og fa'st (Adjectiv) har f. Ex. det første det længste Tonehold, skjøndt det har stødende Tonelag, og i *Molbechs* Ordbog er der om Ordene Bru'd (en) og Nød (Elendighed), til Forskjel fra Ordene Bru'd (et) og Nød (Frukt), udtrykkelig anført, at de have et langt Tonehold. Imellem Tonehold og Tonelag er der overhovedet den væsentlige Forskjel, at det første ikke er saa bestemt og karakteristisk som det sidste. Man kan saaledes godt udtale en Stavelse, der i Regelen er kort, som lang, uden at Ordet derfor bliver uforstaaeligt; ja, undertiden fordrer endogsaa Foredraget ligefrem, at dette skeer, f. Ex. naar man vil lægge stærkt Eftertryk paa et Ord, ved Commandoord o. s. v., ligesom det ogsaa meget hyppig indtræffer, at der i Sang kommer en lang Tone paa en i sig selv kort Stavelse. Derimod kan et Ords Tonelag ikke forandres, uden at Ordet faaer en anden Betydning, eller uden at Öret stödes saaledes derved, at man vil erklære Udtalen for falsk.

At Toneholdet og Tonelaget ere hinanden uvedkommende, samt at Stavelsernes Forskjellighed med Hensyn til Tonelaget først indtræder ved Vocallydens Afslutning, og at altsaa den ovenfor opstillede Definition paa Tonelag er rigtig, overbeviser

man sig bedst om ved at tage to Ord, der kun ere forskjellige fra hinanden ved Tonelaget, f. Ex. en Bru'd og et Bru'd, og udtale dem begge med et meget langt Tonehold. Det vil da vise sig, at der, saa længe man lader Vocalen lyde, ikke er nogen Forskjel tilstede. Denne indtræder først i det Öieblik, man afslutter Vocalen ved at tilföie den følgende Consonant, og først da vil det blive klart for den, der hörer Ordet blive udtalt, hvilket af de to Ord det er, der fremsiges. Men dette, det Charakteristiske ved Tonelaget, at det egentlig ikke er nogen Modification af selve Vocallyden men kun en Forskjel i Maaden, hvorpaa den afsluttes, er tidligere ikke tilstrækkelig blevet paaagtet — hvorom ogsaa de anvendte Tegn ere talende Vidnesbyrd, idet man urigtig har anbragt dem over Vocalen istedetfor efter den —, og det er i den deraf følgende Uklarhed, at Grunden maa söges til flere urigtige Paastande. Naar det saaledes paastaaes, at der gives Stavelser uden Tonelag, da hidrörer dette ene og alene fra en urigtig Opfattelse af Tonelagets Væsen; thi enhver Vocal maa jo afsluttes paa den ene eller anden Maade, enten ved et Stöd eller Tryk eller uden et saadant, og at paastaae, at der gives Stavelser uden Tonelag, forekommer mig at være ligesaa urimeligt som at paastaae, at der gives Stavelser, der hverken ere aabne eller lukkede.

Den her udviklede Anskuelse, at enhver Stavelse har et Tonelag, synes ogsaa, idetmindste hvad de betonede Stavelser angaaer, at være bleven deelt af *Bloch*. I «Fuldstændig dansk Sproglære» S. 24 opstiller han nemlig kun fire Klasser af «accentuerede» Stavelser: 1) korte med Tryk, 2) korte med Efterklang, 3) lange med Tryk og 4) lange med Efterklang, hvorimod han jo, saafremt han havde antaget, at der fandtes Stavelser uden Tonelag, maatte have opstillet sex Klasser, nemlig, foruden de fire ovennævnte, endnu: korte uden Tryk og Efterklang og lange uden Tryk og Efterklang. Tillige synes ogsaa Udtrykket «Efterklang» at antyde, at han har opfattet Tonelaget ikke som en Modification af selve Vocallyden men som en Eiendommelighed ved den Maade, hvorpaa den afsluttes.

Derimod fastholder *Levin*, der definerer det flydende Tone-lag som «en jævnt opadstigende Lydbevægelse», den af tidligere Forfattere fremsatte Paastand, at der gives Ord uden Tonelag, og opstiller i «Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære» S. 25 og 26 en Deel Exempler paa saadanne Ord; men sammenligner man

de Ord, der intet Tonelag skulle have, med de hosstillede, der have det flydende Tonelag, vil man finde, at der i mange Tilfælde aldeles ikke er nogen Forskjel paa Vocallyden i de to tilsvarende Ord, f. Ex. Nød og rydde, Sönden og syndig o. s. v., medens i de andre Tilfælde hele Forskjellen reducerer sig til, at Vocalen i det Ord, der intet Tonelag skal have, er kortere og mindre betonet end i det, der har det flydende Tonelag, f. Ex. i man og mandig, saa at man udtaler Vocalen i det første ligesom mere tilsløret, medens man, for at udtale den i det andet, maa hæve Stemmen og lægge mere Kraft i Lyden.

Spørgsmaalet, om der gives Ord uden Tonelag, er iøvrigt uden væsentlig Betydning med Hensyn til de to sidste Afsnit af nærværende Afhandling; thi saa meget staaer fast, at Hovedopgaven er at afgjøre og give Regler for, hvilke Ord og Former der have det stødende Tonelag, og af langt mindre Betydning er Undersøgelsen om, hvorvidt de Ord, der ikke have dette, have det flydende Tonelag eller slet intet.

Naar *Levin* fremdeles bemærker (Dansk Lydlære og Dansk kjønslære S. 26) «at Tonelagene kun forekomme fuldkommen klart i lange og aabne Stavelser», da vil det, for at modbevise denne Paastand, være tilstrækkeligt at henvise til de S. 3 og 4 anførte Exempler, hvor Tonelagene forekomme saa tydeligt og klart som muligt saavel i korte som i lukkede Stavelser. Det er ogsaa ganske mærkeligt, at blandt de 98 Exempler (44 med flydende og 54 med stødende Tonelag), som *Levin* anfører i den nævnte Bog S. 25, forekommer Tonelaget i de 61 Ord i en lukket Stavelse (det flydende i 25 og det stødende i 36) og altsaa kun i de 37 Ord i en aaben Stavelse.

Af de to Arter af Tonelag skal, som ovenfor bemærket, det stødende være eiendommeligt for det danske Sprog. Det har rimeligviis tidligere været almindeligere i vort Modersmaal end nu for Tiden; det forekommer nemlig langt hyppigere i Dialekterne end i det kjøbenhavnske Talesprog, og i den lille Ord-samling, der findes i *Höysgaards* «Förste Anhang til den accentuerede Grammatika» (Kjøbenhavn 1769), ere adskillige Ord, der nu have det flydende Tonelag, anførte med det stødende, f. Ex. Havbre'd, at gaae a'n; o. s. v. Det synes saaledes,

at det er gaaet her ligesom i andre lignende Tilfælde, at det specifik Danske er blevet trængt mere og mere tilbage, og, som ved andre Sprogphænomener af samme Natur, f. Ex. Vocalens Overgang til den nærmest liggende aabne (u til o, o til aa o. s. v.), er det Nye udgaaet fra Kjøbenhavn, der bestandig har været ligesom den Kanal, hvorigjennem det Fremmede er strømmet ud over Sproget. Men, ligesom denne Vocalernes Overgang, som Følge af at Interessen for Modersmaalet og dets Eiendommeligheder i de sidste Decennier er bleven almindeligere, tildeels er ophørt, saaledes er det ogsaa at haabe, at det stødende Tonelags Fortrængelse af Sproget vil standse, naar den Erkjendelse vinder Indgang, at det ikke er en Provincialisme eller Tegn paa en simpel Udtale men tvertimod en ægte og oprindelig dansk Lydmodification.

II. Stamordenes Tonelag.

I «Dansk Lydlære og Dansk Kjønslære» S. 26 bemærker *Levin*, «at i Dansken er det stødende Tonelag i det Hele taget ikke meget hyppigt, uden i Eenstavelsesord»; men dette er neppe fuldkommen correct. Det stødende Tonelag forekommer vistnok næsten ligesaa hyppigt som det flydende, saavel i Stamordene som i de afledede Former. Derimod er det udenfor al Tvivl, at der i Sproget findes langt flere Eenstavelsesord med det stødende end med det flydende Tonelag, og naar en Hovedregel skulde opstilles for de forskjellige Tonelags Forekomst i Stamordene, maatte den nærmest være, at *Eenstavelsesord have det stødende, og Fleerstavelsesord, navnlig naar den betonedes Stavelse er aaben, det flydende Tonelag*, f. Ex.

Aa'r, Aa're. — Baa'd, Baa'de (Vinding). — Bro', Bro'der. — fö'r, at fö're. — Fy'r, at fy're. — ga'l, at ga'le. — Grö'd, Grö'de. — Hu', Hu'e. — la'd, La'de. — Li'd (Tilid), Li'de (Vesterlide), li'den. — at lee', at le'de. — Lu'd, at lu'de. — Ly'd, Ly'de (Feil). — Lö'v, Lö've. — Muu's, Mu'se. — ny', Ny're. — Ro'd, Ro'de. — Ruu's, Ru'se. — Skee', Ske'de. — Skjö'd, Skjö'de. — Skuu'r, at sku're. — Sky', at sky'de. — Spii'r, Spi're. — Spo'r, Spo're. — at sye', Sy're. — at tye', at ty'de. — vaa'd, Vaa'de. — vii's, Vi'se (Sang). — Ö', ö'de.

Aabne Eenstavelsesord have, paa ganske faa Undtagelser nær, altid det stødende Tonelag. Derimod gives der saavel for

de øvrige Eenstavelsesords som for Fleerstavelsesordenes Vedkommende en Mængde Undtagelser fra denne Regel, af hvilke de vigtigste synes at kunne sammenfattes i følgende Grupper.

1. *Lukkede Eenstavelsesord med kort Tonehold, altsaa navnlig saadanne, der ende paa to eller flere Consonanter (især sk og st) eller paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetillæg, have i Regelen det flydende Tonelag*, f. Ex. ba`rsk, fe`rsk, fö`rst, ha`rsk, Ha`st, He`st, Ho`rs, ju`st, ka`rsk, Ka`st, Ko`st, Kra`ft, Li`st, Lo`ft, li`dt, Ly`st, Ma`rk, mi`dt, næ`st, O`st, Pa`rk, Pe`st, Pi`dsk, Po`st, Pu`rk, Qva`rt, Qvi`st, ra`sk, Ru`st, Ri`ft, Ri`st, Sa`ft, ska`rp, Skr`dt, Skri`ft, spi`ds, Sti`ft, Tvi`st, Ma`sk, Ve`st, vi`st, Ö`st. — Ka`t, Ki`t, kjæ`k, Kla`p, Kla`t, La`k, ma`t, Mo`s, Na`t, ne`t, nys, Pa`p, Pa`r, pla`t, ra`p, sle`t, vi`s.

Undt. 1. Er den ene af Endeconsonanterne *l, m* eller *n*, har Ordet det stødende Tonelag, f. Ex. Bre`ms, Bu`ndt, Da`mp, Du`nk, Dy`nd, Fe`lt, Fi`lt, Fo`lk, Ga`ng, Ga`rn, Ga`vl, Ga`vn, Gru`ms, Gu`lv, Ha`vn, Ho`rn, Hjæ`lp, Hæ`vn, Hva`lp, i`nd, Ka`mp, Kra`nds, Ka`nt, La`rm, La`nd, la`ng, Ma`lm, mi`ld, Mu`ld, My`nt, O`ld, Qva`lm, Ra`vn, Ra`nd, ru`nd, sa`nd, Sa`gn, Si`nd, skjö`ndt, Sta`ng, Sti`lk, Sto`rm, Sva`nds, Ta`ng, Ta`nt, Ta`rm, Ti`ng, Tro`ld, ty`nd, Va`nd, vi`ld, va`rm, Vo`gn, Vo`ld, Væ`ld, u`ng, U`ld.

Undt. 2. Er Endeconsonanten, der fordobles ved Endetillæg, *l, m* eller *n*, har Ordet som oftest det stødende Tonelag, f. Ex. Ba`l, Ha`l, gre`l, Ska`l, sma`l, Træ`l. — du`m, fro`m, gra`m, gri`m, gru`m, ne`m, Ska`m, Sku`m, sle`m, stra`m, stu`m, ta`m. — Bö`n, grö`n, Lö`n, Pe`n, Rö`n, skjö`n, Ski`n. Dog have adskillige det flydende Tonelag, f. Ex. Hu`l, Spi`l, Ö`l, Sö`n, Ve`n; men disse faae alle det stødende Tonelag, naar Artiklen tilføies: Hu`llet, Spi`llet, Ö`llet, Sö`nnen, Ve`nnen.

2. *Nogle Eenstavelsessubstantiver have til Forskjel fra lignende Former af Verber eller Adjectiver, det flydende Tonelag*, f. Ex. Ba`d, ba`d (Imperat. af «at bade»). — Bla`d, bla`d (Imperat. af «at blade»). — Be`d, be`d (Imperat. af «at bede»). — Bi`d, bi`d (Imperat. af «at bide»). — Fa`d, fa`d (Adjectiv). — Fre`d, fre`d (Imperat. af «at frede»). — Ha`d, ha`d (Imperat. af «at hade»). — Ha`v, ha`v (Imperat. af «at have»). — Ma`d, ma`d (Imperat. af «at made»). — Le`d, le`d (Adjectiv). —

Læ's, læ's (Imperat. af «at læse»). — Sli'd, sli'd (Imperat. af «at slide»). — Ste'd, ste'd (Imperat. af «at stede»). — Tri'n, tri'n (Imperat. af «at trine»). — Gu'ld, guu'l (Adjectiv). — Ta'g, ta'g, (Imperat. af «at tage»). — Vaa'd (Vod, Fiskergarn), vaa'd (Adjectiv). — Ve'd, vee'd (Præsens af «at vide»). — Ta'l, ta'l (Imperat. af «at tale»). — Lo'v, lo'v (Imperat. af «at love»).

3. *Fleerstavelserord, der ikke have Tonen paa første Stavelse, have det stødende Tonelag i den betonedede Stavelse.*

Da imidlertid næsten alle oprindelige danske Stamord have Tonen paa første Stavelse, ere de fleste herhen hørende Ord af fremmed Oprindelse, f. Ex. Avi's, ele'ndig, ero'bre, Barba'r, Barbee'r, Drago'n, Clavee'r, Cali'ber, Colle'gium, Commitee', Fami'lie, Filu'r, Forma't, gedi'gen, Gehö'r, Histo'rie, Invali'd, Janua'r, Kano'n, Mate'rie, Matro's, Natu'r, massi'v, Magne't, Octo'ber, Orka'n, Panee'l, Papi'r, Sala't, Salpe'ter, Solda't, Signe't, Signa'l, Telegra'ph, Termi'n, Voca'l, soli'd, baldy're, age're, celebre're, leve're, præste're, vurde're, regje're.

Undt. Naar den betonedede Stavelse er kort, altsaa navnlig naar den ender paa flere Consonanter eller, saafremt den er den sidste i Ordet, paa en enkelt Consonant, der fordobles ved Endetillæg, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Arti'st, Atte'st, Comme'rs, Juri'st, Justi's, Manife'st, Mini'ster, mode'st, Phanta'st, Phili'ster, Profe'ssor, poli'sk, Reve'rs, Transpo'rt. — Compa's, Frega't, Corne't, Minu't, Kahy't, Kaby's, Poly'p, Recru't, Salu't, Staki't, Tari'f, Tribu't, Visi't. Er den ene af de Consonanter, der følge efter den betonedede Stavelse, *l*, *m* eller *n*, har denne ligesom ved Eenstavelserord det stødende Tonelag, f. Ex. Age'nt, Audie'nts, Carfu'nkel, Confirma'nd, conta'nt, eno'rm, Gesa'ndt, Gevi'nst, Lave'ndel, Pate'nt, Præside'nt, Provi'nds, rebe'lsk, Secu'nd, speda'lsk, Stude'nt, Tumu'lt, Unifo'rm.

Denne Regel gjælder selvfølgelig kun for de Ord, der have vundet et Slags Borgerret i Sproget og derfor mistet deres oprindelige Udtale; de Ord derimod, der heelt eller tildeels have beholdt deres fremmede Udtale, have aldrig det stødende Tonelag.

4. *Fleerstavelsernominer, der ere Stamord og ende paa el, en og er, have det stødende Tonelag i Modsætning til*

de af Verber afledede Substantiver paa *el*, *en* og *er*, der i Regelen have det flydende Tonelag, f. Ex. A'del, Bi'bel, du'inkel, Fa'bel, Ha'gel, Ma'ndel, Ma'ntel, Me'rgel, Me'isel, Pe'nsel, Pø'bel, Ra'ndsel, Sa'bel, Ste'mpel, Sly'ngel, spi'inkel, Svi'bel, Te'mpel, Vi'inkel, Væ'sel, æ'del, æ'kel. — A'sen, Bo'rgen, Bra'sen (Fisk), E'den, Frø'ken, mo'den, O'rden, Væ'sen, Vaa'ben. — A'lder, Bo'lster, fa'ger, Fe'ber, Hæ'der, I'ver, Ka'per, Læ'der, ma'ger, Ski'fer, sva'nger, Svo'ger, Sty'mper, Ta'ter, Tø'lper, Y'ver. — Derimod: Fø'rsel (af «at føre»), Kjø'rsel (af «at kjøre»), Fø'dsel (af «at føde»). — Ta'gen (af «at tage»), Æ'den (af «at æde»). — Bå'ger (af «at bage»), — Ma'ler (af «at male») o. s. v.

Uregelrette ere: Bro'der, Fa'der og Mo'der.

Undt. Naar der efter den betonedede Vocal følger 1) en fordoblet Consonant, 2) *sk* eller *st* eller 3) et *d*, der assimileres med den foregaaende eller efterfølgende Consonant, har Stavelsen det flydende Tonelag, f. Ex. Bri'ssel, bi'ster, Bø'ffel, Fa'kkel, Ga'ffel, Gi'tter, Gri'ffel, gu'sten, Kjæ'lder, Kno'kkel, Ku'tter, lu'tter, læ'kker, Mu'skel, O'ffer, Pla'ster, Ri'ffel, Sku'lder, smæ'kker, Su'kker, Ta'kkel, Ta'ffel, Va'ffel, Sy'ssel, Ti'dsel.

Er den fordoblede Consonant *d*, har Ordet som oftest det stødende Tonelag, f. Ex. E'dder, Mi'ddel, Mu'dder, Ri'dder, Se'ddel, Sla'dder. Er den fordoblede Consonant *m*, have nogle det stødende Tonelag, f. Ex. Gli'mmer, Hje'mmel, Ka'mmer, lu'mmer, Lø'mmel, sa'mmen, sku'mmel, Tu'mmel, andre det flydende, f. Ex. ga'mmel, Ha'mmer, Ska'mmel, So'mmer.

Med Hensyn til Tonelagenes Forekomst i de forskellige Ordklasser vil det af det Foregaaende være indlysende, at i Substantiver, Adjectiver og Adverbier forekommer det stødende og det flydende Tonelag omtrent lige hyppigt. Derimod er det flydende Tonelag ubetinget det hyppigst forekommende i Præsens Infinitiv af de usammensatte Verber, idet det stødende Tonelag kun forekommer i de fremmede og de, i Analogi med disse dannede, danske Verber paa *øre* samt i de faa Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavelsesord, f. Ex. boe', due', døe', faae', flaae', flye', frie', gaae', gjøe', groe', grye',

knye', lee', naae', roe', saae', skee', skoe', skye', snee', staae' sye', toe', troe', tye', tõe'.

Af Pronominerne have de personlige og relative altid det flydende, og de spørgende, hvo' og hve'm, samt det demonstrative, hii'n og hii'nt, altid det stødende Tonelag. Derimod have Fælleskjønsformerne af de possessive Pronominer, min, din og sin, det stødende Tonelag, naar de staae absolut, eller naar Sætningsaccenten falder paa dem (f. Ex. «denne Bog er større end mi'n.» — «Det er mi'n Bog og ikke di'n»), men det flydende, naar de staae bundne, uden at Sætningsaccenten falder paa dem, da de i dette Tilfælde tabe Charakteren af selvstændige Ord og blive tonløse (f. Ex. «jeg har tabt mi'n sidste Skilling»). Af samme Grund har den som Artikel det flydende Tonelag men som demonstrativt Pronomen det stødende. Der har som relativ Pronomen det flydende men som Adverbium det stødende Tonelag.

Præpositionerne have i Regelen, selv om de ere Eenstavelsesord, det flydende Tonelag; men nogle af dem, f. Ex. af, fra, i, om, paa, forandre dette til det stødende, naar de staae som Adverbier, f. Ex. «Han tog Hatten a'f Hovedet», men: «Han tog Hatten a'f». — «Han tog Bogen fra' mig», men: «at trække fra'». — «At skjænke Vand i' Glasset», men: «at slaae Døren i'». — «Han løb o'm Huset», men: «han løb o'm i Haven». — «Han gik paa' Gaden», men: «at lægge paa'».

III. Tonelagsovergange ved Bøining, Afledning og Sammensætning.

Naar et Ord forøges ved Tillæg af Forstavelser eller Endestavelser eller ved Sammensætning med et andet Ord, eller naar et Fleerstavelsesord under Bøiningen forkortes til et Eenstavelsesord, gaaer dets Tonelag meget hyppig over fra det stødende til det flydende og omvendt. Hovedregelen for disse Overgange synes at være følgende:

1) *Det stødende Tonelag gaaer, især i Eenstavelsesord, over til det flydende, naar Ordet forøges ved Endetillæg, det være sig ved Sammensætning med et andet Ord eller ved Tillæg af Bøinings- eller Afledsændelser, hvorimod det stødende Tonelag bibeholdes ved Tillæg af betonedede og ubetonedede Forstavelser, f. Ex. Sky', Sky'brud. — Huu's, Hu'se. — Aa'r, aa'rlig. — So'l, Biso'l. — staae', forstaae'.*

2) *Det flydende Tonelag gaaer over til det stødende, naar Ordet forøges med en ubetonet Forstavelse, og naar et Fleerstavellesord under Böiningen forkortes til et Eenstavellesord, f. Ex. sva`re, besva`re, sva`r!*

Der gives imidlertid en Mængde regelbundne Undtagelser herfra, og det vil derfor være rigtigst at gennemgaae de forskjellige Forandringer, som Ordene kunne undergaae ved Böining, Afledning og Sammensætning, hver for sig.

A. Böining.

a. Nominer.

1. *Substantiver og Adjectiver, der ere Fleerstavellesord, beholde sædvanligviis Tonelaget, baade det flydende og det stødende, uforandret under Böiningen, saavel ved Tilføielse af Artiklen som i Fleertallet og, for Adjectivernes Vedkommende, tillige i den bestemte Form og Intetkjøn samt i Comparativ og Superlativ, f. Ex.:*

Ba`ger,	Ba`geren,	Ba`gere,	Ba`gerne.	
Ba`kke,	Ba`kken,	Ba`kker,	Ba`kkerne.	
Bo`rger,	Bo`rgeren,	Bo`rgere,	Bo`rgerne.	
Ho`ved,	Ho`vedet,	Ho`veder,	Ho`vederne.	
Ke`gle,	Ke`glen,	Ke`gler,	Ke`glerne.	
Lo`mme,	Lo`mmen,	Lo`mmer,	Lo`mmerne.	
Me`ning,	Me`ningen,	Me`ninger,	Me`ningerne.	
Rø`ver,	Rø`veren,	Rø`vere,	Rø`verne.	
Stje`rne,	Stje`rnen,	Stje`rner,	Stje`rnerne.	
Stø`ver,	Stø`veren,	Stø`vere,	Stø`verne.	
Ta`llie,	Ta`llien,	Ta`llier,	Ta`llierne.	
Væ`nge,	Væ`nget,	Væ`nger,	Væ`ngerne.	
Ö`ie,	Ö`iet.	Ö`ine,	Ö`inene.	
dy`dig,	dy`dige,	dy`digt,	dy`digere,	dy`digst.
fa`ttig,	fa`ttige,	fa`ttigt,	fa`ttigere,	fa`ttigst.
fe`ilagtig,	fe`ilagtige,	fe`ilagtigt,	fe`ilagtigere,	fe`ilagtigst.
flit`tig,	flit`tige,	flit`tigt,	flit`tigere,	flit`tigst.
nø`isom,	nø`isomme,	nø`isomt,	nø`isommere,	nø`isomst.
si`kker,	si`kkre,	si`kkert,	si`kkere,	si`kkrest.

Hu`mmer,	Hu`mmeren,	Hu`mmere,	Hu`mmerne.
Hø`ker,	Hø`keren,	Hø`kere,	Hø`kerne.

La'gen,	La'genet,	La'gener,	La'generne.	
Vaa'ben,	Vaa'benet,	Vaa'ben,	Vaa'bnene.	
Ávi's,	Ávi'sen,	Ávi'ser,	Ávi'serne.	
Maleri',	Maleri'et,	Maleri'er,	Maleri'erne.	
Papi'r,	Papi'ret,	Papi'rer,	Papi'rerne.	
Solda't,	Solda'ten,	Solda'ter,	Solda'terne.	
Rui'n,	Rui'nen,	Rui'ner,	Rui'nerne.	
a'delig,	a'delige,	a'deligt,	a'deligere,	a'deligst.
beste'mt,	beste'mte,	beste'mtere,	beste'mtest.	
massi'v,	massi've,	massi'vt,	massi'vere,	massi'vest.
ua'rtig,	ua'rtige,	ua'rtigt,	ua'rtigere,	ua'rtigst.

Undt. Nogle Substantiver og Adjectiver paa *el, en* og *er*, der ved Tilføielse af Böiningsendelser udskyde *e*, forandre det stödende Tonelag til det flydende, f. Ex. Ka'mmer, Ka'mre, Ka'mrene. — Svo'ger, Svo'gre, Svo'grene. — fa'ger, fa'gre, fa'grere, fa'grest (derimod: fa'gert). — lu'mmer, lu'mre. — ma'ger, ma'gre, ma'grere, ma'grest. — sku'mmel, sku'mle. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fe'ber, Fe'bre. — Te'mpel, Te'mpler. — du'nkel, du'nkle, du'nklere, du'nklest. — æ'del, æ'dle, æ'dlere, æ'dlest. — æ'kel, æ'kle, æ'klere, æ'klest.

2. *Lukkede Eenstavelssubstantiver, der have det stödende Tonelag, og som blive uforandrede i Fleertallet, beholde dette ved Tilføielse af Artiklen, saavel i Enkelttallet som i Fleertallet (1), hvorimod de, der danne Fleertallet ved Endetillæg, i Fleertalsformerne forandre Tonelaget til det flydende (2), f. Ex.:*

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
(1)			
Aa'g,	Aa'get,	Aa'g,	Aa'gene.
Aa'l,	Aa'len,	Aa'l,	Aa'lene.
Baa'l,	Baa'let,	Baa'l,	Baa'lene.
Fo'lk,	Fo'lket,	Fo'lk,	Fo'lkene.
Gry'n,	Gry'net,	Gry'n,	Gry'nene.
Haa'r,	Haa'ret,	Haa'r,	Haa'rene.
Hy'l,	Hy'let,	Hy'l,	Hy'lene.
Ho'rn,	Ho'rnet,	Ho'rn,	Ho'rnene.
He'gn,	He'gnet,	He'gn,	He'gnene.
Kaa'r,	Kaa'ret,	Kaa'r,	Kaa'rene.
Kjæ'r,	Kjæ'ret,	Kjæ'r,	Kjæ'rene.
La'm,	La'mmet,	La'm,	La'mmene.

Enkelttal.

Lii'g,	Li'get,
Ly's,	Ly'set,
Maa'l,	Maa'let,
Ø'rd,	O'rdet,
Re'b,	Re'bet,
Se'il,	Se'ilet,
Si'v,	Si'vet,
Spii'r,	Spi'ret,
Spro'g,	Spro'get,
Spo'r,	Spo'ret,
Spy'd,	Spy'det,
Si'nd,	Si'ndet
Ti'ng,	Ti'ngen,
Ba'ru,	Ba'rnet,
Ma'nd,	Ma'nden,

Fleertal.

Lii'g,	Li'gene.
Ly's,	Ly'sene.
Maa'l,	Maa'lene.
O'rd,	O'rdene.
Re'b,	Re'bene.
Se'il,	Se'ilene.
Si'v,	Si'vene.
Spii'r,	Spi'rene.
Spro'g,	Spro'gene.
Spo'r,	Spo'rene.
Spy'd,	Spy'dene.
Si'nd,	Si'ndene.
Ti'ng,	Ti'ngene.
Bø'rn,	Bø'rnene.
Mæ'nd,	Mæ'ndene.

(2)

Bje'rg,	Bje'rget.	Bje'рге,	Bje'rgene.
Bru'd,	Bru'den,	Bru'de,	Bru'dene.
Dy'd,	Dy'den,	Dy'der,	Dy'derne.
Flo'd,	Flo'den,	Flo'der,	Flo'derne.
Flø'i,	Flø'ien,	Flø'ie,	Flø'iene.
Glø'd,	Glø'den,	Glø'der,	Glø'derne.
Gru'nd,	Gru'nden,	Gru'nde,	Gru'ndene.
Ha'vn,	Ha'vnen,	Ha'vne,	Ha'vnene.
He'lt,	He'lten,	He'lte,	He'ltene.
Huu's,	Hu'set,	Hu'se,	Hu'sene.
Hæ'r,	Hæ'ren,	Hæ're,	Hæ'rene.
Hø'i,	Hø'ien,	Hø'ie,	Hø'iene.
Ka'nt,	Ka'nten,	Ka'nter,	Ka'nterne.
La'nd,	La'ndet,	La'nde,	La'ndene.
Naa'l,	Naa'len,	Naa'le,	Naa'lene.
Na'vn,	Na'vnet,	Na'vne,	Na'vnene.
Po'rt,	Po'rten,	Po'рте,	Po'rtene.
Pii'l,	Pi'len,	Pi'le,	Pi'lene.
Prii's,	Pri'sen,	Pri'ser,	Pri'serne.
Re'm,	Re'mmen,	Re'mme,	Re'mmene.
Sa'l,	Sa'len,	Sa'le,	Sa'lene.
So'l,	So'len,	So'le,	So'lene.
Sa'ng,	Sa'ngen,	Sa'nge,	Sa'ngene.

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
Sy'n,	Sy'net,	Sy'ner,	Sy'nerne.
Sy'nd,	Sy'nden,	Sy'nder,	Sy'nderne.
Stu'd,	Stu'den,	Stu'de,	Stu'dene.
Te'lt,	Te'ltet,	Te'lte.	Te'ltene.
Ti'd,	Ti'den,	Ti'der,	Ti'derne.
Traa'd,	Traa'den,	Traa'de,	Traa'dene.
Tu'd,	Tu'den,	Tu'de,	Tu'dene.
Va'nd,	Va'ndet,	Va'nde,	Va'ndene.
Vi'nd,	Vi'nden,	Vi'nde,	Vi'ndene.

Undt. De Ord, der baade faae Omlyd og Endetillæg i Fleertallet, beholde det stødende Tonelag i alle Former, f. Ex.

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
A'nd,	A'nden,	Æ'nder,	Æ'nderne.
Fo'd,	Fo'den,	Fö'dder,	Fö'dderne.
Haa'nd,	Haa'nden,	Hæ'nder,	Hæ'nderne.
Ro'd,	Ro'den,	Rö'dder,	Rö'dderne.
Sta'nd,	Sta'nden,	Stæ'nder,	Stæ'nderne.
Sta'ng,	Sta'ngen,	Stæ'nger,	Stæ'ngerne.
Ta'nd,	Ta'nden,	Tæ'nder,	Tæ'nderne.
Ta'ng,	Ta'ngen,	Tæ'nger,	Tæ'ngerne.

3. *Aabne Eenstavelsessubstantiver med det stødende Tonelag beholde dette i alle Former, selv om de faae Endetillæg i Fleertallet, f. Ex.*

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
Aa',	Aa'en,	Aa'er,	Aa'erne.
Bi',	Bi'en,	Bi'er,	Bi'erne.
Bo',	Bo'et,	Bo'er,	Bo'erne.
Bro',	Bro'en,	Bro'er,	Bro'erne.
By',	By'en,	By'er,	By'erne.
Fee',	Fe'en,	Fe'er,	Fe'erne.
Frö',	Frö'en,	Frö'er,	Frö'erne.
Fæ',	Fæ'et,	Fæ',	Fæ'ene.
Hi',	Hi'et,	Hi'er,	Hi'erne.
Klo',	Klo'en,	Klø'er,	Klø'erne.
Kno',	Kno'en,	Kno'er,	Kno'erne.
Knæ',	Knæ'et,	Knæ',	Knæ'ene.
Ko',	Ko'en,	Kø'er,	Kø'erne.
Kro',	Kro'en,	Kro'er,	Kro'erne.
Lee',	Le'en,	Le'er,	Le'erne.

Enkelttal.

Lo',	Lo'en,
Mö',	Mö'en,
Si',	Si'en,
Sko',	Sko'en,
Sky',	Sky'en,
Sti',	Sti'en,
Straa',	Straa'et,
Sö',	Sö'en,
Taa',	Taa'en,
Træ',	Træ'et,
Vraa',	Vraa'en,
Ö',	Ö'en,

Fleertal.

Lo'er,	Lo'erne.
Mö'er,	Mö'erne.
Si'er,	Si'erne.
Skoe',	Sko'ene.
Sky'er,	Sky'erne.
Sti'er,	Sti'erne.
Straae',	Straa'ene.
Sö'er,	Sö'erne.
Tæ'er,	Tæ'erne.
Træ'er,	Træ'erne.
Vraa'er,	Vraa'erne.
Ö'er,	Ö'erne.

Uregelmæssig er: Skee', Ske'en, Ske'er, Ske'erne.

Ligeledes høres ofte i Kjøbenhavn Bro'erne, naar det bruges om «Forstæderne».

4. *Eenstavelssubstantiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former, naar de ende paa to eller flere Consonanter eller paa en enkelt Consonant, som fordobles ved Endetillæg (1). Ende de derimod paa l, m eller n eller paa en enkelt Consonant, der ikke fordobles, faae de ved Tilföielsen af Artiklen i Enkelttallet det stödende Tonelag, hvorimod det flydende kommer igjen i Fleertalsformerne (2), f. Ex.:*

Enkelttal.

Fleertal.

(1)			
Bi'sp,	Bi'spen,	Bi'sper,	Bi'sperne.
Fe'st,	Fe'sten,	Fe'ster,	Fe'sterne.
Fi'sk,	Fi'sken,	Fi'ske,	Fi'skene.
Gjæ'st,	Gjæ'sten,	Gjæ'ster,	Gjæ'sterne.
Go'ds,	Go'dset,	Go'dser,	Go'dserne.
He'st,	He'sten,	He'ste,	He'stene.
Kra'ft,	Kra'ften,	Kræ'fter,	Kræ'fterne.
Ku'dsk,	Ku'dsken,	Ku'dske,	Ku'dskene.
Ly'st,	Ly'sten,	Ly'ster,	Ly'sterne.
Ma'rk,	Ma'rken,	Ma'rker,	Ma'rkerne.
Pa'rk,	Pa'rken,	Pa'rke,	Pa'rkene.
Pi'dsk,	Pi'dsken,	Pi'dske,	Pi'dskene.
Pu'rk,	Pu'rken,	Pu'rke,	Pu'rkene.
Re'st,	Re'sten,	Re'ster,	Re'sterne.
Ri'ft,	Ri'ften,	Ri'fter,	Ri'fterne.
Ri'st,	Ri'sten,	Ri'ste,	Ri'stene.

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
Stiŧt,	Stiŧten,	Stiŧter,	Stiŧterne.
Duŧp,	Duŧppen,	Duŧpper,	Duŧpperne.
Griŧb,	Griŧbben,	Griŧbbe,	Griŧbbene.
Guŧt,	Guŧtten,	Guŧtter,	Guŧtterne.
Haŧt,	Haŧtten,	Haŧtte,	Haŧttene.
Kaŧt,	Kaŧtten,	Kaŧtte,	Kaŧttene.
Læŧs,	Læŧsset,	Læŧs,	Læŧssene.
Naŧt,	Naŧtten,	Næŧtter,	Næŧtterne.
Ruŧf,	Ruŧffet,	Ruŧf,	Ruŧffene.
Stiŧk,	Stiŧkket,	Stiŧk,	Stiŧkkene.
(2)			
Baŧd,	Baŧdet,	Baŧde,	Baŧdene.
Beŧd,	Beŧdet,	Beŧde,	Beŧdene.
Blaŧd,	Blaŧdet,	Blaŧde,	Blaŧdene.
Buŧd,	Buŧdet,	Buŧde,	Buŧdene.
Faŧd,	Faŧdet,	Faŧde,	Faŧdene.
Guŧd,	Guŧden,	Guŧder,	Guŧderne.
Huŧl,	Huŧllet,	Huŧller,	Huŧllerne.
Haŧv,	Haŧvet,	Haŧve,	Haŧvene.
Loŧv,	Loŧven,	Loŧve,	Loŧvene.
Raŧd,	Raŧden,	Raŧder,	Raŧderne.
Saŧug,	Saŧugen,	Saŧuge,	Saŧugene.
Staŧd,	Staŧden,	Staŧder,	Staŧderne.
Steŧd,	Steŧdet,	Steŧder,	Steŧderne.
Söŧn,	Söŧnnen,	Söŧnner,	Söŧnnerne.
Toŧug,	Toŧuget,	Toŧuge,	Toŧugene.
Veŧn,	Veŧnnen,	Veŧnner,	Veŧnnerne.

Undt. Eenstavelssubstantiver med det flydende Tone-
lag, der faae det stödende Tonelag ved Tilføielse af Artiklen
i Enkelttallet, og som blive uforandrede i Fleertallet, faae
ogsaa det stödende Tonelag ved Tilføielse af Artiklen i Fleer-
tallet, f. Ex.

<i>Enkelttal.</i>		<i>Fleertal.</i>	
Kaŧr,	Kaŧrret,	Kaŧr,	Kaŧrrene.
Laŧg,	Laŧget,	Laŧg,	Laŧgene.
Laŧug,	Laŧuget,	Laŧug,	Laŧugene.
Paŧr,	Paŧrret,	Paŧr,	Paŧrrene.
Slaŧg,	Slaŧget,	Slaŧg.	Slaŧgene.
Spil,	Spillet,	Spil.	Spillene.

Enkelttal.

Fleertal.

Tãg, Ta'get,
 Ta'l, Ta'llet,
 Tri'n, Tri'net,

Tãg, Ta'gene.
 Ta'l, Ta'llene.
 Tri'n, Tri'nene.

5. *Eenstavelsesadjectiver med det flydende Tonelag beholde dette i alle Former, f. Ex.*

fri'sk,	fri'ske,	fri'skt,	fri'skere,	fri'skest.
fa'st,	fa'ste,		fa'stere,	fa'stest.
fræk,	frække,	fræk't,	fræk'kere,	fræk'kest.
fe'rsk,	fe'rske,	fe'rskt,	fe'rskere,	fe'rskest.
glåd,	glåde,		glådere,	glådest.
kjæk,	kjække,	kjæk't,	kjæk'kere,	kjæk'kest.
le't,	le'tte,		le'ttere,	le'ttest.
ra'sk,	ra'ske,	ra'skt,	ra'skere,	ra'skest.
sle't,	sle'tte,		sle'ttere,	sle'ttest.
ska'rp,	ska'rpe,	ska'rpt,	ska'rpere,	ska'rpest.
skra'p,	skra'ppe,	skra'pt,	skra'ppere,	skra'ppest.
spi'ds,	spi'dse,	spi'dst,	spi'dsere,	spi'dsest.
sty'g,	sty'gge,	sty'gt,	sty'ggere,	sty'ggest.
try'g,	try'gge,	try'gt,	try'ggere,	try'ggest.
vi's,	vi'sse,	vi'st,	vi'ssere,	vi'ssest.

6. *Eenstavelsesadjectiver med det stødende Tonelag forandre dette, naar de faae Endetillæg, til det flydende, undertagen i Intetkjönsformen, f. Ex.*

bla'nk,	bla'nke,	bla'nkt,	bla'nkere,	bla'nkest.
bruu'n,	bru'ne,	bruu'nt,	bru'nere,	bru'nest.
drö'i,	drö'ie,	drö'it,	drö'iere,	drö'iest.
dy'r,	dy're,	dy'rt,	dy'rere,	dy'rest.
fii'n,	fi'ne,	fii'nt,	fi'nere,	fi'nest.
fro'm,	fro'mme,	fro'mt,	fro'mmere,	fro'mmest.
ful'd,	ful'de,	ful'dt,	ful'dere,	ful'dest.
ga'l,	ga'le,	ga'lt,	ga'lere,	ga'lest.
gri'm,	gri'mme,	gri'mt,	gri'mmere,	gri'mmest.
grö'n,	grö'nnne,	grö'nt,	grö'nnere,	grö'nnest.
guu'l,	gu'le,	guu'lt,	gu'lere,	gu'lest.
huu'l,	hu'le,	huu'lt,	hu'lere,	hu'lest.
hö'i,	hö'ie,	hö'it,	hö'iere,	hö'iest.
jæ'vn,	jæ'vne,	jæ'vnt,	jæ'vnere,	jæ'vnest.
kjæ'r,	kjæ're,	kjæ'rt,	kjæ'rere,	kjæ'rest.
kla'r,	kla're,	kla'rt,	kla'rere,	kla'rest.

ko'ld,	ko'ldē,	ko'ldt,	ko'ldere,	ko'ldest.
kru'm,	kru'mme,	kru'mt,	kru'mmere,	kru'mmest.
lō's,	lō'se,	lō'st,	lō'sere,	lō'sest.
ru'nd,	ru'nde,	ru'ndt,	ru'ndere,	ru'ndest.
sa'nd,	sa'nde,	sa'ndt,	sa'ndere,	sa'ndest.
skjæ'r,	skjæ're,	skjæ'rt,	skjæ'rere,	skjæ'rest.
skjō'n,	skjō'nne,	skjō'nt,	skjō'nnere,	skjō'nnest.
sma'l,	sma'lle,	sma'lt,	sma'llere,	sma'llest.
sni'ld,	sni'lde,	sni'ldt,	sni'ldere,	sni'ldest.
su'nd,	su'nde,	su'ndt,	su'ndere,	su'ndest.
ta'm,	tā'mme,	ta'mt,	tā'mmere,	tā'mmest.
tra'ng,	tra'nge,	tra'ngt,	tra'ngere,	tra'ngest.
to'm,	to'mme,	to'mt,	to'mmere,	to'mmest.
ty'nd,	ty'nde,	ty'ndt,	ty'ndere,	ty'ndest.
vi'ld,	vi'lde,	vi'ldt,	vi'ldere,	vi'ldest.
ō'm,	ō'mme,	ō'mt,	ō'mmere,	ō'mmest.

Undt. Er Ordet aabent, eller ender det paa **b**, **d** eller **g**, faaer det ogsaa det flydende Tonelag i Intetkjønsformen, f. Ex.

bre'd,	bre'de,	bre'dt,	bre'dere,	bre'dest.
blaa',		blaa't,	blaa'ere,	blaa'est.
blō'd,	blō'de,	blō'dt,	blō'dere,	blō'dest.
dy'b,	dy'be,	dy'bt,	dy'bere,	dy'best.
fe'd,	fe'de,	fe'dt,	fe'dere,	fe'dest.
fla'd,	fla'de,	fla'dt,	fla'dere,	fla'dest.
fri',	fri'e,	fri't,	fri'ere,	fri'est.
graa',		graa't,	graa'ere,	graa'est.
he'd,	he'de,	he'dt,	he'dere,	he'dest.
hvi'd,	hvi'de,	hvi'dt,	hvi'dere,	hvi'dest.
li'g,	li'ge,	li'gt,	li'gere,	li'gest.
ny',	ny'e,	ny't,	ny'ere,	ny'est.
ri'g,	ri'ge,	ri'gt,	ri'gere,	ri'gest.
rō'd,	rō'de,	rō'dt,	rō'dere,	rō'dest.
stri'd,	stri'de,	stri'dt,	stri'dere,	stri'dest.
skraa',		skraa't,	skraa'ere,	skraa'est.
vi'd,	vi'de,	vi'dt,	vi'dere,	vi'dest.

Naar nogle af Ordene paa **v** have det stødende Tonelag i Intetkjønsformen, hidrører dette rimeligviis fra, at **v** i denne Form i Udtalen gaer over til **f**, f. Ex. djæ'rvt, la'vt, skjæ'vt, slō'vt, bra'vt.

Af Sprogets faae Eenstavelssuperlativer have de, der efter Vocalen have *l* eller *n*, det stødende Tonelag, de andre derimod det flydende, f. Ex. he'lst, læ'ngst, mi'ndst, æ'ldst, y'ngst; men: be`dst, fõ`rst, fle`st, me`st, si`dst, stõ`rst, væ`rst.

b. Verber.

Da alle usammensatte Verber i nogle Former ere Eenstavellesord, i andre Fleerstavellesord, foregaaer der under Conjugationen en hyppig Vexlen af Tonelaget. Dog er, som Følge af at de fleste Former ere Fleerstavellesord, det flydende Tonelag det overveiende, og kun i Imperativ af alle Conjugationer¹⁾, i Perfectum Participium af auden og Imperfectum af Iredie Conjugation er det stødende Tonelag det fremherskende.

1. I *Præsens Infinitiv* have alle Verber det flydende Tonelag med Undtagelse af de fremmede eller de, i Analogi med disse dannede, danske paa ere, der have det stødende Tonelag i alle Former, og som derfor lades aldeles ude af Betragtningen, samt de faae Verber, der i denne Form ere aabne Eenstavellesord (see ovenfor S. 11). Disse sidste danne med Hensyn til Tonelaget en egen Klasse, der nedenfor vil blive behandlet særskilt.

2. I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 1ste Conjugation* forekommer det stødende Tonelag kun i nogle faae Verber, der, idetmindste i daglig Tale, ogsaa kunne böies efter 2den Conjugation, f. Ex. brõ'ler, dvæ'ler, fei'ler, ha'ler, i'ler, knu'ser, ma'ler, smi'ler, skaa'ner, skraa'ler, ta'ler.

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 2den Conjugation* findes det stødende Tonelag kun i de Verber, der foran Endelsen have et enkelt *l*, *n* eller *s*, f. Ex. blæ'ser, de'ler, fõ'ler, laa'ner, læ'ser, ly'ser, lö'ser, maa'ler, me'ner, ny'ser, pi'ner, pri'ser, qvæ'ler, rei'ser, ro'ser, skju'ler, spi'ser, taa'ler, tje'ner, vi'ser, ö'ser. — Derimod: blõ`der, bre`der, bru`ger, dræ`ber, drõ`mmer, dõ`ber, dõl`ger, fyl`der, fõl`ger, fõ`rer, hæ`nder, hõ`rer, ka`lder, kjẽ`nder, kjõ`ber, kjõ`rer, kle`mmer, klæ`der, le`der, læg`ger, læ`nges, læ`rer, me`lder, mõ`der, næv`ner,

¹⁾ Jeg har fulgt det ældre Conjugationsschema med tre Conjugationer, da Oversigten over Tonelagsovergangene, som det forekom mig, derved blev betydelig lettere

nø̄der, raāber, rāmmer, rēder, rø̄rer, sēnder, skāber, skīller, skjǣnder, skȳlder, slǣber, slǣnger, slūger, stræk̄ker, spø̄rger, strǣber, sǣtter, svø̄ber, sø̄ger, tǣller, trǣnger (presser paa), tǣnker, vēnder.

Uregelmæssige ere: brǣnder, hǣnger, rēnder, trǣnger (er i Trang).

I *Enkelttallet af Præsens Indicativ af 3die Conjugation* forekommer derimod det stødende Tonelag temmelig hyppig. Det findes navnlig i Verber, i hvis første Stavelse der er et aabent *i* eller *y* (1), eller som foran Endelsen have to Consonanter, af hvilke den ene er *l* eller *n* (2) f. Ex. (1) bīder, blīver, brȳder, bȳder, drīver, flȳder, flȳver, fnȳser, frȳser, gīder, glīder, grīber, gȳser, knīber, krȳber, līder, lȳver, nȳder, rīder, rīver, rȳger, skrīger, skrīver, skȳder, slīber, slīder, smīder, snȳder, strīder, vrīder.

(2) bīnder, fālder, fīnder, hjǣlper, hōlder, rīnder, spīnder, sprīnger, svīnder, sȳnger, vīnder. Derimod: bēder, brīster, brǣkker, bǣrer, drāger, fārer, jāger, lāder, līgger, qvǣder, skǣrer, sprǣkker, stīkker, tāger, trǣffer, trǣkkēt.

De Verber, der böies baade efter 1ste og 3die Conjugation, have det flydende Tonelag, f. Ex. klīnger, skjǣlver, svīnger.

Uregelmæssige ere: grǣder, lø̄ber, sōver, stjǣler, ǣder. — snīger.

I *Fleertallet af Præsens Indicativ* have alle Verber af alle tre Conjugationer det flydende Tonelag, f. Ex. brø̄le, dvǣle, fēile, hāle, krūse, knūse, māle, pīne, smīle, skraāle. — blǣse, dēle, fø̄le, laāne, lǣse, lȳse, maāle, mēne, prīse, qvǣle, rēise, rōse, skjule, tāle, taale, tjēne, ø̄se. — brǣnde, hǣnge, rēnde. — bīde, blīve, bīnde, brȳde, drīve, fālde, fīnde, frȳse, glīde, gnīde, hjǣlpe, hōlde, knībe, rīnde, rȳge, slībe, skȳde, spīnde, sprīnge, sȳnge, vīnde. — grǣde, stjǣle, sōve, ǣde.

3. I *Enkelttallet af Imperativ* er det stødende Tonelag, som Følge af at ethvert usammensat Verbum i denne Form er

et Eenstavelsesord, det hyppigst forekommende, og det flydende Tonelag findes kun

1) i *de Verber, der i denne Form ends paa to eller flere Consonanter* (dog ikke, naar den ene af disse er *l*, *m* eller *n*), og

2) i *de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet Consonant* (dog ikke, naar denne er *l*, *m* eller *n*), f. Ex.

1. kra`ds, kry`ds, gift, du`ft, fry`gt, di`rk, pe`rs, skær`p, dyr`k, mær`k, bri`st, fæ`st, fri`st, gjæ`st, li`st, ka`st, fi`sk, hu`sk, tu`sk, læ`dsk, pi`dsk, bõ`rst, tõ`rst.

Derimod: aa`nd, bi`nd, bla`nd, bræ`nd, ho`ld, fy`ld, ka`ld, fa`ld, me`ld, bri`ng, ri`ng, pra`ng, fõ`lg, ba`nk, bli`nk, tæ`nk, pla`nt, da`mp, kæ`mp, gli`mt, dæ`mp, kry`mp, bu`gn, fo`rm, la`rm, ha`vn, hæ`vn, le`vn, e`lsk, kra`nds, sa`nds, sta`nds.

2. blo`t, blu`s, bræk, dry`p, dy`p, gje`t, græ`s, fa`t, fle`t, flæk, fly`t, ho`p, hu`g, kla`p, ly`t, læ`s (af «at læsse»), ma`t, na`p, pa`s, plu`k, pre`s, ro`k, ry`k, sku`f, sli`p, slu`t, sle`t, slip, slu`k, sti`k, stæk, ta`p, træ`f.

Derimod: dri`l, krõ`l, skræ`l, sti`l, træ`l, tæ`l. — drõ`m, fla`m, gle`m, hæ`m, ru`m, rõ`m, skræ`m, sku`m, tõ`m. — lõ`n, stõ`n, væ`n.

Af enkelte Uregelmæssigheder mærkes: gjõ`r, ko`m. — fa`st, ho`st.

I *Fleertallet af Imperativ* have kun de Verber det stødende Tonelag, der have det i Enkelttallet af Præsens Indicativ, de andre have derimod det flydende, f. Ex.

bi`nd, bi`nder. by`d, by`der. dvæl, dvæ`ler. gri`b, gri`ber. ha`l, ha`ler. hjæ`lp, hjæ`lper. iil, iler. laa`n, laa`ner. læ`s, læ`ser. ny`d, ny`der. pii`n, pi`ner. ra`s, ra`ser. re`is, re`iser. roe`s, ro`ser. skaa`n, skaa`ner. stri`d, stri`der. skri`v, skri`ver. spri`ng, spri`nger. spii`s, spi`ser. sy`ng, sy`nger. tje`n, tje`ner.

Derimod: bre`d, bræ`der. bru`g, bru`ger. dra`g, dra`ger. dræ`b, dræ`ber. e`lsk, e`lsker. fa`vn, fa`vner. glæ`d, glæ`der. haa`b, haa`ber. ja`g, ja`ger. kjõ`b, kjõ`ber. læ`r, læ`rer. næ`vn, næ`vner. ri`ng, ri`nger. rõ`b, rõ`ber. se`nd, se`nder. skjæ`nd, skjæ`nder.

stræ'b, stræ'ber. spö'g, spö'ger. spö'rg, spö'rger.
skæ'r, skæ'rer. ta'g, ta'ger. ve'nd, ve'nder. ö'd,
ö'der.

4. I *Imperfectum af 1ste og 2den Conjugation* er det flydende Tonelag det fremherskende. Derimod er det stö-dende Tonelag det almindeligste i *Imperfectum af 3die Conjugation* (1), og kun de Verber, der i Infinitiv have en fordoblet Consonant foran Endelsen, have det flydende Tonelag i *Imperfectum* (2), f. Ex.

(1)

aa'd, ba'ndt, ba'r, ble'v, bö'd, dro'g, foe'r, fa'ldt,
fa'ndt, ga'v, gja'ldt, græ'd, hja'lp, ho'ldt, jo'g, krö'b,
laa', lo'd, lö'b, lö'i, nö'd, nö's, ra'ndt, sa'ng, sa'nk,
sle'd, skre'd, skre'g, ste'g, stre'd, spa'ndt, spra'ng,
sva'ndt, va'ndt.

(2)

bra'k, dra'k, hu'g, kna'k, sla'p, sta'k, spra'k, tra'f.

De Verber af *3die Conjugation*, der danne *Fleertallet af Imperfectum* ved Tilföielse af *e*, have alle det flydende Tone-lag i denne Form, f. Ex. ba'de, ba're, ble've, dro'ge, ga've,
jo'ge, krö'be, nö'de, ve'ge o. s. v.

5. I *Præsens Participium* saavel som i *Perfectum Parti-cipium*, naar denne Form er et Flerstavellesord, findes kun det flydende Tonelag (1). Derimod have Eenstavellesparti-cierne saavel af 2den som af 3die Conjugation det stö-dende Tonelag (2), undtagen naar der mellem Vocalen og Endeconsonanten *t* findes en af Consonanterne *b*, *d*, *g* (*k*) og *v* (3) (Jvfr. Undt. S. 20), f. Ex.

(1)

bla'ndende, bla'ndet, bla'ndede. — bli'vende, ble'ven,
ble'vet, ble'vene. — by'dende, bu'det, bu'den, bu'dne. —
da'ndsende, da'ndset, da'ndsede. — dra'gende, dra'get,
dra'gen, dra'gne. — dri'vende, dre'vet, dre'ven, dre'vene.
— fi'ndende, fu'ndet, fu'nden, fu'ndne. — hi'ndrende,
hi'ndret, hi'ndrede. — ja'gende, ja'get, ja'gen, ja'gne. —
ko'mmende, ko'mmet, ko'mmen, ko'mne. — skri'vende,
skre'vet, skre'ven, skre'vene. — spi'llende, spi'llet,
spi'llede. — sti'llende, sti'llet, sti'llede.

(2)

bræ'ndt, dee'lt, dö'mt, fny'st, fö'lt, gje'mt, gy'st,

ho'ldt, hō'rt, kje'ndt, kjō'rt, knuu'st, laa'nt, lær't, læ'st, me'ldt, ny'st, næ'vnt, pii'nt, prii'st, re'ist, ro'st, se'ndt, skjæ'ldt, skjæ'ndt, smuu'rt, taa'lt, ta'lt (af •at tale•), tje'nt, tæ'ndt, vii'st, ø'st.

(3)

dræ'bt, dō'bt, kjō'bt, raa'bt, ska'bt, stræ'bt, svō'bt, ta'bt. — bi'dt, blō'dt, bu'dt, bru'dt, fly'dt, græ'dt, ly'dt, mō'dt, ny'dt, stri'dt. — bra'gt, bru'gt, la'gt, sa'gt, fla'kt, stra'kt, va'kt. — ha'vt.

I *Fleertallet af Perfectum Participium i Passiv* beholde Verberne af 2den Conjugation det stødende Tonelag, naar de have det i Enkelttallet. Derved blive disse Former forskellige fra Imperfecterne i Activ, f. Ex.

<i>Perf. Partic.</i>	<i>Imperf.</i>	<i>Perf. Partic.</i>	<i>Imperf.</i>
bræ'ndte,	bræ'ndte.	me'ldte,	me'ldte.
dee'lte,	dee'lte.	pii'nte,	pii'nte.
dō'mte,	dō'mte.	pri'ste,	pri'ste.
fō'lte,	fō'lte.	re'iste,	re'iste.
fō'rte,	fō'rte.	re'ndte,	re'ndte.
gje'mte,	gje'mte.	ro'ste,	ro'ste.
gle'mte,	gle'mte.	se'ndte,	se'ndte.
hō'rte,	hō'rte.	smuu'rte,	smuu'rte.
kje'ndte,	kje'ndte.	taa'lte,	taa'lte.
kjō'rte,	kjō'rte.	ta'lte.	ta'lte.
knu'ste,	knu'ste.	tje'nte,	tje'nte.
laa'nte,	laa'nte.	tæ'ndte,	tæ'ndte.
læ'rte,	læ'rte.	vi'ste,	vi'ste.
læ'ste,	læ'ste.	ø'ste.	ø'ste.

6. Verber, der i Infinitiv ere *aabne Eenstavelsesord*, beholde det stødende Tonelag i alle Tider undtagen i Imperfectum og Præsens Participium, hvor Tonelagene ere overensstemmende med de analoge Former af de andre Verber, f. Ex. bo'ede, du'ede, fri'ede, gjō'ede, gro'ede, gry'ede, klō'ede, ro'ede, sko'ede, sky'ede, tro'ede, tō'ede, skete. — gik, fik. — sto'd, lo', saae'. — bo'ende, gro'ende, gry'ende, gaa'ende.

Dog synes nogle i Præsens Participium undertiden, navnlig naar de bruges som Adjectiver, at have det stødende Tonelag, f. Ex. Et le'ende Barn. Den se'ende Blinde. En tro'ende Christen.

For fuldstændig at vise de regelmæssige Tonelagsovergange under Conjugationen, fremsættes følgende Oversigt:

*Förste Conjugation.**Anden Conjugation.***Activ.***Infinitiv.*

Præsens: e`lske. læ`se. læ`re.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: e`lsker. læ'ser. læ`rer.

Fleertal: e`lske. læ`se. læ`re.

Imperfectum:

Enkelttal: e`lskede. læ`ste. læ`rte.

Fleertal: e`lskede. læ`ste. læ`rte.

Imperativ.

Enkelttal: e`lsk. læ's. læ`r.

Fleertal: e`lsker. læ'ser. læ`rer.

Participium.

Præsens: e`lskende. læ`sende. læ`rende.

Perfect.: e`lsket. læ'st. læ`rt.

Passiv.*Infinitiv.*

Præsens: e`lskes. læ`ses. læ`res.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: e`lskes. læ`ses. læ`res.

Fleertal: e`lskes. læ`ses. læ`res.

Imperfectum:

Enkelttal: e`lskedes. læ`stes. læ`rtes.

Fleertal: e`lskedes. læ`stes. læ`rtes.

Participium.

Perfectum:

Enkelttal: e`lsket. læ'st. læ`rt.

Fleertal: e`lskede. læ'ste. læ`rte.

Tredie Conjugation.

Conjugation af Verber paa «ere».

Conjugation af Verber, der i Infinitiv ere aabne Eenstavelsesord.

Activ.

Infinitiv.

Præsens: ri`ve. leve're. troe'.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: ri'ver. leve'rer. troe'r.
 Fleertal: ri`ve. leve're. troe'.

Imperfectum:

Enkelttal: re`v. leve'rede. tro`ede.
 Fleertal: re`ve. leve'rede. tro`ede.

Imperativ.

Enkelttal: ri`v. levee'r. tro'.
 Fleertal: ri'ver. leve'rer. tro'er.

Participium.

Præsens: ri`vende. leve'rende. tro`ende.
 Perfect.: re`vet. leve'ret. troe't.

Passiv.

Infinitiv.

Præsens: ri`ves. leve'res. troe's.

Indicativ.

Præsens:

Enkelttal: ri`ves. levè'res. troe's.
 Fleertal: ri`ves. leve'res. troe's.

Imperfectum:

Enkelttal: re`ves. leve'redes. tro`edes.
 Fleertal: re`ves. leve'redes. tro`edes.

Participium.

Perfectum:

Enkelttal: re`ven(t). leve'ret. troe't.
 Fleertal: re`vne. levè'rede. tro'ede.

B. Afledning og Sættning.

1. *Et Stamords stødende Tonelag gaer over til det flydende i Ord, der afledes ved Tilføielse af Endelser, selv om den betonedede Stavelse vedbliver at være lukket, f. Ex.:*

A'sen,	A'seninde.	Ba'rn,	Ba'rndom.
Tro'ld,	Tro'lddom.	Træ'l,	Træ'ldom.
Bo',	Bo'lig.	A'rv,	A'rving.
Mu'nd,	Mu'nding.	Da'g,	Da'gning.
Ma'nd,	Ma'ndsling.	Ty'v,	Ty'veri.
Ku'nst,	Ku'nstner.	fe'd,	Fe'dme.
sø'd,	Sø'dme.	dø'v,	Dø'vhed.
fri',	Fri'hed.	klo'g,	Klō'gt.
ga'l,	Ga'lskab.	sy'g,	Sy'gdom.
sto'r,	Stō'rrelse.	Aa'r,	aa'rlig.
Huu's,	huu'slig.	Na'vn,	na'vnlig.
Hæ'der,	hæ'derlig.	Ja'mmer,	ja'mmerlig.
Haa'r,	haa'ret.	Klu'mp,	klu'mpet.
Li'v,	li'vagtig.	Ki'v,	ki'vagtig.
Sy'nd,	sy'ndig.	Mo'd,	mo'dig.
Vo'ld,	vo'ldsom.	Tvi'vl,	tvivlsom.
Stri'd,	stri'dbar.	bli'd,	bli'delig.
sto'lt,	sto'ltelig.	klo'g,	klo'gelig.
tro',	tro'lig.	la'ng,	la'ngsom.
Hy'l,	hyle.	Huu's,	hu'se.
Ka'nt,	ka'nte.	Sy'nd,	sy'nde.
Glō'd,	glō'de.	Va'nd,	va'nde.
Haa'b,	haa'be.	Haa'n,	haa'ne.
Na'vn,	nævne.	A'nger,	a'ngre.
Hu'nger,	hu'ngre.	Hæ'der,	hæ'dre.
Fæ'ngsel,	fæ'ngsle.	lø's,	lø'se.
kla'r,	klare.	luu'n,	lu'ne.
guu'l,	guu'ne.	grō'n,	grō'nnese.
rō'd,	rō'dme.	ree'n,	re'ne.

Undt. 1. Substantiver, der ere dannede ved Tillæg af Afledningsendelserne *de*, *el* og *sel*, beholde det stødende Tonelag, naar der i den betonedede Stavelse er en Diphthong, eller naar den ender paa *ng* eller *nd*, f. Ex.: Drō'ide, Hō'ide, Læ'ngde, Mæ'ngde, Ty'ngde. — Bæ'ndel, Stæ'ngel, Y'ngel. — Bræ'ndsel, Fæ'ngsel, Hæ'ngsel, Læ'ngsel, Træ'ngsel, Skjæ'ndsel,

Vi'ndsel. Derimod: Dy`bde, Fö`dsel, Fæ`rdsel, Kjö`r-
sel.

Undt. 2. Har Stamordet ikke Tonen paa første Stavelse, eller flyttes Tonen fra denne ved Tilføielse af Endelsen, har det afledede Ord det stödende Tonelag, f. Ex. barba'risk, histo'risk, natu'rlig, magne'tisk, telegra'phisk, vulca'nsk, manee'rlig. — Jomfru, jomfru'elig. Sæd-vane, sædva'nlig.

Undt. 3. Nogle Adjectiver, tildeels af fremmed Op-rindelse, paa **isk** have det stödende Tonelag, naar den betonede Stavelse er aaben, f. Ex. che'misk, dy'risk, fri'sisk, fæ'isk, ly'risk, sy'risk, tra'gisk. Derimod: cla'ssisk, ru'ssisk, ty'rkisk. Ligeledes beholde adskillige Adjectiver, der ere afledede af Fleerstavellesord med det stö-dende Tonelag, Stamordets Tonelag, f. Ex. A'del, -a'delig. Fæ'ngsel, fæ'ngselsagtig. Læ'der, læ'deragtig. O'r-den, o'rdentlig. Væ'sen, væ'sentlig. Dog gjælder dette ikke om alle, f. Ex. Fa'bel, fa`belagtig. Pö'bel, pö`bel-
agtig. Hæ'der, hæ`derlig.

Det vil af det Foregaaende være klart, at det flydende Tone-lag forekommer langt hyppigere i afledede Ord end det stödende, og i mange Tilfælde kunne Former af Stamordet kun adskilles fra afledede Ord derved, at disse have det flydende, hine det stödende Tonelag, f. Ex.:

Bru'g, Bru'gen, bru`ge, Bru`gen.
Dee'l, De'len, de'ler, De`len, De`ler.
Fii'l, Fi'len, fi`le, Fi`len.
Hö'vl, Hö'vlen, hö`vle, Hö`vlen.
Ka'ld, Ka'ldet, ka`lde, ka`ldet.
La'nd, La'ndet, la`nde, la`ndet.
Ly'n, Ly'net, ly`ne, ly`net.
Lo'ds, Lo'dsen, Lo'dser, lo`dser, Lo`dsen
Lö'b, Lö'bet, lö`ber, lö`bet, Lö`ber.
Ma'ngel, Ma'ngler, ma`ngler.
Pa'r, Pa'rret, pa`rre, pa`rret.
Saa'r, Saa'ret, saa`re, saa`ret.
Va'nd, Va'ndet, va`nde, va`ndet.
skri`ve, skri`ver, Skri`ver.
dri`ve, dri`ver, Dri`ver.
gli`de, gli`der, Gli`der.

2. *Et Stamords flydende Tonelag forandres til det stødende i Ord, der dannes ved Tilføielse af ubetonede Forstavelser, f. Ex.:*

daa're, bedaa're. dra'ge, bedra'ge. Skri'velse, Beskri'velse. Spii'sning, Bespii'sning. tæ'nkelig, betæ'nkelig. Væ'bning, Bevæ'bning. Be'dring, Forbe'dring. bli've, forbli've. re'den, forre'den. a'rtig, ua'rtig. ro'lig, uro'lig. sy'nlig, usy'nlig. — beto'ne, beto'ner, beto'nede, beto'net. beraa'be, beri'ge, berö've, Besku'er, Beskæ'ring, Besty'relse, bety'delig, erfa'ren, forbru'ge, Forfö'rer, forgri'be, forja'ge, forslu'gen, Forta'else.

Undt. Det flydende Tonelag beholdes i Ord, der ere afledede af et Stamord, efter hvis betonedede Vocal der følger to Consonanter (1), medmindre begge eller een af dem er **l**, **m** eller **n** (2), f. Ex.

(1)

behëfte, beklippe, benytte, berette, beska'tte, beska'ffen, besky'tte, Besmi'ttelse, bestyr'ke, bevi'dst, bevær'te, bebygge, bedugge, erstatte, forby'tte, Forfa'tter, forfriske, Forgift, forhå'ste, Forjæ'ttelse, forka'stelig, forly'ste, fornu'ftig, forsik'kre, fortræ'ffelig, uhyggelig, ury'ddelig, upa'sselig.

(2)

beaa'nde, bedö'mme, befi'nde, Beha'ndling, beho'lde, beko'mme, bekra'ndse, Belö'ning, bem'e'dte, Benæ'vnelse, berö'mme, beskjä'nket, Besky'ldning, beskæ'mme, Besta'lling, Besky'dning, besto'rme, besy'nge, besy'nderlig, beu'ndre, erho'lde, erkje'nde, forba'nde, forba'rme, forbræ'nde, forfre'mme, forgle'mme, Forgy'lder, Forha'ndling, Forsa'mling, forsö'lvat, forsu'lten, utæ'nkelig, utö'mmelig.

3. *Naar to Ord sammensættes til eet, taber i Regelen det første Ord det stødende Tonelag, selv om det iøvrigt ikke undergaaer nogen Forandring ved Sammensætningen, f. Ex.:*

Aa'gerkarl, A'mtmand, Ba'ndstraale, Ba'nkactie, Bjærglandskab, Bly'tækker, blö'dkogt, Bø'gbinder, Brä'nddirecteur, Bro'lægger, Brö'dskorpe, By'skriver, Dä'mpfregat, Dee'ltaget, dö'vstum, Fö'dfolk, Gru'ndsætning,

haãndfast, Hjẽmreise, Hjũlkasse, Hhũsholdning, hō̃ihalset, Jõrdfrugt, Kaãlhave, Knæ̃stykke, Lãnd-soldat, lẽmlæste, Lỹdlære, Lō̃sgænger, Mãndtal, Meẽlmand, modlōs, Rõdstavelse, Rō̃rstol, Sãngforening, Skaãrbasse, Skraãpude, Smaãfolk, Sneẽstorm, sõrglōs, Steẽnkul, Sō̃magt, Træ̃last, trãngbrystet, Vãlgsprog, Vañdmangel, Vĩndmōlle.

Undt. Det stōdende Tonelag beholdes, naar Ordet ikke har Tonen paa den første Stavelse, f. Ex. Avi'strykkeri, Clavee'rstol, Drago'nhest, Kano'nkugle, Lave'ndelvand, Magne'tjern, Natu'rhistorie, Signe'tring, Tape'tpapir. Ligeledes beholdes det stōdende Tonelag i enkelte Tostavelsesord, f. Ex. A'delsmand, Ha'ndelshuus, Hæ'dersmand, Ka'mmerherre, Ka'perkudsk, O'r-densbaand.

Derimod beholder det andet Led af S sammensætningen det stōdende Tonelag, naar det ikke taber Tonen aldeles men kun forandrer sin Hovedtone til en Bitone, og kun i de faae Tilfælde, hvor det bliver aldeles tonlōst, gaaer det stōdende Tonelag over til det flydende, f. Ex. Sō', Indsō'. Dre'ng, Gade-dre'ng. Gaa'rd, Bondegaa'rd. Haa'r, Uldhaa'r. Klu'mp, Jordklu'mp. blaa', himmelblaa'. guu'l, guldguu'l. sto'r, kæmpesto'r. sō'd, sukkersō'd. gaae', omgaae'. see', oversee'. Derimod: aandri'g, talri'g.

Om textbehandlingen i Xenophons

Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους.

AF *C. Thomsen.*

Ved meddelelsen af følgende bemærkninger opfylder jeg det løfte, som jeg har givet i min 2den omarbejdede udgave af Xenophons *Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους*, nemlig at udtale mig om de grundsætninger, jeg har fulgt såvel i henseende til texten som til udarbejdelsen af anmærkningerne.

Hvad texten angår, var, da min 1ste udgave udkom, ikkun I. G. Schneiders og R. Kühners udgaver tilgængelige for mig, og med hensyn til dette skrift af Xenophon gjaldt det samme som om de øvrige, at der ikke forelå en omhyggelig kritik af de forskellige håndskrifers betydning, så at jeg i det hele måtte følge disse udgavers text, medens jeg dog på nogle steder, hvor jeg var overbevist om, at texten var forvansket, troede at burde foretage rettelser. Siden den tid have vi imidlertid i L. Dindorfs 2den udgave af Xenophons Værker fået et meget værdifuldt bidrag til behandlingen af disses text. Dog har jeg ingenlunde allevegne kunnet overbevise mig om berettigelsen af de af ham foretagne forandringer; det forekommer mig, at Dindorf (ligesom Cobet) ikke ganske sjelden er tilbøjlig til at foretage forandringer og udslette et og andet, blot fordi det ikke finder hans bifald eller synes ham overflødig. Og ihvorvel jeg er enig med ham i, at det paagældende skrift ingenlunde foreligger i sin oprindelige skikkelse, men har undergået mange forandringer, t. ex. ved inddelingen i bøger, så har jeg dog ikke ansét det for ret i en udgave, der var bestemt til skolebrug, at foretage så radikale forandringer, der endog vilde hindre brugen af andre udgaver ved siden af min. Således er jeg fuldstændig overbevist om, at D. (Xen. Apomn. Oxford, 1862, s. VI ff.) har ret, når han betragter begyndelsen af 2den bog (*Ἐδόκει δέ μοι — καὶ πόνου*) og ligeledes begyndelsen af 3die bog (*Ἵτι δὲ — διηγῆσμαι*) som indskud, der ere fremkomne ved den senere inddeling i bøger (så meget mere som Stobaios anfører *ἀκούσας δέ ποτε* istedenfor *ἀκούσας γάρ ποτε*), men derimod kan jeg ikke gå ind på, at 4de bogs 4de kap. § 1—4 (*Ἀλλὰ μὲν καὶ — πρὸς ἄλλους μὲν πολλάκις*) ikke skulde skrive sig fra Xenophon, hvilken påstand D. støtter derpå, at det kun

skal indeholde en gentagelse af det, der er sagt I, 1, 18 og I, 2, 23, hvortil der skal være føjet et nyt eksempel, navne ere udeladte og fortællingen usand. D. mener nemlig, at *μόνος οὐκ ἐπέισθη* (i IV, 4, 3) strider imod Sokrates's ord *Ἐγὼ κοί- νων — ὀρθῶς λέγειν* (I, 2, 34), idet der af disse ord skal fremgå, at Sokr. «vel maxime ἐπέισθη»; men når Sokr. siger, at han er rede til *πειθεσθαι τοῖς νόμοις*, da betegner han vistnok ikke de tredives vilkårlige og egenmægtige bud som *νόμοι*. Mig forekommer det, at hele Xenophons fremstilling i I, 2, 29—37 går ud på at vise, hvorledes Sokr. ved sine djerve ord havde vakt de tredives vrede og had, og hvorledes han forstår at bringe Charikles og Kritias til at udtale deres hjertens mening (*Ναὶ μὰ Δί' — ποιήσεις*), medens det står uafgjort, om Sokrates adlød de tredives bud eller ikke. At Meletos nævnes IV, 4, 4 og 8, medens der I, 1, 1 står *οἱ γραψάμενοι*, kan dog vel neppe være et bevis for, at stedet er uægte. D. mener fremdeles, at Sokr. undlod at smigre for dommerne og at bønfal- de dem, fordi han ikke var sig nogen brøde bevidst; ja ganske vist, også denne grund kunde Xen. have anført, men man kan dog ikke indvende noget imod, at Sokr., der idelig indskærper lydighed mod lovene, selv ikke vilde *παρανομῶν ζῆν*. Sandt nok vide vi med vished kun det, at det for areio- pagiternes domstol i lovene var forbudt ved bønner, tårer osv. at søge frikendelse, men når Xen. her lader dette gælde også for heliasternes domstol, så kunne vi enten betragte dette som en tilfældig fejltagelse, eller måske rettere opfatte det således, at Sokr. ifølge sin ejendommelighed anså en sådan fremgangs- måde for ulovlig. Fremdeles kræver D. i IV, 4, 1, at der foran *καὶ ἔργῳ ἀπεδείκνυτο* skal stå *Οὐ μόνον λόγῳ ἀλλά*; ja ganske vist vilde dette være overensstemmende med den sædvanlige sprogbrug, men ville vi støttende os på denne grund foretage rettelser eller udstødelse allevegne, så bliver der såre meget at ændre 'hos alle både latinske og græske forfattere. For at be- vise, at slutningen af IV, 4 (*τοιαῦτα — τοὺς πλησιάζοντας*) er uægte, fremhæver D., at Sokr. taler med Hippias ikke som med en af sine venner, hvem han vil lede til retfærdighed, men som med en mand, der er den overmodigste og mest indbildske af alle sophisterne, der er saa grundforskellig fra Sokr.'s venner, at medens disse først da forlade ham, når de fuldstændigt ere blevne overbeviste, han derimod henvender sig til Sokr. som til en, der søger at undgå at udtale sin mening og driver spot

med andre osv.; men -- af Sokr.'s samtaler med Hippias kunde hans venner vistnok ogsaa lære noget.

Fremdeles mener D., at ogsaa IV, 3 ikke er af Xen., men hidrører fra en langt senere tid. Dette skal fremgaa dels deraf, at den deri indeholdte samtale med Euthydemos er indskudt mellem to andre (kap. 2 og 4), der begge gaa ud paa at vise dem tilrette, der ere indbildske af deres visdom, dels af enkelte i kap. 3 forekommende udtryk. Men om ogsaa samtalen har faaet en mindre heldig plads, kan dette dog ikke være noget bevis for, at den ikke er meddelt af Xen., og hvad de enkelte udtryk angaar, da kræver D. istedenfor *διηγούντο* i § 2 *διηγούνται*; man ikke hint kan betegne, at andre, der havde været tilstede ved Sokr.'s samtaler, (medens de vare ilive) fortalte indholdet til andre eller til Xen. selv? Formen *ἀφρονέστερος*, som D. anker over, findes jo paa andre steder i attisk græsk (Plat. *Πολιτεία*, V, 460, b), brugen af *φωτός* og *φωτεινός* tør D. ikke frakende Xen., og naar han finder § 13 og 14 (indholdet eller formen?) aldeles uværdig for Xen., da må jeg tilstå, at jeg mange gange forgæves har spurgt både andre og mig selv — hvorfor? Naar D. vil udslette § 16—17, hvor der tales om at dyrke guderne *νόμῳ πόλεως* og *κατὰ δύναμιν*, fordi dette er blevet behandlet tidligere (1, 2 og 3), og fordi det i § 17 udvikles «med en snakkesalighed, hvorved Schneider med rette væmmedes», så turde dette spørgsmål vel være en smagssag, og vilde man allevegne i dette værk af Xen. gaa tilværks med den samme strengthed, kunde det vel hændes, at andre udgivere kunde få isinde at bortskære endnu mere. Iøvrigt gør D. selv opmærksom paa, at denne samtale allerede i oldtiden tillagdes Xen. Ogsaa 5te kap. ansér D. for mistænkelig, men hans grunde have ikke kunnet overbevise mig. At Sokr. i samtaler med andre har udviklet betydningen af *ἐγκράτεια*, udelukker dog vel ikke muligheden af, at han ogsaa i en samtale med Euthydemos kan have behandlet det samme æmne; om der end findes enkelte mindre sædvanlige ord (*ἀκρασία*, der ikke synes at behage D., findes oftere hos Attikerne), er dette dog vel ikke noget afgørende bevis. At § 12 indeholder en gentagelse, negter jeg ikke; muligen er denne slutning en senere tilføjelse. Ogsaa kap. 7 § 10 ansér D. for mistænkelig, fordi den indeholder en gentagelse af det, der med større udførlighed er behandlet i I, 1, 6, ligesom han tillige vil have kap. 8 udeladt, fordi der deri findes nogle træk og ytringer af Sokr. efter hans domfældelse,

og Xen. altså skulde have overskredet de grænser, han oprindeligt havde sat sig, idet han i begyndelsen af 1ste bog siger, at han vil rense Sokr. for de imod ham rejste beskyldninger og vise, at den over ham fældede dom var uretfærdig. Desuden skal der findes nogle sophistiske spidsfindigheder i § 3 og 9; ja, ganske vist kunde det samme være sagt med færre ord; men mon dette ikke gælder også om andre steder i dette skrift, som dog hverken Schneider eller Dindorf har troet at burde frakende Xenophon. Og naar Sokr.'s anskuelse om benyttelsen af *μανικῆ* atter omtales i al korthed, synes det at være ganske naturligt, at dette er taget med, da det knyttes til angivelsen af de egenskaber, der fandtes hos Sokr. Og når Xen. uden at tænke på de tidligere i skriftets begyndelse afstukne grænser fremstiller for os Sokr.'s overbevisning om den over ham fældede dom og dens følger, synes dette mig i den grad passende og naturligt, at jeg for min del nødig vilde savne, hvad der er meddelt i § 9 og 10.

Som ovenfor antydet ansér jeg det for meget voveligt af rent subjektive grunde at bortskære et og andet, enten fordi det måske kunde synes overflødigt, eller fordi der deri forekommer sjeldnere former og ord, og selv hvor jeg er enig med D., t. eks. angående inddelingen i bøger og de derved fremkomne forandringer, har jeg ikke ansét det for ret i en bog, der er bestemt til brug i skolerne, i noget væsentligt at afvige fra det overleverede.

Hvad enkeltheder i teksten angår¹⁾, må jeg tilstå, at ikke få af D.'s rettelser, der ere støttede på gisninger, i høj grad have tiltalt mig; dog har jeg ikke allevegne kunnet følge ham, og mine grunde skal jeg, for så vidt som det angår noget væsentligt, nedenfor anføre.

I, 1, 1. γραφή ἢ κατ' αὐτοῦ. Jeg har tilføjet ἢ, da jeg ikke ret kan finde mig i at betragte κατ' αὐτοῦ som styret af ἦν; D. selv gør den bemærkning, at den sædvanlige udtryksmåde vilde være den af mig optagne, og ἦ kan jo let være udfaldet efter γραφή.

I, 2, 24. δυνατῶν ἀνθρώπων. κολακείων har jeg i overens-

¹⁾ I min 2den udgave har jeg givet en fortegnelse over de steder i teksten, hvor den i noget væsentligt afviger fra 1ste; at anføre alle uden undtagelse, som t. eks. Σωκράτη for Σωκράτην, ἐπιμέλομαι for ἐπιμελίωμαι, fut. med. for fut. pass., syntes mig ikke at være fornødent.

stemmelse med D. udeladt, da det forekommer mig, at først derved kommer den rette mening frem.

- I, 2, 25. *διεφθαρμένω* efter *ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις* har jeg ligesom D. udeladt, da forbindelsen af *ἐπὶ* med dette verbum neppe er forklarlig.
- I, 2, 34. *ἀφεκίτεον ἄν εἶη*. At *ἄν* vilde savnes her, indrømmer D. uden dog at optage det i teksten. At endelsen *ον* har bevirket udeladelsen af *ἄν* i håndskrifterne, er vistnok meget sandsynligt.
- I, 3, 7. Uagtet også D. forsvarer *ἀποσχόμενον τὸ ὑπὲρ τὸν κόρον* osv., må jeg dog fastholde rettelsen *τοῦ*.
- I, 3, 13. At *τὸ δῆγμα* foran *ὑγιῆς* er en senere tilføjelse, tror jeg ligesom D.; der burde vistnok ellers stå *ἐκ τοῦ δῆγματος*.
- I, 3, 15 har jeg med D. udeladt; efter indholdet hører denne § til § 5 og har altså her i slutningen af kap. en såre uheldig plads; *ἄν* kan hverken høre til *ᾧςτο* eller til *ἡδυσθαι*, *ἀρκούντως* er mildest talt et højst uheldigt udtryk, forbindelsen *περὶ βρώσεως — καισκευασμένος ἦν* er meget stødende, og istedenfor *λυπεῖσθαι δὲ πολὺ ἔλαττον* vilde man vente *λυπεῖσθαι δ' οὐδέν*.
- I, 5, 5. D. har *ἰκετευτέον*, håndskrifterne *ἰκετεύειν*; der er neppe nogen grund til forandring.
- II, 1, 1. *ἐγκράτειαν βρωτοῦ*. Jeg har udeladt *πρὸς ἐπιθυμίαν*; D. har det i sin textudgave (Leipzig, 1865) i kritiske klammer, medens han i oxford udgaven har udeladt det. Det findes kun i 2 pariser håndskrifter og synes åbenbart at være et senere indskud, der bringer forstyrrelse ind i et korrekt udtryk.
- II, 1, 17. Hvorfor D. har udeladt *ἐγὼ μὲν — ὑπομένειν*, der findes i alle håndskrifter, véd jeg ikke; han beråber sig på G. Dindorfs autoritet.
- II, 1, 23. *ποιήση*, som jeg har optaget istedenfor *ποιησάμενος*, findes i et pariser håndskrift (B).
- II, 3, 17. *κινδυνεύσεις σύ. ἐπιδειξαι* har jeg efter D.'s og Cobets eksempel udeladt, da dette verbum vel neppe på noget andet sted findes forbundet med infinitiv.
- II, 6, 9 har jeg optaget D.'s konjunktur *κάπροι* for *ἐχθροί*; det foregående *λαγῶς* — *ὄρνιθες* anbefaler vistnok i høj grad denne rettelse.
- II, 6, 17. *Θράττει σς*. Tvende pariser håndskrifter have *ὀ*

ταράττει, A og B οἶδα, εἶη ὁ Σωκράτης, ὁ ταράττει, C ἢ ταράττει. D's rettelse ansér jeg for fuldkommen rigtig; det synes, at afskriverne ikke have forstået udtrykket, men søgt at rette det. Hertil kommer, at den hyppigt forekommende forveksling eller sammenblanding af flere forbindelsesmåder mellem sætninger (se Madv. græsk ordføjningslære § 197 (3)) vistnok kun bruges efter et adjectiv.

- II, 9, 5. προσκαλεῖτο findes i de fleste håndskrifter, προσκαλέσαιτο kun i B; αὐτῶν τῶνα, der findes i ét håndskrift, er vist et senere indskud.
- III, 3, 2. Hvorfor D. har ændret ἐφ' ἧς, der findes i alle håndskrifter, til ἐφ' ἧν, véd jeg ikke.
- III, 3, 5. αὐτούς, der står i alle håndskrifter, sætter D. i kritiske klammer, fordi det i et citat af Stobaios er udeladt.
- III, 3, 14. ὡς πολὺ — διενέγκουσιν. D. har πολὺ — διενεγκεῖν, skönt håndskrifterne have ὡς πολὺ οσν; nogle håndskr. have διενέγκει ἐν τῇ τῶν ἄλλων, ét διένεγκεν τῶν ἄλλων, B διενέγκοι ἐν.
- III, 4, 1. D's rettelse εἶω for εἶων har jeg optaget, da denne læsemåde giver den rette mening, og afskriverne vistnok af de foregående partic. ere blevne forledede til at skrive εἶων.
- III, 5, 2. Også her har jeg fulgt D., som skriver Ἀθηναίων for Ἀθηναίων (jvnfr. det foregående Βοιωτῶν).
- III, 5, 3 har jeg ligesom D. optaget Cobets konjektur μεγαλοφρονέστατοι istedenfor φιλοφρονέστατοι, der her neppe giver nogen mening.
- III, 5, 17. D. billiger i sin oxforders udgave ἀπειρία og forkaster ἀτηρία, der ikke forekommer noget andet sted; desuagtet har han i sin textudgave optaget ἀτηρία.
- III, 5, 22 har jeg optaget D's συνηχῆναι (for συνηνοχῆναι), da det findes i 2 håndskrifter og antydes i de øvrige.
- III, 5, 24. D. sætter istedenfor οὐδ' οἰόμενος, der findes i alle håndskr., οὐκ οἰόμενος, jeg véd ikke hvorfor. Det skulde dog vel aldrig være i den tro, at en sammensat nægtelse nødvendigvis skulde benægte den hele sætning, og ikke participiet alene, jvnfr. Xen. Apomn. I, 3, 13, οὐδ' ἄπτομενον og Lysias's tale mod Philon, § 22, μηδ' ἀφελουμένη).
- III, 9, 4 har jeg med D. optaget Heindorfs konjektur τῶ τὰ μὲν — καὶ τῶ τὰ, da nogle håndskr. have τὸ — τὸ,

- andre τὸν — τόν, og stedet altså synes at være forvansket.
- III, 9, 7 har jeg optaget efter D. μικρῶν istedenfor μικρόν; om det er en konjunktur, eller det er håndskrifternes læsemåde, omtaler han ikke.
- III, 9, 9. ὅλως ἅπαντας, σχολάζοντας μέντοι har jeg udeladt, da disse ord kun findes i ét håndskrift, der desuden har μέν τι istedenfor μέντοι.
- III, 9, 14. Hvorfor D. har forandret εὐπραξίαν, der findes i alle håndskr., til εὐπραξία, véd jeg ikke.
- III, 10, 6. καλοὶ οὖς er en, som det synes mig, fortrinlig rettelse af D. istedenfor det mindre heldige ἄλλοιους.
- III, 14, 7 har jeg optaget Reiskes af D. billigede rettelse ὡς τὸ ἐσθίειν — εὐωχεῖσθαι istedenfor ὡς τὸ εὐωχεῖσθαι — ἐσθίειν, da dette vistnok er meget tvetydigt.
- IV, 1, 1. σκοπουμένη τῷ καὶ μετρίως ἀισθανομένη har jeg foretrukket for τῷ σκοπουμένη καὶ μ. α., da det findes i A og anføres af Stobaios, og ikkun dette giver den rette tanke¹⁾.
- IV, 2, 1. D. har ἐν σοφίᾳ istedenfor det alm. ἐπὶ σοφίᾳ uden at angive nogen grund; skulde der ské en forandring, vilde jeg hellere udelade præpositionen.
- IV, 2, 5. ἐπιτήδειόν γ' — ἐνιενθῆεν, der findes i håndskr., har D. uden videre udeladt.
- IV, 3, 6. Istedenfor det sædvanlige φυτεύειν, der neppe giver mening, har jeg optaget D.'s συμφύειν, som også anføres af Stobaios. Jeg kunde være tilbøjlig til at udelade τε efter συμφύειν.
- IV, 6, 9. εἰ ἔστιν har jeg liegsom D. udeladt; der er vist en senere tilføjelse.
- IV, 7, 9. τοῦ γὰρ οὕτω προσέχοντος have alle håndskr. på ét nær; ἑαυτοῦ bør vist udslettes.

Endnu må jeg tilføje, at D. synes at være i vilderede med hensyn til forskellen i betydningen af οὐκουν og οὐκοῦν.

Hvad anmærkningerne angår, måtte jeg tage hensyn til den forandring, der er foregået i vore Skoler i henseende til undervisningen i græsk. På den tid, da min 1ste udgave udkom,

¹⁾ Jeg tillader mig her at rette en fejl i angivelsen af de steder, hvor min 2den udgave afviger fra 1ste; der er nemlig ved en uagtsomhed tilføjet et overflødig εἰ.

benyttedes i skolerne Madvigs græske ordføjningslære; de vigtigste regler lærte disciplene lectievis, ved sjældnere forekommende syntaktiske phænomener henviste lærerne til den, for at disciplene med større sikkerhed kunde bevare og fastholde, hvad der mundligt var blevet dem meddelt; nu benyttes den, såvidt jeg véd, væsentligen kun for at nå det sidstnævnte mål. Medens jeg derfor i min 1ste udgave i regelen kunde indskrænke mig til henvisninger til ordføjningslæren, troede jeg nu at burde give selvstændige syntaktiske forklaringer, hvor jeg måtte ansé det for fornødent, og jeg har søgt så vidt muligt på ét sted at samle de enkelte tilfælde, der kunde henføres under den samme regel, t. eks. om brugen af dobbeltakkusativ. Dog har jeg på enkelte steder tilføjet en henvisning til ordføjningslæren, idet jeg forudsatte, at den benyttedes idetmindste i nogle skoler. En bemærkning må jeg endnu gøre. Medens det pågældende skrift på den tid, da den 1ste udgave udkom, i regelen læstes i skolens næstøverste klasse, og anmærkningerne¹⁾ altså måtte være beregnede på denne klasses disciple, så tror jeg nu og håber deri at være enig med mine kolleger, at læsningen af dette skrift hører hjemme i vore skolers øverste klasse, og jeg har altså forbigået alt, hvad jeg måtte forudsætte som bekendt og lært ved den tidligere læsning af forfattere.

Allevegne, hvor det lod sig gøre, har jeg stræbt efter at påvise og henvise til overensstemmelser mellem den græske og den latinske sprogbrug, og dertil er jeg ledet af den overbevisning, jeg har vundet ad erfaringens vej, nemlig at man på en let og sikker måde kan bibringe disciplene en stor del af den fornødne kendskab til den græske syntax, når man idelig sammenstiller de forekommende græske syntaktiske phænomener med de tilsvarende latinske, der må forudsættes som bekendte for disciplene, og påviser ligheder og uligheder. Til nogle enkelte steder havde jeg isinde at give en eller anden sproglig oplysning, oversættelse eller deslige, men jeg opgav det, idet jeg måtte forudsætte, at man i alle skoler benytter den fortrinlige hjælp, som Bergs græske ordbog tilbyder. På nogle steder, hvor der var en passende anledning dertil, har jeg givet

¹⁾ Om disse må jeg dog nu tilstå, at de ere givne i altfor stor mængde, og det er naturligvis kun en tarvelig trøst, at det samme vistnok turde gælde i samme eller måske endog i højere grad om andre skoleudgaver af græske og romerske forfattere.

nogle udførligere oplysninger om forskellige forholde, navnlig i Athenai og Sparte, t. eks. om hetairerne, om den fri kvindes stilling, fordi jeg tror, at de almindeligt benyttede håndbøger i denne henseende ikke give og heller ikke kunne give de fornødne oplysninger, som enkelte forfattersteder kræve.

De oplysninger om historiske begivenheder, om filosoffer, sophister osv., der i 1ste udgave ere meddelte spredte i anmærkningerne, har jeg i 2den udgave givet samlede i indledningen, og altså er også denne bleven omarbejdet. Jeg har tilsigtet at give en overskuelig og i alt fald ved lærerens hjælp let forståelig fremstilling af Sokrates's liv og personlighed og dernæst af hans virken, og for at nå dette mål måtte jeg give en sammentrængt udsigt over den filosofiske, religiøse og politiske udvikling, der dannede grundlaget derfor.

En såre uheldig fejl, som jeg først ved brugen af bogen har opdaget, skal jeg her nytte lejligheden til at rette. S. 47 l. 13 f. n. står «(Gen. Plur. Fem.) menes der Medhustruer», hvilket bedes rettet til «(Gen. Plur.) menes der her særligt». Desuden må jeg beklage, at på ikke få steder tonetegn, åndetegn og skilletegn under réntrykningen enten ere sprungne af eller ere blevne utydelige.

Spredte iagttagelser vedkommende de oldengelske digte om Beowulf og Waldere.

Af *Sophus Bugge*.

Ved vers i Beowulf henviser det tal, som er nævnt først, til:

BEOVULF nebst den Fragmenten FINNSBURG und VALDERE in kritisch bearbeiteten Texten neu herausgegeben mit Wörterbuch von Chrn. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1867.

Det tal, som er sat i parentes, henviser til:

BEOWULFES BEORH eller Bjovulfs-Drapen, det old-angelske Helteedigt, paa Grundsproget, ved Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Kløbenhavn 1861.

Verstallene i Greins udgave afvige kun meget lidt fra verstallene i:

Beowulf. Mit ausführlichem Glossar herausgegeben von Moritz Heyne. Zweite Auflage. Paderborn 1868.

Efter henvisningerne til Grundtvigs udgave vil man have let for at finde versene i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF the Travellers Song and the

Battle of Finnesburh edited by John M. Kemble Esq. M. A. Second edition. London 1835,

i Schaldemoses aftryk af Beówulf og i:

The Anglo-Saxon poems of BEOWULF, the Scóp or Gleeman's Tale and the Fight at Finnesburg. With a literal translation, notes, glossary, etc. by Benjamin Thorpe. Oxford M.DCCC.LV.

Ved Waldere henviser det verstal, som er nævnt først, til Greins udgave; det, som er sat i parentes, til:

Two leaves of King WALDERE's Lay, now first published by George Stephens, Esq. Cheapinghaven and London, 1860.

Andre oldengelske digte har jeg citeret efter:

Bibliothek der Angelsächsischen Poesie in kritisch bearbeiteten Texten herausgegeben von C. W. M. Grein. Goettingen. 1ter Band 1857. 2ter Band 1858.

Med taknemmelighed nævner jeg, at jeg har havt et uundværligt hjælpemiddel i:

Sprachschatz der angelsächsischen Dichter bearbeitet von C. W. M. Grein. Cassel & Göttingen. 1ter Band 1861. 2ter Band 1864.

Jeg skriver *ea*, *eo*, som almindeligt er, skjönt meget taler for at skrive med Jessen *éa*, *éo*.

Beówulf.

18—19 (35—38):

Beówulf wæs bréme (blæd wide sprang)

Scyldes eafera Scedelandum in.

Grundtvig, hvem Grein følger, holder med rette fast ved håndskriftets *eafera* og forstår *blæd wide sprang* som *parenthès*. Sådanne korte mellemsætninger, som adskille, hvad der grammatisk hører sammen, er meget almindelige i den oldengelske episke digtning. Som enkelte eksempler blandt mange kan nævnes Beów. 1316—1318 (2625—2630):

Gang þá æfter flóre fyrdwyrðe man
mid his handscále (healwudu dynede),
þæt he þone wísan wordum hnægde;

Beów. 1422—1423 (2837—2839):

flód blóde weól (folc tó sægon),
hátan heolfre;

Beów. 2776—277b (5545—5549):

beácna beorhtost, segn eác genom,
(ecg wæs íren) bill ærgescód
ealdhláfordes.

Lignende eksempler kunde opføres fra andre digte, se f. eks. Andr. 1567; Juliana 27; Elene 692. 874. Også i nordisk olddigtning høre korte mellemsætninger hjemme; således heder det, for at nævne ett eksempel, i sidste vers af Völuspá:

berr sér í fjöðrum (flýgr völl yfir)
Niðhöggr nái.

Det er altså med stor uret, at endnu Heyne vil forandre *eafera* til *eaferan*, fordi «der . . . Zwischensatz [*blöd wíde sprang*] in seiner zu knappen Weise dem Sprachgebrauche des Gedichts widerstrebt».

Udtrykket *wíde springan* i overført brug gjenfindes i nordisk: Danmarks gamle folkeviser no. 22 B, v. 1:

Det springer nu så vide
over Molmerkongens bord,
det Rosenkongen haver sin datter mist,
hun blev hannem stjålen frá.

62—63 (123—126):

hýrde ic þæt Elan cwén [Ongenþeows wæs]
Heaðoscilfingas healsgebedda.

Håndskriftet har blot: *hýrde ic þæt elan cwén heaðoscilfingas healsgebedda*. Både Grein (i anden udgave) og Heyne (i anden udgave) optage Etmüllers udfyldning, hvorefter der oversættes «jeg hørte, at dronning Elan var Ongenþeows den krigerske Skilvings hustru».

Men for det første tror jeg med Munch (i Norsk tidsskrift for videnskab og litteratur udgivet af Lange II s. 135), at *cwén* «dronning» i oldengelsk digtning ikke let vil findes således føiet til en kvindes navn som tittel. Dernæst er, såvidt jeg sér, et kvindenavn, som i nominativ skulde lyde *Elan*, uden noget sidestykke. Heyne sammenstiller med *Elan* det oldtydske kvindenavn *Elana*, *Ellena*, *Elena*, *Elina*, som Förstemann opfører fra 8de årh.; men deri er ingen støtte for, at et kvindenavn i Oldengelsk kan ende på *-an*. Der er grund til at tro, at de nævnte tydske navneformer gjengive det fremmede *Elena*, omend kanské påvirket af oht. *ellan* styrke; men *Elena* heder i Oldengelsk *Elene*, og selv om det nævnte tydske navn var hjemligt og dannet af *ellan* styrke, som Förstemann mener, så måtte et tilsvarende oldengelsk navn have lydt *Ellene*.

Da *Elan* ikke kan være hustruens navn i nominativ, må vi deri søge mandens navn i genitiv. Men blandt de konger af

Skilvingernes æt, som kan have været samtidige med Hróðgár, nævner digtet ingen *Ela*, derimod vel *Onela*, og da her i ethvert fald mangler noget i håndskriftet, så har Grundtvig (i Brage og Idun IV s. 500) sandsynlig seet det rette, når han formoder, at *elan* er levning af *Onelan* og at Healfdenes datter har været gift med *Onela*. Også datterens navn og udsagnsordet må da være faldet ud foran (ikke efter) *elan*; og jeg formoder derfor, at sætningen har været bygget således:

hýrde ic þæt [N. N. wæs On]elan cwén,
Heaðoscilfingas healsgebedda.

Vistnok synes efter digtet *Onelas* fader *Ongenþeow* at have været samtidig med Hróðgárs tidligere regjeringstid, så at det efter tidsfølgen kunde synes at ligge nærmere at tænke sig *Ongenþeow* som Healfdenes svigersøn, men afgjørende er dette ikke, da vi intet nærmere få vide om *Onelas* alder eller om Healfdenes datters alder¹⁾.

Grundtvig, som mere end nogen anden har oplyst hvad der knytter Beowulfdigtet til de fra andre kilder kjendte navne og sagn, har i Skilvingerne *Óhthere* og *Eádgils* gjenkjendt de i nordiske sagn omtalte Ynglingekonger *Óttarr* og *Adils*. Óhtheres broder *Onela* gjenfindes ikke blandt Ynglingerne, men det er værdt at mærke sig, at navnet er vel kjendt i Norden i hin sagtid: Munch har nemlig oplyst (se f. eks. Norsk månedsskrift III, 166), at det nordiske navn *Áli* eller *Óli* er det samme som det oldtydske *Anulo*, *Analo* eller *Anilo*²⁾, og dette er naturligvis d. s. s. det oldengelske *Onela*. *Áli hinn upplenzki* fra Norge blev født af *Adils*, og Ynglingasaga fortæller, at den danske kong *Fridleivs* søn *Áli hinn frækni* fordrev *Ottars* farfader *Aun* fra *Upsala* og herskede der i 25 år; men i ingen af disse to tør jeg søge Beowulfdigtets *Onela*.

Det er almenkjendt, at navnet *Scilfingas* gjenfindes i det nordiske ættenavn *Skilfingar*³⁾ ligesom i det tyske navn *Schilbung*.

¹⁾ I det nordiske sagn er *Adils* samtidig med *Helge* og tildels med *Rolv*. Dermed kunde det stemme vel overens, at *Hálgas* søster efter det engelske digt var gift med *Eádgilses* farbroder.

²⁾ *Áli*, *Óli*: forudsætter nærmest *Anula*: *an* blev til *d* og dette ved indflydelse af det følgende *u* til *ó*.

³⁾ *Tjodolv* fra *Hvin* kalder en Ynglingekonge *Skilfinga niðr* (Yngl. cap. 30), men i dette udtryk tør *Skilfingar* ikke forstås som navn på en bestemt æt, men som almindelig betegnelse for en konge.

Når islandske kilder, f. eks. Edda (ed. AM. I, 522), kalde Skilvingeættens stamfader *Skelfir*, så må dette grunde sig på en ligeså forfeilet etymologi som den, der har gjort *Auði* til stamfader for *Öðlingar* (= oldeng. *æðelingas*); ti *Skelfir* er afledet af *skelfa* få til at skjælte, skræmme, der oprindeligt har lydt *skalffjan* og hvor *e* altså er fremkommet af *a* ved indvirkning af *j*, men på denne måde lader første *i* i *Skilfingr* sig ikke forklare. *Skilfingr* er tillige Odens navn, ligesom Gauterne havde navn tilfælles med Oden. Efter formen kunde navnet komme af *skjaldf* skjælven, men jeg udleder det af oldeng. *scylf*, *scylfe*, *scelfe*, eng. *shelf* noget som er slået sammen af bord, f. eks. en bænk, eller af et dermed nærbeslægtet ord, som i Oldnorsk har lydt *skjaldf*. Nu heder Odens høisæde, hvorfra han ser ud over alle verdener, *Hliðskjaldf*; *Valaskjaldf* er navn på en af gudeboligerne, og ved skildringen af Atles (og Jormunreks) borg nævnes *liðskjaldfar* Atlakviða v. 14 (jfr. min udgave af Sæmundar Edda s. 430. 446 f.); *Skilfingr* «han som sidder i *skjaldf*, i høisædet» egnen sig derfor vel til navn for Oden ligesom for en menneskelig høvding. Også stedsnavnet *tó Hnæfes scylfe* i et diplom fra 976 hos Kemble cod. dipl. no. 595 «zur bank oder zum stuhl (engl. *shelf*) des Hnäf» (Grimm kl. schrift. 2, 262) turde have gjæmt et minde om, at høvdingen pleiede at sidde i *scylf*.

80—89 (159—177):

He beót ne áléh, beágas dælde,
 sinc æt symle. Sele hlifade
 heáh and horngeáp, heaðowylma bád,
 láðan líges. Ne wæs hit lenge þá gen,
 þæt se ecghete aclum werum
 æfter wælniðe wæcnan scolde,
 þá se ellengæst earfoðlice
 þrage gepolode, se þe in þýstrum bád,
 þæt he dógora gehwám dreám gehýrde
 hlúdne in healle.

I 84 (167—168) har håndskriftet *þæt se secg hete dðum swerian*. Greins forandring af *secg hete* til *ecghete* synes mig slående rigtig, men *dðum swerian* og sætningens betydning i det hele har ikke engang han forstået.

Jeg læser:

Sele hlifade
 heáh and horngeáp, heaðowylma bád,

lādān liges; ne wæs hit lēnge þā gen,

þæt se ecghete ādūmswerian
æfter wælnīde wæcnan scolde.

Þā se ellengæst earfoðlice

þrage gefolode, o. s. v.

Ved udtrykket *sele . . heaðowylma bād, lādān liges* «salen ventede på krigsflammerne, den ødelæggende lue» antydes sikkerlig, som Heyne (under *bīdan*) har seet, at salen Heorot senere i en kamp er bleven herjet af ild. Hvad dette var for en kamp, bliver klart ved de følgende ord, som jeg tolker dem: «ikke var der meget lang tid igjen til, at kampen mellem svigersøn og svigerfader skulde vækkes ved dødshadet (at kampen mellem svigersøn og svigerfader skulde begynde efter at hævnfølelsen var vakt)». Der er her tale om kamp mellem Hrōðgār og hans svigersøn Ingeld. Mere derom fortælles i 2024—2069 (4042—4131) og i Widsið 45—4θ. I 2067 f. (4127 ff.) antydes, at striden mellem Danerne og Heaðobarderne, som for en stund var bilagt ved Hrōðgārs datter Freáwarus giftermål med Fródas søn Ingeld, senere igjen brød ud i lys lue; og det her omhandlede sted viser, at dette skede, efter at Beowulf havde fældet Grendel. Om den samme kamp¹⁾ fortæller Widsið: «Hrōðwulf og Hrōðgār, brodersøn med farbroder, holdt meget længe fred sammen, efter at de havde fordrevet Vikingernes æt og knækket Ingelds overmod²⁾, ødelagt ved Heorot Heaðubardernes styrke». Ved dette overfald af Ingeld må det da have været, at Heorot blev herjet af luerne. Ytringen i 83 (166), at der ikke var lang tid igjen til, at krigen mellem Hrōðgār og Ingeld skulde bryde ud, stemmer godt overens med udsagnet i Widsið, at Hrōðgār og Hrōðwulf levede meget længe sammen i fred, efter at de havde overvundet Ingeld.

æfter wælnīde kan sammenlignes med *syððan Ingelde weallað wælnīðas* 2064 (4122) f.; *æfter* står her i omtrent samme forbindelse som i 1606 (3205) *ongan æfter heaðoswāte wīgbił wanian*. Efter *wæcnan scolde* må sættes punctum; *Þā*

¹⁾ Med urette har jeg i min udgave af Sæmundar Edda s. 444 b efter Grundtvig formodet, at den kamp, som Widsið nævner, er den, hvori Fróda faldt; ti derimod taler den omstændighed, at Ingeld og ikke Fróda er nævnt.

²⁾ I *Ingeldes* ord *forbiðgan* er ord brugt omtrent ligesom oldnorsk *oddr* i udtrykket *brjóta odd af oflæti snu*.

se *ellengæst* slutter sig til det forudgående *bedgas dælde*, *sinc æt symle*.

Mærkværdigt er *ādumswērian*. Vi må ialfald deri søge et copulativt compositum for «svigersøn og svigerfader». Sådanne sammensætninger (Dvandva-composita), i hvilke to forskellige slægtskabshavne er forenede, er karakteristiske for ættens betydning hos Germanerne: i Oldengelsk finde vi ellers *suhtorfædran* eller *suhtorgefæderan* brodersøn og farbroder; i Heljand 1176 Heyne *thie gisunfader* søn og fader; i Hildebrandskvædet *sunufatarungô(s)* søn og fader. Den yngres navn står i alle disse ord først. De oldnordiske ord *feðgar*, ældre *feðrgar* (hvilken form kjendes fra svenske runestene), *feðgin*, *mæðgur*, *mæðgin*, *systkin* er i betydningen overensstemmende, men i formen er de afvigende derved, at de kun for den ene slægtning indeholde en udtrykkelig betegnelse; man tør vel sige, at dette skyldes en forkortning: *feðrgar* er istedenfor *sunfeðrgar*.

ādumswērian er da sammensat af *ādum* svigersøn og *swēor* svigerfader. Kun endelsen vækker nogen tvil. Man tør vist ikke tænke på at læse *ādumswērum*; jeg søger i ordet den samme afledningsendelse som i got. *brōþrahans* Marc. 12,20 «gebrüder» og i oldn. *feðrgar*: *ādumswērian* er istedenfor *ādumswēriġan* eller *ādumswērgan*, ligesom man skrev *wērian* foruden *wēriġan* og *wērgan*, både *Widia* og *Wudga*. I flertallets dativ er endelsen *n* (istedenfor *m*) dels med *a*, dels med *o*, dels med *u* foran ikke sjælden: *uncran eaferan* Beow. 1185 (2363); *lāfan* Æðelstán v. 6 cod. 1 hos Thorpe = *lāfum*; *on hreóstan* runedigtet 10; *his māgan leóf* run. 20; *edgan* psalm. 90,8 (oculis tuis), Exod. 179 (hvor Grein stiltiende har forandret det); *mið deorcan næglum* digtet om det hellige kors 46; *scypon* Beow. 1154 (2302); *heafdon* Beow. 1242 (2477); *handon* Byrhtnóð 7; *glédon* psalm. 119,4; *gaton* psalm. 126,6; *wlcun* Beow. 1304 (2601); *gérun* Menolog. 10. Endelsen *an* forekommer især ofte i dat. pl. af *an*-stammer.

219—224 (440—446):

.. þá liðende land gesáwon...

side sǣnæssas. Þá wæs sundliden

eoletes æt ende.

Det ellers ukjendte ord *eoletes* har fremkaldt mange lidet tiltalende forandringer; også den seneste: *eáletes* «wasseraufenthalt», som er fremsat af Leo og optagen af Heyne, er uheldig.

Det middelhøitydske *las* gen. *latzes*, m. lænke, hvortil Heyne henviser, er et romansk ord: prov. *latz*, *læ* af lat. *laqueus* og har her intet at gjøre. Jeg mindes ikke nogen oldengelsk dannelse som *let*, gen. *letes* af *lettan*, og en afledning af *lettan* skulde ialfald snarere betyde «det at holde en tilbage» end «det at opholde sig».

eolet tydes af Ettmüller og Grein tiltalende som «ilsom fart»; ordet må da skrives *eólet* og være en afledning af det i oldeng. ikke gjenfundne verbum *ile*, oldsaks. *ilian*. Samme afledningsendelse har vi i *þeowot*, *þeowet* trældom af *þeowan*, *bærnet* forbrænding af *bærnan*, *freót*, *rówet*, *snoeofot*. I oldeng. finde vi oftere *éð*, hvor de beslægtede sprog har langt *é*: *feól*, også *fél* = oht. *fila*; *freólic* = oldsaks. *frilic*, *Swedþeód* = oldn. *Svþjóð* o. s. v.

Dog er der i brugen af verbet «ile» i de beslægtede sprog for liden tilknytning til, at denne tydning af *eóletes* kan blive ret sandsynlig; og efter *sundes æt ende* i det næroverensstemmende sted i digtet om storflisken «Fastitocalon» v. 15 (Grein bibl. I, 235; Thorpe cod. Exon. p. 361) skulde man vel snarere formode, at ordet var et poetisk udtryk for havet. Jeg vover derfor, skjönt med tvil, en anden tolkning. Til oldeng. *feól*, *fél* svarer oldn. *þél* (ikke *þel*; nyisl. *þjöl*); til stammestavelser i *eólet* svarer da regelret oldn. *él* (feilagtig skrevet *el*), *iling*, byge, svensk *il*, i danske diall. *el*, *il* (*es*, *ii*), hvoraf norsk *éla*, præter. *éla*, altså i ældre tid *élaði* «falde i byger eller ilinger» (I. Åsen), svensk *ila* «1) blåsa hårdt . . 2) blåsa kyligt» (Rietz) er afledet, og deraf igjen substantivet *éling*, *iling*. Af et til *él* svarende oldengelsk ord kunde have været afledet et verbum *eólian* «være stormfuld», ligesom *sorgian* sørge af *sorg*, og af hint verbum kunde igjen være dannet *eólet*, ligesom *þeowet* af *þeowan*, *þeowian*. *eólet* skulde da her være brugt om det stormfulde hav (*haf élum sollit*); *alet*, der er dannet ved samme afledningsendelse, er i Daniel 254 brugt med concret betydning «ild», og på samme måde har ord, der ende på *oð*, dels abstract, dels concret betydning.

Til med Grein istedenfor *sund liden* (gjennemseilet) at indsætte *sundliden* sér jeg ikke tilstrækkelig grund.

442—444 (877—881):

Wén ic, þæt he wille, gif he wealdan mót,
in þæm gúðsele Geótena leóde
etan unforhte.

gúðsele, d. e. sal hvori der kjæmpes, giver vistnok mening; men skulde det oprindelige udtryk dog ikke være *goldsele*, som ellers jævnlig bruges om borgen Hjort og det netop hvor talen er om Grendels overfald?

506—507 (1005—1008):

Eart þú se Beówulf, se þe wið Breca wunne
on sídne sæ ymb sund-flite?

Alle udgivere skrive her *sundflite* som ett sammensat ord. Dette må da være acc. sg. af et hunkjønnsord *sundflit* svømmestrid (væddestrid om hvem der er den dygtigste svømmer).

Men et hunkjønnsord *flit* i samme betydning som *flit*, *geflit* neutr. findes, såvidt jeg véd, ingensteds. Desuden bruger vel intet sprog udtryksmåden «kjæmpe om svømmestrid».

Man må skrive:

Eart þú se Beówulf, se þe wið Breca wunne,
on sídne sæ ymb sund flite?

flite er 2den pers. sg. præterit. af verbet *flitan* og sideordnet med *wunne*. Jfr. 517 (1028): *he þe æt sunde oferflit*.

572—575 (1138—1143):

Wyrð oft nered

unfægne eorl, þonne his ellen deáh!
Hwæðere me gesælde, þæt ic mid sweorde ofslóh
niceras nigene.

Sætningen *me gesælde*, *þæt ic* — *ofslóh* står ikke i modsætning til det foregående; kun ved at tænke til noget, som ikke her udtrykkelig er sagt, vilde man kunne fremtvinge en modsætning. Jeg tror derfor, at *hwæðere* er en, måske ved indflydelse af 578 (1149) indkommen, forvanskning og at det rette er:

Swá ðær me gesælde.

Da få vi to rimstave i halvlinjen.

598—599 (1190—1193):

nænegum árað

leóde Deniga, ac he lust wigeð,
swefeð and sendeð.

Greins *lust wigeð* «bærer lyst» er et underligt udtryk, som ikke giver god modsætning. Langt heller må man da med andre udgivere læse *lust-wigeð* «kjæmper med lyst». Kemble foreslår *on lust wigeð*. Jeg formoder, at det oprindelige er: *ac*

he [on] lust þigeoð «han tager til sig med lyst (ret af hjertens lyst)». Forbindelsen *on lust þicgean* findes også v. 618 (1230); Manna wyrde 76 hos Grein I, 209 (Thorpe cod. Exon. 331). *þicgean* bruges jævnlig om trolde og uvætter, som får grebet sit offer: Beów. 736 (1465); 563 (1120). — *þ* og *ƿ* (*w*) kan meget let forveksles: således skal i 2534 (5060) skindbogen have *wat* for *þæt*; i 2227 (4447) har man i håndskriftet læst *in wa-tide*, hvori Grein har fundet *in þá tíde*.

833—836 (1660—1666):

	Þæt wæs tácen sweotol,
syððan hildedeór	hond álegde
earm and eaxle	(þær wæs eal geador)
Grendles grápe	under geápnæ hr[óf].

Ordene i de sidste linjer forbindes forskjellig. Medens Grein tager blot *þær wæs eal geador* som parentes, henfører Grundtvig også *Grendles grápe* til den mellemskudte sætning. Derimod afslutte Kemble, Thorpe og Heyne en sætning med *eaxle* og forbinde *þær wæs eal geador Grendles grápe under geápnæ hróf* til én sætning. Jeg tror at måtte følge Grundtvig. *dlegde* kræver en nærmere bestemmelse; det må straks siges, hvor Beowulf lægger Grendels hånd, arm og aksel, at de kan være et tegn for alle på hans seier. Hvis *under geápnæ hróf* var at forbinde med *þær wæs*, måtte vel desuden valget af udstrækningens akkusativ istedenfor dativ siges at være påfaldende. *grápe* er vistnok genitiv styret af *eal*, jfr. v. 2727 (5447 f.) *wæs eall sceacen dógorgertmes*; man tør neppe forstå det som akkusativ og apposition til *hond, earm and eaxle*, ti det vilde give et stødende tautologisk udtryk, navnlig da *þær wæs eal geador* går forud.

975—977 (1944—1947):

	hyne sár hafað
in niðgripe	nearwe befongen
balwon bendum.	

niðgripe har Thorpe og med ham alle senere udgivere indsat for skindbogens *midgripe*, som ikke giver stavrim. Jeg tror snarere, at det rette er *nýdgripe* (*niédgripe*) «tvingende, klemmende greb». Dette støttes ved *nýdgrápum* i rimdigtet i Exeterbogen v. 73 (Thorpe cod. Exon. s. 355). *nearo* forbindes navnlig ofte med *nýd*: *of nearwe and of nýdcloofan* Elene 711;

in néucleofan nearwe geheaðrod Elene 1276; *nearwum genéged nýdcostringum* Gúðlác 1126; *nýd byð nearu on breóstum* runedigtet 10, o. s. v. o. s. v.

991—992 (1975—1977):

Þá wæs háten hreðe Heort innanweard
folmum gefrætword.

háten forklares her «på befaling»; men en sådan brug af participiet er hård og, såvidt jeg véd, uden eksempel. Grundtvig foreslår *heáhtimbrede*; dette giver et ypperligt udtryk, jfr. f. eks. *sæl timbred* Beów. 307 (611); *se þone sele frætweð, timbred torhillce* Dómesdæg 93 (cod. Exon. 450); *heáhtetimbrad* Satan 29. Kun må man skrive ordet således:

Þá wæs heátimbred Heort innanweard
folmum gefrætword.

1108—1120 (2210—2233):

Herescyldinga

betst beadorinca	wæs on bæl gearu;
æt þæm áde wæs	éðgesýne
swálfáh syrce,	swýn ealgylden,
eofer irenheard,	æðeling manig
wundum áwyrded:	sume on wæle crungon.
Hét þá Hildeburh	æt Hnæfes áde
hire selfre sunu	sweoloðe befæstan,
bánfatu bærnan	and on bæl dón:
earme on eaxle	ides gnornode,
geómrode giddum.	Gúðreóc ástáh,
wand tó wolcnum	wælfýra máest,
hlynode for hláwe.	

I 1118 (2230) læser Grein *gúðreóc*, Grundtvig *gúðréc*, Rieger *gúðredc*; skindbogen har efter Grundtvig *gúðriuc*, hvortil de tre nævnte forandringer stötte sig, men efter Kemble og Thorpe *gúðrinc*. Mod *gúðriuc* gjør Heyne med rette gjældende, at et slikt ord er aldeles ukjendt og efter oldengelske lydregler ikke vel muligt, og at man endog ved at forandre det til *gúðréc* kun får et meget kunstlet udtryk. For *gúðrinc* taler på den anden side det, at vi deri har et velkjendt ord. Men *gúðrinc ástáh*, som efter min mening utvilsomt er det rette, er hidtil ikke bleven forstået.

Thorpe forklarer: «Hnæf ascended in flame and smoke»,

ligeså Grimm kleinere schriften II, 262 «des helden geist erstieg mit der flamme in die luft». Denne forklaring tykkes mig poetisk umulig; ingen skald vilde kunne udtrykke sig så. — Leo og Heyne finde i ordene udtalt, at Hildeburg lod den eneste søn, som hun havde i live efter kampen, levende brænde på Hnæfs bål. Men hermed kan jeg ligesålidt som andre forlige mig; denne opfatning synes mig ikke at have nogen støtte i hvad vi véd om de gamle nordiske og tyske folks forestillinger og skikke. Når mange mænd brændtes på bål med hövdingen, så var meningen dermed den, at han skulde få talrigt følge til Valhal; men det kunde Hnæf vel få, uden at en gjenlevende søstersøn skulde brændes med ham, ti det heder, at Hildeburg i kampen havde tabt sønner og brødre, ja at alle Finns mænd med undtagelse af nogle få var faldne. Og når trælle lagdes på bål med sin herre, så dræbtes de dog først og brændtes ikke levende.

Jeg forstår *gúðrinc* om Hnæf. I 1109 (2212) meldtes det, at den bedste af skjoldungekjæmperne var rede til bålet; og nu heder det her: helten steg op, det vil sige: Hnæfs lig blev løftet på bålet. At *ástáð* kan siges om den døde (hvilket Grimm nævnte sted finder umuligt), sér man af Vafþrúðnismál v. 54:

hvat mælti Óðinn, áðr á bál stigi,
sjálfr í eyra syni?

på det tilsvarende sted i Hervararsaga (Fornald. søg. I, 487) heder det: *áðr hann væri á bál borinn* (eller *hafðr*).

Bedst sættes punctum foran og efter *Gúðrinc ástáð*.

1365—1366 (2723—2725):

Þær mæg [man] nihta gehwæm niðwundor seón,
lýr on flóde.

Vistnok med urette har Grein tilføiet *man*. Aldeles på samme måde, som det her heder *þær mæg wundor seón*, siger man jo i Oldnorsk stadig *þar má sjá undr*. Også i Gammelsvensk udelades «man» ofte, se Rydqvist II, 520. I Oldengelsk har jeg rigtignok ikke ellers seet noget eksempel på, at «man» ei er udtrykt.

1604—1605 (3201—3203):

wiston and ne wéndon, þæt hie heora winedrihten
selfne gesáwon.

Dietrich har i en særdeles lærerig afhandling i Haupts

zeitschr. f. deutsch. alt. XI, s. 441 vist, at negtelsen i Old- engelsk ofte blot står i det andet af to forbundne sætningsled og derfra må tænkes til ved første. Den samme korthed i ud- tryk findes i mange andre sprog; se min udgave af Sæmundar Edda s. 207 a. Dietrich holder derfor i det nævnte sted af Beówulf fast ved hvad skindbogen har og forstår det som *ne wiston and ne wéndon*. Men ingensteds har jeg fundet negtelsen udeladt i første led, når de to led er forbundne ved «og»; mange sprog tillade udeladelsen af «nec» foran «nec», men intet, såvidt jeg véd, udeladelsen af «non» foran «et non». Indtil man påviser et sikkert eksempel herpå, tror jeg med de engelske udgivere og Grundtvig, at det rette er:

wiscton and ne wéndon,
der giver et udtryk, som i alle måder egner sig for stedet.

1655—1658 (3303—3310):

Ic þæt unsófte ealdre gedigde,
wigge under wætere weorc genéðde
earfoðlice: ætrihte wæs
gúð getwæfed, nymðe mec god scylde.

Udtryksmåden *wæs gúð getwæfed* er mig andenstedsfra ube- kjendt; det almindelige og, som jeg tror, det rette ordlag giver Grundtvigs forandring *gúðe getwæfed*. Derimod er der ingen grund til at indsætte *ic* foran *ætrihte*, ti i sidstnævnte ord kan rimstaven kun være *æ*. *ic* behøver ikke at stå til som subjekt, se v. 470 (933 f.): *sioððan þá féhðe feo þingode* og andre ek- slempler hos Grein, sprachschatz under *ic*.

1700—1705 (3393—3403):

Þæt lá mæg secgan, se þe sóð and riht
fremeð on folce, feor eal gemon,
eald éðelweard, þæt þes eorl wære
geboren betera! Blæd is áræred
geond widwegas, wine mín Beówulf,
þin ofer þeóða gehwylce.

Når man her med Kemble oversætter ligefrem: at denne helt var født bedre, så får man et høist uheldigt udtryk; kom- parativen *betera* vilde være altfor svag i slig forbindelse. Thorpe tager *wære* ønskende: «that this earl should have been born better; that is of higher degree; that he should have been a king»; og på samme måde har Heyne (se *geberan* i glossariet

til 2den udg.) forstået konjunktiven. Men i 2864 (5720) ff. har vi et ensartet udtryk:

Þæt lá mæg secgan, se þe wyle sóð sprecan,
 þæt se mōndryhten, se eow þá máðmas geaf,
 þæt he genunga gúðgewædu
 wráde forwurpe,

hvor konjunktiv er sat i gjenstandssætningen uden ønskende betydning. Desuden vilde det være påfaldende, at kongen skulde beråbe sig på, at han mindes alt fra fjærne tider af, hvis han udtalte, at Beówulf burde have været af bedre byrd. Endelig synes «denne helt» i kongens mund om Beówulf unaturligt, da kongen umiddelbart efter tiltaler ham med «du». Jeg tror derfor, at Thorpes forklaring må opgives.

Sammenhængen synes at kræve den mening, som f. eks. Grundtvig i sin oversættelse udtaler:

Bedre Helt af nogen Æt

Aldrig saae jeg stige;

men dette lader sig ikke forlige med skindbogens ord. Derfor forandrede P. A. Munch (i sine forelæsninger) vistnok med rette *wære* til *nære*; men da bliver *þes* meningsløst. Jeg læser derfor:

þæt þe eorl nære

geboren betera

•at der ikke er bleven født en ypperligere helt end du».

Dette stemmer overens med 856 (1706) ff.:

Þær wæs Beówulfes

mærðo mæned: monig oft gecwæð,
 þætte súð ne norð be sáem tweónum
 ofer eormengrund óðer nænig
 under swegles begong sélra nære
 rondhæbbendra ríces wyrðra;

med 1845 (3684) ff.:

wén ic talige,

þæt þe Ságeátas sélran næbben
 tó geceósenne cyning ænigne
 hordweard hæleða.

Beówulf kaldes gjentagne gange *secg* eller *þegn betsta*.

2029—2031 (4052—4056):

Oft seldan hwær

æfter leódhryre lytle hwile
 bongár búgeð, þeáh seó brýd duge.

Forgjæves har Grein søgt at forsvare skindbogens tekst ved at forstå *seldan* som accus. sg. eller pl. af *selda* hofmand: et substantiv *selda* er ukjendt, ligesom det er uden eksempel, at *búgan* forbindes med akkusativ af et substantiv, som betegner en person. Ypperligt er Heynes forslag *oft nó seldan* eller *oft nalæs seldan*¹⁾, ligesom vi ellers finde *oft nalæs seldan*, *oft nales (nalles) éne*, *oft and unseldan*, oldn. *opt*, *úsjaldan*.

Derimod tror jeg ikke, at man med Heyne tør oversætte: kun en liden stund hviler det dræbende spyd; for denne allerede af Kemble givne forklaring af *búgeð* er der neppe tilstrækkelig støtte. Jeg forbinder *búgeð* med *hwér* og forklarer: det dræbende spyd vender sig et eller andet sted hen d. e. rammer en eller anden. *búgan* er brugt på lignende måde i Crist 768: *þý læs se dítres ord in gebúge under bálnlocan*, Gúðlác 997: *wæs him in bogen bittor bancóða*. *hwér* forbindes også ellers med verber, som betegne en bevægelse til et sted.

2210—2214 (4414—4421):

. . . . án ongan
deorcum nihtum draca rícsian,
se þe on heáre hæðe hord beweotode,
stánbeorh steáþne: stíg under læg
eldum uncúð.

I 2212 (4417) har håndskriftet efter Grundtvig *on heaw . . h . . ðe hord*; i *h . . ðe* søgte han *hæðe*, og af *heaw . .* har Grein gjort *heáre*; de tidligere udgivere læste *on heápe hord*. Men når man sammenligner 2275—2277 (4541—4545), hvor det efter Greins udfyldning af de huller, som her er i skindbogen, heder om *níðdraca*:

He ge[wunian] sceall
hearh [on] hrusan²⁾, þær he hæðen gold
warað wintrum fród
og 2216 (4425) *hæðnum horde*, så må man formode, at det rette

¹⁾ Det sidste er vistnok rettere, ti i sådan forbindelse bruges ikke *nó*, men *nalles* eller *næs*, som jeg med Grimm Deutsche gr. III, 723 holder for en forkortning af *nalles*. Da *næs* klinger bedre i verset end *nalles*, læser jeg: *Oft [næs] seldan*.

²⁾ *hearh* er af Grein 2den udg. indsat istedenfor *beorn*, der nævnes som håndskriftets læsemåde. Heyne beholder, hvad Grein tidligere havde formodet: *hildw [under] hrusan*, men *hearh* ligger i træk nærmere ved de bogstaver, man har troet at læse i skindbogen.

er *on hearge hæðen hord*. Men *stánbeorh stedþne* kan neppe stilles jævnsides med *hæðen hord*; derfor læser jeg:

se þe on hearge hæðen hord beweotode:

stánbeorh steáþne stig under læg.

stánbeorh stedþne er efter min formodning styret af det efterfølgende *under*; vi kan her oversætte dette med «indunder», og det kan da neppe være påfaldende, at det forbindes med akkusativ.

2229—2231 (4450—4454):

hwæ[ðre earm]sc[ea]pen [þær inne genam]

[fer]ð [forht]sceapen, se fæ[s] begeat,

sincfæt [searolíc].

Af hele det sted, som fortæller, hvorledes dragen blev bestjålet, kan i skindbogen kun læses brudstykker, og meget vil her vistnok aldrig med sikkerhed kunne udfyldes; men navnlig ved Greins skarpsind er dog sammenbængen i det hele klaret og mange enkeltheder udredede. Ved sætningen *se fæ[s] begeat* kan jeg ikke følge Greins opfatning; at *fæ[s]* betyder gru, rædsel, har han gjort meget sandsynligt, men ordet kan her ikke være akkusativ. Når vi jævnføre steder som *hie se fæ[r] begeat* 1068 (2130), *þæs longaðes þe mec on þissum life begeat* Grein bibliothek I, 246 (Thorpe cod. Exon. 444), så må vi slutte, at *hine fæ[s] begeat*, og ikke *he fæ[s] begeat*, er det rette udtryk. Da nu Kemble sætter mærke til, at *se fæ[s]* ikke følger umiddelbart efter ... *sceapen*, men at der mellem disse ord har stået noget, som nu er ulæseligt, så må disse ulæselige bogstaver have givet objektet for *begeat*. Jeg formoder derfor, at der skal udfyldes: [þone] *se fæ[s] begeat*; mindre rimeligt synes mig: [þeah hine] *se fæ[s] begeat*. At det heder *se fæ[s]*, og ikke blot *fæ[s]*, er naturligt, da der allerede er sagt *þám gyste [gryre-]bróga stóð*.

2304—2307 (4600—4605):

wæs þá gebolgen beorges hyrde,

wolde [leóða] fela þá lige forgyldan

drincfæt dýre. Þá wæs dæg sceacen

wyrme on willan.

For stavrimets skyld har Grein indsat *leóða*, skindbogen har kun *wolde fela þá*; med liden sandsynlighed havde Thorpe forandret *lige* til *fýre*. Efter mit skjøn undværer man hellere *þá* i 2305 (4602); og jeg formoder derfor, at det oprindelige er:

wolde he láðan líge forgyldan;
jfr. *láðan líges* 83 (165), *þone láðan lég* *Gúðlác* 567.

2337—2339 (4666—4670):

Héht him þá gewyrcean wigendra hleo
eall-írenne, eorla dryhten,
wigbord wrætlíc.

Jeg skjønner slet ikke, hvorledes alle udgivere har kunnet forbinde *eall-írenne*, der er hankjønnsform, med *wigbord*, der er intetkjønnsord. Heyne søger at hjælpe sig ved at opføre et ad-
jektiv *eal-írenne* (dog *eal-íren* under *íren*), men formen *írenne* er uhørt i nominativ sg. masc. Jeg skriver: *eall-írenne* [*scylð*].

2444—2449 (4880—4891):

Swá bið geómorlíc gomelum ceorle
tó gebíðanne, þæt his byre ríde
giong on galgan: þonne he gyd wrece[ð],
sárigne sang, þonne his sunu hangað
hrefne tó hróðre and he ¹⁾ him helpan ne mæg
eald and infród énige gefremman.

Herebeald falder for broderen Hæðcyns hånd ²⁾, og hans død bliver ikke hævnnet, fordi den gamle fader ikke kan tåle at se sin søn ride galgen.

Grein har forandret skindbogens *wrece* til *wreceð*, og denne forandring er godkendt af Grundtvig og Heyne; men jeg skjønner ikke rettere, end at den forspilder den rette mening. Ti når der indsættes *wreceð*, så kan ordene •han synger sørge-sang, medens hans søn hænger i galgen• kun udsige, at sønnen virkelig blev hængt, hvilket ikke var tilfældet. *wrece* er derimod fuldkommen rigtigt: det slutter sig til konjunktiven *ríde* og her udmales videre den skrækkelige skjæbne, som faderen ikke nænner at fremkalde. Simrock oversætter rigtigt:

dann begänn' er ein Klagelied.

Grundtvigs opfatning af stedet, at den gamle fader bliver vanvittig og i sit vanvid tror at sé Hæðcyn svævende i galgen, kan jeg ikke dele; den forudsætter, at ikke alene *wrece* forandres til *wreceð*, men også det andet *þonne* til *þæt*.

¹⁾ *hæ* er glemt hos Grein.

²⁾ Svend Grundtvig *Danm. gl. folkeviser* I, s. 76 anm. sammenligner sagnet om grev Hertegns tre sønner i *Þidriks* saga.

2472—2477 (4936—4946):

Þá wæs synn and sacu Sweóna and Geáta
ofer wíð wæter wróht gemæne,
herenið hearda, syððan Hrédel swealt
oððe him Ongenþeowes eaferan wéran
frome fyrðhwate, freóde ne woldon
ofer heafo healdan.

Sætningen *oððe him Ongenþeowes eaferan wéran frome fyrðhwate* har på forskjellige måder været misforstået og forvansket.

De gamle brugte ofte i bisætninger og i spørgende hovedsætninger «eller», hvor vi må bruge «og»: til at forbinde to led, som begge skal gjælde. Fra Oldnorsk har jeg givet eksempler derpå i min udgave af Sæmundar Edda s. 421 b, således: Sigurðarkviða in skamma 37: *hvarrt ek skylda vega eða val fella*; Valþrúðn. 20: *ef þitt æði dugir eða þú, Vaffrúðnir! vitir*, hvor det andet håndskrift har *ok*. I Beówulf giver v. 2475 (4942) ikke det eneste eksempel på denne brug af *oððe*; et aldeles tilsvarende sted er 646—650 (1286—1294), hvor jeg med Thorpe og fl. indskyder *ne* foran *meahton* og læser:

wiste [æt] þæm ahlæcan
tó þám heáhsele hilde geþinged,
siððan hie sunnan leóht geseón [ne] meahton
oððe nípende niht ofer ealle
scaduhelma gesceapu scriðan cwóman.

Mere påfaldende er *oððe* for *and* i Elene 508: *þára þe wif oððe wer on woruld cendan*.

Hverken i Beów. 649 (1291) eller i 2475 (4942) sér jeg nogen grund til istedenfor *oððe* (*oþðe*) at indsætte *oð þe*.

him er at forstå som dativ af det reflexive pronomen, der ikke er væsentlig for meningen, men kun gjør udtrykket fyldigere, ligesom f. eks. i Cædmons Genesis 367: *sceal wesan him on wyne* og så ofte i vore folkeviser.

Både *frome* og *fyrðhwate* er prædikatsord, ti disse to adjektiver, som jævnlig forbindes, kan ikke her adskilles, så at man tager det ene attributivt, det andet som prædikatsord.

Ordret oversat står der altså: da Hrédel var død og da Ongenþeows sønner var kjække, krigerske, ikke vilde holde fred; det vil sige: og da O's kjække, krigerske sønner ikke vilde holde fred. De gamle sprog med mindre udviklet syntaks ud-

trykke ofte i en selvstændig, sideordnet sætning, hvad vi give i en bibestemmelse.

Jeg tror altså, at stedet skal læses som skindbogen har det: at hverken *oððe* eller *wéran* skal forandres og at der ikke er hul foran *frome*.

2656—2660 (5305—5313):

Ic wát geare,
þæt næron ealdgewyrht, þæt he ána scyle
Geáta duguðe gnorn þrowian,
gesígan æt sæcce: , sceal úrum þæt sweord and helm
byrne and byrduscrúd bám gemæne.

I sidste sætning må *úrum* (således skindbogen) nødvendig være os påfaldende: Heyne siger, at *úrum bám* er istedenfor *unc bám*; men til en sådan udtryksmåde er i Oldengølsk, det jeg véd, end ikke det mindste spor. Skal sætningen udsige, hvad alle har søgt i den, så må *úrum* nødvendig forandres til *unc* med Thorpe eller til *unc nú* med Grein; men hermed er vi sikkerlig ikke hjulpe. Det er for det første ikke let at skjønne, hvordan skriveren kunde komme til at skrive *úrum*, når der skulde stå *unc* eller *unc nú*. Men dernæst må jeg påstå, at de ord, som alle fortolkere lade Wígláf sige, er urimelige og meningsløse; udsagnet «for os begge skal sværd og hjælm, brynje og skjold (eller, som andre oversætte, rustning) være fælles» indeholder jo bogstavelig taget umuligheder (om også Wígláf dækkes af Beówulfs skjold, efterat hans eget er fortæret af ilden), og jeg öiner ingen forståelse, som er forenelig med brugen af ordet *gemæne* og som giver et rimeligt udtryk: når Beówulf fuldrustet er stedt i kamp, så kan Wígláf ikke udtrykke det, at han vil stille sig ved Beówulfs side i kampen, ved at sige «vi to skal have sværd, hjælm, brynje og skjold tilfælles».

Dette leder mig til den formodning, at idetmindste én langlinje (om ikke mere) er tabt imellem *byrduscrúd* og *bám gemæne*. Den første sætning, hvis slutning mangler, kan da fuldstændig have lydt således:

sceal úrum þæt sweord and helm,
byrne and byrduscrúd [bealdre forgulden];

ialfald tror jeg, at denne udfyldning giver den rette mening. Udtrykket her slutter sig da nær til 2634 (5260) ff.: *we gehéton ussum hláforde, . . . þæt we him þá gúðgetarwa gylðan woldon,*

.... *helmas and heard sweord*; i 2868 (5729) nævnes som gaver, Beówulf havde givet sine mænd og for hvilke de skulde lønne ham ved trofast hjælp i kampen, »hjælm og brynje».

Form og indhold af den sætning, som ender med *ðám gemáne*, lader sig neppe bestemme: Wigláf kan i den have udtalt, at kampens farer skal være fælles for dem begge, eller til ud-sagnet om, at han vil gjøre gjengjæld for sin herres gode gaver, kan han have føiet »om jeg også skal gå i døden sammen med ham»; jfr. v. 2650—2652 (5293—5297).

Ordet *byrduscrúd* i 2660 (5312) er aldeles ukjendt; man har oversat det »heavy dress», »kampfkleid», »bordschild», »schildschmuck», men alt er kun gjætning uden fast sproglig støtte. Andre gjør det om til *beaduscrúd*, men der er ingen rimelighed for, at dette ord skulde være bleven således forvansket. Skindbogen har her to ord, da Kemble skriver *byrdu scrúd*. Jeg tror, at det rette er *býrodu scrúd* »prægtig udstyrede skrud», »staselige klæder»; *býwan* er også brugt i 2257 (4506). *ƿ* og *ƿ* er i håndskrifterne ofte vanskelige at adskille¹⁾.

Hvis *býrodu scrúd* er det rette, turde også dette ord styrke min formodning om sætningens egentlige mening; ti »prægtige klæder» vilde være et underligt udtryk, når her var tale om forsvarsvåben, men kan godt nævnes blandt gode gaver fra høvdingen. Hvis forsvarsvåben skulde nævnes, kunde skjoldet ikke vel savnes, men af *byrduscrúd* vil man ikke uden vold kunne få ud en betegnelse for skjoldet.

2764—2766 (5521—5525):

Sinc eáðe mæg
gold on grunde gumcynnes gehwone
[hord] oferhigian, hýde se þe wylle!

I dette vanskelige sted har Grein forstået *oferhigian* som »øbertreffene» og henført *gehwoone* efter meningen til *sinc* og *hord*. Müllenhoff (Zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 236) følger Grein, når han her finder »die überflüssige bemerkung, der schatz möge leicht jeden andern übertreffen». Men det er dog

¹⁾ I 2239 (4470) nævnes som skindbogens læsemåde *rihde*, men udgiverne indsætte *wiscte*; I digtet om overfaldet på Finsborg v. 34 (67) har Hicckes feilagtig *hrær* for *hræw*; I 702 (1397) har begge Thorkelins afskrifter feilagtig *ride ferhð* for *wide ferhð*; i 2473 (4938) første afskrift *rid* for *wid*; i 3182 (6354) begge afskrifter *r* for *w* i *mondwærust*.

altfor hårdt at forstå *gehwo* om enhver skat, da *sinc* og *gold* (og *hord*) er intelkjønsord; den eneste naturlige forklaring af *gumcynn*es *gehwo* er «hvert menneske». Desuden er det lidet rimeligt, at *oferhigian* skulde kunne betyde «übertreffen», når *higian* betyder «hige»; endelig bliver, som Müllenhoff antyder, *edde mæg* ved denne forklaring meget underligt. Jeg må give Heyne ret i, at sammenhængen synes at kræve betydningen «gjøre overmodig, dåre»; men denne betydning kan ikke støttes ved Heynes henvisning til oht. *ubarhugjan* være overmodig (d. e. oldeng. *oferhyrgan*). Jeg formoder, skjönt med tvil, at det rette er *oferhigean* eller *oferhigan* = got. *ufarhauhjan*, hvoraf pcp. *ufarhauhids wqωθεις* I Tim. 3,6. Rigtignok bruges for «at ophöie» ellers i Oldengelsk *hedhan*, *hetn*, ikke *higan*. Det af Grein tilföiede *hord* vil jeg heller undvære. Hele ud-sagnet *Sinc* — *wylle* bör mærkes som *parenthes*, da fortællingens gang afbrydes ved denne, visselig ikke meget heldige, betragtning af forfatteren.

2939—2941 (5870—5874):

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sume on gealgtreowum
[fuglum] tó gamene.

fuglum, som Thorpe först har indsat, er nödvendigt både for alliteration og for mening. Men den form, hvori udgiverne meddele sætningen, kan neppe i ett og alt være den oprindelige. Af udtryk som *méces ecgum getan*, *gárum ágetan* tør man neppe slutte, at digteren kunde sige *getan on gealgtreowum* for «at lade dö i galger». Man venter her et nyt verbum. Da nu skindbogen istedenfor *sume on gealgtreowum* skal have *sum on gealgtreowu*, så tror jeg, at *fuglum* ikke er det eneste ord, som her er faldet ud i håndskriftet, men at der forud for dette ord mangler en langlinje, hvori der har stået et verbum, som her savnes og med hvilket *sumon gealgtreowu* lod sig forene.

Der skal da skrives:

Cwæð he on mergenne méces ecgum
getan wolde, sumon gealgtreowu

.
[fuglum] tó gamene.

Jeg formoder, at der har været sagt: han truede med, at han for nogle vilde [reise] galgetræer, [i hvilke de skulde hænge fuglene] til glæde. Men den tabte langlinjes form lader sig

neppe bestemme. Dativformen *sumon* støttes ved *scypon*, *heafdon* og *fl.*, som jeg har omtalt til v, 84 (168).

2957—2958 (5907—5909):

Þá wæs æht boden

Sweóna leódum, segn Higeláce.

Alene Heyne har givet en nærmere forklaring af ordene *segn Higeláce*, som skindbogen her har. Han finder i dem ud-talt, at Svearnes mærke blev bragt til Hygelác, og til sammen-ligning nævner han, at den langbardske konge Tato efter et slag med Erulerne tog den faldne konge Rodulvs mærke og hjælm som sin del af hærfanget. Jeg har dog ikke kunnet overbevise mig om rigtigheden af denne Heynes forklaring. I det foregående har været fortalt, at Ongenþeow flygtede, da Hygelác trængte frem med sine mænd; der er endnu ingen antydning af, at kampen mellem Ongenþeows og Hygelács mænd er begyndt. Umiddelbart efter «da blev forfølgelse buden Svearnes folk» og umiddelbart foran «Hréðlingerne trængte frem over vangen» kommer «Svearnes mærke blev bragt til Hygelác» høist påfaldende; dette kunde man først vente at høre, efterat kampens afgjørelse var fortalt. Desuden synes udtrykket mig altfor kort og utydeligt ved Heynes opfatning, og *boden* er neppe naturligt i den forbindelse.

Allerede Kemble og Thorpe har forandret *Higeláce* til *Higeláces*; jeg tror, at de har havt ret heri, uagtet de forøvrigt har misforstået stedet. «Da blev forfølgelse, Higelács mærke budet Svearne», det vil sige: da begyndte Hygelác med hævet mærke at forfølge Svearne. Mærket hæves som tegn til kamp; jævn-før f. eks. Hárbarðsljóð 40: *ek vark í hernum, er hingat gerdisk gnæfa gunnfana geir at rjóða.*

3028—3029 (6048—6050):

Swá se secghwata secggende wæs

ládra spella.

Der er ingen grund for Grein til her at opgive hvad han i første udgave i overensstemmelse med alle andre udgivere har skrevet: *se secg hwata* og til at søge en sammensætning med det sjældne *secg* sværd. Også ellers står substantivet imellem artikelen og adjektivet i den bestemte form: Grimm Deutsche gr. IV, 547 har sammenstillet udtrykket her med *se maga geonga* 2675 (5342); et andet eksempel er *se brega mára* Crist 456.

Rieger i Pfeiffers Germania IX, 301). Fra Beówulf kan følgende (tilsyneladende) undtagelser nævnes:

395 (784 f.): Nú ge móton gangan in eówrum gúðgeat-
awum;
denne undtagelse fjærnes, når vi med Grein i 1te udg. læse
gúðgeatawum af *ge-tawe*, som svarer til oht. *gazawa*, mht. *gezouwe*.

574 (1141 f.): Swá þær me gesæalde, þæt ic mid sweorde
ofslóh;
her kan vel bruddet på regelen undskyldes derved, at *sweorde*
i fremlyden har anden konsonantforbindelse end *slóh*.

1151 (2295 f.): forhabban in hreðre. Þá wæs heal hroden.
Her har allerede Grundtvig med føie udtalt tvil om *hroden*,
både fordi det strider mod lovene for stavrim og fordi ordet
aldrig findes brugt i en lignende forbindelse. Jeg formoder, at
det rette er:

Þá wæs heal roden

feónða feorum;

jfr. *dedðwang rudon* Andr. 1005; oldn. *sverðberendr ruðu fold
snum drótni, rjóða þjóðum völl blóði*, se Sveinbjörn Egilsson
lex. poët. under *rjóða*.

2916 (5824 f.): þær hyne Hetware hilde gehnægdon.
Her er *gehnægdon* (fik til at segne, fældede) allerede fra betyd-
ningens side mindre passende, ti da
elne *geeodon* mid ofermægene,
þæt se byrnwiga búgan sceolde,
feóll on féðan,

følger umiddelbart efter, bliver udtrykket derved altfor tautologisk;
jeg tror, at der efter Greins formodning i første udgave bør
læses *genégdon*, ligesom vi 2206 (4405) har *níða genégdan* og
i gåde 21 v. 19 (i Exeterbogen) *gúde genéged*.

Endelig 1351 (2695 f.):

idese onlicnæs; óðer earmsceapen,
hvor der er vokalalliteration.

Regelen brydes ikke ved vers som:

sigon þá tó slápe: sum sære angeald,
hvor *sum* ikke må læses med stærk betoning, eller:
for þon þe he ne úðe, þæt ænig óðer mæn
og lignende.

Efter det udviklede kan i 3161 (6312) udfyldningen *be[orhtost]*
eller *be[tost]* neppe være rigtig; men jeg skal ikke kunne sige,
hvad her har stået. Kemble og Grundtvig har ikke engang læst

begyndelsesbogstaverne *ðe*; hvis disse virkelig stå i håndskriftet, må vi vel deri søge præpositionen *ðe*.

3177—3178 (6344—6346):

þonne he forð scile
of lichaman [læne] weorðan.

Sætningen udtrykker i ethvert fald: ved hans (herrens) død. Kemble har udfyldt det hul, som nu er her i skindbogen, ved *læne*, hvilket senere udgivere har optaget. Kemble oversætter: when he must depart from the body to become valueless. Men dette indeholder en skjæv tanke: mennesket bliver ikke ved adskillelsen fra legemet *læne* forgjængeligt; det er legemet, som er *læne*. Jeg læser:

þonne he forð scile
of lichaman [lænum] weorðan.

Man må forbinde *forð weorðan* komme bort: *weorðan* er her brugt ligesom i Exod. 294: *þæt ge of feonda fædme weorðen*; Genesis 369: *móste ic dne tid úte weorðan* og som oldn. *verða* i udtrykkene *verða á brottu*, *verð úti*, *verða á fætr*.

Ordforklaringer.

ádfaru 3010 (6012): *þæt wæ þeódcyning gebringan on ádfære*. Svarer fuldkommen til oldn. *bálför* Edda ed. AM. I, 176 (*gera bálför Baldrs á skipi*). 180 og må derfor med Heyne forklares om den dodes bálfærd, det vil sige: om det at liget bringes hen til bálet og brændes på dette. (Derimod Grein: «des Scheiterhaufens flackernde Flamme».)

áfertán. 1459—1460 (2911—2913): *ecg wæs íren, dertánnum fáh, áhyrded headoswáte*. Man oversætter gjerne «farvet med giftige kviste» og Heyne forstår dette som «damasceret ved saften af kviste, som brugtes til trolddom». Men jeg kjender intet, som kunde vise, at man nogensinde dryppede giftig plantsaft på sværdklingen; man forestille sig derimod, at klingen hærdes i ormeædder, i drageblod. Og selv om det skulde siges, at giftig plantsaft havde været brugt, måtte der til *fáh* føies i dativ et ord, som betydede saft, dråber el. lign.; et udtryk for «kviste» kunde ikke bruges i sådan forbindelse; jfr. Bröt af Sigurðarkviðu 19:

eldi váru eggjar útan görvar,
en eitrdropum innan fáðar.

diertánas må efter den forbindelse, hvori det forekommer, være noget, som er lagt på eller i eggen. Ordet oplyses af Oldnorsk: her betyder *eggteinn* (der i Oldeng. måtte lyde *ecgtán*) «det stykke stål eller hårdere jern, som smeden indlægger til egg på et skjærende redskab eller våben for at kunne få den af ønskelig hårdhed og fasthed» (Fritzner); der var to eggene i en klinge.

Herefter tror jeg, at *ecg wæs diertánum fáh* udsiger, at klingens eggene var edrede, hærkede i edder, netop det samme, som i det nordiske digt udtrykkes ved *eggjar váru innan eitrdropum fádár*, ti her må *innan* have hensyn til de indlagte eggene.

æfengrom 2074 (4141): *gæst yrre cwom eatol æfengrom user neósan*. Greins forklaring «custos vespertinus» af et subst. *gróm* = nyeng. *groom*, som Heyne optager, må efter mit skøn afgjort vises tilbage. Af et subst. *gróm* er i Oldengelsk ikke spor; det skal først forekomme i 13de årh. og da i en betydning «dreng, barn», som ikke egner sig for stedet i *Beówulf*. *æfengrom* er simpelthen «astengram»; Thorpe siger med rette: «Giants are no doubt said to be fierce at eve, because, shunning the light of day, it was only after nightfall, that they issued forth bent on deeds of violence». *grom* bruges jo stadig om djævle, trolde og andre onde væsener, som forfølge menneskene; det logiske forhold mellem de to led er i *æfengrom* det samme som i oldn. *kveldrunninn*, der siges om troldkvinder. Som her *eatol æfengrom*, så stilles ofte to adjektiver, som udtrykke beslægtede egenskaber, umiddelbart ved siden af hinanden, f. eks. *ealdum infródum*.

ærgód. Den gamle *Hróðgár* kaldes 130 (259) *ædeling ærgód*; det samme udtryk bruges 2342 (4676) om *Beówulf* i hans sidste dage og 1329 (2651) om *Hróðgárs* gamle rådgiver *Æschere*. Ved dette tillægsord udmærkes også sværdet: *iren ærgód* 989 (1971). 2586 (5164). Adjektivet forklares almindelig «udmærket god»; men Heyne indvender med rette herimod, at *ær* aldrig har betydningen «fremfor» (andre). Heyne mener, at *ær* her, som undertiden ellers, er sideform til *ár* og oversætter «gut an ehren, wol versehen mit wúrdén oder vorzügen». Herved har jeg dog stor tvil: det bliver da underligt, at ordet 5 gange er skrevet *ærgód*, ikke en eneste gang *árgód*, uagtet formen *ær* ellers aldrig forekommer i *Beówulf*, hvor derimod *ár* er almindeligt; sikkerlig med urette forklarer Heyne efter *Leo he þæs*

ær onþáh 900 (1794), som om der stod *ære*. Desuden finder jeg ingensteds *ær* tillagt et sværd eller lignende gjenstande. Jeg foreslår derfor en ny tydning. Ligesom skatte, som hidrøre fra gamle dage, som forlængst er samlede, kaldes *érgestreón*, *érwela*, således kan det, hvis godhed forlængst er prøvet, det som er godt gammelt, kaldes *érgód*.

bánfág 780 (1553): *ne wéndon ér witan Scyldinga, þæt hit á mid gemete manna érnig betlic and bánfág tóbrecan meakte*. Da *betlic* overalt ellers siges om hal og borg, så må *betlic and bánfág* her med de sidste udgivere henføres til *hit* og ikke til *manna érnig*. Heynes tolkning «mit knochen (etwa hirschgeweihen) geschmückt» kan støttes ved det bayerske *hirschbain* hjortehorn Schmeller bair. wtb. I, 178.

brún. I v. 2578 (5148) bruges om Beówulfs sværd Nægling udtrykket *sió ecg brún*; troldemoderens saks (kniv) siges i v. 1546 (3085) at være *brúnecg*, ligesom Byrhtnóðs sværd i digtet om hans død v. 163; ligeså heder det *brúnum beadowépnum* i gåde 18, v. 8 i Exeterbogen. Jfr. *brúne helmas*, *brúnfágne helm*.

Thorpe og Heyne sige, at klingen kaldes brun, fordi den var af bronze. Men dette er utænkeligt: det folk, hos hvilket disse digte er blevne til, kjendte ikke bronceklinger.

«brun» bruges rundt om i germanske sprog om den mørke glans af blankt metal, også af jern og stål; således navnlig langt ned igjennem middelalderen om sværdklingen.

Vi møde det i norrøn skaldedigtning: Sturla Thordsson bruger i Ravensmål udtrykket *beit brún egg* Hák. s. Hák. cap. 326 (Fornmanna s. X, 141); Snorre kalder sværdet *glóð Hlakkar brún* (Edda I, 662). — De danske folkeviser sige jævnlig «brune brand» om sværdet (se f. eks. Danm. gl. folkeviser no. 4 A v. 41). Næsten parodisk klinger det, når de skotske ballader omsætte «brown sword» til «nutbrown sword» (se f. eks. Young Johnstone hos Aytoun 2d ed. II p. 111).

I Mittelhochd. wtb. I, 268 forklares *brún* «glänzend, funkelnd», hvorved nævnes udtryk som *ein swert brún unde breit* (ligesom *brád* og *brúnecg* forbindes i Beówulf), *mit den brúnen ecken, das brún isen, einen helm von spiegelbrúnin stále*. Det afledede verbum *brúnen* gjøre glinsende er gået over i romanske sprog: ital. *brunire*, fransk *brunir* o. s. v. polere og derfra i engelsk: *to burnish*.

dædhata kaldes Grendel 275 (546). Ordet kan kun betyde: den som hader ved gjærninger, som forfølger med voldsåd,

således som Grein forklarer det i sin anden udgave. I denne sammensætning må ved *dæd* menes troidets og ikke dets bekjæmperes gjærninger, ligesom Grendel kaldes *dædfruma* og *Grendles dæda* nævnes i 195 (389); ordbetydningen vender sig her til det værre ligesom ved svensk *dåd* og lat. *facinus*. *kata* er afledet af *hatian*, der bruges om dragens forfølgelser 2319 (4630); om Grendels morderske anfald siges *hela* 142 (282). *kata* forholder sig til *hatian*, *hatode*, som *brytla* til *bryttian*, *bryttode*. *dædhata* er den som *dædum hatad*; disse to ord forbindes 2466 (4925) f. Det samme logiske forhold mellem de to sammensætningsled har vi i *dædbana*, *müdbana*, *færsceada*, *hearmsceada* o. s. v. (Thorpe og Kemble forklare ordet «hater of (noble) deeds»; Leo og Heyne som *dædhata* «zu taten herausfordernd»; Grein sprachschatz med tyil «facinora spondens vel moliens».)

dælan. 2534 (5060): *þæt he wið aglæcean eofodo dæle*; ligeså Byrhtnōð 33: *þæt we swá hearde hilde dælon*. *eofodo* kan kun være akkusativ, og disse udtryk er da at sammenstille med oldn. *deila sína orðspeki við mann*, *deila. rúnar við mann*, *deila heiptir*, se Sveinbjörn Egilsson. Men den egentlige betydning er ikke «uddele styrke til en», ti disse udtryk kan ikke skilles fra oldn. *deila um eitthvat* stride om noget. Jeg tror, at vi må gå ud fra *deila* dele d. e. adskille, deraf afgjøre; akkusativen må i de nævnte forbindelser forståes som indre objekt: *dælan*, *deila* med akkus. er da egentlig udfolde en egen-skab eller virksomhed på en sådan måde, at en sag derved afgjøres. Betydningsudviklingen i oldn. *deila* er omtrent den samme som i lat. *cernere*, *certare*, *decernere*.

eáland 2334 (4660): *Hæfde ligdraca leóða fæsten, eáland átan, eorðweard þone, glídum forgrunden*. Ellers betyder *eáland* en ø; her kan man ikke oversætte ubestemt «en ø», da ordet er sat jævnsides med *leóða fæsten* og *eorðweard þone*. Men når man oversætter bestemt «øen», er der den betænkelighed, at Geáternes land ingensteds ellers i digtet nævnes som en ø, hvilket heller ikke vilde lade sig forlige med de virkelige forhold, da Geáter er Gauter, Gøter. Dog tror jeg, at *edlond* står her med rette (Kemble foreslog *eal lond*, Grundtvig *eal on uhtan*). Ordet er sammensat med *ed* vand og betegner da efter sin sammensætning et land ved vandet eller søen i almindelighed, ikke netop en ø; her bør det da ikke tages i den indskrænkede, senere alene brugelige betydning.

éðbegéte, ikke *éðbegete*, jfr. oldn. *auðgætr*. oldeng. *é* svarer her til oldn. *æ*, ligesom f. eks. i conj. *begéte* = *gæti*.

feorhlagu. 2799—2800 (5590—5592): *Nú ic on máðma hord míne*¹⁾ *bebohte fróde feorhlege*. Da *bebycgan* bevislig betyder «sælge», ikke «kjøbe», så synes *feorhlege* her ikke at kunne betyde «død», som Heyne og fl. oversætte det, men må betyde «liv», hvilket også det tilföiede adjektiv *fróde* viser. Dog har Thorpe og Grundtvig (hvis jeg ei misforstår ham) uret i her at søge et ord, som er aldeles forskjelligt fra *feorhlege*, der Elene 458 betyder «død». — I betydningen «død» er det at opfatte som «nedlæggelse af livet»; i Beow. 2800 (5592) må vi derimod tænke på *lagu* bestemmelse, så at *feorhlagu* egentlig er livstilskikkelse, det en af skjæbnen beskårne liv. Ligesom *feorhlagu* bruges i disse to næsten modsatte betydninger, således betegner *ealdorlagu* både død og Daniel 139 skjæbne; oldn. *aldrilag* betegner almindelig død, men i Sigurð. in skamma v. 5 er *at aldrilagi* ikke væsentlig forskjelligt fra *at lifi* og i Rómverja sögur hos Gislason 44 prøver s. 366 siges *ráða aldrilagi mínu* ráde for min skjæbne; ligeså betegner i Heljand *aldarlagu* (det en af skjæbnen beskårne) liv.

ginfæst. Dette adjektiv har, som Thorpe og Grein sprachschatz antage, væsentlig den samme betydning som *gin* «amplus». I Oldengelsk er der flere sammensatte adjektiver, i hvilke andet led er *fæst* og første led ligeledes et adjektiv; disse betegne fast i det, som første led udtrykker, siges om den, der har det, første led udtrykker, som inhærenderende egenskab: *wisfæst* er således ikke væsentlig forskjelligt fra *wis*, jfr. også *hedhfæst*, *wlitigfæst*. *ginfæst* forekommer 5 gange som epithet til *gifu*, Exod. 524 (hvor Grein i Germania X, 418 læser *ginfæstan*) til *gód*; på samme måde siges i Gen. 957 *grundwelan ginne*. Ordet tør da ikke oversættes «firmissimus» (Kemble), «nach allen seiten hin fest» (Heyne, Grein 2den udg.); *fæst* bruges aldrig som epithet til *gifu* eller ord af lignende betydning. Oldn. *ginfastr*, som opføres af Grimm Deutsche gr. II, 559, er mig ubekjendt; det er vel kommet frem ved misforståelse af Völund. 5: *við gim fastan*.

ísig 33 (65): *þær æt hýðe stóð hringedstefna ísig and útfús, æðelinges fær*. Snækken er *ísig* «iset, islagt» (som Thorpe rigtig har forstået ordet) af de kolde bølger; så kaldes skibet i

¹⁾ Hskr. *mínne*. Rieger beholder *mínne*, men læser *fród*; da bliver *feorhlege* hankjønnsord.

norrön skaldskab *bardkaldr* (med kold stav), *hélugbarði* (med rimet stav). *ísig* kan hverken betyde «isblank» eller «glänzend (wie erz)».

mearcian i forbindelsen *mearcað mórþóru* 450 (893) forklares af Grein ved: iagttagelse, vogte, bebo, af Heyne ved: mærke med blodet af liget. Jeg forstår det om at mærke med sine fodtrin, deraf: at skride over.

neán 528 (1050): *gif þú Grendles dearest neán bíðan*. Frastedsadverbium i samme forbindelse Helg. Hund. I, 22: *þaðan beið þengill*. *neán* tør altså her slet ikke forståes som genitiv.

oft 1246—1248 (2486—2489):

wæs þeáw hyra,
þæt hie oft wáron an wíg gearwe
ge æt háw ge on herge.

Det kan, som Grundtvig siger, ikke være skaldens mening, at kæmperne kun tidt var rede til at værges sig; men dette giver ingen grund til at forkaste *oft*. Ordet må her betyde: stadig («an den begriif immer rührend» Heyne). Også ellers bruges *oft* aldeles på samme måde, hvor talen er om det, som man gjør (eller skal gjøre) sig til regel: *Gúðlác* 315—318:

Swá sceal oretta á in his móde
gode compian and his gæst beran
oft on ondan þám þe eahtan wile
sáwla gehwylcre, þær he gesælan mæg;
her er *oft* ikke meget forskjelligt fra *d*. Ligeså i Oldnorsk: *Hávamál* 33:

Árliga verðar skyli maðr opt fá,
man skal gjøre sig til regel at spise tidlig om morgenen.

rúnwoita 1325 (2643): *mín rúnwoita and mín ráðbora*. Disse to ord forbindes aldeles som i *Atlakviða* 9 *rýnendr* og *ráðendr*, hvor *rýnendr* betegner kongens fortrolige («geheimråder»), af *rýna* hviske i fortrolighed, og ikke, som Egilsson forklarer det, «characteres runicos legentes».

geþingan. 1836 (3665—3667): *Gif him þonne Hréðric tó hofum Gedla geþinged* (i skindbogen *geþinged*). Udtrykket har været tolket på flere forskellige måder; jeg tror, at der i ordene ikke ligger mere end: «Hvis da Hréðric (Rörik) agter sig (bestemmer sig til at drage) til Gauternes gårde». Jævnfør *Dómes dæg* 5 (Thorpe cod. Exon. 445): *hafað him geþinged hider þeóden user* og det tilsvarende sted i *Satan* 598.

geþweran. 1285 (2564): *heoru bunden hamere gefþuren.* Participiet *gefþuren*, som i forbindelse med *homere* også forekommer i gåde no. 87, v. 1 i Exeterbogen, er opstået af *gefþworen*, som Grein påviser af Lyes ordbog (*gefþworen fliete* butyri serum). Verbet *geþweran* «slå, gjøre tæt, fast, hård ved slag» har Heyne med rette dannet efter det oldtydske *gadueran* (conterere). Præsensformen forekommer i O. Cockayne, Leechdoms, Wortcunning &c. vol. II. London 1865 p. 108: *genim cu meoluc butan wætere læt weorþan to fletum gefþwer to buteran.* I sit glossar sammenligner udgiveren ikke blot stedet af Beowulf, men anfører også *butergeþweor* som oversættelse af «butyrum». Af samme stamme er oldeng. *þwiril* en kjernestav, i norske bygdemål *tverel*, *twirel*, *tyrel*, i svenske *tyril*, *törel*, glsvensk *þyril*; videre oldn. *þvara* redskab hvormed man sammenrører maden i kogning, vel også *þvari* en stang. — Skulde græsk *ῥρός*, *βούτυρον* være beslægtet?

unhár 357 (710): *Hróðgár sæt eald and unhár.* Med urette oversætte de fleste udgivere adjektivet «ved hårløs», «skaldet». Herimod taler allerede formen *hár*, ikke *hær*; men større vægt lægger jeg på det, at den germanske olddigtning aldrig kaldér en helt skaldet for derved at betegne ham som gammel; den gamle kæmpe fremstilles som gråhåret, og således kaldes Hróðgár i 1307 (2607) og 1678 (3349) *hár*.

Heynes oversættelse «sehr ergraut, greis» er sikkert den rette; men hvorledes *un-* kan have den her gjældende betydning, har han ikke påvist. *un-*, der svarer til tysk *un-*, vort *u-*, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel, og på dette ord tør vi her ikke tænke. Jeg tror, at *un-* i *unhár* er en sideform til *on-*, *an-*, der ligesom *in-* kan træde foran adjektiver med forstærkende betydning.

Med skrivemåden *unhár* for *onhár* jævnføre man *uncýðig* Gúðlác 1199 = *oncýðig* Elene 725; *yrre and unrcéd* Beow. 1575 (3143) = *yrre and anrcéd* Byrhtn. 44; *unforht* digtet om korset (cod. Vercell.) 117 = *onforht*; *Unlaf* Chron. Saxon. s. 240₄ hos Thorpe ved år 993 = *Anláf* (ikke *Ánláf*). Man tør neppe i alle disse eksempler sé skrivfeil. En runeindskrift på en kam fra Whitby i Yorkshire har [*go*] *d usmæ us*, hvori Stephens med rette finder et verbum, som svarer til det almindelige sydengelske *onsmeán*.

weccean 2854 (5700): *welte hyne wætre* jfr. Cædmon Genesis 1922: *seó (eorde) wæs wæterum weaht.* Verbet må i den her forekommende betydning «bestænke, overgyde med vand

(for at forfriske)» sammenstilles med oldn. *vøkvī* masc. eller *vøkva*, *vekva* (accus. *vekku*) fem. væde, (forfriskende) fugtighed, *vøkva* (præter. *vøkvada*) væde, overgyde med vand, læske. Videre er det beslægtet med lat. *ūveo* for *ugveo*, gr. *ύγρός* o. s. v. se Curtius Grundzüge d. griech. etym. s. 170 no. 158. Betydningen «opkvikke» forbinder *weccean* overstænke med *weccean* vække.

wyrmfáh kaldes sværdet i 1698 (3389), d. e. udstyret med ormeslyngninger. Udtrykket oplyses ved Helgakviða Hjörv. v. 9, hvor det om et sværd heder:

liggr með eggju ormr dreyrfáðr,
en á valböstu verpr naðr hala;

dog tænkes der ved det vidunderlige sværd i Helgedigtet ikke egentlig på forziringer eller tegninger i form af ormeslyngninger, men på en levende orm, der slår sine bugter (ligesom ved sværdet Skovnung i Kormáks saga s. 82).

Efterat de i det foregående meddelte bemærkninger til Beowulf v. 574 (1141). 835 (1664) f. 1702 (3398) f. 2474—2477 (4941—4946). 3074—3075 (6140—6143) allerede var nedsendte til Kjöbenhavn, fik jeg læse ytringer om disse vers af Müllenhoff i hans afhandling «Die innere geschichte des Beowulfs» i zeitschr. f. deutsch. alterthum neue folge II, s. 200. 201; 203. 213. 233. 241 f., hvortil jeg vilde have taget hensyn, hvis jeg tidligere havde kjendt afhandlingen.

Waldere.

(Nr. 167 b 4to i den ny kgl. samling i det st. kgl. bibliothek i Kbhvn.)

I, 1—4 (1—5).

Første brudstykke meddeler os Hildgúðs opmuntrende ord til Waldere, efter at han allerede har kæmpet med Gúðheres mænd men förend han har skiftet sværdhugg med kongen selv. Betydningen af de tre første ord lader sig neppe sikkert bestemme, da sætningen er ufuldstændig bevaret. Dietrich forstår *hyrde hýne georne* om Hildgúð, som «æggede ham (Waldere) ivrig» og lader Hildgúðs ord först begynde med: *Húru Wélandes geworc*. Men denne begyndelse synes mig for abrupt; efter den oldengelske episke digtningens omstændelige fremstilling måtte

man vente nogle indledende ord foran *húru*. Jeg tror snarere, at også *hyrde hyne georne* hører til Hildgúðs tale og er at forstå om smeden, som *hærdede* den (klingen *Mimming*) med *flid*. Sammenlign et lignende sted i *Beów.* 1459 (2911) ff.:

ecg wæs íren átertánum fáh,
 áhyrded heaðoswáte: næfre hit æt hilde ne swác
 manna éngum, þára þe hit mid muþdum bewand.

Jeg skriver derfor:

• • • • • hyrde hyne georne;
 húru Wéland[es] geworc ne gewíceð
 monna énigum, þára þe *Mimming* can
 hearne gehealdan.

. Alle fortolkere skrive med urette *heárne* som accus. af *hár*. Formen *heár* véd jeg aldrig at have seet, den er ialfald meget sjælden; i *Beów.* 2212 (4417) har jeg ovenfor bortfjærnet den. Og *hár* findes ingensteds ellers som epithet til sværdet, om det end i Genesis 2865 heder *grægan sweorde*, ligesom norrøne skalde sige *gráir oddar*. Derimod kaldes sværdet jævnlig *heard*; jeg skal kun nævne to steder, som i udtryk ligne stedet i *Waldere*, nemlig *Byrhtnóð* v. 167:

ne mihte he gehealdan heardne méce
 og v. 235 f.:

þá hwíle þe he wápen mæge

habban and healdan, heardne méce.

hearne er derfor istedenfor *heardne*, ligesom *Heaðobearna* *Beów.* 2067 (4127) for *Heaðobearna*, oldn. *stirna* for *stirðna*.

I, 8 (13). Ordet foran *is se* kan, såvidt jeg har kunnet sé, ikke læses *ac*, hvilket også synes mig at give et mindre heldigt udtryk. Efter sammenhængen vilde jeg snarest tænke på *nú*, jfr. *Beów.* 2646 (5285) ff.:

nú is se dæg cumen,

þæt úre mandryhten mægenes behófað
 góðra gúðrinca.

Men heller ikkè til *nú* kan jeg få trækkene til ret at passe; det har for mine øine seet ud som *ig* og derefter endnu en lodret streg.

Efter omhyggelig undersøgelse tør jeg forsikre, at håndskriftet sikkert har *dæg* og ikke *dag*.

I, 11 (18). Der er ingen grund til med Rieger at afvige fra håndskriftet, der har *Nalles* i følgende linje med stor *N*, og begynde en ny sætning med *Ælfheres sunu*. Sammenlign

stillingen af *Hróðgár!* Beów. 367 (731) og *leófa Beówulf!* Beów. 1854 (3702).

I, 12 (20). Håndskriftet har her det rette *cide*, som Müllenhoff indsatte, ikke *ciðe*.

I, 15 (26). Med udtrykket *on weal fleón* har Rieger sammenlignet *flugon on fæsten* Byrhtnóð 195 og Elene 134. Jeg forstår *weal* her om det af naturen befæstede sted, hvor Waldere havde søgt tilhold; det skildres i Waltharius v. 493—495 således:

Sunt in secessu blii montesque propinqui,
Inter quos, licet angustum, specus exstat amoenum,
Non tellure cava factum, sed vertice rupum,
og det kaldes i v. 1118 castrum artum, i v. 1136 tutum castrum.

I, 16—17 (28—30):

ðeah þe láðra fela
ðinne byrnhomon billum heówun.

Disse ord synes snarest at måtte forstås således, at mange fiender har anfaldt Waldere på én gang; kampen må da have været skildret noget anderledes end i Waltharius.

I, 19 (33). Tydningen af *mæ̀l* som «dit mål» eller «med sværdet» kan ligesålidt tilfredsstille mig som andre. Men heller ikke kan, som Rieger formoder, det blotte *mæ̀l* betegne kamp; dette kan ikke støttes ved, at *gemót* og *þing* bruges om kampen, ti disse ord medføre ikke nødvendig forestillingen om tale. Jeg foreslår: *mæ̀les ofer mearce* «udover den passende tid», «altfor længe». Jfr. *þá þæs mæ̀les wæs mearc dgongen, þæt* — Genesis 1719; Satan 501. Ligeså har håndskriftet I, 2 feilagtig *Wéland* for *Wélandes*.

I, 19 (34). Dietrich foreslår *metodsceaft* istedenfor *metod*, medens Grein holder fast ved *metod* og forklarer dette «skjæbne, død», hvilken betydning han finder i udtrykket *meotudwang* om slagmarken, men som udenfor sammensætning er aldeles ukjent i Oldengelsk. Jeg tror, at *metod* her, som overalt ellers i Oldengelsk, er at forstå om Gud herren. Ligesåvel som man sagde *ic ondræde me god* metuo mihi a deo, måtte man kunne sige *ic þe metod ondræd* jeg frygtede Herren for dig d. e. jeg frygtede for at Gud skulde vredes på dig eller for at Guds straf skulde ramme dig. Hildgúðs frygt begrundes derved, at Waldere søgte kampen *mæ̀les ofer mearce* «for længe», *tó fyrenlice* (hvilket jeg forstår som adverbium ikke som adjektiv) «for voldsomt». I modsætning hertil formaner Hildgúð ham: *weorda þe*

selfne góðum dædum. I Waltharius 564 f. beder Walthari selv Gud om tilgivelse for overmodige ord, som han har talt.

I, 25 (45—46): Stephens, hvem her alle følge, læser: *to eoce unc dy*. Men ved gjentagne undersøgelser af håndskriftet har jeg fundet, at dette ikke er rigtigt. Første bogstav i det ord, som læses *unc*, er ikke *u*: de to lodrette stave er forenede oventil og ikke nedentil. Heller ikke kan efter mit skjøn sidste bogstav være *c*; jeg antager tegnet for *d*, hvis langstav næsten er udslidt, men dog kan skimtes ikke blot på skindbladet men endog på det photographiske aftryk; første *d* i *dred* har lignende form. Jeg læser *mid dy*. Ved *tó geóce unc* får man en uheldig ordstilling; det vilde hede *unc tó geóce*.

Om end det oldengelske digt afviger fra det latinske deri, at det lader Waldere udfægte den første kamp med sværdet, så stemme Hildgúðs ord, at Waldere med sværdet skal knække Gúðheres overmod, vel overens med Waltharius (v. 1361 ff.), hvor kjæmpen med sværdet afhugger kongens ben ligetil hoften og atter hæver klingens for at give ham bane, hvilket dog forhindres af Haganó.

I, 28 (51). Det ligger nær med alle udgivere at forstå *forsóo* som «han negtede at modtage, han forsmåede» og dermed at sammenholde, at helten efter Waltharius forgjæves byder Gunthari hundred og siden tohundred ringe. Men det bliver dog påfaldende, at Waldere har tilbudt Gúðhere sit gode sværd, ti han kunde vel trænge til det siden, om end Gúðhere nu lod ham drage uhindret bort, og ved det skulde man tro at han sidst vilde skille sig. Mulig er derfor *forsacan* (som jeg ellers ikke véd at have seet forbundet med tingens dativ) brugt i betydning af «at negte (formene) en besiddelsen af noget»; *þám synofatum* (jfr. *vasa* Waltharius v. 269), *bedga menigo* synes også snarest at betegne den hele skat (*totum metallum* Walth. v. 647. 652), på hvilken Gúðhere gjorde krav.

I, 29 (54). *bedga leds* har Dietrich og alle efter ham forandret til *bega* (eller *begea*). Derfor kunde anfóres Lokasenna v. 13: *Jós ok armauga mundu æ vera beggja vanr, Bragi!* Men *bega* synes her ikke at kunne stå med rette, da der i forveien er nævnt tre forskjellige slags kostbarheder; *þám synofatum* er ligeartet, men ikke identisk med *bedga menigo*. Det forekommer mig, at gjentagelsen af ordet *bedga* giver modsætningen kraft i udtrykket.

II, 1 (60). Sætningen kan udfyldes således:

[ne seah (eller: nát) ic mid mannum mé]ce beteran; ialfald viser det følgende *búton þám ánum*, at sætningen har været negtende.

II, 4—10 (64—77). Her fortæller Gúðhere, at Þeódric engang har sendt Widia et ypperligt sværd, guld og klenodier som løn for, at Widia havde ladet ham slippe ud af en knibe (eller af fængsel), så at han fri kunde ile bort over havet (*ffifela gefeald* må vel ligesom *ffifelcynnes eard* betegne havet). Dette sagn kjendes ellers ikke; jfr. Müllenhoff i Haupts zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 278 f. Det minder om et træk i det tyske digt om Alpharts død: Wittich siger til Heime: «Du skal tænke på, at jeg kom dig til hjælp og frelste dit liv; det hendte i Mutaren (Mautern ved Donau i Österrig), du og Berneren vilde ellers begge have lidt den grumme død» (W. Grimm Deutsche heldensage 1te udg. s. 244); men hvorvidt det virkelig er samme sagn, hvortil det engelske og det tyske digt hentyder, skal jeg ikke kunne sige. Også kan her mindes om, at Alphart i det tyske digt siger til Wittich: «Dig var Berneren altid huld, han gav dig gjerne sit sølv og sit guld, han lod dig have borge og land i vold».

II, 4 (64). Håndskriftet har sikkert: *ic wat þæt ic*.

II, 5 (66). Stephens har læst *onstodon*, men dette giver her aldeles ingen mening; vi har åbenbart her infinitiv, hvori ofte skrives *on* for *an* (f. eks. i Gúðlác *leton* 491. 921; *bregdon* 648; *lédon* 693; *ongylidon* 833), ligesom her i Waldere i acc. sg. *byrnhomon* I, 17 (29) for *-an*. Dietrichs forslag *syllan* og Greins *gesyllan* fjærner sig vidt fra håndskriftet, hvor *ons...don* er fuldkommen sikkert. De to bogstaver mellem *s* og *d* er meget utydelige, men jeg tror dog med sikkerhed at læse *onsendon*; jfr. Beów. 452 (897). 1483 (2960).

II, 7 (71). *iu* er sikkert i håndskriftet og kan ikke læses *in* eller *ni*. Jeg tror ei, at *leán* behøver at være rimord, om man skriver som to ord *iu leán*, jfr. f. eks. versene i Exod. 506, Genesis 46. Et sammensat *iuleán* synes mig ikke godt at kunne forliges med *genam*, og med Rieger og Grein at forandre dette til *geman* er efter mit skjøn høist uheldigt: en kort parentes, hvori digteren taler i første person, kan dog ikke vel således komme dumpende midt ind i Gúðheres tale.

II, 10 (76). I det ord, som Stephens læser *gefeald*, er bogstaverne *ge...ld* tydelige og sikre; efter *ge* har jeg med bestemthed troet først at skjelne *fe*, skjönt bogstaverne er utyde-

lige; følgende bogstav kan vel være *a*, ti jeg tror at kunne sé, at den ligesom *a* ender med en lodret stav; den kan, såvidt jeg kan sé, ikke være *o*. Der kan ikke læses *gefereld*.

II, 12—13 (80—82). Istedensfor *hilde frore* har Müllenhoff og ligeså de senere udgivere indsat *hildefrófre* «kamptrøst», hvilket skal betegne skjoldet; men ingen har givet en tilfredsstillende forklaring af *gúðbilla gripe* (jeg vil ikke tilråde at læse *hildefrófre gúðbilla gripes* «kamptrøst for sværdhugg»). Jeg formoder:

hæfde him on handa hildefromre
gúðbilla gripe

•havde på sin kampdjærve hånd sværdenes bid• d. e. han var hårdt såret i hånden. *gripe* betegner et voldsomt tag og bruges ofte om hugg eller stik af våben, f. eks. Juliana 488: *þurh sweordgripe sdole forlétan* d. e. efter at have fået banesår af sværd. *hildfrom* forekommer Andr. 1204; i *hildefrom* har første led samme form som f. eks. i *hildedeór*, *hildesæd*; udtrykket *hand hildefrom* svarer fuldkommen til *dextera fortis* Walth. 1383. Her fremtræder en afvigelse fra Waltharius, hvor helten først mod kampens slutning får et svært sår, idet Hagano hugger den høire hånd af ham.

II, 16 (89—91): feta, gif þú dyrre,
æt þus heaðowérigan háre byrnan!

Det er mærke på fasthed i det poetiske udtryk, at det med oldeng. *þus* enstydige *sus* forekommer i aldeles tilsvarende forbindelse i det oldtydske Hildebrandskvæde v. 58:

doh maht du nú aodlihho, ibu dir dín ellen taoc,
in sus héremo man hrustí giwinnan¹⁾.

II, 18 (92). Om brynjen siges her: *standeð* (hskr. *standað*) *me hér on eazelum*; for brugen af *standan* jfr. Beów. 1037 (2068) f.: *þádra dnum stóð sadol searwum fáh*.

II, 20 (97). *reaf* er i håndskriftet sikkert.

II, 21—22 (99—100): þonne hand wereð
feorhord feóndum.

Riegers forandring *hand* istedenfor håndskriftets *had* synes mig sikkert at ramme det rette. Jfr. Andr. 9: *þonne rond and*

¹⁾ Man finder i *héremo* her og i *her was héróro man* v. 7 det tyske «hehr». Skulde ikke ordet snarere betyde «gammel» og være d. s. s. oldeng. *hár*, oldn. *hárr*?

hond on herefelda helm ealgodon; Beów. 2509 (5009) ff.: *Nú sceal billes eog, hond and heard sweord ymb hord wigan.*

II, 22 (101). Müllenhoff og andre efter ham har her forandret håndskriftets *he* til *ne* og forstået *ne bið fáh wið me* som: brynjen skal ikke svigte mig. Men denne opfatning lader sig, såvidt jeg tror, ikke forlige med betydningen af *fáh*; dette bruges ikke om den, som svigter i farens stund, som viser sig falsk og troløs, men om den, som udøver fiendtlighed, som forfølger for at skade, hævne, straffe. Jeg tror, at *he bið fáh wið me* kan beholdes og at *he* kan forståes om Hagenas; derved få vi en tydeligere modsætning til den med *deah* indledede sætning i det følgende. Waldere udtaler med bestemthed, at Hagenas, når kampen igjen begynder, vil optræde fiendtlig mod ham. Vi må heraf slutte, at Hagenas endnu ikke har deltaget i kampen mod Waldere (det modsatte mener Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 276); det synes naturligst at finde dette samme antydet i II, 14 (84) ff.:

Hwæt þú húru wéndest, wine Burgenda,
þæt me Hagenan hand hilde gefremede
and getwæmde féðewigges.

II, 23 (102). Stephens og alle efter ham læse: *þonne yfte unmeagas eft onginnad*; dog foreslår Stephens også *alle* istedenfor *yfte*. En linje i håndskriftet begynder med *un meagas*, men bogstaverne sidst i foregående linje efter *þonne* er meget utydelige; dog forbyde de lævnede træk (der rimelig tilhøre tre bogstaver), såvidt jeg har kunnet se, både at læse *yfte* og *alle*. Ordet *unmeagas* er mig ellers aldeles ukjendt, og det synes mig langt rimeligere, at *un* er slutningen af et ord (en dativ på *-un* istedenfor *-um??*), hvis begyndelse er de ikke læste bogstaver sidst i foregående linje: *meagas* tør vel forståes om Hagenas slægtninger; af dette ord slutter jeg, at der af Gúðheres flok er flere end han selv og Hagenas i live, medens Walthari derimod efter det latinske digt fælder alle, undtagen de to, i den første kamp (Müllenhoff udtaler en anden mening i zeitschr. f. deutsch. alt. XII, 275 f.).

II, 27 (110 f.). Jfr. Satan 291.

II, 29 (114). At håndskriftet har *earnunga*, holder jeg for sikkert.

Nogle bemærkninger om svensk sprogkundskab.

Med særligt hensyn til Finland.

af *A. O. Freudenthal.*

•Jag gör mig therföre thet hoppet, at wi, fastän af alla europeiska folkslag nästan the sidste, likwäl en gång läre wända våra tankar, att wärda wårt, så länge wauryktade språk, och med allwar taga oss thes skötsel an. •

Joh. Ihre: Utkast till föreläsningar öfwer Svenska språket, år 1751.

Man behøver ikke at være meget belæst i den oldnordiske literatur for at finde, i hvor mange henseender vort nuværende modersmål¹⁾ står tilbage for det sprog, hvori disse gamle sagaer, kvæder og love ere affattede. Den nordiske sprogalm i hele sin oprindelige renhed kommer her overalt til syne, ublandet af de ifølge nyere tiders politiske forhold og tåbelige efterabelseslyst indkomne fremmede sprogelementer, der ofte ere blevne de nordiske sprog påtvungne uden alt hensyn til disses særegne love og forhold. At desuden oldsprogenes formrigdom og skønne lydovergange, som de nyere sprog for det meste have bortkastet, må bidrage overmåde meget til udtrykkets nøjagtighed, sætningens klarhed og sprogets klang, kan let fattes af enhver, som har lært at sætte pris på disse uskattefærdige fortrin i de mesterværker, som den classiske oldtids forfattere have efterladt os. Og i lige så høj grad ere de tilstede i de uforgængelige skatte af forfædrenes visdom, forskningsbegærlighed og skønhedssands, som den oldnordiske literatur har opbevaret os, skatte, hvilke kun ukyndighed og fordomme hidindtil have hindret så mange fra at tilegne sig. Om også måske den forfinede dannelselse og udviklede æsthetiske smag, hvormed de gamle romerske og græske forfattere afgive et så glimrende vidnesbyrd, manglede hos det kolde Nordens simple «siare och skalder», henrykkes vi dog ikke mindre ved disses ukunstlede og højhjertede udbrud af følelser, der så at sige ere opammede ved naturens egen barm og forædlede under et på omvæxlende

¹⁾ Forfatterens Modersmaal er svensk, men Afhandlingen er af ham selv skreven paa Dansk.

begivenheder rigt liv, der, som en nyere skjald har udtrykt sig, var «en strid från början». Thi sådanne ere Eddasangene og også i den senere tids mere kunstlede skjaldepoesis kvæder lyde de selvsamme gribende toner os imøde, ved hvilke den nordiske folkesang endnu den dag idag forstår så blidt at røre vore hjerter.

Om vi derfor også villig må erkende alle de fortrin, som i ovennævnte henseender bør tillægges oldsprogene, er det dog langt fra, at vi skulde lukke øjnene for de fordele og skønheder, en moderne sprogbygning frembyder. Hvad udtrykket har tabt i nøjagtighed, kraft og bestemthed ved forminskningen af sprogets formrigdom, det vinder det på den anden side erstatning for ved den lethed og ynde, hvormed de afledte sprogsætninger bevæge sig. I vor ad den rent praktiske retning så uendelig langt fremskredne tid kan derfor den fordel aldrig vurderes højt nok, som de nu levende sprog have tilvundet sig, nemlig ved langt færre og simplere midler end stamsprogene at opnå det samme øjemed: talens forståelighed.

Men jo mere praktisk vor tid er, med des mere omhu må der sørges for, at sproget ikke træder denne retning hæmmende ivejen og desårsag bør orden, rede og consequens råde i sproget ikke mindre end i livet. Ingen turde vel benegte sprogets egenskab at være en organisme, der lever og virker i overensstemmelse med egne, i harmoni med hinanden stående love. Hvor nogen eller nogle af disse love krænkes, enten gennem voldsom og klodset indpodning i sprogstammen af fremmede, upåkalde elementer, eller gennem skødesløs og vilkårlig behandling af en eller anden del af sprogorganismen, der hentæres lidt efter lidt det hele, taber sin spændkraft og bliver mere og mere uskikket til sin tilværelses endemål.

Således er det i lang tid gået vort svenske sprog, hvilket derfor frembyder så mange uregelmæssigheder, som efterhånden have indsneget sig, og synes udlændingen i ikke ringe grad chaotisk. Til lykke er vel nu den tid forbi, da et svensk skrift indeholdt ligeså mange latinske, tyske eller franske ord, som der fandtes svenske, og ihvorvel endnu en hel del af disse ubudne snyltegæster kunde bortvises og erstattes med indenlandske ord, optagne dels fra oldsproget, dels fra de rige sproggruber, vore almuemål, må man alligevel erkende, at en ikke ringe mængde allerede har tilvundet sig et uomtvisteligt medborgerskab og altfor længe nydt ret og skel som lovlydige undersætter til at de

nu uden skade for sproget i dets helhed skulde kunne udmønstres. En stor del af dem har desuden sin berettigelse som culturord, der ere fælles for alle de folk, som have virket med til at vedligeholde og fremme den moderne dannelse; de ere en slags grundfond, som måske engang, forøget med renter og nye bidrag, vil voxe til den for hele menneskeslægten fælles capital, der endnu kun fører en ideal tilværelse i nogle fantastasters hjerner og benævnes verdenssprog.

Men en ulige farligere og år for år mere erobringslysten fjende end disse fremmede har svensken på sit eget område. Skinfagert er dens udseende, lumsk dens angreb og i mørket sniger den sig frem. Den giver det ene føje dybe, føje smertende sår efter det andet; men jo længere det lider, des mere er det at befrygte at disse sår skulle gribe om sig og omsider i bund og grund ødelægge hele organismen. Denne fjende er den såkaldte sprogbrug. «De dårskaber, vi gøre idag, ere historie imorgen» lyder en bekendt ytring; den turde måske med større ret gælde som sandhed i den noget forandrede form: De sprogfejl, vi lade os komme til last idag, ere grammatik imorgen. Det er slige aner, den hersker tæller, der fører den ærefrygtbydende titel sprogbrug. Støttende sig på sprogbrugen skriver den ene så, den anden anderledes, og lidt nok begge to lige forkert; på grund af sprogbrugen anvendes de mest uegentlige ordføjningsmåder og som en herold for sprogbrugens stormagt tror hartad enhver skolepilt sig istand til at spille mester over det svenske sprogs love.

Den overvægt, som denne fjende i tidernes løb har tiltaget sig, er imidlertid for stor til at den med ét skulde kunne nedslås: det er med skoleundervisningen i modersmålet begyndelsen hertil må gøres, og en for dette øjemed lempelig svensk sproglære mangle vi desværre endnu. Særlig med hensyn til retskrivningen have misbrug, der grunde sig på foregiven sprogbrug, indlistet sig, og flertallet af dem er allerede blevet så almindelig optaget, at nogen bod på dette onde ikke står at finde i andet end en radical cur d. e. en, som begynder lige fra den første undervisning i sprogets elementer. Men en stor mængde af disse på sprogbrug grundede urigtigheder eller sprogmisbrug har dog ikke endnu fået hævd, omendskøndt hver dag så at sige giver deres begyndende vælde ny kraft. Og her må videnskabelig indsigt i det svenske sprog optræde som målsmand og forfølge sagen med iver, thi her har den sin fremgang given:

hvor der endnu findes to lige brugelige skrivemåder, vil naturligvis enhver foretrække den, der kan bevises at være den rette. Alle slige beviser ere derimod bortkastede, hvor en sej tradition imod dem løfter sprogbrugens banner, og mængdens øjne blændes ved navnene på udmærkede forfattere, hvis auctoritet både støtter og støtter sig på sprogbrugen. Om der hos disse forfattere kan forudsættes nogen videnskabelig indsigt i deres modersmål, de må siden for øvrigt have været end så store videnskabsmænd eller digtere, det tager den store almenhed enten som givet eller bryder sig ikke om at efterspørge. Hovedsagen for den er og bliver i al fald, at den eller den udmærkede mand i den svenske litteratur har skrevet så eller så, og derfor måtte det stå fast og være ret: scripsit quod scripsit!

Fra disse almindelige betragtninger vil jeg nu gå over til at påpege nogle af de værste fejl og inconseqvenser, som man enten allerede har indført eller står i begreb med at indføre som sprogbrug i vort svenske skriftsprog. Jeg vil gøre begyndelsen med de regler, der gælde for ordenes deling i stavelser. Her foreskrives først at sammensatte ord bør deles efter deres sammensætningsled f. ex. *ned-slä*, *af-värja*, *jern-stör*, og dette er alt godt og vel. Men har man consequent gennemført denne grundsætning i svensken? Ingenlunde. Det rette havde været i overensstemmelse hermed at betragte ethvert flerstavigt ord som sammensat, nemlig af stamme, derivations- eller flexionsendelse og stundom den bestemte artikel, samt at afdele det derefter f. ex. *ut-länd-ing*, *del-a*, *männ-er-ne*. Men dertil krævedes der nogen eftertanke og fremfor alt nogen indsigt i sproget. Man har derfor fundet det bekvemmest at lade consequensen fare og at opstille for stavningen af enkelte ord ganske andre regler, hvilke som grund og anledning for sin gyldighed ej kunne opvise andet end et til lov blevet godtfindende. Thi hvorfor det skulde være rettere at skrive f. ex. *ank-ra* end *an-kra*, *ven-ster* end *vens-ter*, det kan jo intet menneske opgive nogen fornuftig grund for. Dog — med hensyn til det sidst-anførte eksempel findes der virkelig en grund, hvorfor *s* og *t* må skrives sammen, men ikke, overensstemmende med den regel, der ellers anvendes, de to medlyd *n* og *s* henføres til den første stavelse og den ene *t* til den sidste. Og denne grund — hvilken er den? Jo, i såkaldet svensk stil ere bogstaverne *s* og *t* sammenstøbte! Ere vi da et folk af sættere, efterdi slige grunde skal være rettesnoren for vor stavemåde?

Heller ikke vinder sproget herved i ydre tydelighed. Thi hvilken af de to skrivemåder ligger ordets udtale nærmest, den brugelige *mån-ga* eller den rigtige, men ubrugelige *mång-a*? Dog vil jeg i anledning af dette sidst anførte argument strax reservere mig mod mistanken om, at jeg skulde tilkende noget så skiftende og overfladisk som udtalen ret til den mindste indflydelse på de grundsætninger, hvilke sprogvidenskaben er beføjet til at opstille for stavemåden. Men jeg vilde vise, at ikke engang udtaletheoriens tilhængere kunne have anledning til at forsvare de nu gældende stavereregler i svensken. — I al fald ere de vistnok nu så stillede under beskyttelse af den mægtige sprogbrug, at de ikke i en hast turde underkastes en forbedring.

Gå vi derpå over til de af sprogbrugen fastslåede regler for retskrivningen, ville vi snart finde at det med dem står ikke stort bedre til end med de for retstavningen gældende. En af de bedste hidindtil udgivne lærebøger (C. J. Meijerbergs, Göteborg 1861) oplyser os i cursivskrift om at »grunderna för rätt-skrifning äro tre: ljud, bruk, härledning». Men i hartad utal-lige tilfælde stride disse grunde imod hinanden og da er det i almindelighed netop den videnskabelige grund, nemlig afledningen, der så bliver nødt til ved lov at give efter for de andre. Årsagen er ikke vanskelig at indse: skribenten ejer ikke indsigt nok i sproget til at kende ordenes afledning, men med høreelse til at opfatte lydene ere alle forsynede af vor moder naturen, og brugen er noget, som enhver i den svenske literatur nogen-lunde bevandret person tror at kende tilbunds. Derfor skriver den ene *fågel*, den anden *fogel*, den ene *åga*, den anden *ega*, den ene *håg*, den anden *hog*, den ene *jåmn*, den anden *jemn* o. s. v. til stor forundring for udlændingen, der, hvis han gör et forsøg på at lære sig svensk, meget snart vil komme til det resultat med hensyn til sproget, at det må være et i høj grad barbarisk og uopdyrket tungemål. Det er imidlertid Gejers, Tegnér's og Runebergs sprog, der bliver genstand for en slig bedømmelse! Men vi må indrømme, at anledning dertil ikke mangler.

Grunden, på hvilken der skal bygges regler, bør derfor i dette fald som i andre være én, ellers siger consequensen farvel og tøjlesløs forvirring og urede have fri indgang. Og denne grund bør være afledningen. Kende vi denne, bliver det os også klart, af hvad årsag man bør skrive f. ex. *fogel*, *hog*, *son*, *mon*, *konung* med *o* og derimod *såg*, *våg*, *lån*, *måne* med *å*: rodvocalen

i de førstnævnte ord hører nemlig til selvlydenes *u*-classer, *o*-vocalen i de sidste til *a*-classen og de kunne derfor i intet tilfælde bytte plads med hinanden. Hine ere i oldsproget korte (ligesom endnu idag i visse alderdommelige almuesprog f. ex. det nylandske i Finland), disse ere lange og den skarpe forskel dem imellem viser sig tydeligst i de ord, hvor disse vocaler optræde med omlyd. Således f. ex. bliver af *hog hygglig*, men af *vdg vöga*: heraf indser man strax, at der må være en grundvæsentlig forskellighed mellem den åbne *o*-lyd i *hog* og den i *vdg*; af *hdg* (hvis det skulde skrives med *d*) kan der aldrig fremkomme noget sådant ord som *hygglig*, men det måtte være blevet *hægglig* eller noget lignende, ligesom der af *vog* (hvis det skulde skrives med *o*) vilde opstå ikke *vöga*, men *vöga* i analogi med *töga* af *tog*. Hvad imidlertid just dette *tog* vedkommer, har sprogbrugen allerede fæstet sig og foreskriver nu den urigtige vocal *d*: *tög*.

Samme forvirring hersker i anvendelsen af *e* og *ä*: sprogbrugen har antaget sig *ä* og fordærvet den i bund og grund, oftest foreskrivende *ä*, hvor det burde være *e*, men undertiden også *e*, hvor *ä* burde anvendes. Ordene *här* og *der* afgive et tydeligt eksempel på denne misbrug: de burde retteligen skrives *her* og *där*, som let indses f. ex. ved sammenligning med tysk, hvor de hedde *hier* og *da*, ikke *har* og *die*, samt med de engelske *here* (oldengelsk eller angelsaxisk *her*) og *there* (oldeng. *þær*). Som disse beslægtede sprog vise os, bør vocalen i det første ord være lukket, i det sidste åben, og gå vi tilbage til vort oldsprog, så finde vi, at det således ganske rigtig er faldet: ordene hedde der *hér* og *þär*.

Men disse eksempler på incoherensen i vort moderne svenske skriftsprog lydbetegnelse må være tilstrækkelige for mit øjemed, eftersom det ikke kan være min hensigt på disse sider at give en udtømmende fremstilling af forskellen imellem *o* og *d*, *e* og *ä*, og endnu mindre her at levere nogle regler for deres rette anvendelse. En synd mindre vilde man imidlertid have på sin samvittighed, hvis man helt simpelt skrev *d* allevegne, hvor lang *d*-lyd høres (altså f. ex. også *sdn*, *kdnung*, *ldfva*) og *ä* overalt, hvor den nuværende sprogbrug har indført den åbne *e*-lyd (altså f. ex. også *där*, *gärning*, *stjärna*). Men hvis man bestræber sig for at skrive stundom efter ordenes afledning, stundom efter deres udtale, bliver følgen, at man halter på begge ben.

For at ingen skal søge sin trøst over et så beklageligt forhold i den søde illusion, at det står bedre til med anvendelsen af medlydene, må jeg også indenfor denne klasse påpege et par urigtigheder. Den ene er såbeskaffen, at den måske neppe førend om hundrede år er afhjulpen: det er anvendelsen af dobbelttegnet *fv* i st. f. den enkelte *v*-lyd. I oldnordisk bruger man blot *f*, i vore brødræsprø, dansk og norsk, blot *v*: i svensk synes man at have villet føre sig de fordele tilgode, hvilke såvel den ene som den anden skrivemåde frembyder, og har derfor for sikkerheds skyld optaget dem begge. På sådan vis er misfostret *fv* bragt til live og alligevel må vi kalde det en lykke i ulykken, at vi ikke have det under den endnu urimeligere form *ffu*, som har voldt vore forfædre plage i lange tider. Den anden urigtighed, som her må nævnes, er derimod lettere at slippe fra, efterdi den egentlig kun er en skødesløshed. I såvel svenske som norske (og måske også danske) almuesprog finder man en bestræbelse efter at udstøde consonanten *n*, når den står imellem to andre consonanter; således f. ex. i stednavnene *Björnsboda* på Åland i st. f. *Björnsboda*, *Björnsby* i Nyland i st. f. *Björnsby*; *barslager* i den nylandske dialekt i st. f. *barnslager* o. m. l. Denne tilbøjelighed arbejder også på at erhverve sig et udtryk i det svenske skriftsprog, dog hidtil kun i det fald, at den foran *n* stående consonant er *m*. Man ser således visse ord f. ex. *nämligen* og *jämte* næsten altid skrevne uden *n* og stundom er dette også tilfældet med *hämnd*, *nämnd*, *nämde*, *nämt*; ihvorvel denne skrivemåde af de sidste ord dog med rette fordommes af de fleste som skødesløs.

Den samme ukyndighed, der under benævnelsen sprogbrug spiller en lovgivers rolle for retstavning og retskrivning, har også indenfor de forskellige ordclassers område gjort meget bryderi. Jeg vil indskrænke mig til fra hver ordklasse at anføre et eksempel på de indenfor samme herskende misbrug.

Den betydning de stærke (eller af en grov ukyndighed såkaldte «uregelmæssige») gerningsord have i de germanske sprog, er for de i denne gren af sprogvidenskaben bevandrede vel bekendt og for omfattende til at jeg på disse sider kan indlade mig på at udvikle den af hensyn til dem, der ere ukyndige om sagen. For mit øjemed må det være nok at sige, at disse sprogs orddannelse i betydelig grad er afhængig af disse gerningsord. Med så meget desto større omhu burde man derfor bestræbe sig for at disse prydelser for sproget må bevares fra undergang

og med så meget større græmmelse ser man sig tvungen til at indrømme, at de germanske sprog lige fra de ældste tider vise en tydelig tilbøjelighed til enten ganske og aldeles at støde dem fra sig, eller at forvandle deres flexion til svag. Med en utallig mængde er dette allerede lykkedes og sprogbrugen undergraver dagligen mer og mer de øvriges tilværelse. Således have vi allerede dobbeltformer, en stærk og en svag, af adskillige stærke gerningsord f. ex. *sam* og *simmade*, *las* og *läste*, *veg* og *vigde*, *small* og *smällde*, *stred* og *stridde*, *qvad* og *qvilde* m. fl. a. og fornemmelig her i Finland foretrækker man i skrift og tale den svage form. Dette må undskyldes, når virkelig en svag form allerede har vundet medborgerskab ved siden af den stærke, men bliver en af de groveste sprogfejl, når det åbenbarer sig i sådanne uformeligheder som *sofde*, *skinade*, *sjunkte* o. a.

Indenfor navneordenes classe finde vi, at en lignende stræben griber om sig, og også for denne misretning gå vi i Finland i spidsen: det er tilbøjeligheden til at forvandle svage hankönsord til svage hunkönsord f. ex. *ända* i st. f. *ände*, *timma* for *timme*, *vilja* for *vilje*, hvilke i følge heraf få flertalsendelsen *or* i st. f. *ar*: *ändor*, *timmor*, *viljor* for *ändar*, *timmar*, *viljar*. Det sidste af disse ord har allerede overalt fuldstændig undergået forvandlingen og kan ej inden kort tid atter føres tilbage til det rette; men såvel de to andre som en mængde af deres lige burde aldrig under deres feminine form tåles i svensk skrift. At uskikken, endsköndt sej, alligevel med tiden turde kunne overvindes, har man grund til at håbe. Thi adskillige ord af dette slags, hvilke allerede havde antaget hunkönsform endogså hos udmærkede forfattere i det forrige århundrede, ere i vore dage på ny gåede over til genus masculinum. Hos Bellman f. ex. finder man sådanne ord som *strupa*, *skalla*, *stråka* o. fl., hvilke nu aldrig skrives eller udtales anderledes end *strupe*, *skalle*, *stråke*. Årsagen til denne forbytning er sandsynligvis at søge så langt tilbage som allerede i oldsproget, hvor de svage hankönsord i nævneformen ende på *i*, men i de øvrige former af enkelttallet have endelsen *a*. Da disse hyppigere brugtes i talen, blev sproget alt mer og mer vant til *a*, alt mindre og mindre til *i* (resp. *e*), indtil endelig *a* truede med ganske og aldeles at beholde overmagten. Til bekræftelse af denne betragtningsmåde kan jeg beråbe mig på en lignende tilbøjelighed hos andre nyeuropæiske sprog; i italiensk f. ex. er den gamle latinske ablativ bleven i behold som nominativ, medens

den latinske nominativ er forsvunden: det hedder f. ex. *amore*, *nazione* af lat. abl. *amore*, *natione* uden noget hensyn til nævneformerne *amor*, *natio*. Sådant er også vort stedord *hvem*, som egentlig er en hensynsform, men i nysvensk er stivnet til en nævneform, hvoraf på vanlig måde endogså er opstået en ejeform: *hvems*. — Fuldkommen lignende frembringelser ere navneordene *vilja*, ejef. *viljas*, *timma*, ejef. *timmas* og flere lignende.

Ved anvendelsen af tillægsordene er den hyppigste og mest i øjne faldende misbrug en fuldstændig forsømmelse af den betegnelse af hankønnet, som tilsigtes ved flertalsendelsen *ø* i den stærke böjningsmåde (oldn. *ir*) samt entals- og flertalsendelsen *ø* i den svage böjningsmåde (oldn. *i* og *u*) Sprogbrugen har vistnok for disse tre endelser også i genus masculinum stadfæstet brugen af *a* i stedet for *ø*, men ingenlunde omvendt brugen af *ø* i stedet for *a* for hun- og intet-kønnet. Ikke desmindre ser man hyppig nok, fornemmelig i juridisk stil, sådanne sammenstillinger som: *sagde ärende, förlidne år, denne socken*. I forbigående må her nævnes, at den, der skriver sit svenske sprog med vejledning af Dalins her i landet meget brugte ordbog, i regelen turde til sidstansførte ord, *socken*, föje tillægsordet i hankönsform, efterdi han der får den oplysning, at *socken* er masculini generis, hvilket dog ikke er faldet, thi det er et femininum, som afflidsendelsen *n* (oldn. *sókn*) strax lægger for dagen, hvis man ejer nogen indsigt i sproget.

Gå vi nu over til at betragte stedordene, så skulle vi snart se, at ikke heller denne ordklasse er bleven forskånet for inconseqvenser, som voxe under sprogbrugens ægide. Jeg vil nu aldeles ikke tale om den vaklende og uordentlige brug af ejestedordet *sin* i stedet for *hans*, *hennes*, *dess*, *deras*, efterdi forseelsen imod den herfor gældende sproglov ligeså hyppigt begås i Sverig som i Finland. Men et stedord, som især synes at have rodfæstet sig og trives på vor side af den Botniske bugt, er *hvardera*. Vistnok har dette ord i og for sig lige så megen gyldighed i vort sprog som noget andet, men dets anvendelse her i Finland er i de allerfleste tilfælde altfor rasende. Det er sammensat af stedordet *hvar*, intetkøn *hvert*, og *dera*, som er en gammel flertalsejeform (oldn. *þeirra*), en genitivus partitivus styret af *hvar*. Dette *hvar* böjedes i oldsproget i alle former og kön, og ihvorvel det i nysvensk har tabt casusflexionen, som man derimod urigtig har tillagt *dera*, har det dog ikke opbørt at eje könsskiftning, i lighed med *endera*, neutr. *ettdera*.

Alligevel er det næsten blevet en regel her i landet uden skrupler at skrive f. ex. *hvardera folket*, *hvardera språket* i stedet for *hvardera folket*, *hvardera språket*. Og ikke nok hermed: *hvardera* skrives vanligvis, hvor man burde anvende *båda*, og føjes som tillæg til navneord, der stå i flertalsform f. ex. *hvardera folken* i stedet for *båda folken* eller *hvardera folket*. Og når *hvardera* står som navneord, forbinder man dermed ofte et attribut i flertalsform. Således har jeg f. ex. engang set sammenstillingen: *hvardera tillsammantagna*, følgelig i to ord to grove forseelser, den ene imod logiken, den anden imod sproglæren.

De tusinde fejl, som begås imod forskrifterne for ordføjningen må jeg her forbigå, thi det ovensigte turde være nok for at give en forestilling om, hvilke mishandlinger vort skønne svenske modersmål daglig er udsat for, og hvilken strid det, ligesom alt ædelt på jorden, har at udstå, førend det kan vinde sin fulde erkendelse. I Sverig have i de seneste år mange såvel ved indsigter som stilling i samfundet fremragende mænd antaget sig dets sag og fremmet den med stort held: jeg vil kun iblandt dem nævne Carl Sæve og Johan Erik Rydqvist. Og i skolerne er ved en oplyst styrelses omhu det svenske sprog blevet genstand for videnskabelig undervisning ikke mindre end andre grene af den menneskelige viden: ved dette års rigsdag er der endogså indgivet et forslag om at indføre oldnordisk som undervisningsfag i skolerne, hvilket vel før eller senere turde blive antaget. Men hvad göres der her i Finland for at pleje et sprog, som alligevel i århundreder har været og endnu er vor dannelses sprog, og desuden tales som modersmål af den syvende del af landets befolkning? Ingen fordomsfrit tænkende mand negter at erkende dets fulde berettigelse ved siden af det finske sprog og desuagtet er der ved landets universitet ikke ansat nogen lærer i svensk eller i almindelighed i de nordiske sprog, imedens den finske sprogbygnings love fremstilles af ikke mindre end fem lærere, iblandt hvilke to ordentlige. I vore skoler undervises vistnok i svensk, men på en måde, hvis uduelighed strax må indses deraf, at de, som meddele denne undervisning, aldrig behøve at aflægge prøve på videnskabelig d. e. på oldsproget grundet kundskab i svensk. Jeg vil i denne anledning her erindre om N. M. Petersens ord (danske, svenske og norske sprogs historie d. I, side 26): «hvad de nordiske sprog i deres nærværende form angår, da kan viselig ingen forstå deres grammatik i dens enkelte dele, eller

oplyse de deri forekommende uregelmæssigheder, uden en temlig nøje kundskab i islandsk, ligeledes vil forklaring over disse sprogs enkelte ord og disses oprindelse og betydning uden samme kundskab være umulig eller forfejles.

Følgen af den vanrøgt, til hvilken det svenske sprog i Finland således er overladt, er ikke udebleven. I nyere tider er neppe noget svenskt arbejde her udgivet, imod hvis sprog ikke grundede bemærkninger ere blevne gjorte i recensioner i Sverige, og af sprogkendere med mere omfattende indsigter end man hos mange af disse recensenter kan forudsætte, vilde bemærkningerne uden møje kunne mangfoldiggøres. Man har endogså sagt, at det synes som om Rydqvists mesterlige værk «Svenska språkets lagar» endnu ikke skulde have fundet vejen over den Botniska bugt! Dette er ikke blevet sagt uden gyldig årsag, og alligevel er det hos os, at Runeberg, Topelius, Cygnæus have frembragt sine i æsthetisk henseende så uendelig skønne udødelige mesterværker! Skal deres sprog vanrøgtes? Nej. For-glemmes? Nej. —

Småting.

At *Rudolf Varberg.*

L

Når man vil betegne, at dækket for en åbning særlig dør eller vindue er langtfra at være tillukket, bruges talemåden: «den (døren, vinduet, låget) står på vid gab»; dette er den almindeligste form, men hist og her især hos ikke ganske ny forfattere (f. eks. Povl Møller) forekommer en noget afvigende form: «står på vid gavl». Hvilket er nu vel det rette? Ved det første øjekast er man udentvivel tilbøjelig til at erklære sig for den første variant, der i talen vistnok er eneherkende og synes at give en god mening, idet en åbning kaldes et gab i god overensstemmelse med sprogbrugen forresten. En nærmere betragtning gør dog sagen tvivlsom. Det er således mistænkeligt, at det tvivlsomt hedder på vid gab og ikke på vidt gab, uagtet «gab» umodsigelig er intethøn. Stod dette moment imidlertid ene,

kunde det måske forklares på anden måde. Det kunde tænkes, at «gab» som såmange andre ord i vort sprog (f. eks. sted, menneske) i tidens løb havde skiftet køn, og at i denne bestemte talemåde det gamle køn undtagelsesvis havde holdt sig, ganske på samme måde, som mange endnu vedblive at skrive «istedenfor». Der kommer imidlertid andre grunde til, der gøre det sandsynligt, at i daglig tale er der udfaldet et l af talemåden på vid gavl, hvorpå man efter en falsk etymologi har gjort v til b. På Svensk hedder det nemlig «stå på vid gafvel» (Bellman: «Krogdörn står på gafvel mina bröder»), medens et gab hedder «gap». Undersøge vi nu, om vi i vort nuværende sprog da ikke have ordet «gavl», finde vi det også, vel i en noget særlig betydning, men denne ligger dog ikke fjærnere fra den her gældende, end at man vel kan tænke dem forenede i ett ord. Ordet gavl, der ganske rigtig er fælleskøn, bruges nemlig om en bygnings endeflader (modsat forsiden og bagsiden) og vel nærmest om den del af endevæggen, der foroven begrænses af tagets to sammenløbende sider, fornedet af øverste stokværks loft! Dette parti danner imidlertid en ligebenet triangel, og netop samme figur fremkommer, når man lukker en dør op, idet dørens nederste (øverste) rand danner en ligebenet triangel med det netop ligeså store dørtrin (karmen). Ser man nu hen til talemåden «vid gab» o: gavl, bliver det sandsynligt, at «gavl» i vort sprog oprindeligt betyder «vinkel», og at det derfra er gået over til at betegne 1) den ved dørens åbning dannede vinkel, der bliver «vid», når døren lukkes meget op, døren står da på en vid vinkel; 2) vinkelen mellem de sammenløbende tagsider, hvilken navnlig viser sig ved husets endestykker; 3) disse endestykker selv.

II.

Det er bekendt, at København har opslugt en tidligere bondeby Solbjerg, der antages at have ligget, hvor Vesterbro nu har sin plads. Dette bynavn forekommer flere steder i Danmark, og dets betydning synes at ligge nær, nemlig som der forklares i Björnstjerne Björnsons fortælling («Synnøve Solbakken»), at være et bjerg, hvorpå solen skinner. Det er imidlertid et spørgsmål, om ikke en anden forklaring idetmindste i nogle tilfælde vilde være rimeligere. Almuens, vistnok også kæmpeviserne, taler om, at solen bjerger sig o: går ned. I Karl Baggers nylig udgivne samlede værker (1ste binds 338)

findes Ordet solbjerglav om tiden for solnedgang. Dette viser tilstrækkelig, at solbjerg kan betyde solnedgang; men nu er i næsten alle sprog solnedgangen brugt til betegnelse for vesten ligesom opgangen for østen (*occasus, oriens*, Abend, Morgen, *sunset*), det ligger da nær at antage, at dette også har været tilfældet i Dansk, og at solbjerg således kan have betydet vest. Når en landsby altså har båret dette navn, kan det simpelthen betyde, at den lå vestlig for noget andet. Dette passer godt på det her omhandlede Solbjerg, der lå vesten for København og dettes forgængere, men på et fladt terrain, eftersom Vesterbro ikke frembyder noget bakkeparti.

En Efterslæt til Dialogus de oratoribus.

AF *P. Voss.*

Cap. 15. Her bør læses: *Tum Aper: non desinis, Messalla, vetera tantum et antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia irridere atque contemnere? nam hunc tuum sermonem saepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae neminem hoc tempore oratorem esse contenderes, aliis iniquus eo, credo, audacius, quod maligni hominis opinionem non verebaris, cum eam gloriam, quam alii tibi concedunt; ipse tibi denegares.* At Haandskrifternes *antiquis* er meningsløst, har alle seet. Mod Ritter (*antiquis eo, credo, aequus audacius* etc.) bemærker jeg, at til at være *aequus antiquis* kræves ingen særegen *audacia*. Messalla kan saa meget dristigere være en stræng Dommer mod andre, som han selv ikke gjør Fordring paa nogen Overbærenhed. Billighed (*aequitas*) kræver i Almindelighed, at vi maaler andre med det Maal, hvormed de maaler os. Men Messalla tør, uden at udsætte sig for Beskyldningen for *malignitas*, være *iniquus* mod andre trods den Aerkjendelse, disse andre yder ham, i det Öieblik han nemlig selv frabæder sig denne deres Aerkjendelse.

Cap. 36. *Nam etsi horum quoque temporum oratores ea consecuti sunt, quae composita et quieta et beata re publica tribui fas erat, tamen illa perturbatione et licentia plura sibi*

assequi videbantur, cum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque orator saperet quantum erranti populo persuadere poterat. Man ser, at Nutidens (Keisertidens) Talere og deres Vilkaar stilles i bestemt Modsætning til den republikanske Tidsalder. Eftersom der læses, kan imidlertid Subjektet for *videbantur* ikke være noget andet end det frg. *horum quoque temporum oratores*, medens Meningen utvetydigen kræver et ganske modsat. Selv om nu dette mōisommeligen kunde fremlokkes ved Fortolkning, fordrer dog Modsætningen nødvendigvis, at dette Subjekt nævnes. Forfatteren har vistnok skrevet *videbantur antiqui* (chiastisk modstillet *horum temporum oratores*).

Til Cap. 10. *Tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura te tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare navis et summa adeptus in levioribus subsistit* har allerede Acidalius foreslaaet den, som det forekommer mig utvivlsomme Rettelse *adepturus*, uden at denne er bleven synderlig paaagtet af Kritiken . . . *adepturus* vil sige: istand til at opnaa (ved Gaver og Anlæg), kaldet til at naa det høieste. Jeg har ikke havt Anledning til at se Acidalius's Rettelse. Jeg tænker mig, at han kan have sagt omtrent saa: *qui summa jam adeptus est, in levioribus subsistere non potest*, og omvendt *qui in levioribus subsistit, summa non adeptus est*.

Til Demosthenes de cor. § 60.

At P. Voss.

Ἄ μὲν οὖν πρὸ τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ δημηγορεῖν ἐμὲ προὔλαβε καὶ κατέσχε Φίλιππος, εἰάσω. οὐδὲν γὰρ ἠγοῦμαι τούτων εἶναι πρὸς ἐμέ. ἃ δ' ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπὶ ταῦτ' ἐπέστην ἐγώ, καὶ διεκωλύθη, ταῦτ' ἀναμνήσω καὶ τούτων ὑφέξω λόγον, τοσοῦτον ὑπειπὼν κτλ. Min Bemærkning angaar de udhævede Ord *καὶ διεκωλύθη*. Det maa vække Forundring, at Taleren paa Forhaand erklærer at ville tage Sagen paa den letvindte Maade at indskrænke sit Forsvar til de Punkter, hvor Filip er bleven hindret fra at naa sit Maal, hvor det altsaa er lykkedes (Demosthenes og andre) at modarbejde Filips Intriger og Overgreb. Her synes dog en Retsfærdiggjørelse mindre fornøden og man

begriber vanskelig, hvad væsentligt det er, som Taleren kunde have at aflægge Rægnskab for, naar dette var det hele. Den demostheniske Politiks «points noirs», som især tiltrængte et Forsvar, var naturligvis fornæmmelig de, i hvilke denne Politik ikke havde ledet til det forønskede Resultat, og enhver Læser af Krandstalen vil erindre, at dette, som billigt, ogsaa i den følgende Udvikling var Hovedreglem, ligesom den foreløbige Bemærkning, han ved *τσοῦτον ὑπειπών* bebuder (*Πλεονέκτημα, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μέγ' ὑπέρηξε Φιλίππω κτε'*), netop giver den passende Undskyldning for, at Demosthenes's Bestræbelser ikke overalt har været heldige, med andre Ord, for at Filip trods disse har formaaet at sætte sine Planer igjennem. At det er det Filip har udrettet (og ikke det han ikke har udrettet), som det her kommer an paa, sees ogsaa at være Talerens Betragtning af den Maade, hvorpaa han omtaler den Del deraf, som ikke vedkommer ham, idet det heder *ᾶ — προῦλαβε καὶ κατέσχε Φιλίππος*, ikke *ᾶ — μὴ προῦλαβε κτε'*. Ogsaa Partikelen *καὶ* foran *διεκωλύθη* er neppe tilfredsstillende forklaret af Fortolkerne. Med de tidligere Udgivere at slette *καὶ* forbyder Codex Σ's Autoritet, som nu ogsaa støttes ved den af Rehdantz collationerede Laurentianus. Det forekommer mig ikke tvivlsomt, at Demosthenes har skrevet *καὶ διεπράξατο καὶ διεκωλύθη*. Det sidste har han, uagtet egentlig ikke hørende hid, alligevel ved en overraskende Vending tilføiet, for straks at minde Folket om, at den Politik, hvis fornemste Bærer han havde været, skjönt ulykkelig i sit Enderesultat, dog ikke udelukkende havde hidført Ydmygelser og Skuffelser.

Kristiania 1 Februar 1869.

Prøve af en Euripides-Oversættelse¹⁾.

(Troerinderne V. 98 — 568).

Af *C. P. Christensen Schmidt*.

Hekabe.

Usalige, opl reis op Dig fra Jord!
Løft Nakken kun! Her er ei Troja meer,
Ei Dronning er Du udi Trojas Land.
Du maa finde Dig i at Lykken er vendt.
Lad for Strømmen det gaae, som Lykken det vil,
Og paa Livets Baad vend Stavnen ei fræk,
Mens Bølgen Du trodser, mod Skjæbnen.

Ak, ak! ak, ak!

Hvad Jammer blev ei mig Arme tildeel,
Hvis Hjemstad faldt og Husbond og Børn!
Du Fædrenes Glands, hvis Vælde er brudt,
Hvor var Du saa reent dog et Intet!

Hvad fortier jeg helst? hvad fortier jeg ei?

Hvad begræder min Sang?

Jeg Arme, o vee for drøvelig Seng,
Mine Lemmer har faaet! Hvor er det dog tungt,
At strække sin Ryg paa et Leie saa haardt!

¹⁾ Den Oversættelse, hvoraf her et Brudstykke fremlægges til velvillig Prøvelse, er paabegyndt i Flensborg i Sommeren 1863 og omfatter de af Wilster ikke oversatte elleve Stykker. «Troerinderne» er oversat i 1866 og tør vel altsaa antages saa omtrent at repræsentere Oversættelsens Gjennemsnitsværdi; thi at man under et saadant Arbejde bliver ved at gjøre Fremgang i Lethed og Sikkerhed lige til det Sidste, vil let forstaaes. Jeg har valgt dette Stykke, ogsaa fordi det ved sine metriske Formers Mangfoldighed syntes mig vel egnet til at give en nogenlunde alsidig Forestilling om mit Arbejdes Beskaffenhed. Som man vil see, har jeg søgt i de lyriske Partier at gaae de originale Versformer adskillige Streger nærmere end baade Wilster og navnlig Dorph, saavidt jeg har troet at kunne gjøre det uden at træde Modersmaalets sproglige og rhythmiske Eendommeligheder for nær. Hvorvidt jeg i denne og andre Henseender har været overveielende heldig eller ei — overalt kan jeg naturligvis ikke have været det —, det maa Andre bedømme. Skulde Arbejdet ogsaa i en større Kreds vinde Bifald, da mangler der fra min Side nu næsten kun den sidste prøvende og glattende Haand, for at det i sin Heelhed kan overgives til Offentligheden.

Oversætteren.

I mit Hoved, ak! og i Tindingen jeg
 Og i Siden har Vee. Hvor trænger jeg til
 At vende min Ryg, at dreie min Krop
 Fra den ene Led til den anden, alt
 Mens jeg qvæder med Graad min klagende Sang!
 Thi Skjaldskab er og for et sorgtungt Sind,
 At sjunge for gammenløs Vaande.

I raske Snekestavne,
 Som drog ad det blaanende Havdyb,
 Ad Hellas' skjærmende Bugter, for Aarernes Slag
 Til det hellige Troja,
 Mens Fløiters fæle Jubel
 Og skingre Pibers Toner lød,
 Og fæsted' Touget, som med Kunst
 Ved Nilens Bred blev tvundet,
 Ak, ak! paa Trojas Strande,
 For at hente igjen Menelaos' Viv,
 Den Fule, som Skam har Kastor forvoldt
 Og bragt Eurotas i Vanry,
 Som har Priamos dræbt,
 Mine femti Sønners Fader, og mig
 Usalige Hekabe knuste
 Paa denne Vanfærdsklippe!
 Vee, vee! hvor ublidt sidder jeg dog
 Her udenfor Agamemnons Telt,
 Bortslæbt af mit Hjem, jeg Gamle, som Træl,
 Med Issen ynkeligt hærget
 I Sorg af skarpen Staalseg!
 Op, troiske Qvinder, troiske Møer,
 Som i Spærenes Dyst
 Mand og Brudgom misted'!
 I Brand staaer Ilion, klager med mig!
 Som en Sangfugl lærer sit vingede Kuld
 Sin Trille, vil jeg anføre Jer her
 Til ganske anden Sang
 End i fordums Tid,
 Naar paa Priamos' Kongstav støttet jeg slog
 Med stampende Fod den phrygiske Takt
 Til Guders glade Fæstchor.

Hekabe. Første Halvchor. Siden andet Halvchor.**Første Halvchor.**

Hvi lyder Din Røst? hvi raaber Du saa?
 Hvad betyder Dit Ord? I Hallerne hist
 Har jeg, Hekabe, hørt Din klagende Sang,
 Og Angest og Frygt gjennembæver nu
 Troerindernes Barm, som i Huset der
 For Trældoms Kaar monne sukke.

Hekabe.

Mine Børn, ved Argeiernes Skibe alt
 Sig rører Haand og Aare.

Første Halvchor.

Vee, vee! hvad vil de? vil alt over Sø
 De føre mig bort af mit Fædreneland?

Hekabe.

Skjøndt uvis, aner jeg Vauraad.

Første Halvchor.

O vee, o vee!
 Troerinder, frem, af Huset herfrem,
 I Usalige! Ondt er at høre her:
 Argeierne rede til Bjemfærd.

Hekabe.

Ak, ak!
 Bring mig dog blot
 Ei Seersøken Kassandra hid,
 Den rasende,
 Til Haan for Argos' Sønner;
 Da fik jeg Sorg paa Sorg kun.
 O vee!
 Usalig Troja sank i Gruus!
 Usalig Hver, som gik derfra,
 I Live som i Døden!

Andet Halvchor.

Ha, vee mig, vee! Agamemnons Telt
 Jeg med Bæven forlod, for at høre af Dig,
 Min Dronning, om alt i Argeiernes Hær —
 Jeg Arme! — min Død besluttedes vist,
 Eller Gutterne alt i Snekkernes Stavn
 Sig ruste til Aaren at røre.

Hekabe.

Mit Barn, Dit Mod opmande Du maa;
Bespændt af Frygt Du seer mig.

Andet Halvchor.

Gik Bud der alt hid fra Danaos' Folk?
Hvem falder jeg til, jeg Arme, som Træl?

Hekabe.

Vist snart Din Lod vil falde.

Andet Halvchor.

O vee, o vee!
Hvem skal føre mig bort til Argos' Strand
Eller Phthias Kyst, til et Öland maaskee,
Langt, langt fra Troja, mig Arme?

Hekabe.

Ak, ak!
Og hvor paa Jord
Skal seent jeg Stakkel trælle nu,
En Vandbi liig,
Et usselt Dödningbilled,
En Skygge kun fra Graven?
O vee!
Ved Dören holde Vagt kanskee,
Börn kanskee pleie, jeg som nöd
I Troja Fyrstehæder?

Choret.

Ak, ak! ak, ak! Med hvad jamrende Qvad
Beklager nu Du Forsmædelsens Kaar?
Ei lader jeg meer ved idæiske Væv
Nu Skyttelen skiftende dandse.
For sidste Gang mine Börn jeg seer,
For sidste! Ak, snart bli'er værre min Nöd,
Naar dele jeg maa med en Græker hans Seng —
Forbandet den Nat! forbandet den Lod! —
Elker bærende Vand fra Pirene maaskee
Som Terne maa gaae ved det hellige Væld.
O, kunde jeg komme tit Theseus'
Höitpriste, velsignede Stad dog!
Men ei, nei ei til Eurotas' Ström,
Den forbadte Egn, hvor Helena boer,

Hvor møde jeg kan Menelaos som Træl,
Den Mand, der hærgede Troja!

Det hellige Land ved Peneios' Bred,
Den liflige Grund, hvor Olympen staaer,
Skal af Riigdom — saa har Rygtet mig sagt —
Og af yppig Frugtbarhed svulme.
Der ønsked' jeg helst at bygge og boe
Næstefter Athens høihellige Stad.
Saa hørte jeg og, at Hephæstos' Land,
Den ætnæiske Vang, mod Phönikien vendt,
Den sikeliske Ös fjeldfostrende Jord,
Trindt prises som smykt med Hæderens Krands;
Saa og det Land, hvis Kyster
Det ioniske Hav omkrandser,
Som Krathis væder, den liflige Ström,
Der farver med Guld Haarlokkernes Glands
Og nærer dets Jord med sit hellige Væld
Og det signer med herlige Sønner.

Men see, en Herold fra Achæernes Hær,
Som at melde mig har nyt Budskab forvist,
Hidstyrer sin Gangs rapfodede Fjed.
Med hvad Bud? med hvad Hverv? thi Trælle jo alt
Vi er nu i Dorernes Lande.

Hekabe. Talthybios. Choret.

Talthybios.

Tidt, Hekabe, det veed Du, førte mig min Vei
Til Troja, udsendt som Herold af Argos' Hær,
Saa kjendt af Dig tilforn alt, Qvinde, kommer jeg,
Talthybios, nu at bære Dig ny Tidende.

Hekabe.

Saa skeer da, hvad forlængst, Qvinder, vi frygtet har.

Talthybios.

Jer Lod er kastet, om I derfor Frygt har havt.

Hekabe.

Ak, ak! Hvorhen byder Du os at gaee?
Til det thessalske Land? eller til Kadmos' Stad?

Talhybios.

Ei faldt I alle Een til; Hver sin Herre fik.

Hekabe.

Og Hvo vandt da Hver? Hvem i den fangne Flok
Bier en taalig Lod?

Talhybios.

Jeg veed det; spørg kun særskilt, ei om Alt iflæng.

Hekabe.

Velan, siig mig da, Hvem der mit arme Barn,
Hvem min Kassandra vandt.

Talhybios.

Forlods hun gaves til Kong Agamemnon selv.

Hekabe.

For at tjene hans Viv fra Sparta kanskee
Som Træl? Vee mig, vee!

Talhybios.

Nei, for at hun som Lønbrud dele skal hans Seng.

Hekabe.

Hvordan, hun, som til Skjænk fik af Apollon selv,
Den guldlukkede Drot, leieløst Jomfruliv?

Talhybios.

Ham Elskov ramte til den gudbetagne Mø.

Hekabe.

Kast nu, mit Barn, af Din Haand
Tempelets Nøgler, af Halsen riv
Dine Krandses hellige Pryd!

Talhybios.

Er det ei stort, at hvile i en Konges Arm?

Hekabe.

End hun da, som I nys rev af min Moderfavn?

Talhybios.

Er det Polyxena, Du mener, eller hvem?

Hekabe.

Netop; Hvem blev hun tildeel?

Talhybios.

Hun sattes til at tjene ved Achilleus' Grav.

Hekabe.

O vee! har jeg mit Barn da til Gravtjeneste født?

Men hvad er dog det for en Sæd, Ven?

Hvad er dog det for en Grækerskik?

Talhybios.

Priis lykkelig Din Datter; hun er vel forvart.

Hekabe.

Hvordan! ha, hvilket Ord! skuer hun Solens Lys?

Talhybios.

Saa fik hun Kaar, at fri hun er for alskens Nød.

Hekabe.

Men siig, hvad Skjæbne den arme Andromache da fik,
Hun, som var Hektors Viv, min malmhjertede Søn.

Talhybios.

Hun gaves ogsaa forlods til Achilleus' Søn.

Hekabe.

Og Hvem skal jeg trælle da for, hvis svage Alderdom
Trænger til tredie Fod, trænger til Stav i Haand?

Talhybios.

Ithakas Drot Odysseus Dig til Eie fik.

Hekabe.

Ak, ak!

Saa slaa Din nøgne Isse nu,

Flæng nu med Neglene Dine Kinder baadet!

O, vee mig, vee!

Den forvorpne, den lumske Mand at tjene blev min Lod,

Den retfjendske Skalk, den vrangsinde Trold,

Hvis glatte Ord allevegne

Tvetunget vende bestandigt Alt snart op, snart ned,

Stiftende Splid og Kiv, hvor før Venskab var.

Beklager mig, I Trojas Qvinder!

Af Vanfærd kuert og plat forødt

Jeg Arme segner; Ingen fandt

Tungere Lod end jeg.

Choret.

Din Skjæbne veed Du, Frue; men Hvo raader vel
For mine Kaar i Hellas' eller Argos' Land?

Talhybios.

Op nu, I Svendel flux Cassandra I herud
Maae føre, at vi hende i Hærdrottens Haand

Kan give; siden bringer jeg de Andre og
Hver sin Slavinde, som dem Loddet skiftet har.

Ha, hvad er det! Derinde blusser Faklers Glands,
Hvad er paa Færde? sætte Trojas Qvinder Ild
Paa Husets Vraa, fordi de heden føres skal
Til Argos' Land, at de maae finde Døden selv
I Luerne? Vel ömmer sig i slige Kaar
Fribaaren Nakke ved at bære Vanhelds Aag.
Luk op, luk op, at ikke jeg faaer Skylden for
Hvad dem er tjenligt, men Achæerne imod!

Hekabe.

Nei, ikke tænde Ild de; det min Datter er,
Kassandra, som i Vanvid stormer hastigt hid.

Hekabe. Talthybios. Kassandra. Choret.

Kassandra.

Var Jer! giv Plads! bær Lyst! Festligt skal Templet her —
See kun, seel —
Lue i Faklers Glands.
Hymen, o Hymenæos, hil!
Held Brudgommen! og Held,
Ja, Held ogsaa mig, mig, der som Kongebrud
Skal drage nu til Argos' Land!
Hymen, o Hymenæos, hil!
Du, Moder, jamrer jo med Graad
Bestandigt for min Fader kun, søm Døden fandt,
Og for det elskte Fædreland;
Thi vil jeg til mit Bryllup selv
Tænde Ildens Lue
Til Lysglands, til Festblus,
Dig til Lyst, Hymenæos, Dig
Til Lyst, mægtige Hekate,
Som, naar Mø vorder mandet,
Er Skik og Sæd.

Hæv nu til luftigt Spring Foden, lad Dandsen gaa!
Evoe!
Lykke i rigest Maal
Times jo min Faders Huus.

Den Dands er Guder kjær.
 Før den, Apollon, selv; Din Dont laurbærkrandst
 Jeg rögter jo i Templets Hal.
 Hymen, o Hymenæos, hil!
 Dands med, Kjærmoder! lee, vær glad!
 Kom, flyt herhid Din kjære Fod og lad med min
 Dens Fjed sig slynge hid og did!
 Stem i hver Een: Hil, Hymen, hil!
 Sjunger høit for Bruden
 Med Frydqvad, med Festraab!
 Op, I phrygiske Møer, op!
 Med Sang priser i Høitidsdragt
 Ham, hvem Skjæbnen mig kaared'
 Til Ægtemand!

Choret.

Grib, Dronning, dog den vidbetagne Mø, at ei
 Det lette Trin hun flytte skal til Argos' Hær.

Hekabe.

Vel bærer Du, Hephæstos, Brudeblus paa Jord;
 Men sørgelig er Luen, som Du tænder her,
 Og langt fra Fortids store Haab. O vee, mit Barn!
 Aldrig jeg havde ventet, at Dit Bryllup saa
 Du skulde holde, tvungen af Argeiers Spyd.
 Giv mig de Fakler; ei bør saa Du bære Blus
 I vild Begeistrings Tummel. Ei har Skjæbnen, Barn,
 Gjort Dig fornuftig; som Du var, Du er endnu. —

Indbærer disse Fyrrekjorter, og med Graad
 Besvarer, Trojas Qvinder, hendes Bryllupsqvad.

Kassandra.

Kjærmoder, smyk mit Hoved Du med Seirens Krands
 Og glæd Dig til mit kongelige Giftermaal;
 Følg mig paa Vei, og gaaer jeg Dig ei villig nok,
 Saa driv mig frem; thi farer Loxias ei med Tant,
 Da vil for Agamemnon, Argos' høie Drot,
 Mit Bryllup vorde mere tungt end Helenas.
 Ham selv jeg dræbe, alt hans Huus jeg hæрге skal
 Til Bod for mine Brødres og min Faders Drab.
 Men jeg vil tie, qvæde ei om Öxen her,
 Som paa min Hals skal falde og paa Andres med,
 Ei om det svare Modermord, mit Ægteskab
 Skal volde, og om Atreushusets Undergang.

Men vise vil jeg, at vor Stad er lykkelig
 Langt meer end Hellas; vel er jeg besat, men dog
 Saa længe skal jeg hvile fra mit Sværmeri.
 Har de ei for een Qvindes, for een Elskovs Skyld,
 Mens Helena de søgte, mistet Tusinder?
 Har for sin værste Fjende ei sit Kjæreste
 Den snilde Hærdrot ødet, offret Broderen
 Sin Faderfyd i Hjemmet for en Qvindes Skyld,
 Som blev endda godvillig bortført, ei med Vold?
 Og da de hid var komne til Skamandros' Bred,
 Da faldt de ei, fordi man vilde røve dem
 Hjemstavn og Fædremure; og hvem Ares vog,
 Fik sine Børn ei skue, ei hans Hustrus Haand
 Ham klædede i Liigskrud, men i fremmed Jord
 Han hvile maa. Og hjemme gik det ligedan:
 Her døde Enker, Gubber her i barntomt Huus,
 Som fostred' Børn forgjæves, og som Ingen har,
 Som kunde hædre deres Grav med Offerblod.
 Det var den Priis, de vandt for deres Ledingsfærd.
 Bedst er at dølgge saadan Skjændsel; aldrig jeg
 Sligt Skjaldskab vil mig ønske, som kun qvæder Meen.
 Men Trojas Kæmper — større Hæder gives ei —
 For Fædrelandet døde, og hvem Spydet vog,
 Hans Liig blev hjemført til hans Huus af Vennehaand
 Og fandt i Fædrestavnens Jord sit Gjemmested,
 Af deres Hænder smykket, hvem det Pligten bød.
 Og de, som ei i Kampen faldt af Phrygerne,
 De levede med Børn og Hustru Dag for Dag,
 En Glæde, som forundtes ei Achæerne.
 Hør og om Hektors Kaar nu, som Du sørger for:
 Han gik i Døden, høilig priist for Mandemod;
 Og det har kun Achæerhærens Hidfærd voldt;
 Hvis den var bleven hjemme, var hans Dyd ei kjendt.
 Og Paris fik Zeus' Barn tilægte; ellers var
 Hans Ry forbleven uomtalt i Hjemmets Vraa.
 Vel bør for Krig sig vogte, hvo som Viisdom har;
 Men skal det være, da kan ærlig Undergang
 Kun hædre Landet, feigt at falde bringer Skam.
 Derfor, Kjærmoder, ei vort Land du ynke bør
 Og ei mit Bryllup; thi ved denne Ægtepagt
 Jeg dem skal øde, som vi begge hade meest.

Choret.

Hvor lysteligt Du spøger med Din egen Nød
Og qvæder Spædom, som vist aldrig sandes skall
Talthybios.

Hvis ei Apollon havde Dig med Uvid slaaet,
Ei ubetalt min Hærdrot skulde Du før vist
Med saadant Varsel sende bort af dette Land.
Men ei er bedre, seer jeg, hvo som agtes høit
Og tykkes Mængden kløgtig, end den Usleste.
Thi han, alt Grækerfolkets store Overdrot,
Den elskte Søn af Atreus, blev af Elskov ramt
Netop til denne Rasende, som jeg, der er
En fattig Mand kun, aldrig vist til Brud mig tog.
Hvad Du, som ei er ved Dit fulde Vid, har talt
Til Haan for Argos og til Lov for Phrygerne,
Jeg lader Vinden føre bort; men følg med mig
Til Flaaden nu, en herlig Brud for Hærens Drot.
Og Du følg med Laertes' Søn, naar han faaer Lyst
Dig bort at føre; en forstandig Qvinde Du
Til Fruer faaer; saa siger Hver, som drog herhid.

Kassandra.

Den Træl er mundrap! Hvi dog bære Hædersnavn
Herolderne, som almeent hades trindt paa Jord,
Haandgangne Mænd hos Fyrster og hos Stater kan?
Du paastaaer, at min Moder til Odysseus' Hæl
Skal drage; hvad bli'er da vel af Apollons Ord,
Som mig forkyndtes, og som melder, at hun her
Skal døe — ei Mere siger hende jeg til Spee.
Den Arme veed ei, hvad der venter ham for Meen;
Vist skal min Nød og Phrygernes ham tykkes Guld
Engang; thi ene skal han Hjemmet naae, og først
Ti Aar skal svinde til de ti, han dvæled' her,
Hvor frygteilig ved Fjeldets snevre Vexelstrøm
Charybdis bygger, og Kyklopen, gram i Hu
Til Magtraad, og Ligystias Kirke, som til Sviin
Omskaber Folk, og Skibbrud paa det salte Hav,
Og Lotosurtens Tryllekraft, og Helios'
Hellige Køer, hvis Kjød engang høit brøle skal,
Laertes' Søn til Vaande. Kort at sige Alt:
I Live skal han Hades see, og Havets Svælg
Kan undgaae, for at finde hjemme talløs Nød.

Dog hvi taler jeg saa længe om Odysseus' Lidelser?
 Gak afsted, at jeg hos Hades snart min Brudgom favne maa.
 Slet Du jordes skal, Du Slette, ei ved Daglys, men ved Nat,
 Du, som kroer Dig nu i Lykken, Danaernes Hovedsmand.
 Ogsaa mig skal Fjeldets Kløfter, brusende med Vintrens Flom,
 Skulle nær min Brudgoms Gravsted, nøgen henslængt, op som Liig;
 Vilde Dyr skal sønderlide mig, Apollons Tjenerske.
 Bort, I min Begeistrings Smykker, Krandsø, som min Gud mig gav,
 Bort! jeg svigter nu hans Fester, som tilforn min Stolthed var,
 Af min Isse jeg Jer slænger; mens mit Legem end er reent,
 Sender jeg paa Vindens Vinger Dig dem, høie Sandsagnsdrot.
 Hvor er Hovedsmandens Snekke? siig, hvor skal ombord jeg gaae?
 Nu er Tid, at flux Du agter, om der blæser seilgod Bør;
 Thi af Land i mig Du fører een af Hævnens Møer tre.
 Nu farvel, Kjærmoder, græd eil elskte Fædreland, farvel!
 Brødre, som i Jordan hvile, Fader, som mig Livet gav,
 Snart I see mig hist hos Eder; seiersæl jeg drager did,
 Naar jeg Atrens' Huus har ødet, som har os voldt Undergang.

Hekabe. Choret.

Choret.

I, som den gamle Hekabe skal vogte, seer
 I ikke Eders Frue segue maalløs om?
 Grib hende dog, I Arge, lad dog ikke saa
 Den Gamle falde; reiser hende op fra Jord.

Hekabe.

Nei, Piger; lad mig — ukjær Hjælp er ikke Hjælp —
 Kun her paa Jorden ligge; slikt et Leie værd
 Er, hvad jeg lider, led alt og skal lide end.
 I Guder! — vel I yded' mig kun ringe Hjælp;
 Dog sømmer saa det, at man kalder Guderne,
 Naar man er her i Verden udi Vanheld stedt.
 Først lyster mig at qvæde om min Lykke nu;
 Des større Medynk vækker med min Nød jeg da.
 En Kongedatter var jeg, blev en Konges Viv,
 Og bolde Sønner jeg ham fødte; ei var de,
 Som Folk er fleest, men ypperst iblandt Phrygerne;
 Ei nogen Viv i Troja, ei i Hellas' Land,
 Ei blandt Barbarer bramme kan med slige Børn.
 Og dem har jeg seet falde for Helleners Spyd
 Og klippet dette Hoved ved de Dødes Grav.

Og deres Fader Priamos begræd jeg ei
 Paa Andres Ord, med disse mine Öine saae
 Jeg selv ham myrdet ved hans Huusguds Alterild,
 Og Byen stormet. Og de Möer, jeg fostrede
 Til Hæderspagt med Blomsten af en Beilerflok,
 De reves, fostrede for Andre, af min Arm,
 Og ei er Haab, at de skal meer faae mig at see,
 Ei heller skal jeg nogentid see dem igjen.
 Og nu tilsidst, som Kronen paa min svare Nöd,
 I Trældom skal jeg Gamle gaae til Hellas' Land;
 Og hvad der mindst mig tjener i min Alderdom,
 Paalægges der mig; Dören vist jeg vogte maa
 Og gjemme Nögler, jeg som Hektors Moder var;
 Bröd maa jeg bage, og paa Jorden hvile haardt
 Min runkne Ryg istedenfor paa Kongeseng;
 I revne Klæders Pjalter skal jeg svöbe hist
 Min revne Krop, som ei sig sömmer Riigmands Viv.
 Vee, hvad har for een Qvindes, for eet Bryllups Skyld
 Jeg Arme dog ei döiet og skal döie end!
 Du min Kassandra, som med Guder sværmet har,
 Hvor ynkeligt Du skilles ved Din Jomfrustand!
 Og hvor er Du, usalige Polyxena?
 Ei Sön, ei Datter har jeg Gavn og Glæde af,
 Jeg Arme, skjöndt saa mange spired' af mit Skjöd.
 Hvorfor da reise I mig op? hvad Haab er her?
 Nei, flyt min Fod, saa kjælen hist i Troja nys
 Og nu i Trældom, til min Vraa paa Jorden redt
 Ved Murens Steen, at der jeg segne maa og döe
 Oplöst i Taarer. Priser aldrig Riigmands Kaar
 For lykkelige, förend han er heden gaet.

Choret.

Sjung mig om Ilion nu,
 Sjung i nye Toner,
 Mens Taaren rinder derved,
 O Musa, en Sörigesang.
 Thi höit vil jeg qvæde her
 Om Trojas Fald,
 Om den Karm, som Argeierne bygte,
 Fiirhovbaaren, som — ak! —
 Mig Meen og Trældom voldte,
 Da Hellas' Mænd guldbidslet Hest,

Høitgjaldende, med Vaaben fyldt,
 Ved Porten lod tilbage.
 Da toned' lydt Folkets Raab,
 Som paa Trojas Klippe stod:
 Op, I, hvis Jammer nu er endt,
 Bring flux det hellige Billed hist
 Vort Lands zeusbaarne Mø til Skjænk!
 Og frem gik hver en Ungersvend,
 Og Gubben selv sit Huus forlod;
 Med Glædessang de hented'
 Selv sig svigfuld Qvide.

Hele det phrygiske Folk
 Ud til Porten strømmed',
 At see det tømrede Skjul,
 Hvor gjemte bag Fjeldets Gran
 Argeierne laae, til Meen
 For Trojas Land,
 Og den himmelske Jomfru at hædre.
 Flux de flyttede det,
 Som tjæret Skibsskrog flyttes,
 Med Løkker udaf tvunden Hamp
 Til Pallas' steenbelagte Hal,
 Vor Stad til blodig Qvide.
 Og mens de sled, mens de loe,
 Vælded' ud den mørke Nat;
 Da toned' libysk Fløiteklang
 Og phrygisk Qvad, og Pigerne
 Sig tumled' lydt i luftig Dands
 Og jubled' høit med lystig Sang;
 Trindt lyste Blus i hvert et Huus
 Og skræmmed' Nattens Mulmskjær
 Bort fra Sövnens Leie.

Ved Bjerggudindens Tempelhal
 Jeg slynged' mig i festlig Dands,
 Den zeusoprundne Mø til Priis;
 Da lød der Mordskrig trindtomkring
 I Byen, op til Pergamos'
 Steensatte Bo; med ængstlig Haand
 De kjære Smaae sig klynged' fast

I deres Moders Klædebon.
 Sit Skjul Krigens barske Gud
 Forlod — Pallas' Værk det var —,
 Og Mord trindt ved Altrene
 Og hist unge Qvinders Nød
 I sværdryddet Brudeseng
 For Hellas fletted' Seierens
 Svendeopfostrende Krands,
 Mens Phrygiens Land maa sørge.

Anmeldelser.

Theophrasti Characteres et Philodemi de vitiis liber decimus. Accedunt Characterismi duo ex Rutilio Lupo et ex Rhetoricis ad Herennium. Cum commentario edidit J. L. Ussing, professor universitatis Hauniensis. 8. (I—X og 1—192). Hauniae 1868.

I.

Denne lille Bog have vistnok de fleste Philologer her i Landet, om ikke før, saa nu til Julen faaet til Foræring eller foræret sig selv. Thi om man end ikke vil vedblive med at kalde Theophrasts Characterskildringer en liber aureus eller aureolus, maa dog enhver indrømme, at der findes ikke faa Guldkorn blandt de i den nedlagte lagttagelser af de forskjellige Menneskenaturer. Da jeg i tidligere Dage har beskæftiget mig en Del med dette Skrift, og da det er saa sjældent, at man hos os ser den Slags Bøger udkomme, turde det maaske være mig tilladt at tale lidt udførligere om hele Sagen, uagtet jeg ikke har store nye Opdagelser at fremkomme med.

Den kritiske Bedømmelse af Haandskrifternes Beskaffenhed, der spiller en saa afgjørende Rolle i vor Tid med Hensyn til Fastsættelse af Texterne til de forskjellige literære Overleveringer, har vel for intet Værk havt større Betydning end for denne Bog. Da jeg for en tyve Aar siden hyppigt læste Theophrasts Characters med Disciplene i Borgerdydskolen paa Christianshavn, var

— jeg tilstaar det — Aasts Anskuelse den, der især nød Anseelse i Forbindelse med Corays og Hottingers tidligere fremsatte Synsmaader. Men ifølge disse Lærdes Mening var det Haandskrift, som nu af saagodt som alle, hvis Stemme det er værd at lytte til, anses for det, der maa lægges til Grund, hvor Talen er om at bedømme ikke blot disse Charakterers sproglige, men ogsaa deres æsthetiske Værd, stærkt interpoleret med upassende og forkerte Tillæg paa overmaade mange Punkter. Og dog havde allerede vor Landsmand S. N. J. Bloch i sin Udgave (Lips. 1814), støttende sig til Schneiders Fortale (i ed. 1790 pp. X seqq.), med Grunde, der endnu næsten ere udtømmende, vist dette Haandskrifts Fortrin fremfor alle andre. Men hans bekjendte Brede og Mangel paa Skarphed i Bedømmelsen af forskellige Læsemaader i Forbindelse med en nærgaaende Kritik af Ast kort efter at den 1ste Del af hans Bog var udkommen, maa vel have skadet hans Anseelse ogsaa der, hvor han baade havde Retten paa sin Side og forsvarede den paa rette Maade. Da der nu især efter H. E. Foss', M. H. E. Meiers, F. Duebners og Eug. Petersens Arbejder og efter C. G. Cobets omhyggelige Collation af det mest omtvistede Haandskrift har dannet sig en nogenlunde fast Overbevisning om Haandskrifternes forskellige Betydning, vil det maaske ikke synes overflødigt kort at angive Resultaterne af disse Undersøgelser, tilmed da de ere ret interessante, og det desuden er lidt besværligt at komme igjennem f. Ex. Eug. Petersens ikke synderlig klart skrevne Bog.

II.

Den første Udgave (1527)¹⁾ indeholder kun foruden Proemiet 15 Charakterer, ligesom de derefter følgende tre Udgaver. Til disse 15 føjedes der otte nye af Camotius i hans Udgave af Aristoteles²⁾ 1552, hvilke optoges i de sex følgende Udgaver. Endelig kom der 1598 i Casaubonus' anden Udgave fem³⁾

¹⁾ Θεοφράστου χαρακτήρες. Cum interpretatione latina per Billibaldum Pirckeymerum, jam recens edita. Noremburgæ MDXXVII (8.). Mulig er Udg. efter det Hdskr. (cod. Nr. 241 bibl. Angelicæ), som ogsaa Sebenkees har undersøgt. Det er P.s Text, som Ast har lagt til Grund for sin Text af de 15 første epp. (s. Fortalen p. V).

²⁾ Aristotelis opera, studio Jo. Baptistæ Camotii. græcè. Venetiis 1552. 8. Vøll. I—VI. Grundlaget for Texten i epp. XVI—XXIII hos Ast.

³⁾ Theophrasti characteres ethici, sive descriptiones morum, Græcè Casaubonus recensuit, in latinom sermonem vertit et libro comment.

nye til, saaat der altsaa havdes 28. Dog maa endnu bemærkes, at af de 4 Palatinerhdskr., som C. benyttede, sluttede det, som indeholder tillige de 5 nye cpp., med to Titler paa Charakterer, nemlig: *περὶ φιλοπονηρίας* og *περὶ αἰσχροκερδείας*, men uden nogen Text dertil. Det samme er Tilfældet med to andre Haandskrifter, som Schneider (ed. 1790, præf. VII) anfører, der i Slutningen have de Ord: *περὶ φιλοπονηρίας*, λθ' (skal vel være κθ'). *περὶ αἰσχροκερδείας*, λ'. Ogsaa kan tilføjes, at det Hdskr., som Camotius benyttede (enten dette nu var selve Gvelferbyt. 2, som Eug. Petersen mener, eller efter Fischers Mening: et dermed overensstemmende), begynder med de Ord: *ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων μέρος*. — Uagtet der i de følgende 150 Aar fremdroges ikke faa Læsemaader af forskellige nye Hdskr., som følgende Udgivere benyttede, sluttede denne Periode af Theophr.s Tekstrik endnu med kun 28 cpp. i den omhyggelige Fischers Udgave.¹⁾ — Da der kjendtes vel over 30 Hdskr. af forskjellig Godhed, men intet indeholdt flere end 28 Charakterer, kunde man næppe vente en Forøgelse af Char.s Antal. Men i Aaret 1743 omtalte Prosper Petronius i et italiensk Tidsskrift ved Anmeldelse af de Pauws Udgave af Theophr. Char. (1737), at han (Petronius) stod i Begreb med at udgive Teophr.s Charakterer i en tredobbelt forøget Skikkelse. Dog, da han døde 1783, vare kun 3 Blade trykte. Derefter besørgede Jo. Chr. Amaduzzi 1786 (i Parma) en elegant Udgave af de hidtil manglende Charakterer *περὶ φιλοπονηρίας* og *περὶ αἰσχροκερδείας*. Men jeg er desværre ikke istand til nøjagtigt at sige, hvorefter de udgaves²⁾, da jeg ikke engang har set denne sjeldne Bog. Dette inter-

Illustravit. (1592, alt. 1598). Disse 5 nye Ch. udgav Cas. efter en Afskrift af Marquardus Freherus efter et Palatinerhdskr. De danne Grundlaget for Texten hos Ast af cpp. XXIV—XXVIII.

¹⁾ Theophrasti characteres. Recensuit, animadversionibus illustravit atque indicem verborum adjecit J. F. Fischerus. Coburgi 1763. 8. Texten slutter sig til Casaubonus' 3die Udg. med de Forandringer, som navnlig Needhams Udg. og de for denne collationerede nye cdd. medførte (s. Fisch. præfat. Slutn.).

²⁾ Schneider (ed. 1., præf. XI) siger nemlig: post viri (Petronii) docti mortem schedas reliquas collegit atque inde, codice tamen ipso non inspecto, publicavit duo postrema capita J. Ch. Amadutius. Ast (ed. maj. prol. 39) derimod: quo (Petronio) mortuo tria folia typis expressa editionis illius in Amadutii manus venerunt, qui quum Petronii schedæ reperiri non potuissent, ad codicem Vaticanum ipse confugit, unde duo illa capita adhuc inedita transscribi curavit et edidit.

essante og værdifulde Fund havde dog lige indtil for en halv Snes Aar siden en tynd Lykke, thi hverken Dan. Bech (1787) eller J. H. Nast (1791), som dernæst gjorde Brug af Fundet, synes at have set selve Vaticaner-Hdskr. eller i det Mindste Amaduzzis egen Udgave, men den første benyttede et Afstryk efter A.s Bog i et italiensk Tidsskrift, og den sidste J. P. Siebenkees' Collation, hvis Upaalidelighed og Skjødesløshed i denne Sag nu tydelig er godtgjort af Cobet. Det er derfor ikke saa aldeles uforklarligt, at Mænd som Corays, Hottinger og Ast have kunnet erklære hele Fundet for «en senere Interpolation maaske fra det 10de Aarh.» — Endnu maa omtales — jeg vil kalde det — en Episode med Hensyn til Textkritikens Historie. Chr. Wurm fandt 1822 i et Münch.-Hdskr. sammen med Fragmenter af to andre philosophiske Skrifter et Uddrag af Proœmiet og de 21 første Characterer af Theophrast, men saa fortyndet, at nogle af Characterskildringerne bestaa af tre Linier (den 7de og 15de). Om disse eller i det mindste om Proœmiet og de fem første Characterer, der ere lidt fyldigere, omtrent det halve eller en tredie Del af de sædvanlige Udgavers, paastod F. Thiersch, at de vare de oprindelige theophrasteiske Characterer. Men baade Foss og E. Petersen have med fuldkommen overbevisende Grunde eftervist det aldeles urimelige, der ligger i denne T.s Antagelse. Et Curiosum skal jeg dog omtale. Det er nu bekjendt for alle ved Hjælp af Pal.-Vat. (som T. maa have kjendt af Nast's, Goez' eller Schneiders Udgaver), at den større Halvdel af cp. 11 har sin oprindelige Plads i cp. 30. Men dette ved et ydre Tilfælde paa et aldeles forkert Sted indkomne Stykke har Münch.-Hdskr. (i sit Uddrag) paa det forkerte Sted.

III.

Flere af de Hdskr. til Theophrast, som tidligere Udgivere have benyttet, ere ikke senere undersøgte. Ved Hjælp af Hdskr., som have været Gjenstand for omhyggelige Collationer, maa følgende Orden anses for den rette:

I. Codex Palatino-Vaticanus. Det er en Papircodex fra det 14de Aarh., skreven af forskjellige. Den bestaar af 359 Blade; Theophr.'s Characterer begynde 253. Der er en Mængde Forkortelsestegn, Mærker o. l.; men alt af sædvanlig Slags. Non est unum vocabulum, siger Cobet, de cujus vera scriptura aliqua dubitatio inter legendum oboriri possit, et certa ubique est lectio; dog er den fuld af mange Slags Fejl. En

særskilt Afskrift (ikke blot Varianter til en forhaandenværende Udgave, som C. Badham ydede Foss) af de Partier af dette Hdskr., som indeholde Theophrast, har Cobet givet i 8de Bind af Mnemosyne (1859) og tillige eftervist alle Fejlene i Siebenkees' Collation. Ja af nogle Steder har Cobet endog ladet en af sine fordums Disciple tage fornyet Collation¹⁾. Dette Hdskr. indeholder kun de 15 sidste cpp. (XVI—XXX); men det har disse fuldstændigere end noget andet Hdskr. Tillige bør bemærkes, at hver Characterskildring har sit Tal (fra ες' til λ) og sin Overskrift, og at det hele indledes med de Ord *ἐπὶ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*. Dette Haandskrift er ikke blot det eneste, der har de to sidste cpp., men paa mangfoldige Steder giver det baade hele Sætninger og enkelte Ord, som de øvrige Hdskr. mangle. Det er det, som man maa lægge til Grund, naar man vil danne sig en nogenlunde sikker Mening om Sproget, det vil da især sige, om de særegne Sætningsforbindelser i alle Charaktererne, om den særegne Brug af Infinitiv, for mere i Almindelighed at henstille Charaktertræk, der ikke ere hentede fra visse bestemte Tider eller Steder.

II. Codices regii Parisiensis n. 4264 og n. 2758. Det er to Pergamenthdskr. fra Begyndelsen af det 10de Aarh., som Gv. Clericus collationerede for P. Needham til hans Udg. 1712, der betegnede dem (Paris.) A, B. Senere ere de omhyggelig undersøgte af F. Duebner. De indeholde kun de 15 første cpp. I de fleste Tilfælde stemme de overens, dog saaledes, at det er tydeligt, at det ene ikke er afskrevet efter det andet, men begge synes at forudsætte samme Grundcodex. Dog er As Læsemaader i det Hele at foretrække. — Til disse slutte sig de øvrige Hdskr., der kun have de 15 første cpp., forsaavidt der haves bestemt Underretning om dem; nemlig: 1) to Pariser-Hdskr. n. 2660 og n. 2762 og et tredie, Coislinianus (alle benyttede af Needham og benævnedes cdd. Gall. 3, 4, 5, el. C, D, E); 2) Baroccianus (n. 194 bibl. Baroccian. i Oxford, fra det 15de Aarh.), ligeledes benyttet af Needham²⁾; 3) Gvelferbytanus n. 21, en Papircod. fra det 13de Aarh., benyttet af

¹⁾ At Cobet iøvrigt ogsaa har gjort sig skyldig i enkelte Uagtsomheder har Hanow vist (symb. crit. 1860 p. XIV); et Par enkelte Trykfejl (!) har jeg selv fundet.

²⁾ Mertil maa endnu regnes den af F. Duebner benyttede ed. Fonteblandensis, der kun paa ét Sted afviger fra Pariser-odd.

Fischer (s. præf.); 4) Monacensis n. 490, collationeret baade af Foss og Eug. Petersen (tidligere benyttet af Ast efter en ikke nøjagtig Collation). Dog maa mærkes, at der ikke er faa Steder, hvor disse Hdskr. ikke følge cdd. Paris., men de Hdsk., der have 28 cpp. — Blandt disse indtager cd. Rhedigerianus den første Plads (cd. Vratislaviensis bibl. Rhedigerianæ); det er en Papircd., der paa ikke faa Steder slutter sig til Pariserodd., især til B, undertiden ogsaa til cd. Palat.-Vat. Den er collationeret af F. Haase til Foss. Nærmest til den slutter sig den for Casaubonus' anden Udg. af Marq. Freher. collationerede Palatinercd., hvorefter første Gang optoges i Udgg. cpp. XXVI—XXVIII. Om de øvrige Hdskr., der anføres, anser jeg det for unødvendigt at tale i denne korte Oversigt, thi enten ere de kun overfladisk behandlede eller deres Læsemaader ere i Reglen ubrugelige. Om Wurms Münchnerhaandskrift, som Eug. Petersen har optaget i sin Udgave, er talt ovenfor.

Det Resultat altsaa, som man for Øjeblikket med Hensyn til Texten er kommen til, synes at være dette: Hoved-Hdskr. er Palat.-Vaticanercd.; skjøndt langt fra fri for Fejl, maa det lægges til Grund for hele den sproglige Behandling af Th. ch., ikke blot for de 15 sidste cpp. For de 15 første cpp. ere de to Pariser-Hdskr. A og B de bedste, skjøndt de af forskellige Grunde snart mangle enkelte Ord snart hele Sætninger¹⁾, og forresten ere fulde af andre Fejl. Af disse to frembyder, som sagt, atter A hyppigst de rigtigere Læsemaader, men ofte finde vi dog disse i B og den dertil sig sluttende Rhedigerianus.

IV.

Hvorledes forholder det sig med dette Skrifs Authenti? Vi saa ovenfor, at der i det paalideligste Hdskr. stod foran de 15 sidste Charakterer: *ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοφράστου χαρακτήρων*, og at der ligeledes læstes i det af Camotius benyttede Gvelferbyl. med 23 Charakterer: *ἐκ τῶν Θεοφράστου χαρακτήρων*. Diogenes fra Laerte (210 eft. Chr.) er den første, som ligesvem citerer Navne

¹⁾ Om Grundene til disse Udeladelser, der paa ingen Maade altid kunne betragtes som Tilfældets Værk, er der fremsat flere Formodninger, som jeg ikke her skal fremføre, men blot henvise den, der har Interesse for denne Side af Sagen, til at sammenligne f. Ex. cp. 11 i Fischers Udg. med cp. 30 af Palat.-Vat., eller cpp. 6—21 i Eug. Petersens Udgg. af Münchner-hdskr. med de tilsvarende i en af de nyere Udg. af Theophrast.

paa Skrifter af Theophrast, der passe paa dette Skrift: *ἠθικοί χαρακτήρες α* og *χαρακτήρες ἠθικοί* (V, 2, 47 sq.). — Borttages Proömiet, der baade ved det egentlig Sproglige, ved de logiske Forbindelser og ved anførte Facta viser sig som et senere¹⁾, Theophrast urigtigt tillagt, Arbejde af en lidet skarptænkende, maaske endog udenfor Grækenland levende Forfatter, og udskydes de til enkelte Capitler tilsatte Slutninger (f. Ex. til cpp. 1, 6), saa have vi en Række af Charakterskildringer, der alle ere ordnede paa samme Maade: først i hver en meget kort, ofte lidet skarpsindig og lidet udtømmende Bestemmelse af den enkelte Karakter, dernæst en Række løst forbundne (sædvanlig med *καί, δέ* el. l. sammenknyttede) Angivelser af, hvorledes Begrebet fremtræder i enkelte Handlinger eller Tilstande (indledede efter Definitionen med: *ὁ δὲ* (f. Ex. *εἰρων*) *τοιούτος τις οἶος* eller *τοιούτος οἶος, τοιόσδε τις οἶος, τοιούτός ἐστιν οἶος*, eller *τοιούτων τινα, ὥστε*, sædvanlig i alle Udtrykkene med efterfølgende Infinitiv). Stoffet er som oftest hentet, ligesom Komediens, fra det daglige Liv, sjældnere fra Historien, og det Hele stemmer, saavidt vor Kundskab gaar, med attiske Tilstande paa den Tid, da Theophrast levede. — Men ligesaa lidt som de enkelte Træk af hver Karakter følge efter hinanden i nogen logisk eller psykologisk Orden, ligesaa lidt ere de 30 Charakterer ordnede sammen efter deres mere eller mindre beslægtede Natur. Heller ikke have vor Tids Lærde — jeg haaber at turde sige — endnu været istand til i hvert Capitel at eftervise den aristoteliske *μεσότης* (Dyden), der ligger imellem den opstillede Fejl og en anden eller andre den modsat eller modsatte Fejl (saaledes som f. Ex. *ἀλήθεια* ligger mellem *ἀλαζονεία* og *εἰρωνεία*, og *σεμνότης* mellem *αὐθάδεια* og *ἀρέσσεια*). Men det kan ikke nægtes, at det ikke lidet har bidraget til Forstaaelsen af disse Charakterer, at man har søgt Sammenligninger hos Aristoteles, især baade i de ægte og uægte *ἠθικά*, hvor der findes Skildringer, der, saavel hvad Form som Indhold angaar, paaafaldende ligne dem hos Theophrast.²⁾ Fra en senere Forfatter, Philodemos,

¹⁾ Det er ogsaa med Rette blevet bemærket, at, medens strax det første Cap. er fuldt af Forvanskninger og forskellige Læsemaader i Haandskrifterne, er derimod Proömiet næsten ganske frit derfor.

²⁾ Jeg skal her med Eug. Petersens Udeladelser kun anføre et Sted (Nic. ethic. IV, 3, 22 el. IV, 8), hvor baade Indhold og Form paaafaldende minde om Theophrast: *ὁ δὲ μεγαλόψυχος δικαίως καταγρονεῖ - - - καὶ οἶος εὖ ποιεῖν, εὐεργετούμενος δὲ αἰσχύνεται, - - - δοκοῦσι δὲ καὶ*

paa Ciceros Tid, har man nogle Skildringer, der have en ikke ringe Lighed med Theophrasts, men adskille sig dog derfra ved en større Brede og en sædvanligere Sætningsbygning. De forskellige Udgivere sammenligne ogsaa passende Skildringen af den fordrukne Lykon hos Rutilius Lupus. Ogsaa har man anført til Sammenligning, hvad der staar i Rhet. ad Herenn. IV, 50; men dette er kun lidet instructivt. Dog i én Retning ere alle tre af Interesse, da de vise, at den Rigdom paa Afhandlinger over Dyder og Laster, som fra Sokrates' Tid af blev en saa betydningsfuld Del af den philosophiske Videnskab, har været oplivet og anskueliggjort ved saadanne ud af Livet grebne Skildringer.

Er dette Skrift, saaledes som det foreligger, naar Proömiet og de forhen omtalte Slutninger af nogle Capitler udsøndres, et afsluttet Værk af Theophrast? Dette benægtes nu af Alle. Derimod synes det mig godtgjort, at Skildringerne ere Uddrag af et ethisk Værk af Theophrast (*περὶ ἡθῶν*?), hvis mere abstrakte Partier ere blevne oplyste ved disse Skildringer, noget, som vi allerede have Exempler paa i de aristoteliske Skrifter. I hvilken Hensigt et saadant Excerpt er foretaget, kan ikke oplyses. Men der synes at være Rimelighed for, at der er gjort ét bestemt Uddrag, maaske det, hvoraf vi have de 15 sidste Capitler; men at der senere atter er foretaget forskellige Uddrag af dette første Excerpt. I det andet christelige Aarhundrede eller før¹⁾ har altsaa en Grammatiker eller Rhetor gjort et Uddrag af 30 Charakterskildringer af et theophrasteisk

μνημονεύειν οὓς ἂν ποιήσωσιν εὖ, ὧν δ' ἂν πάθωσιν, οὐ -- μεγαλοψύχου δὲ καὶ τὸ μηθιγὸς δεῖσθαι ἢ μόγις, ὑπηρετεῖν δὲ προθύμως, καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, μέγαν εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους μέτριον· -- καὶ εἰς τὰ ἔντομα μὴ λείναι, ἢ οὐ πρωτεύουσιν ἄλλοι· καὶ ἀργὸν εἶναι καὶ μελλητηνῶν, ἄλλ' ἢ ὅπου τιμῆ μεγάλης ἢ ἔργον· καὶ ὀλίγων μὲν πρακτικῶν, μεγάλων δὲ καὶ ὀνομαστῶν· ἀναγκαῖον δὲ καὶ γανερόμισον εἶναι καὶ γανερόγελον· -- καὶ λέγειν καὶ πράττειν γανερῶς· -- εἰρωνια δὲ πρὸς τοὺς πολλοὺς. -- οὐδὲ θανμαστικός· -- οὐδὲ μνησικαχός· -- οὐδ' ἀνθρωπολόγος· -- οὐδ' ἂν ἐπαινετικός ἴσταιν. Διόπερ οὐδὲ κακολόγος οὐδὲ τῶν ἐχθρῶν εἰ μὴ δι' ὕβριν· -- καὶ οἶος κεπηθῆσθαι μᾶλλον τὰ καλὰ καὶ ἀκαρπια τῶν καρπιμῶν καὶ ὠφελίμων· αὐτάρκους γὰρ μᾶλλον· καὶ κινήσεις δὲ βραδεία τοῦ μεγαλοψύχου δοκεῖ εἶναι, καὶ γωνη βαρεῖα, καὶ λίξις σιγίσμιος· -- τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος.

¹⁾ Thi hos Diogenes fra Laerte, der levede i det tredie Aarh., af Skriftet (s. ovenfor) som et særegt Værk af Theophrast.

Værk, hvilke han har stillet sammen uden nogen Orden og forsynet med en Fortale i Theophrasts Navn. Maaske er han ogsaa Forfatter til nogle af de forhen omtalte Definitioner og Slutningerne af nogle Capitler.

V.

For omtrent 10 Aar siden besøgede H. E. Foss og kort efter Eug. Petersen ret omhyggelige Textudgaver, idet den første allerede fra 1834 af havde gjort dette Skrift til Gjenstand for en omhyggelig Kritik i en Række af Afhandlinger, og den sidste har indledet sin Udgave med en flittig Bedømmelse af Haandskrifterne og med en Afhandling om selve Charaktererne. J. A. Hartungs Indledning, Oversættelse og Anmærkninger til Theophrasts Char. have vel intet kritisk Værd, men med Hensyn til Opfattelse og Gjengivelse af flere Træk findes der i dette Hurtigheds Arbejde adskillige rigtige Bemærkninger. Desuden har Edv. Meier i fem forskjellige mindre Opsaer, og F. Hanow i to behandlet flere Spørgsmaal, behørende til Textkritiken, ligesom A. Meineke i *Philologus* (1859) fremkom med adskillige, correct fremstillede Conjecturer, og endelig har C. G. Cobet dels i *Variae lectiones*, dels i *Nova lectiones* behandlet flere Steder og Udtryk hos Th., for ikke at tale om hans Udg. af P.-V. Haandskriftet tilligemed de dertil knyttede Bemærkninger. Det var altsaa gode Forarbejder fra den nyeste Tid, som Professor Ussing forefandt, da han besluttede at udgive Th.s Ch. i Grundtexten og forsyne sin Udgave med kritiske og reale Oplysninger. Skal jeg tillade mig at udtale en Mening om hans Arbejde, vil jeg sige, at der vel ikke derved er fremkommen store Nyheder med Hensyn til Textens Udseende eller de forskjellige Charaktertræks rette Opfattelse, men paa den anden Side maa jeg ligesaa bestemt udhæve, at han ved en høj Grad af Besindighed, ved Omhu og Flid har givet en Text, der hæderligt kan stilles ved Siden af de bedste, vi have for Øjeblikket af dette Skrift, og som i ikke faa Enkeltheder fordelagtigt adskiller sig fra de tidligere Udgavers, og en Commentar, hvori han har holdt en god Middelvej mellem Fischers og Asts Brede og Hartungs, Foss og Eug. Petersens Antydninger. Man vil vistnok mærke, at der i disse Udtalelser er sat ligesom en Dæmper paa Bifaldet. Dette har dels sin Grund i, at der er saa mange Enkeltheder i Commentaren, som jeg ikke kan anse for rigtige, dels deri, at jeg betragter Professor Ussings Udgave mere som en

Afslutning af, en smuk Ende paa den tidligere Behandlingsmaade, end en Indledning til en ny Æra, uagtet der vistnok findes baade hos Eug. Petersen og hos Prof. Ussing Antydninger til en saadan, vel at mærke, hvad den ikke sproglige Side angaar. Jeg skal udtale mig lidt tydeligere om det sidste Punkt. Enhver Læser har lagt Mærke til, at man ofte er i Forlegenhed med at vælge det rette danske Udtryk for de enkelte Charakterer, der opstilles. Da nemlig disse Charakterskildringer ikke ere vilkaarlige og ligesom umiddelbar sig paatrængende, aandfulde lagttagelser af en eller anden praktisk Menneskekjender, men Reflexioner, der ere fremgaaede af en videnskabelig Betragtning af Ethiken, maa der — saa vidt muligt er — eftervises ved hver Charakter den Plads, den indtager i Systemet. Thi alle indrømme jo, at disse Skildringer ere Uddrag af et ethisk Skrift, hvis theoretiske Lære de have tjent til at anskueliggjøre, og hvis videnskabelige Grundlag vi henvises til at søge i forskellige ethiske Skrifter og da fremfor alle i Aristoteles'. Eug. Petersen har vel givet enkelte Bidrag i sin Udg.; og Prof. Ussing har ved de enkelte cpp., især efter Casaubonus, gjort ikke faa Bemærkninger, der gaa i den antydede Retning. Men der mangler Sammenhæng og Oversigt, især hos den sidste, som derimod i Forklaring af det enkelte Begreb, der ikke lidet fremmes ved det smukke Latin, han skriver, har Fortrin fremfor Eug. Petersen. — Hvad derimod den sproglige Side angaar, da savner jeg hos alle de omtalte Udgivere en indtrængende grammatisk Behandling. Professor Ussing er den første Udgiver, der har havt en fuldstændig, selvstændig og sikker Afskrift af Pal.-Vat. cd., thi Foss har kun kunnet benytte Badhams (Prellers) Tilføjelser eller Rettelser til Tauchnitzer Udg., og Eug. Petersen har først under Correcturen af sin Udgave (*dum hæc corrigo*, p. 3) faaet det Hefte af Mnemosyne, hvori Cobets Afskrift af P.-V. staar. Det der nemlig allerførst til Fastsættelse af Texten maa gjøres, det er et Forsøg paa, om man ikke ved Hjælp af Sproget i disse 15 Ch. i P.-V. kan opstille bestemte Love for Sætningsforbindelserne i dette Skrift og for Brugen af Maader og Tider¹⁾ (for Brugen af Indicativ og Infinitiv, for Brugen af Præsens eller Aorist eller Futurum af denne sidste Maade). Jeg tror, at Cobet er den,

¹⁾ Vel har Eug. Petersen givet et lille Bidrag p. 10 og 37, og ligeledes F. Hanow (*ymb. critic. in Theophr. characteres* I. 1860. II. 1861). Mer det er kun temmelig løse Bemærkninger.

som man tør vente en omhyggelig og kyndig Sprogbetragtning af. I sin Collation af cd. P.-V. siger han selv: diu et multum in Theophrasteis characteribus explicandis et emendandis elaboravi --, sæpe de Th. ch. scribere aliquid in animum induxi, sed semper me continui et novis semper curis aureolum libellum pessimis exemplis vitiatum et corruptum expendere et omnia prius explorare malui, si forte plura et meliora et certiora excogitando reperire possem. Dum autem hæc omnia pervestigare et meditari pergam, interea quam fieri potest accuratissime exhibebo omnia Theophrastea, quæ in Pal.-Vat. codice continentur.

VI.

Af de mange større eller mindre Enkeltheder, hvori jeg ikke kan følge Prof. Ussing, skal jeg omtale nogle; dog ikke i nogen systematisk Orden. Først skal jeg som Prøve anføre alt, hvad jeg har at indvende imod et enkelt helt Capitel, og jeg vælger dertil Cap. 18. — Lin. 4 har Prof. U. fulgt Needham (og Hanow), idet han beholder *φέρων*, men udelader *καί* foran *κατά*. At et *καί* urigtigt har indsneget sig i cdd. foran *κατά*, er der Exempler nok paa. Og Meningen er ogsaa ret passende. Men dog foretrækker jeg at rette *φέρων* til *φέρειν* og beholde *καί* ifølge Sproget i disse Charakterer, idet Forf. plejer at stille Hovedbegreberne i Inf. (el. Ind.) og de nærmere bestemmende Begreber i Partc. Altsaa: den mistroiske 1) bærer selv sine Penge (medens *ἀλαζών* skjænder paa sin Slave, fordi denne ikke har hans Penge med, cp. 23) og 2) ved hver Stadie sætter han sig endog ned og tæller dem. At forresten *ων* og *ειν*, *ας* og *αι* hyppigt forvexles i cdd. er bekjendt ogsaa fra andre Skrifter. — L. 8. Om *κυλοίχιον* siger U.: vox ignota et fortasse corrupta: sed quæ vv. dd. tentarunt (*κοιλοίχιον*, *κυλοίχιον*, *κυνοίχιον*, *κολοίχιον*), omnia non minus incerta sunt. Da der i P.-V. vel efter dets Sædvane kun staar *κυλι*, medens det øvrige er givet ved Forkortelsestegn ovenover, og da *ι* og *χ* kunne forvexles, tror jeg sikkert, at der skal læses¹⁾ *κυλικεῖον* (ἡ τῶν ποιητῶν σκευοθήκη, Athen.), der synes at have været et Meubel ligesom vort Etageré, ogsaa prydet med smaa Statuetter. Det kunde vel lukkes (som hos vore Guldsmede); kunde sættes paa et Bord. Bægerne opbevaredes deri; men, naar det var

¹⁾ Med Th. Galeus (ed. 1671 og 1688).

aabnet, stode Bægerne fremme baade til Pryd og til Brug ved Gjestebudene. Undertiden synes det blot at betyde et Skenkebord (sml. Athen. Deip. XI, 460 D. og Schweigh.). — L. 19. Det vanskelige Sted, *μόνον οὐ πυρώσας*, omtaler jeg blot, fordi Prof. Us. siger: *μόνον οὐ* cur tentetur, nulla causa est. Men det er netop disse Ord foruden *πυρώσας*, der genere; thi det er dog et underligt Sprog *μόνον οὐ τρυαίη σιήσας* (Prof. Ussings ikke heldige Rettelse) *καὶ σχεδὸν ἔγγυητὴν λαβῶν* i en Characterskildring, hvor man ikke venter en Fremstilling af, hvad Vedkommende næsten gjør, men hvad han virkelig gjør, skjøndt der vel dertil nok kan knyttes en enkelt lille Sidebemærkning, om hvad han kunde falde paa. Indtil bedre bydes, mener jeg, vi maa blive staaende ved Orellius' og Petersens *ὄνομ' ἐνυπώσας* (for *ἐγχαράξας*). — I fjerde Linie derefter forstaar jeg ikke, hvorfor Prof. Ussing har beholdt *ἀποδράση*, efterat denne Form er fortrængt baade fra Aristoteles og Plutarch (hvad saa Lobech ad Phryn. 738 end lærer), for ikke at tale om de attiske Forfattere. Jeg har omtalt denne lille Form, fordi Spørgsmaalet om den staar i Forbindelse med den vigtige Kjendsgjerning, at Hdskr. i Gjengivelse af Formerne ofte bære Præg af den Tid, hvori, eller af den Person, af hvem de ere afskrevne. Har Prof. Us. fundet Former som (*ἀπ*)*έδρασα* i nogen Indskrift, vil Fundet i høj Grad være instructivt (s. Cobet Nov. L. p. 698). — Jeg kommer endelig til det Sted (p. 23, l. 5—8), for hvis Skyld jeg i det Hele har omtalt dette cp. Prof. Ussings nye Opfattelse af Stedet anser jeg for urigtig. Der er nærmest iforvejen angivet, 1) at den mistroiske ikke lader sin Klædning rense hos den bedste Valker, men hos den, der stiller bedst Sikkerhed for Tøjet; 2) at han nødigt laaner noget ud undtagen til sine nærmeste Slægtninge, og selv ligeoverfor dem søger han at sikre sig mod Tab; 3) at han, naar han gaar ud, lader sin Slave gaa foran, forat han kan passe paa ham. Dernæst følger i Pal.-Vat. cd.: *καὶ τοῖς ἐλληροῖσι τὴ παρ' αὐτοῦ καὶ λέγουσι πόσου, κατάθου· οὐ γὰρ σχολάζω πω πέμπειν· (εἰπεῖν) μηδὲν πραγματεύου· ἐγὼ γὰρ, ἂν σὺ σχολάσης, συνακολουθήσω.* Det i Parenthes satte *εἰπεῖν* staar ikke i Haandskriftet; men det ses let, hvorledes Afskriveren kunde komme til efter *πέμπειν* at udelade dette for Meningen nødvendige Ord. For *πόσου κατάθου* bør læses *πόσου καὶ τίθου* (*ΚΑΤΑΘΟΥ* læs *ΚΑΙΤΙΘΟΥ*).¹⁾ Maaske

¹⁾ F. Duebners Rettelse.

bør der for *ἄν οὐ* læses *ἄν οὐ μή*. De udhævede Ord staa alene i P.-V. Dette Sted have nu saa godt som alle forstaaet om den Mistroiske Forhold i Handel, men opfattet det noget forskjelligt. Stedet bør vist gjengives saaledes: *«og til dem, der have kjøbt et og andet af ham og som sige til ham, regn Posterne sammen og skriv Summen op, thi jeg har nu ikke Tid at sende Bud»* (have Ulejlighed med Betalingen), *siger han, «gjør dig ingen Ulejlighed, thi jeg skal selv følge med, hvis du har Lejlighed (eller hvis du ikke selv har Tid til at sende Pengene)»*. Mod denne Opfattelse indvender Prof. Ussing: 1) nec τίθεσθαι simpliciter in rationes referre (nam longe aliter ponitur p. 28, 5); 2) nec πέμπειν ad nummos mittere; 3) nec οἱ εἰληφότες emptores significare potest; 4) nec res jam vendita denuo aestimanda est; 5) nec otium mittendi deesse potest homini paulo honestiori, qvi semper servum pedisequum haberet; 6) nec omnino ἀπιστίας nomine vituperari potest mercator, qvi non cuilibet pretium rei venditæ credere velit. Den 1ste Indvending er forsaavidt rigtig, som de af Henr. Steph. og øvrige Lexikogr. anførte Exempler ikke bevise, at τίθημι ligefrem betyder: *«fører ind i Regnskabsbogen»*, men kun *«at stille noget hen eller op som Credit»*. Sammenlign saaledes med vort Sted følgende hos Lukian (dial. mortuor. 4, 1): Hermes opfordrer Charon til, at de skulle opkrjve deres Mellemværende, hvorpaa denne svarer: λογισάμεθα, ὦ Ἐρμῆ. Η. Ἀγκυραν ἐντειλαμένῳ ἐκόμισα πέντε δραχμῶν. Ch. πολλοῦ λέγεις. Η. νῆ τὸν Ἀιδωνέα, τῶν πέντε ὠνησάμην, καὶ τροπαιῆρα δύο ὀβολῶν. Ch. τίθει πέντε δραχμᾶς καὶ ὀβολοὺς δύο. Η. καὶ ἀέσιτραν ὑπὲρ τοῦ ἰστίου· πέντε ὀβολοὺς ἐγὼ κατέβαλον. Ch. καὶ τούτους προστίθει. — Η. πότε δ' οὖν ταῦτα ἀποδώσειν γῆς; At der hos Theoph. staa Medium, vil næppe genere. — Hvad Nr. 2 angaar, da er det ganske sandt, at πέμπειν alene aldrig betyder *«sende Bud efter Penge»*; men jeg mener rigtignok, at det, naar det bruges absolut, paa Grund af Sammenhængen snart skal oversættes ved *«sende Bud»*, snart *«sende Penge»* o. s. v., o. s. v. — Nr. 3 forstaaer jeg ikke rigtig, thi Prof. Ussing er vistnok enig med mig i, at paa godt attisk betyder οἱ εἰληφότες τι παρ' αὐτοῦ *«de som have kjøbt noget af ham»*¹⁾. — Til Nr. 4 be-

¹⁾ For Læsere, der ikke daglig læse Græsk eller ikke have større Lexika ved Haanden, anfører jeg følgende Steder, hvor λαμβάνειν betyder *«kjøbe»*, modsvarende ἀποδίδοσθαι og afvexlende med ἀνίσθαι (πρῖσθαι): λαμ-

mærkes blot, at *πόσον* er verbum (sml cp. 23 p. 28) og ikke adjectiv. — Nr. 5 synes mig trukket ved Haarene, da jo den ledsagende Slave godt kan være medindbefattet under *σκολάζω*. — Det Angreb, som indeholdes i Nr. 6, synes mig, kan, mutatis mutandis, rettes mod mangfoldige andre korte Sætninger i de øvrige Charakterer. Men jeg vil ikke gaa dybere ind paa Nr. 6, da jeg tror, at det er Casaubonus' Anførelse af Stedet i Platons Love (VIII, 849, E), der har været Skyld i denne i det Enkelte gaaende Bemærkning. Prof. Ussing forklarer Stedet saaledes (p. 120): «Siquis aliquid ab ipso accepit (mutuum, nisi fallor, vel commodum) et qværit, qvodnam reddendi tempus necessarium sit, necdum enim sibi vacasse, ut mitteret, respondet, se potius ipsum comitem ejus futurum, ut rem secum tollat». Hanc puto hujus loci sententiam fuisse, ut pro corrupto *πόσον κατάθου* scribi potuerit *πόσον χρόιον ἔτι κατέχω*. Mod denne Opfattelse stille sig to Hovedindvendinger: 1) den voldsomme Rettelse, *πόσον χρόιον ἔτι κατέχω* f. *πόσον κατάθου*, kan, antager jeg, ikke paa Græsk betyde «qvodnam reddendi tempus necessarium sit» eller «hvorlænge kan jeg endnu beholde Laanet». 2) Den Mistroiskes Forhold ved Laan er omtalt højere oppe i Skildringen. Nu atter mod Slutningen at vende tilbage til det samme, støder¹⁾.

Efterat have behandlet et enkelt helt Capitel, skal jeg der-

βάνειν το δραχμῆς, ὀβόλου (Aristoph. *είρ.* 1263, *βατρ.* 1236); ligeledes (*νεηλ.* 1395) *τὸ δέριμα τῶν γεραστέρων λάβοιμεν ἂν ἀλλ' οὐδ' ἐρεβίνθου* (sml. Plaut. *mil.* 2, 3, 45: *non ego nunc emam vitam tuam vitiosa nucce*); og uden Prisen: *πόθεν ἂν τὸ χρῆσμα λάβοι; οὐ παρὰ τῶν μυροπωλῶν* (Xen. *Symp.* 2, 4).

¹⁾ Med Hensyn til Betydningen af *λαμβάνειν* «commodum accipere» henviser Prof. Uss. til p. 8, 16; men ogsaa dette Sted forklares maaske mindre rigtigt om Laan af Sølvskaar istedetfor om et Pengeforhold. Jeg skal dog ikke gaa videre ind paa Opfattelsen, men blot bemærke: skal *τὸ ἀργύριον* betyde Udlaanerens Sølvservice (Artiklen vil næppe tillade en anden Opfattelse), maa det have været en meget rig Mand, der kunde ombytte et Sølvservice med et andet, naar den, der vilde laane, ikke var fornøjet med det først tilbudte. Tages derimod Stedet saaledes som de øvrige Fortolkere have gjort om den bondeagtige Vigtighed, der gjør Ophævelser over, at Mønten har et daarligt eller forslidt Udseende (sml. *μικροφιλοτιμία* cp. 21), kan Artiklen nogenlunde forklares. Uss. mener fremdeles, at *ἀλλάττεσθαι* passer efter hans Maade at tage Stedet paa, men ikke efter den sædvanlige. Det forekommer mig at passe ligeslet til begge, medens *ἀποδοκμάζειν* passer rigtigst til den sædvanlige Opfattelse.

næst kortelig berøre nogle Steder rundt om i alle Charakter-skildringer. Cp. 21, L. 7 lyder saaledes i Pal.-Wat. cd.: *καὶ ἀποδιδούς μνᾶν ἀργυρίου καινὸν ποιῆσαι ἀποδοῦναι ὃ: ἀποδιδούς μνᾶν ἀργυρίου, ποιῆσαι, (ὥστε) καινὸν ἀργυρίον ἀποδοῦναι*, d. e. «naar han betaler en Mine i Sølv, sørger han for at betale Pengene i nye Mønter.» Denne Brug af *ποιῆσαι* synes mig ikke der er Grund til at forkaste. Ligesom man paa den ene Side siger (med samme Subject): *ποιέε, ὅπως - καταστήσεις* el. *ὅπως - θεήσθαι ἐκείνην*, «sørg for, at du kan o. s. v.» (Herod. 1, 8, 2; 1, 209, 3 o. a. S.), og paa den anden Side *ποιεῖ αὐτὸν τοῦτο λέγειν* el. *ὥστε αὐτὸν τοῦτο λέγειν* (det sidste, skjøndt det hyppigste, falder ikke for os saa let, som den første Construction, der er det lutinske *fac, ut*), saaledes siges ogsaa (om samme Subject) *διαπράττομαι μὴ δίδοναι δίκην* (eller *ὥστε μὴ δ. δ.*) «jeg sørger for, at jeg ikke kommer til at underkaste mig Straf» (Plat. Georg. p. 478, e og 479, a), og saaledes paa dette Sted *ποιῆσαι ἀποδοῦναι*, *sørger for at betale*. Hvad det angaar, at jeg oversætter *καινὸν ἀποδοῦναι* ved «betale Sølvminen i nye Mønter», tror jeg ikke, at det vil støde nogen, at *καινόν* er henført til det collective *ἀργυρίου ὃ*: nye (nymøntede) Penge. Jeg erindrer intet Sted, hvor *καινός* er brugt om møntede Penge, men der kan intet Spørgsmaal være om Betydningen, da man siger *κ. ἀσκός, στολή* o. l. — Om hele dette Sted har Prof. Us. (p. 127, L. 6 ff.) følgende for mig, jeg tilstaar det, forunderlige Bemærkning (i sin Text læser han Stedet paa samme Maade som ovenfor, kun at han efter de Pauw har optaget *ποιήσας*): *ποιήσας* Pavus emendavit; sed ne *καινόν* quidem sanum videtur. «Si mendo caret», inquit Sylburg. «significat, curare illum creditori suo reddendam monetam novam, ut tanto splendidior sit debiti solutio». Sed nec *μνᾶ καινόν* esse potest (!), nec noster homo ipse nummos cudit, *ποιεῖ*: nam de comico hujus locutionis usu non est cogitandum. Immo, si verum est, significat, eum non ante pecuniam reddere, quam factum suum quasi novam et singularem rem celebraverit; hoc enim vani hominis est; sed valde vereor, ut *καινόν ποιεῖν* hoc significare possit. Qvæ vero conjicienti in mentem venerunt, *κοινόν* aut *καπνόν* etiam minus probabilia videntur.

Cp. 2, 13 (p. 6). Hvorfor Us. har sat Artiklen til foran *γυναικείας ἀγορᾶς*, ser jeg ikke Grunden til, da Udledelse af Artiklen i saadanne Udtryk er sædvanlig ved Præpositioner, sml.

ἐκ μακάρων νήσους, ἐν ἀγορᾷ πληθούσιῃ (ikke Tidsbestemmelse). Cp. 22, 27 (p. 26) er ἀγορά jo udeladt.

Cp. 5, 4 (p. 10). At Prof. Ussing har foretrukket Needhams Læsemaade τῷ εἰπεῖν τινα istedetfor E. Petersens, maa jeg anse for urigtigt. Det er forstaaeligt, hvorledes i Ordene: ὅστερον ἔπεισιν ἐπὶ [τῷ ἔτερον εἰπεῖν] τῶν θεωμένων πρὸς τὸν ἕτερον det i Klammer satte kunde overspringes af Afskriveren; tilmed da Rhediger. og de andre cdd. med 28 cpp. have εἰπεῖν for ἔπεισιν, som tyder paa, at et εἰπεῖν har været skrevet til eller over i det oprind. Hdskr. Dertil kommer, at Needh.-Us.'s εἰπεῖν τινα πρὸς τὸν ἕτερον betyder, at «en eller anden, en enkelt, siger til sin Sidemand», medens den anden Læsemaade giver det rette Udtryk: «den ene siger til den anden»; der gaar en almindelig Hvirken gennem Huset, naar Ejermanen træder ind, «se det er ham, det Hele tilhører».

Cp. 6, 10 (p. 10). Us. læser her med Rette κακῶς ἀκούσαι καὶ λοιδορηθῆναι δυνάμενος med καὶ mellem ἀκουσ. og λοιδ., men det samme læser Schneider¹⁾ og Duebner (1842). Ligeledes opfatter Us. rigtigt λοιδ. activisk, men det samme gjør Schneider, Hottinger, Foss²⁾. Naar derfor Us. siger (p. 88) om dette Sted: Equidem cum Politiano active (λοιδ.) interpretor: tam male audire, quam male dicere potest³⁾. Qvare καὶ addidi (nl. foran λ.), saa kan jeg ikke tænke mig nogen Grund til denne Bemærkning uden den, at Us. tillægger Politianus' Oversættelse en ganske særegen Betydning, i Sammenligning med hvilken de omtalte Lærdes Udtalelser maa betragtes som intetsigende. Men hvorfor har da Us. ikke i sin Fortale med et Par Ord eftervist den Vægt, han mener, der bør lægges paa Pol.s Oversættelse? Thi den sidste Udgiver før Us. har jo med rimelige Grunde, synes det mig, stræbt at godtgjøre, at den i Cratanders Udg. meddelte latinske Oversættelse ikke er eller ifølge sin Beskaffenhed kan være af den berømte Angelus Politianus. Dennes Navn er ikke sat til i denne første Udgave af Oversættelsen, og intet Sted i sine Værker skal Politianus have omtalt Theophrasts Skrift; ligesom der findes Gjengivelser af den græske Text i denne

¹⁾ Baade i Udg. 1790 p. 28 og not. p. 124, og i 2den Udg. 1818, Vol. 1 p. 845.

²⁾ Denne sidste forandrer derimod δυνάμενος til -νομος.

³⁾ Polit: «conviciis lacessere». Maaske har han læst λοιδορῆσαι, s. Schnelders not.

under hans Navn gaaende Oversættelse, der tyde paa alt andet end en berømt Lærd. Som betegnende Oversættelser anføres her to af femte Cap. Der fortælles om forskellige Maader, hvorpaa en søger at være andre til Behag, f. Ex. ved at holde Aber, Duer, have kostbart Bohave, Øvelsepladse, som han kan overlade Vedkommende til Benyttelse. Paa Græsk staar der nu blandt andet 1) ἀμέλει δὲ καὶ πιθήκων θρέψαι δεινός, hvilket Polit. oversætter: «maximam autem nutriendæ simiæ peritiam tenet»; og 2) καὶ τοῦτο (ἰ: ἀλλίδιον - - καὶ σφαιριστήριον) περιῶν χρᾶν (χρηῆσαι) ἀεὶ τοῖς φιλοσόφοις, τοῖς σοφισταῖς - - καὶ τοῖς ἀρμονικοῖς ἐνδείκνυσθαι, Pol. «atque hæc lustrans quotidie canit oracula sophistis etc.».

Cp. 21, L. 24 (p. 25). Pal.-Vat. læser *μνήμα ποιῆσαι καὶ στηλίδιον ποιήσας*. At dette ikke kan være rigtigt, ses let. Us. udelader efter E. Petersen *ποιῆσαι* og læser altsaa *μνήμα καὶ στηλίδιον ποιήσας*, men det er lidl vel meget. Der bør læses med en anden Udgiver *αὐτῷ στηλίδιον ποιήσας*, idet en eller anden har i Margen skrevet *μνήμα ποιῆσαι* til Forklaring af *στηλίδιον ποιήσας*, og da denne forklarende Glosse som sædvanlig var sat ind i Texten, blev det tilsatte *καὶ* nødvendigt. — Samme Cp. L. 27 o. f. (og not. p. 128). Hvis jeg har forstaaet Us. rigtigt, siger han, at den forfængelige tilbyder Prytanerne, at han vil tage Del med i Udgifterne til Ofringerne paa det Vilkaar, at han maa forkynde Udfaldet af Ofringen for det forsamlede Folk. At enhversomhelst Athenaiere ved at give nogle Penge til Ofringen saaledes kunde erhverve sig Tilladelse til at være den, der repræsenterede hele Raadet i dets Forhold til det religiøse ligeoverfor Folket, være den, der i Højtsdragt kundgjorde Gudernes Villie for de forsamlede Athenaiere, det tror jeg ikke, førend jeg faar Beviser derfor. Stedet, mener jeg, maa, hvis man beholder den sædvanlige Læsemaade, forklares saaledes: Ligesom det ovenfor var af Vigtighed for den forfængelige, naar han havde været med i Ridderoptøget, at vise sig senere paa Dagen besporet paa Torvet, forat de, der muligt ikke havde set ham i Processionen som *ἱππεύς*, nu kunde faa at vide, at han var en saadan: saaledes søger han her som én af Raadsherrerne ved at tilbyde den Afdeling af disse, der netop for Øjeblikket vare Prytaner, sin Medhjælp ved Ofringen at faa Tilladelse til at være den, som forkynder Ofringens Udfald for Folket. Ved denne Forklaring kommer ogsaa Ordet

συνδιοικήσασθαι til sin Ret. Thi hvorledes Us. tør forklare dette Verbum ved promittere partem se impensarum ad sacrificia collaturum, forstaar jeg ikke. Men, kunde man spørge, var en saadan Bytning eller Deling mellem Raadherrerne tilladelig. Jeg har intet ligefrem Exempel derpaa, men skal dog tillade mig at erindre om den velbekjendte Fortælling hos Herodot, at de 9 Strateger ved Marathon overdroge hver sin Herskerdag til Miltiades¹⁾.

C p. 22, L. 9 (p. 26). Jeg ser ingen Grund til, at Us. har forandret *μέν* til *μηδ'*. Der bør, saaledes som en anden tidligere har formodet, læses *μόνον αὐτοῦ τὸ ὄνομα*, da *μόνον* ligesom *-μενον* let kan blive til *μέν*, hvor der skrives med Forkortelser, og Ordet giver god Mening, da ogsaa Digternes (og Skuespillernes) Navne optegnedes. Stillingen af *αὐτοῦ* er ikke uden Exempel.

C p. 26, L. 22 (p. 31). I Pal.-Vat. læser Cobet *τοῦτον γὰρ ἐκ δωδεκα πόλεων εἰς μίαν καταγαγόντα λυθείσας βασιλείας*. Det vil sige, der staar *λυθεῖ* og ovenover et *σ* med et Tegn for *ας*, og *βασι* og ovenover et *λ*, og ved begge Ord en Acut. Men om *βασιλ* skal læses *βασιλεύς* eller *βασιλεία* i deres forskjellige Casus, afhænger af Omgivelserne. Jeg læser derfor (s. Plut. Thes. 24 og 32) *τ. γ. ε. δ. π. ε. μ. καταγαγεῖν πάντας λυθείσων τῶν βασιλειῶν*, hvilket synes mig at ligge Hdskr.s Læsemaade nærmere²⁾.

Men hvormange Smaating jeg end endnu kunde have Lyst til at fremkomme med, tør jeg ikke trætte Læseren med mere end et eneste Sted til, der er betragtet som uforstaaeligt af Us.; medens det forekommer mig, at en Løsning allerede for flere Aar siden er givet. Blot maa man erindre et Par Ting. I Palaistra højtideligholdt den attiske Ungdom en Fest, som hed *Ἐρμαῖα* eller *Ἐρμαια* (Plat. Lys. 206 D; Aischin. 1, 10). Af Us.s Commentar vil man have set, at et *καί* hyppigt er ud-

¹⁾ Οἱ στρατηγοὶ, ὡς ἐκάστου αὐτέων ἐγένετο πρωτανῆη τῆς ἡμέρης, Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν (Herod. 6, 110).

²⁾ Af samme Grund læser jeg (L. 10), hvor P.-V. har *τοὺς τοιοῦτους λόγους τὴν τοῦ ωδίου διὰ τοὺς συκοφάντας*, tildels med en tidligere Udgiver *τοὺς τοιοῦτους λόγους τεινων*, ὡς διὰ τοὺς σ., idet *ωδίου διὰ* ikke er andet end *ὡς*, (gjentaget *διὰ*) og *διὰ*. — L. 12 retter Us. efter Schneider *δικαζομένων* til *δικαζόντων*. Hellere retter jeg med en Udgiver *δικαζομένων* til *δικαζομένων* *ο*: af Dommere, der lade sig bestikke; da *δικ.* jo netop særlig bruges om bestikkelige Dommere.

faldet i cdd. til Theophr. Det omtalte Sted er i ep. 27, L. 5 (p. 32). I Pal.-Wat. staar *καὶ εἰς ἥρωα συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις λαμπάδα τρέχειν*. Da man har Exempel paa, at *ἔρμαια* er blevet til *ἥρμαια*, synes dette ogsaa at kunne være Tilfældet med *ἥρωα* (mærk Accenten) og *ἔρμαια*. Altsaa bør der læses med Hanow: *καὶ εἰς Ἑρμῆαια συμβάλλεσθαι τοῖς μειρακίοις καὶ λαμπάδα τρέχειν*. Ussings Indvending *•nec συμβάλλεσθαι illa significatione intelligi posse videtur; nam ad-juncta præpositione εἰς •conferre, symbolam dare• significat•*, kan jeg ikke gaa ind paa.

Professor Ussing har i sin Udgave, ligesom Hartung i sin, optaget foruden Theophrasts Skrift tiende Bog af Epikureeren Philodemos' Afhandlinger om Dyder og Laster, indeholdende *ὑπερηγανία*. Hele Muaden, hvorpaa dette Værk er udgivet og da navnlig Textaftrykket viser tydelig, at Us.'s Ord i hans Fortale *•scholarum causa•* ikke kunne have Hensyn til dette Parti af hans Bog. Jeg havde helst set, at Us., naar han vilde følge Columne- (Klumme-) Opstillingen og give, saavidt muligt, alt, hvad der findes i Papyrusrullen, og lidt til, havde udgivet samme i et Skrift for sig. Jeg siger ikke dette, forat nedsætte Arbejdet, der, saavidt jeg kan se, er foretaget med Omhu, men fordi det omtrent ligger som en ubrugelig Skat for de unge Mennesker, der i Skolen læse Theophrast. Hvorimod det kunde have været meget instructivt, hvis Us. havde benyttet Partier af dette Skrift til at tydeliggjøre adskillige Ting i Indledning og Commentar til Th.s Charakterskildringer. Det samme gjelder selvfølgelig om de to smaa latinske Stykker. — Skjøndt jeg har anvendt ikke saa liden Tid paa at undersøge, hvad Us. har ydet til Textens Forbedring i Philodemos' Skrift, og da navnlig hans Arbejdes Forhold til H. Saupes dygtige Textkritik, vover jeg dog ikke for Øjeblikket at udtale nogen bestemt Mening om Us. Fortjenester i denne Retning, da det vil være nødvendigt iforvejen fuldstændigt d. v. s. Ord for Ord at sammenligne begge disse Lærdes Texter med det oprindelige Aftryk i tredje Bind af de herkulanensiske Papyrusruller (Neapel 1827). Men da denne Udgave er i Folio, kan jeg paa Grund af mine Øjnes Rækkeevne ikke læse deri undtagen ved Dagslyset. Men Dagen

tilhører om Vinteren mine Embedsforretninger. Jeg maa derfor opsætte en Udtalelse om disse Partier af Us.'s Bog til en anden Lejlighed.

C. Berg.

Frederiksborg lærde Skole den 15de Jan. 1869.

P. S. *En Maanedstid efterat ovenstaaende var indsendt til Redaktionen, udkom Nr. 3 og 4 af »Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1868», hvori Conferentsraad Madvig og Professor Ussing have ytret sig om enkelte Punkter i Theophrasts Charakterer. Disse Udtalelser har jeg selvfølgelig ikke kunnet tage Hensyn til i Anmeldelsen.*

D. Junius Juvenalis' Satirer, oversatte og oplyste af L. Ove Kjær. Kjöbenhavn 1866.

I Modsætning til sin Forgænger Oluf Vorm¹⁾ har Hr. K. oversat samtlige Juvenals Satirer undtagen den 16de, der i Form, Sprog og Indhold tydelig viser sig at være et mindre end halvt fuldendt Brudstykke og som desuden almindeligt ansees for uægte. Hvorvidt det er rigtigt at indføre i den danske Litteratur disse brede, i de allermindste Enkeltheder udmalede Skildringer af den vildeste og mest raffinerede Usædelighed, der danne Hovedindholdet af endeel af Juvenals Satirer, kan vistnok være Gjenstand for grundet Tvivl. Hr. K. vil maaske beraabe sig paa, at Komedier af Aristophanes ere blevne oversatte paa Dansk saa godt som uden Udeladelse eller Formildelse af de smudsigste Steder eller paa »Plathederne» hos Holberg; men Enhver seer let, at Forholdet her er et andet; de ville vække Latter, og i Alt, hvad der af den her antydede Slags findes hos dem, lykkes det dem ogsaa at fremkalde velgjørende og ubetvingelig Latter; de dvæle ikke ved Skildringen af Usædeligheden, de have ikke gjort sig til Opgave at udmale dens Udskejelser i Detail og for dens egen Skyld. Hos Juvenal derimod savnes en Modvægt, som paa en velgjørende Maade kan løfte Læserens Sind op igjen af det rædselsfulde Smuds, Digteren lader ham gennem-

¹⁾ Juvenals udvalgte Satirer, oversatte og forklarede af Oluf Vorm. Kjöbenhavn 1838 (indeholder Satt. III, IV, V, VII, VIII, X, XIII, XIV, XV)

vandre, vistnok besjælet af dyb Harme, men tillige med en ved hans væsentlig rhetoriske Talent foranlediget Grundighed og saa at sige i Ro og Mag. Jeg for min Part underskriver i det Væsentlige K. O. Müllers Ord (Gesch. der griech. Litt. I, 229¹): «at hverken den poetiske eller sædelige Følelse kan finde Tilfredsstillelse ved den blotte Skildring af eller Skjænden paa det Slette og Forvorpne, viser Juvenals Exempel: hans Afsky vækkende Billeder savne netop den tilbørlige Baggrund i en skjøn og opløftende Forestilling om Rom som det burde være eller som det i tidligere Tider har været». Vistnok mangle Tilbageblik paa Fortidens Dyder ikke ganske: f. Ex. XIII, 53 flgg., XIV, 161 flgg., men de indtage kun en underordnet Plads og medtages næsten blot i Forbigaaende, og i de Satirer, vi her nærmest have for Öie (II, VI, IX), savnes de ganske. Vi tro derfor, at Hr. K. havde gjort bedst i at indskrænke sig til et Udvalg af Juvenals Satirer; han mener rigtignok, at han paa den Maade kun vilde have gjengivet en «lemlæstet Digter»; men saa har han jo selv lemlæstet Horats ved i sin Oversættelse af hans Digte at udelade blandt Andet Sat. II, 7 med dens aandrige uforlignelig komiske Indklædning eller Epod. XI, et høist tiltalende frisk og livligt lyrisk Digt. Desuden «lemlæstes» en Digter ikke, fordi man ved at overføre hans Digte paa et andet Sprog lader nogle af dem ligge, naar blot de, man medtager, give en tilstrækkelig tydelig og rigtig Forestilling om Aanden og Tonen i hans Poesi; og dette gjælder, synes mig, for Juvenals Vedkommende fuldkomment om de fleste af de Satirer, Vorn har optaget i sit Udvalg.

Hvad her er fremsat, indeholder nu i sig selv ikke nogen Dadel over Hr. K.'s Arbeide; jeg har blot villet fremhæve, hvad der fra et andet Standpunkt kunde tale for at indskrænke det ydre Omfang af den Opgave, han har stillet sig. Et langt vigtigere og betydningsfuldere Spørgsmaal er det naturligviis, hvorledes selve Opgaven er løst. Den, der i vore Dage vil oversætte et antikt Digtværk paa Dansk, maa for det Første være i Besiddelse af de philologiske Forudsætninger, han maa have sat sig saa nøie ind i Værket, baade i det Enkelte og i det Hele, som det er muligt ifølge det Standpunkt, Videnskaben nu er naaet til. Dernæst maa han besidde et ikke ringe Herredømme over det danske Sprog, Lethed og Færdighed i baade at finde de til det antike Udtryk svarende danske og uden Tvang at forme dem i Metrum. Opgaven er først tilfredsstillende løst,

naar der er frembragt et Værk, som man kan læse med Fornøielse uden at støde an ved Feil mod Modersmaalets Sprogbrug eller ved tunge knudrede Udtryk, gjennem hvilke Tanken kun uklart og ufuldstændigt arbejder sig frem, og dog med den Bevidsthed, at det er den gamle Digter, der bydes En i uforvansket, om end lettere tilgængelig Skikkelse. I denne Henseende er det min Overbevisning, at Oluf Vorm meget bedre har naaet Maalet end Hr. Kjær. Dennes Oversættelse er i høi Grad skolemæssig. Læser man en af Juvenals Satirer igjennem i den Skikkelse, hvori han har overført dem paa Dansk, vil man hvert Öieblik støde an ved udanske Udtryk, brede taagede ubehjælpelige Vendinger, en mat og farveløs Stil; hvert Öieblik vil Sammenhængen, Tankegangen og Udviklingen gaae tabt for En; det Hele maa forekomme Læseren som en forvirret og uforstaaelig Tale. Tager man derimod Vorm for sig, saa kan man med Fornøielse læse Juvenals Satirer igjennem i den Indklædning, han har givet dem; der er ofte fyndige og slaaende Udtryk, karakteristiske og pikante Vendinger, Sammenhængen i Udviklingen og Overgangen mellem de enkelte Afsnit træde klart frem og falde tydeligt i Öinene. Fortrinnene ved denne Oversættelse baade i sproglig Henseende og med Hensyn til Gjengivelsen af Digtenes Aand og ejendommelige Præg ere saa betydelige, at man gjerne bærer over med enkelte Pletter og en hist og her mangelfuld Fortolkning, idet Forfatteren unægtelig ikke har bragt Forstaaelsen af Juvenal fremad, men har været ganske afhængig af sine Forgjængere og holdt sig til den dengang gjængse Fortolkning, der siden i mange Stykker er bleven rettet og forbedret.

Om jeg har Ret i min Dom over K.'s Oversættelse eller ei, kan egentlig kun fremgaae af en Betragtning af en af Satirerne i dens Heelhed og det almindelige Indtryk, som den i denne Skikkelse gjør paa Læseren; dog haaber jeg at kunne samle et tilstrækkeligt Antal Momenter til Bedømmelsen ved at gjennemgaae endøel enkelte Steder, idet jeg tillige for Sammenligningens Skyld hist og her vil anføre Vorms Gjengivelse af de paagjældende Steder ¹⁾.

I, 151—152 *scribendi, quodcunque animo flagrante liberet, simplicitas*: det sidste Ord gjængives i denne Sammenhæng ikke

¹⁾ Versene ere, hvor ikke det Modsatte udtrykkelig siges, citerede efter Teksten, ikke efter Oversættelsen.

godt ved «Troskyld». II, 82 *foedius hoc aliquid quandoque audebis amictu*, «Sikkert engang Du fra saadan en Klædning vil værre bedrive», tvungent og udansk. 113—114 *rarum ac memorabile magni gutturis exemplum conducendusque magister*, «sjeldent Exempel paa glubende Svælg og den lejede Lærer»; de udhævede Ord ere meningsløse. 149 flgg. «At der er afdödes Aander og underjordiske Riger — sligt troer selv ei Drengene . . . dog ansees det for sandt». De sidste Ord ophæve jo ligefrem det Foregaaende. Texten har *sed tu vera puta*. Skulde «ansees» være en Trykfeil for «anse»? isaafald var der Mening deri, omend ikke synderlig godt udtrykt. III, 47 flgg. «som en Hæler Ej skal en Tyv mig benytte, og derfor som halt og en vissen Haands unyttige Legem jeg ingen vil give mit Følge». Denne uforstaaelige og ubehjælpelige Oversættelse er vistnok fremkommet ved en Misforstaaelse af *nulli comes exeo*. V. «Ingen Tyv i mig skal Hæler finde; derfor Ingen om mit Selskab skjötter, og jeg agtes som en reent unyttig Kröbling med en vissen Haand». 66. *Ita quibus grata est picta lupa barbara mitra*: «Skynder jer alle da bort, hvem denne barbariske Piges Smukt brodørede Hue behager». «Bort» giver jo den modsatte Mening af hvad der her fordres. V. «Afsted, hvo finder Smag i syrisk Skjöge med sin brogede Huel». I Gjengivelsen af 212—214 stödes den danske Læser ved Anvendelsen af Imperfectum, en Tidsform, som hos Hr. K. ofte findes brugt paa urette Sted, formodentlig fordi han ikke paa anden Maade har kunnet faae Hexametret ud. Af samme Grund indskydes ofte forskjellige Smaaord, «saa», «jo», osv. saaledes at de forstyrre Meningen f. Ex. III, 288. 232—238 ville neppe forstaaes af Nogen i K.'s Oversættelse, der udvisker Sammenhængen mellem de enkelte Sætninger og tyder paa, at han har opfattet Stedet uklart:

«Sövnlöshed dræber dog her flest syge, men Maden, som ikke Bliver fordöjet, og fast i den brændende Mave sig hænger, Fremkalder Matheden selv, thi hvor kan den lejede Bopæl Tillade Sövn? Stor Rigdom det kræver i Byen at sove. Her er jo Sygdommens Kilde, thi Vogne, som kjøre forbi ad Snevre og krogede Gader og Skjælden ved staaende Lastdyr Sövn vil gjøre umulig for selv Sökalven og Drusus».

Det Tunge, skolemæssig Ordrette i denne Oversættelse er iöinefaldende; meest stödes og forstyrres man ved Gjengivelsen af *languor* ved «Matheden», hvorved det gjøres uklart, at der

ved dette Ord betegnes selve den Sygdom, hvoraf de i det første Vers Omtalte lide. Det 5te af de her anførte Vers forstaaes ikke, da man ikke af Oversættelsen kan see, at Textens Ord *«inde caput morbi»* referere sig til det Følgende. Den første Deel af dette Sted er af V. gjengivet saaledes:

Her mange Syge sig til Døde vaage,
Men deres Sygdom kom af ufordøiet Spise,
Som ligger haard og tung i hidsig Mave.
Naar fik man Søvn i nogen Lejevaaning?
I Staden koster Søvnene mange Penge.

Det Følgende er ogsaa hos ham uklart.

241 *«sover indvendig»*, urigtig Gjengivelse af *dormiet intus* (i: *intra lecticam*), der tilmed stærkt forvansker Stedets Karakter; netop den physiske Søvn, ikke Tankeløsheden og Aandsfraværelsen er paa sin Plads her. IV, 69 *quid apertius?* *«hvad kunde vel Simplere være?»* Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: kan der tænkes nogen mere aabenbar plump og løgnagtig Smiger? 135 *tua castra* er ikke: *«Din Hofleir»*, men: *«naar Du drager i Felten»*. K.'s Oversættelse borttager Pointet, sml. Ussing Fortolkn. t. Madv.s carm. sel. S. 165. V, 12—17; her vil en Sammenligning mellem V. og K. paa en ret iøinefaldende Maade vise de Mangler, der karakterisere den Sidstes Arbejde som et Hele betragtet. K.:

Først indprænt Dig, at naar opfordret Du lægger Dig ned, Du
Tager den fuldeste Løn for en Tjenest', som før Du har ydet!
Mad er jo Frugten af Venskab med store; Patronen med den jo
Afgjör, — om og det er sjældent, han afgjör. Hvis altsaa, naar
tvende

Maaneder svandt, en Klient indbydes, som før han forsømte,
Siger han, forat det tredie Hynde paa Sofaen ikke
Ledigt skal staae: *«lad sammen os være!»* Dit høieste Önske!

V.: Husk vel, at den Indbydelse til Bords
For lang Opvartning er den fulde Løn,
At mægtigt Venskabs hele Frugt er — Mad.
Din mægtige Patron det skriver op;
Og skjönt det sjældent skeer, han skriver det dog op.
Faaer han hvert Fjerdingsaar det Indfald at
Indbyde en forglemt Klient
Paa det hans Sophas tredie Hynde ei
Skal være tomt; han siger da:
«Vær Du min Gjæst idag!» See dine Önskers Maall!

VI, 14. «Rigere Spor eller noget maaskee af den ældgamle Kydskhed», en besynderlig ubehjælpelig Gjengivelse af *Multa pudicitias veteris vestigia forsam aut aliqua exstiterint*. 28: *certe sanus eras*, «Du vistnok fornuftig har været». Læser man Stedet i Sammenhæng, vil man undre sig høilig over disse Ord, der komme som faldende ned fra Skyerne og hverken hænge sammen med det Foregaaende eller Efterfølgende. Oversættelsen viser nemlig ikke, at Meningen er: Du var jo dog fornuftig hidindtil; vi havde Grund til at vente os Andet af Dig. 178: *quæ tanti gravitas, quæ forma, ut se tibi semper imputet?* «hvad for en Skjönhed har saadan Værdi, at Dig tilskrive den skulde sig stedse». Er det ikke Skoledrengens plumpe Forsøg paa at sno sig fra et vanskeligt Ord ved at give det en tilsyneladende ordret Oversættelse, hvis Meningsløshed han indseer saagodt som Nogen? 323 er *virtus* ligeledes høist skolemæssigt oversat ved «Tapperhed», som Enhver kan overbevise sig om, der gider efterseet det i høieste Grad obsköne Sted. VII, 3: hvad er det for en Distinction, der antydes ved Ordene «nogle berømte og alle bekjendte Digtere»? 50: hvor ubehjælpeligt Ordene *nam si discedas*, ere gjengivne og den rette Mening af dem fordunklet i K.'s Oversættelse: «Vandrer Du bort», indsees ved en Sammenligning med V.: «Vil Du Dig rive løs». De smukke og kraftige Linier, vv. 52 flgg. lyde hos V. saaledes:

Den store Digter derimod, hvis Aare ikke er
 Almindelig, som intet Vadmel væver,
 Ei digter Gadeviser, trykt i dette Aar,
 Hvem jeg ei vise, men vel tænke kan, —
 Ham skaber kun et sorgløst Sind, som heelt er frit
 For hver en bitter Braad, som elsker Skov og Sund,
 Og efter Aoniders Kilde føler Tørst.
 At kvæde i pierisk Grotte, og at røre
 Ved Thyrsusstaven, ædru Fattigdom
 Ei mægter, som paa Penge Mangel har,
 Til hvilke Kroppen trænger Dag og Nat.
 Horatius var mæt, da han sit Evøe raabte.
 Hvor finder Snillet Sted, naar ei vort Bryst,
 Som tvende Sorger ikke huse kan,
 Af Sangen ene spændes, og henrives
 Af Herrerne i Cirrha og i Nysa?

Hos K.:

Den, der som Digter er stor og som ei har almindelig Aare,

Ikke som oftest behandler et dagligdags Stof eller præger Ganske sædvanlige Digte med Hvermands Stempel, en saadan Digter, som ei jeg kan skildre, men kun kan i Sjælen mig tænke, Skabes af Aanden, der fri er for Ængstelse, kaster tilside Alt, som er bittert, og higer til Skovene, skikket¹⁾ til der at Drikke af Aonidernes Væld. Thi syng i Musers Grotte og Thyrsus gribe kan Armod ikke, som rig paa Sorger er fattig paa Penge, til hvilke jo Legemet trænger Dage som Nætter, men raaber Horatius: Evöl er møt han. Hvor har Aanden vel Plads, undtagen saadit eders Sjæle Uden at tilstede tvende Bekymringer Rum kun i Digtning Færdes og spores af Guder, som herske paa Nysa og Cirrha?

Er nu maaskee den Første gaaet vel vidt i at modernisere Digterens Ord, kan han dog ikke med Föie beskyldes for at have forvansket hans Tanke, og i ethvert Tilfælde svarer hans Gjengivelse meget bedre til Originalens Aand og Tone end K.'s matte og kraftløse Oversættelse, i hvilken blandt Andet de berönte Ord: *satur est quum dicit Horatius «euhoe»* ikke komme til deres fulde Ret, og som han selv har forringet endnu mere ved at følge Læsemaader, som svække Stedets Saft og Kraft (58 *aptus bibendis fontibus Aonidum* for *avidus*, 60 *mæsta paupertas* for *sana p.*). 147 Der er Tale om hvor lidt det nytter en Sagfører i Rom, at han er dygtig og veltalende, naar han tillige er fattig; dernæst tilføies: *quis bene dicentem Basilum ferat?* Har her ikke V. baade fortolket i philologisk Henseende nøiagtigere og truffet Pointet bedre ved sin Oversættelse: «hvo taa-ler, at han taler vel?» (med Noten: «Saa stor er Fordommens Magt: man kan ikke engang lide, at den fattige Basil taler vel, da man engang har sat sig i Hovedet, at han ikke kan tale vel, fordi han er fattig») end K.: «Hvem vil en Basilus høre, om godt han end taler?» 155: «hvad der i Sagen er Farve og Synspunkt», lyder höist bizart for den, som ikke veed, at der i Texten staaer: *quis color et quod sit causæ genus*. V. «Stilens Farve, Sagens Charakter». VIII, 38 *ne tu sic Creticus aut Camerinus*: ved ikke at ville følge den, som Ussing meget rigtig siger, nödvendige Rettelse *sic* for *sis* har K. faaet noget aldeles meningsløst ud. 200—210 er bleven ganske forkvaklet ved, at K. ikke har villet følge den almindelige paa II, 117 flgg.

¹⁾ K. følger Haandskrifternes Læsemaade *aptus*, V. Scholliernes ogsaa af Jahn bibeholdte *avidus*.

(hvor forøvrigt K. atter fordærver Sammenhængen ved at tage 124—125 om en Anden end den lige foran nævnte Gracchus) støttede Forklaring, at her beskrives Insignierne paa Gracchus's Værdighed som salisk Præst. Ordene *credamus tunicæ* osv. vise dog tydeligt nok, at her ikke nævnes noget, som hører til Gladiatorrustningen, men noget som trods den ikke lader os i Tvivl om, hvem vi have for os. Først naar dette er indseet, kunne Ordene i 209—210 komme til fuld Forstaaelse (sml. Us-sing). 220 *in scena nunquam cantavit Orestes*: «han ej spilled Orestes»!! denne grove Skjødeshed virker naturligviis høist forstyrrende paa Meningen. 250 *excipit (Cimbros et summa pericula rerum)* «optager», atter skolemæssigt (ligesom IX, 124 *Utili consilium modo, sed commune, dedisti* «fælles»). X, 19 «Sølv af den reneste Aare»; herved maa den opmærksomme Læser studse, da Sammenhængen absolut kræver en Betegnelse af lidet værdifulde Sager; *argentum purum* er, som bekjendt, modsat *calatum*. 27 flgg. Der er Tale om Menneskenes uforstandige Ønsker, hvis Opfyldelse bringer dem Farer og Ulykke; derefter fortsættes:

*jamne igitur laudas, quod de sapientibus alter
ridebat, quotiens de limine moverat unum
protuleratque pedem, flebat contrarius auctor?
sed facilis cuivis rigidi censura cachinni;
mirandum est, unde ille oculis suffecerit humor.*

K. Mon dette du roser: den ene

Vismand lo, naar fra Dören han udstrakt havde sin ene
Fod, mens den anden saa tvertimod græd. Over skraldende
Latter

Hver kan dog holde Censur, hint undrer os mere, fra hvilken Kilde den anden har faaet tilstrækkelig Vædske for Øjet. Ogsaa her er Oversættelsen uklar og forvirret, tildeels fordi Texten maaskee er misforstaaet. Spørgsmaalet «mon dette Du roser» kommer høist overraskende og synes ikke at have noget at gjøre i denne Sammenhæng: hvorledes kommer Digteren saa pludseligt til at spørge, om Demokrit gjorde Ret i altid at lee, Heraklit i altid at græde? Saaledes maa Ordene opfattes efter deres nærmest liggende naturlige Mening. Men efterseer man den latinske Text, kommer man til at formode, at de skulle have en anden Mening, som man rigtignok ikke falder paa af sig selv, fordi der mangler de fornødne Overgangspartikler. *Ne* antyder her eller nærmer sig ialfald til at antyde et Spørgsmaal, hvorpaa der ventes bekræftende Svar: «mon Du nu (efter hvad

jeg her har fremsat) ikke indseer, at D. gjorde Ret i at lee, B. i at græde over Verdens Daarlighed? Saaledes har maaskee ogsaa K. opfattet Stedet, men isaafald har han udtrykt sig høist uheldigt. Det Følgende er derimod aabenbart misforstaaet. Spøgende benytter Digteren Leiligheden til som i en Parenthes at indflette den Bemærkning, at uanseet enten der var meest Grund til at lee eller græde, var det første det nemmeste, thi «let er det at yttre sin Dadel gennem Latter» (*Cachinni* er nemlig ikke objectiv Genitiv); «det kan Enhver overkomme, men man maa undre paa, hvorledes den Andens Taarekilder har kunnet holde ud». V. 122 «*O fortunatam natam me consule Romam*»: hvor fortræffeligt har ikke V. i selve Oversættelsens Text gjengivet Juvenals Persiflering af Ciceros poetiske Virksomhed:

•Lyksaligen gjenfødte Rom
udi mit Borgermesterdom!•

K. har maattet indskrænke sig til en Bemærkning herom i Noten.

V. 146: «*quandoquidem data sunt ipsis quoque fata sepulchris*»; K. «eftersom ogsaa en Skæbne til Gravene given er bleven». Hvor mat og tvungent, ubehagelig ordret i Sammenligning med V.'s fyndige: «thi Bautasteen har og sin Banemand!» XI, 4—8:

•Samtlige Gilder og Bade og Pladser og hele Theatret
•Tale om Rutilus. Medens hans kraftige Ynglingelemmer
•Passe for Hjelmen, og medens han gløder af Blod, skal han
nemlig

•Uden at tvinges af nogen Tribun, som ej heller det hindrer,
•Tænke paa Mesterens Love og bydende Regler at skrive.»
Hvem seer af denne Oversættelse, at Meningen er: Folk holde for (og den Mening hører man udtalt paa de allerede i V. 4 nævnte Steder), at R. kommer til, medens han endnu er i sin kraftige Alder, at sikkre sig at blive antagen af en *lanista*? 157 er *alas*, Armhuller, uden videre oversat ved «Vinger». XII 25—26:

— *miserere iterum, quamquam sint cetera sortis
ejusdem pars dira quidem, sed cognita multis
et quam votiva testantur fana tabella
plurima.*

*— beklag nu igjen, skjøndt det øvrige hører til samme
•Skæbne som følelig Del men for mange bekendt og bevidnet
•Rundt om i talrige Templer ved Billedet, lovet i Faren!•

En høist ubehjælpelig Oversættelse, og tillige er *cognita* i Grunden forkert oversat: det er: «prøvet» af Mange. V. 48:

«Findes i Verden etsteds nu nogen, som Mod har at vælge

«Fremfor sit Hoved sit Sölv og for alt Bohave sin Frelse?»

Denne meningsløse selvmodsigende Oversættelse er maaskee dog kun fremkommet ved mangelfuld Korrektur; ialfald lod Verset sig saare let rette saaledes:

Fremfor sit Sölv sit Hoved, for alt Bohave sin Frelse.

V. 98—99. *sentire calorem*

si coepit locuples Gallitta et Pacius orbi;

naar *calor* (Feberhede) oversættes «Varmen», forstaaes Stedet ikke af den, som ikke kjender den latinske Text.

XIII, 130—131. *majore domus gemitu, majore tumultu*

planguntur nummi quam funera.

«i Huset med større

«Suk og Alarm man for Pengene slaar end for Liget.»

Forstaaer den Læser, som ikke kjender Texten, dette «slaaer»?

Uklarheden, Forvirringen og Ubehjælpeligheden i Oversættelsen skriver sig paa ikke faa Steder fra en ligefrem urigtig Interpretation, hvilket man vække saa meget større Forundring, som Oversætteren tidligere (i dette Tidsskrifts 5te Aargang S. 270—286) har givet Prøver paa et grundigt og indtrængende Studium af Juvenals Sprogbrug.

I, 150—154: *dicas hic forsitan: unde*

*ingenium par materiae? unde illa priorum,
scribendi, quodcumque animo flagrante liberet
simplicitas, cujus non audeo dicere nomen?
quid refert dictis ignoscat Mucius an non?*

Her tager K. Sætningen *cujus non audeo dicere nomen* som relativ Sætning til *simplicitas*; det er dog forunderligt at nævne en Ting i samme Aandedræt som man siger, at man ikke tør nævne den; havde der endda staaet *vix* for *non!* og selv da vilde den i disse Ord indeholdte Tanke kun passe, hvis den udtaltes i Digterens eget Navn; i dens Mund, som han lader opstille Indvendingen imod sig, er den ganske upassende. Hine Ord danne, som Jahns Interpunktion antyder, en Spørgesætning, hørende med til det Citat, der her rimeligviis er opbevaret af Lucilius. II, 97: *et per Junonem domini jurante ministro:* «medens hans Tjener saa sværger ved Herren som Juno»: hvad er «Herren som Juno»? og hvad har Ordet «saa» at gjøre her?

skal det være en Gjengivelse af *et*? dette Ord viser, at der her er en Lakune, hvilket Hr. K., der ikke vil *«lemlest»* Digteren, ikke burde have lagt Skjul paa. II, 169: Armenieren Zabates anføres som Exempel paa unge Udlændinge, hvis Sæder fordærves ved et længere Ophold i Rom:

(167) *nam si mora longior urbem
indulsit, pueris non unquam deerit amator,
mittentur braccæ, cultelli, frenæ, flagellum:
sic prætextatos referunt Artaxata mores.*

K: *«Buxer dem sendes til Gave og Knive og Pidske og Tømmer»:*

underlige Gaver fra en Elsker! de, der have villet forføre ham, have vel snarere sendt ham nogle af de Kostbarheder, der maatte stikke den undrende Barbar i Öinene ved hans første Besøg i den luxuriouse Hovedstad, og ikke de simple Sager, som han kunde faae nok af hjemme. Sees der hen til hele Sammenhængen (sml. V. 167: *hic fiunt homines*, her bliver man først til et rigtigt Menneske, og V. 170), bliver det klart, at den, saavidt jeg veed, almindelige Forklaring er rigtig: *omittentur patria vestimenta et arma, et mores Romanos in patriam referunt*. III, 30 flgg. opregnes forskellige uærlige eller smudsige Leveveje, deriblandt (V. 33) *et præbere caput domina venale sub hasta*, K: *«samt bortsælge som Slave sig under den bydende Landse»*, og i Noten bemærker han: *«den sidste Udvej, naar alt andet slog fejl var altsaa at sælge sig selv som Slave»*. Det er dog tydeligt nok, at her er Tale om Mennesker, som komme godt ud af det, ja endog blive rige (sml. 34—37), men ved smudsige Midler. V. har rigtigt *«og sælge Mennesker ved Trommeslag»*. 124—125 *«Naar en Græker har vidst at indsmigre sig hos den fornemme. Romer, saa»* (klager Umbricius)

*limine summoveor, perierunt tempora longi
servitii; nusquam minor est jactura clientis.*

K: *«Jages fra Døren jeg bort; en langsommelig Trældom er ophørt;
«Ingensteds føler tilvisse Klienten et Tab, der er mindre.»*

Der er i hele Umbricius's Philippica mod de græske Snyltegjæster Intet, som tyder paa, at han i Grunden skulde føle sig dem takskyldig, fordi de befri ham fra Klientens ydmygende Rolle. *Perierunt* betyder ikke simpelthen: *«er ophørt»*, og VI, 91

*famam contempserat olim,
cujus apud molles minima est jactura cathedras,*
som K. har oversat rigtigt, viser tilstrækkeligt, hvorledes de sidste Ord ere at forstaae.

- V. «Flux jages jeg paa Dør, og spilt er alt
•Mit lange Hoveri. Ei mindre nogensteds
•Man agter Tabet af en tro Client.»

194. «En Stad vi bebo, som paa svage
Piller sig størstedels stötter, thi saaledes hindrer i Reglen
Opsynsslaven Beboernes Fald.»

Den opmærksomme Læser kræver: «Husenes Fald»; Texten har *labentibus*, der er Neutrum og ikke Masculinum. 228:

vive bidentis amans et culti villicus horti.

Her kan *bidens* ei være «Faar», deels ifølge hele Sammenhængen, deels fordi dette Ord i denne Betydning er en terminus technicus fra det rituelle Sprog og yderst sjældent bruges udenfor dette lig *ovis* (sml. Exx. i Freunds Lex.). IV, 111—112:

*et qui vulturibus servabat viscera Dacis
Fuscus, marmorea meditatus proelia villa.*

«(som) kun i Tanken leverede Slag paa sit Landsted af Marmor»; hvorledes kunde det saa gaae ham saaledes som det antydes i det foregaaende Vers. V. «Han i sin Marmor-Villa havde Krigen lært», i sit Studerekammer nemlig, ikke i Felten. V, 52 flgg.

tibi pocula cursor

*Gætulus dabit aut nigri manus ossea Mauri
et cui per mediam nolis occurrere noctem,
clivosæ veheris dum per monumenta Latinæ.*

«Dig rækker Dit Glas en gætulisk

«Löber, en kulsort Maurer med knortede Hænder hvad
eller

«En, som Du nødig vil møde ved Midnatstimen» osv.

De udhævede Ord vise, at den latinske Text er misforstaaet; i den er der kun Tale om to Personer, ikke om tre. 162 *nidore culinæ* er ikke «Kökkenets Glands». 170. Der er Tale om Snyltegjæsten, der lader sig hyde Alt:

*ille sapit, qui te sic utitur. Omnia ferre
si potes, et debes; pulsandum vertice raso
præbebis quandoque caput, nec dura timebis
flagra pati his epulis et tali dignus amico.*

Istedetfor denne Interpunktion, som Jahn har og som vistnok er den almindelige (ialfald oversætter ogsaa V. efter den),

følger K. en anden: intet Komma efter *potes*, men efter *debes*, saa at Eftersætningen begynder med *pulsandum*. Derved fremkommer da ogsaa en uklar og usammenhængende Oversættelse: deels kan det ikke udendvidere siges, at En «bør taale saadan Behandling», deels mistes paa denne Maade Begrundelsen af, at «*ille sapit, qui te sic utitur*».

VI, 82—84:

*nupta senatori comitata est Eppia ludium
ad Pharon et Nilum famosaque moenia Lagi,
prodigia et mores urbis damnante Canopo.*

•Hippia, gift med Senatoren, fulgte saaledes en Fægter
•Lige til Faros og Nilen og Lagos berygtede Mure,
Byen, hvis Skjændsler og Sæder endogsaa Kanopus for-
dømmer.

Urbis maa være *Romæ*; den absolute Ablativ maa indeholde en nærmere Bestemmelse af Verbet i Sætningen, her altsaa *comitata est*: Hippias (eller, som Jahn skriver efter cod. Pithoean., Eppias) Opførsel er altsaa saa skandaløs, at selv de just ikke for strenge Sæder bekjendte Ægyptere forarges derover og tage Anledning deraf til at fælde en streng Dom over Sædelighedstilstanden i Rom. K. har i sin Fortolkning maaskee ladet sig bestemme af, at der ikke staaer *damnantia* hørende til *moenia Lagi*: men der staaer jo dog i det foregaaende Vers «*et Nilum*» og Canopus ligger jo ved den Alexandria nærmeste Nilmunding. VII, 213—214. Skildringen af den ringe Agtelse, Disciplene nu i Sammenligning med tidligere Tider vise deres Lærere, sluttet af Digteren med følgende Linier:

*sed Rufum atque alios cædit sua quemque juvenus,
Rufum, quem totiens Ciceronem Allobroga dixit.*

Det undrer mig, at K. ikke har fulgt denne af Jahn efter cod. Pithoean. og et ringere Haandskrift optagne Læsemaade, istedetfor de øvrige *qui*: en Spot eller Dadel over Rufus — og saadan bliver Meningen, hvis vi læse *qui* — er dog aabenbart her paa aldeles urette Sted; vilde det ikke ligget nær at møde Digteren med den Indvending, at de Unge gjorde vel i at vise deres Indignation mod en Lærer, der vovede at slaae sig til Ridder paa Roms største Taler? Men Ros over ham og det en stærk Ros gjør udmærket Virkning, da den stiller de Unges Frækhed i et rigtig klart Lys, tilmed naar det antydes, at de selv ikke blot ikke kunne nægte ham den, men endog (til andre

Tider, med Ungdommens sædvanlige Vægelsind) anerkjende dens Berettigelse i høie Toner. Til *dixit* underforstaaes altsaa som Subject *juventus* (eller maaskee nøiagtigere *sua juventus*), og Rufus betegnes som den «allobrogiske Cicero» med Hentydning til hans galliske Herkomst. VIII, 239 om Cicero:

*galeatum ponit ubique
præsidium attonitis.*

«opstiller mod eder, som studse, paa alle
Sider den væbnede Vagt.»

De allerfleste af de i Jahns Ordfortegnelse under *attonitus* anførte Steder vise tydeligt nok, at dette Ord betyder «bange, forfærdet» og her udsiges om Roms Befolkning; dertil fører ogsaa selve Ordet *præsidium* og den hele grammatikalske Forbindelse. X, 344—345

*quicquid melius leviusque putaris,
præbenda est gladio pulchra hæc et candida cervix.*

«Hvad du end ellers kan holde for bedre og lettere, maa dog
«Denne saa skjønne og snehvide Hals fremrækkes for Sværdet.»

Her er Tale om Silius, hvem Messalina tvang til at indgaae et formeligt Ægteskab med sig; i det Foregaaende er vist, at det var lige galt, enten han gav efter eller han vægrede sig, da i første Tilfælde Claudius's, i det sidste Messalinas Hævn var ham vis; der var kun to Kaar at vælge imellem, at dø strax paa dennes eller om faa Dage paa hiins Befaling. *Quicquid* staaer altsaa for *utrum* (ligesom *quis* for *uter* 338 og VIII, 196), hvorpaa ogsaa Comparativen tyder. XI, 54—55:

*morantur
pauci ridiculum et fugientem ex urbe pudorem.*

«kun faa sig

Bryde om Skammen, naar bort de fra Staden sig latterlig skynde.»

Dette «latterlig» maa, naar man tænker sig lidt om, vække Forundring; de insolvente Debitorer, der, naar de ikke kunne forblive i Rom længer, tage ned til Bajæ, more sig og leve godt der og give Kreditorerne en god Dag, ere aabenbart ikke fremstillede af Digteren som dem, der blive til Latter. Det er heller ikke godt at see, paa hvilken Fortolkning denne Oversættelse grunder sig. 77:

*hæc olim nostri jam luxuriosa senatus
coena fuit.*

«Dette var fordem de nu overdaadige Raadsherrers Spiser.»

Grundig misforstaaet! havde Verset endda tilladt at læse

luxuriosi, kunde man ialfald fatte, hvorledes en Philolog kunde være kommet til at oversætte saaledes. Meningen er naturligviis: dette var i gamle Dage allerede et yppigt Maaltid for vort Senat; Curius og hans Lige levede nemlig, som det fortælles i næste V., endnu tarveligere. XII, 4: *par vellus dabitur pugnanti Gorgone Maura*: «hun, som kæmper mod Maurenes Gorgo». Gives der noget Sagn om, at Minerva har kæmpet med Medusa? XIV, 15: *mores modicis erroribus æquos*, «Sæder, som ikkun lide af Smaafeil.» 131 nævnes blandt endeel andre Madvarer *æstivi parte lacerti*, der oversættes «en Stump af et Firben.» Blandt de i Freunds Lex. anførte Steder viser Cic. Att II, 6, 1 (*ad captandos lacertos tempestates non sunt idoneæ*) tydeligt, at Romerne ogsaa kaldte en Art Fisk med dette Navn.

305: *Dispositis prædives amis vigilare cohortem
servorum noctu Licinus jubet.*

At *amis* (*hamis*) ei kan komme af *hamus* (hvilket K. oversætter ved «Fodangel»; det betyder *hamus* nok iøvrigt ikke), men maa være Ablativ af *ama*, en Brandspand, viser deels Meningen: naar Fodangler ere stillede ud, behöves ingen Vagter; deels Modsætningen til det Følgende: *dolia nudi non ardent Cynici*.

De forklarende og oplysende Bemærkninger, der ikke vilde kunne undværes selv ved den mest udmærkede Oversættelse af Juvenal og som Hr. K. derfor har gjort Ret i at ledsage sit Arbejde med, er der ogsaa Adskilligt at indvende imod. De ere langt fra saa nøiagtige, som man havde Ret til at fordr af den, der kun synes at have været i Besiddelse af den ene af de for en Oversætter nødvendige Forudsætninger, den philologiske Kyndighed. Endeel af Unøiagtighederne bero dog ganske eller tildeels paa mangelfuld Korrektur. Saaledes staaer S. 4 ned. Karus istedetfor den I, 33—36 omtalte unavngivne frygtelige Anklager; S. 21 «Indtil Aar 5 e. Chr. havde der i Cirkus ikke været nogen Adskillelse efter Stænder, men Klaudius gav Senatorerne første Plads» maa nødvendigviis vække den Forestilling, at Klaudius var Kaiser Aar 5; S. 29 Kydros for Kydnos (Floden ved Tarsus); S. 108 gjøres Kosmos til Slavehandler istedetfor Salvehandler; S. 114 Breatus for Boeotus; S. 134 nævnes Anaxagoras som Alexander den Stores Lærer; S. 139 kaldes den Virginia, som foranledigede Decemvirernes Fald «Klodius's Datter.» Men der findes ikke faa andre Feil og

Skjødelsløsheder; for hvilke denne Undskyldning ikke kan gjælde. III, 120 (i Skildringen af, hvorledes Grækerne vare i Mode i Rom):

non est Romano cuiquam locus hic, ubi regnat

Protopogenes aliquis aut Diphilus aut Hermarchus.

Hertil Noten: «P. D. og H. ere os saa godt som ubekjendte.» Disse Navne betyde slet ikke andet end «en eller anden Græker», «en Person med et græsk Navn», og Juvenal har ved dem ligesaa lidt tænkt paa bestemte Individuer som ved Titius og Sejus IV, 13. I N. til IV, 32 gjøres *princeps equitum* til Eet med *praefectus praetorio*! S. 48 (til IV, 149) «det var Brevdragerens Stav, som enten var forsynet med Laurbær eller Fjeder»: skulde hedde: «Brevdragerens Stav var altid forsynet med Fjeder, hvortil der, naar han bragte et Sejersbudskab, føiedes Laurbærgrene» (sml. Ussing). I N. til V, 46 (i Texten omtales de saakaldte *calices Vatiniani*) betvivler Hr. K. Rigtigheden af Schol.s Fortælling, at denne Vatinus «*grandem nasum habuit*». Martial XIV, 96 synes dog at bekræfte den. S. 62 gjøres *pons Aemilius* i Rom til Eet med *pons Mulvius*! VIII, 185 nævnes en Damasippus, der efterat have sat sin Formue overstyr har taget Tjeneste som Skuespiller. Jeg for min Part forstaaer ikke Meningen af Hr. K.s N. «Damasippus er vel et Navn hentet fra den horatianske Forøder, som efter at have sat hele sin Formue overstyr agerede Stoiker». S. 112 og S. 167 gjentages den af Madvig (opusc. I S. 32 not.) skarpt dadlede Vildfarelse, ifølge hvilken den, som det synes, alene af Juvenal bekjendte Mimedigter Catullus udstyres med de glimrende Navne Q. Lutatius Catullus. VIII, 238 kaldes Cicero *ignobilis et modo Romæ municipalis eques*. K: «Municipierne havde deres Ridderstand og af denne var Cicero»! en høist mærkelig antiquarisk-historisk Oplysning! XI, 34 *Curtius et Matho buccæ*. Not. «Kurtius Montanus: se Sat IV, 107». K. gjør altsaa Curtius til Eet med den der nævnte Senator Montanus, hvem han følgerlig maa holde for den hos Tacitus oftere nævnte Curtius Montanus; ikke destomindre siger han i Noten paa det sidst anførte Sted: «Montanus kjende vi ikke videre». XIII, 197 omtales en Cædicus, der af Schol. kaldes «*aulicus Neronis*»; dette er i K.s Note blevet til «Fløjtespiller».

Noterne ere fremdeles hist og her lidt ordknappe og ikke ganske tilstrækkelige for de Læsere, som Oversættelsen nærmest maa antages at være bestemt for. Man maa navnlig forudsætte, at de, der ville gjøre sig bekjendt med en Digter som

Juvenal i Oversættelse, ikke ere aldeles ubekjendte med græsk og latinsk Litteratur i Grundsprogene, men at de i deres yngre Aar gennem en humanistisk Undervisning have erhvervet sig et saadant autoptisk Indblik i og en saadan Interesse for den antike Verden, at de kjende den hele Baggrund, hvorpaa Digterens Skildringer bevæge sig, og ikke føle sig ganske fremmede i den Verden, han fører os ind i, medens de nok kunne trænge til en heel Deel specielle historiske, antikvariske og mythologiske Oplysninger, som Philologer ex professo maa skaffe dem. Gjennemgaaer man med saadanne Læseres Tarv for Øie Hr. K.s Noter, vil man finde, at han ikke saa ganske sjældent lader dem i Stikken. S. 17 (til II, 67 *Cretice*): «Kretikus: en Mand, som hører til Metellernes ædle Slægt. Q. Cælius (sic) Metellus fik nemlig Tilnavnet Kretikus». Skal man have nogen Nytte og Fornøielse af den sidste Deel af denne Bemærkning, maa der tilføies en bestemt Angivelse af, hvilken Metellus der fik dette Tilnavn, ved hvad Tid han levede osv. III, 11 «den vaade kapeniske Port» trænger til Forklaring; thi Hr. K. mener dog vel ikke, at Porten kaldes saa, blot fordi der gik en Vandledning over den. Til VI, 146 savnes en Oplysning om, hvad den Frigivne havde at gjøre ved Forkyndelse af Ægteskabs-skilsmisse. 215:

ille excludatur amicus

jam senior, cujus barbam tua janua vidit:

«hvis Skæg din Dør først skued» maatte nærmere forklares. Forøvrigt tyder dette «først», hvortil der intet Spor findes i Teksten, paa, at Stedet er misforstaaet. Meningen er: «som er kommet i Dit Huus lige fra sin tidligste Ungdom, før han endnu havde begyndt at rage sit Skæg». XI, 50: *cedere foro* er: spille Bankerot (Sen. de benef. IV, 39); siden det ikke er lykkedes Hr. K. at faae Ordspillet gjengivet i selve Oversættelsen, burde han dog have tilføiet en forklarende Bemærkning derom; ellers bliver Stedet ikke forstaaet. XIV, 55 «Testamentet at ændre»; Betydningen heraf paa dette Sted (gjøre Sønnen arveløs) var det dog vist ikke overflødigt at forklare nærmere.

Endnu kun et Par Smaabemærkninger.¹⁾ Hvorledes forsvares en Retskrivning som «beggeslags» (Sat II, 50), Former som «erindr» (III, 314) «vandr» (VI, 170) «tre Gang» (XI, 84),

¹⁾ I det Følgende citeres efter Oversættelsens Versafdeling.

Ord som «Bundsfællekrigen» (V, 31) Egen «skalle» dens spirende Horn (XII, 9)?

Hr. K. har præsteret mindst 4 Hexametre paa 7 Fodder (III, 130, 145. XI, 146. XIV, 214) og eet paa 5 Fodder (VI, 610). Paavisningen af slige Friheder vil man vel neppe tillade ham at tage sig saa let, som Goethe engang skal have gjort.

Det er høist uanstændigt for Philologer at møde med en Navneform som «Ojdipos» (S. 95); thi Hr. K. har vist neppe med velberaad Hu foretrukket Formen *Οιδίπος*, for hvilken der anføres et Par Exempler hos Pape, for *Οιδίπους*, men der er en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at det er gaaet ham som i Noterne til hans Oversættelse af Horats's Breve S. 152, hvor Pratinas siges at være født i «Flios». ¹⁾

Hvorfor kalder Hr. K. Barea Soranus for Bareas (S. 29 og 95)? Udgaverne af Tacitus have Barea. Volusius Bithynicus, til hvem Sat. XV er skreven, kalder han «Bithyner-Volusius». Bithynicus er vel et simpelt Egennavn ligesom (T. Pomponius) Atticus, (Silius) Italicus, Ponticus (Sat. VIII).

J. P. Bang.

Caesi Julii Cæsaris de bello Gallico commentariorum libri VII. Til Skolebrug udgivne af J. Elster Bødtker, Rektor. Anden Udgave. Kristiania 1868.

Angaaende Planen for denne Skoleudgave af Cæsars Gallerkrig henviser Udgifveren til Fortalen i første Udgave 1857; Anm. beklager meget ikke at have været istand til at opdrive noget Exemplar af denne tidligere Udgave; dog fremgaar den af Udg. fulgte Plan med nogenlunde tilstrækkelig Tydelighed dels af selve anden Udgave, dels af enkelte i Fortalen til denne givne Antydninger.

Bogen begynder med en Indledning, hvis første Afsnit indeholder en historisk Oversigt over de galliske (keltiske) Folkstammers tidligere Vandringer og Berøringer med Romerne indtil Cæsars Prokonsulat. Det forekommer Anm. at der her af historisk Detail er medtaget Et og Andet, som mindre eigner sig

¹⁾ Hr. K. staaer forresten ikke ene med dette Jaskeri i Tilbageførelsen af græske Navne fra den traditionelle latinske til den oprindelige Form. I en af vore Udgaver til Skolebrug citeres «Diodoros Sikulos».

for de Disciples Standpunkt, for hvilke denne Udgave er bestemt; thi i de norske Skoler, ligesom i de danske, synes Læsningen af Cæsar udelukkende at være henvist til de laveste Klasser. Imidlertid, man vil vel engang komme bort fra den Anskuelse, at Cæsar paa Grund af sit lette og jevne Sprog ligger under de høiere Klassers Standpunkt, og erkjende, at baade Udtrykkets klassiske Simpelt og Indholdets rige historiske Fylde giver denne Forfatter en fuldberegtiget Plads i 7de Klasse ved Siden af Livius og Sallust. For denne Klasses Disciple, der allerede have gjort et fyldigere Bekjendtskab med Oldtidens Historie, vil dette Afsnit af Indledningen være saare belærende.

Derefter følger en kronologisk Oversigt over Cæsars Liv. Anm. har i dette Afsnit, der forøvrigt indeholder en for Disciplene belærende og let overskuelig Fremstilling af de historiske Hovedbegivenheder, savnet en kort og populair Udvikling af den romerske Stats indre politiske Tilstand paa Cæsars Tid og en Fremstilling af denne Feltherres og Statsmands eminente Betydning. Selv yngre Disciple kunne have godt af at belæres om det Berettigede i Cæsars Kamp mod det i Bund og Grund demoraliserede Senatsparti, der under Skin af at forsvare Republikken kæmpede for et lille Partis tyranniske Herredømme.¹⁾

Om Indledningens tredie og sidste Afsnit, overskrevet «Cæsars Kommentarer», har Anm. Intet at bemærke.

Bogens væsentligste Del er naturligvis de Texten ledsagende Anmærkninger. Medens vel saa godt som alle Skolemænd ere enige om det Hensigtsmæssige i at Disciplene i de høiere Klasser ved Læsningen af Forfatterne benytte Udgaver med Anmærkninger, der baade hvad Form og Indhold angaar ere lempede efter Skolens Fordringer og Disciplenes Standpunkt, turde der vel være nogen berettiget Tvivl tilstede om hvorvidt det samme gjælder med Hensyn til de ganske unge Disciple, der, efter at de i det første Aars Kursus have gennemgaaet en latinsk Læsebog og indøvet Formlæren samt gjort et sporadisk Bekjendtskab med de mest fremtrædende Sætningsforbindelser og syntaktiske Regler, nu for første Gang skride til Læsningen af en Forfatter som Cæsar eller Cornelius Nepos. Anm. har ikke havt tilstræk-

¹⁾ Hvorfor Cæsars berømte Tale i Senatet ved Forhandlingen angaaende de fangne Catilinariere betegnes som en «kunstig» Tale, er ikke Anm. ret klart. Udtrykket kan i al Fald let give Anledning til Misforstaaelse.

kelig Leilighed til gjennem praktiske Erfaringer at danne sig en aldeles bestemt Anskuelse om dette Punkt, men helder dog til den Mening, at de smaa Disciple i Reglen ere bedst tjente med at faa den blotte Text i Hænderne og modtage den til Forberedelsen nødvendige Hjælp gjennem Lærerens mundlige Oversættelse og Forklaring. Disciple af den Alder, som Talen her er om, ville ofte have vanskeligt ved at benytte Noterne med en saadan Sikkerhed, at de i dem finde en virkelig Hjælp til Forberedelsen; ikke saa ganske sjeldent vil det for Discipelen stille sig som om der i Anmærkningerne var foresat ham en særlig Lektie til Udenadslæren, hvilket jo i Grunden ogsaa virkelig bliver Tilfældet, naar den af Udgiveren i Forordet antydede Methode følges.¹⁾ Imidlertid, dette er et principielt Punkt, angaaende hvilket Meningerne ere og ville vedblive at være delte; her bliver nærmest Spørgsmaalet om Beskaffenheden af den foreliggende Udgave.

I det Hele, forekommer det Anm., har Udgiveren leveret et vellykket og ogsaa i vore Skoler brugeligt Arbejde. Særlig Paa-skjønnelse fortjener Udgiverens Bestræbelse for at henlede Disciplenes Opmærksomhed paa Indholdet af det Læste; altfor ofte blive i vore danske Skoler Forfatterne benyttede som et Vehikel for Indøvelsen af Grammatiken og mange Hold af Disciple arbeide sig møisommeligt igjennem et Par Bøger af Cæsar uden at faa noget klart Blik paa Begivenhedernes Gang og Bøgernes historiske Indhold. Alt hvad der vedrører geographiske Forhold (s. f. Ex. Noten 1, 2 om Helvetiens Størrelse) og Indretningen af det romerske Krigsvæsen er behandlet med Omhu og fremstillet paa en ogsaa for yngre Disciple tiltrækkende og vækkende Maade. At Henvisningerne til Grammatiken, hvilke efter Forordet at dømme have været saare talrige i den første Udgave, nu ere betydeligt indskrænkede, maa ubetinget billiges; efter Anm. Formening kunde Reduktionen uden Skade have været endnu radikalere. Det ser noget underligt ud, ved Siden af grammatiske Udviklinger, der forudsætte en ikke ganske ringe Grad af Modenhed hos Disciplene, at finde Henvisninger til

¹⁾ s. p. III: •Enkelte §§ har jeg sat i Parenthes for, om Læreren saa synes, at overspringes ved første Gangs Læsning. Hvad der er indesluttet i [] kan kanske lades uænset eller læses af enkelte Disciple, af andre ikke, eller medtages under Repetitionen — alt efter Lærerens udtrykkelige Bestemmelse. •

Grammatiken angaaende rent elementaire Punkter, som maa antages for bekjendte fra det første Aars Kursus; saaledes i de første Kapitler Henvisninger til Grammatikens Paragrapher angaaende Konstruktioner som *imperio potiri, dolore afficere, fines, qui in longitudinem millia passuum CCXL patebant* o. lign. ved Siden af Bemærkninger som til I, 23: *Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent* o. s. v. «Konj. beror paa en Forkortning i Talen. Eg. skulde her staa: *quod, ut existimabant, Romani discedebant*; men da de gamle Sprog langt sjældnere bruge Parentheser end de nyere (vi f. Ex.: Rhinen falder, som jeg har sagt, ud i Oceanet, Latin: Rhinen har jeg sagt falder ud i Oceanet) forandres dette — med *existimabant* ophøiet til styrende Verbum — til: *quod Romanos existimabant*. Idet nu Tankeafhængigheden gaar over paa Verbum sentiendi, bliver *existimabant* til *existimarent*, hvorved deres Mening i Grunden er udtrykt to Gange: 1) ved Konj. og 2) ved et udtrykkeligt Verbum *existimare*, skjönt et af to havde været nok, da jo *quod Romani discederent = quod Romanos discedere existimabant*.» At Sligt giver Bearbejdelsen et vist uensartet Præg, lader sig neppe nægte.

Af Unøiagtigheder eller Urigtigheder har Anm. i de Partier af Bogen, som han særligt har gennemgaaet, kun truffet ganske faa. I, 3: *obtenturus esset* er ikke: var i Begreb med at opnaa (s. Madv. ad Cic. fin. p. 265). Betegnelsen «General» Cæsar (I, 19 og flere Steder) tager sig noget underligt ud. Som en Særhed ved Bogen maa bemærkes at Anmærkningerne til 7de Bog for største Delen ere affattede paa Latin; det er ikke Anm. ret klart hvad dermed er tilsigtet eller hvad Godt der derved for Disciplenes Vedkommende kan opnaaes; for de fleste af disse vil det latinske Udtryk gjøre Tilegnelsen af Anmærkningens Indhold vanskeligere uden at medføre noget synderligt Udbytte i Retning af Sprogkundskab. I Skolen bør Sproget læres gennem Texten, ikke gennem Noter. Mange Steder gjør Sammenblandingen af to Sprog et næsten parodisk Indtryk, som VII, 2: *hunc locum ita vertas, censeo*: eftersom de for Øieblikket o. s. v.

Bogens ydre Udstyr er tiltalende; den mindre nøiagtige Korrektur undskylder Udgifveren med sin Fraværelse fra Trykkestedet.

O. Fibiger.

Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. Andet Hefte, med en Oversigt over den fr. Lit. Historie fra Ludvig XIV indtil vore Dage. Ved Overlærer Sick i Odense.

Vi have her faaet en Fortsættelse af det Værk, hvoraf Overlærer Sick ifjor udgav 1ste Hefte, der indeholdt Molières l'Avare med filologiske og kritiske Noter, der dog mere vare af Interesse for Filologer end til Brug for Disciple. Det iaar udkomne Hefte har et mere afvexlende Indhold, det har optaget Stykker af Thierry, Sismondi, Mérimée, Barante, Nodier og Mad. Staël. Udvalget er skeet med stor Skjønsmhed af disse Forfatteres Hovedværker. At Overlærer Sick valgte Molière som Repræsentant for Ludvig den 14des Tidsulder og ikke optog Tragikerne, kan ikke andet end billiges, da disse Sidste, hvor høi end deres Betydning kan være, literær- og kulturhistorisk seet, dog ligge vor Smag og æsthetiske Udvikling saa fjernt, at det vilde være vanskeligt at vinde Interesse for dem hos Andre end hos Fagmænd og mindst vilde det være muligt at faae Disciple til at læse dem uden at kjedes. Heller ikke fra det 18de Aarh. har Forf. troet at burde levere Læsestykker, og vi kunne ligeledes let forstaae de Grunde, der have afholdt ham derfra. Skulde det, der egentlig er karakteriserende for denne Perodes Standpunkt og Tankegang, tages med; skulde Voltaire og Rousseau komme til Orde paa en Maade, saa man fik et virkeligt Billede af dem, vilde man komme i Kollision med de mere eller mindre berettigede Grændser, som Skolen stiller for hvad den kan byde sine Disciple. Vi troe, at dette Arbeide afhjælper et virkeligt Savn i vor Skoleliteratur; thi siden Undervisningen i Fransk er udvidet til Dimissionsklassen, har Læreren ofte maattet være i Forlegenhed med denne Undervisning. At gaae stort videre i den grammatiske Side af Undervisningen, vilde ikke frugte meget og vilde kun søie nye Klager til de gamle over Grammatikens altovervældende Herredømme i vore lærde Skoler; derimod er der vist ingen Tvivl om, at en Undervisning, der mere lægger an paa at arbeide paa Disciplenes almindelige humane Dannelse, (den Rolle, som den franske Literatur næsten i to Aarhundreder har spillet i den europæiske Civilisations Historie, gjør den vel skikket til at blive et saadant Dannelsesmiddel) — vil kunne bære sin Frugt. I det foregaaende Hefte har Overlærer Sick givet en Oversigt over den franske

Literaturs Historie indtil Ludvig XIV foruden en speciel Biografi af Molière: denne Del af Arbeidet er fortsat i det foreliggende Hefte med en literair-historisk Oversigt fra Ludvig XIV til vore Dage. Det er et velskrevet lille Arbeide med rigtig Pointering af Hovedpunkterne og af det, der har speciel Interesse i den almindelige Civilisations Historie; det Charakteristiske for hver Periode er klart fremhævet. Vi have kun en enkelt Indvending at gjøre, der vel kun har liden Betydning med Hensyn til Bogens nærmeste Bestemmelse, men som vi dog ikke kunne holde tilbage, fordi vi troe, at det, vi ville anke over, ligger i et skjævt Grundsyn paa en Gren af den franske Literatur, nemlig den komiske. Forfatteren dømmes her fra et ensidigt moralsk Standpunkt, der slet ikke holder Stik ligeoverfor æsthetiske Fænomener. Dette er noget Gjennemgaaende. Om Rabelais's Gargantua og Pantagruel siger han, at de ere «for os frastødende». Vistnok ere de umaadelig cyniske i Enkelthederne, men det Aandefulde i Rabelais's polemiske Totalsyn maa dog først fremhæves; og det, at han prædiker «Kjødets Emancipation» gjør ham kun til Ordfører for en Hovedretning i Renaissancestilen, som man navnlig gennem Taines «Histoire de la littérature anglaise» faaer et klart Blik for, og som paa et andet Gebet har sin Illustration i Rubens's Malerier. Pladsen forbyder os videre at udvikle dette, men for Kyndige ville vist disse Antydninger være tilstrækkelige. Om Molière siger Forf., at «han ikke hørte til de store Aander, hvis Navne staae som Mærke-stene i Digtkunstens Aarbøger». Hvilke Komikere vil Forf. da regne til denne Klasse? Mon dog ikke Molière er den, der har bragt den moderne Komodie til sin klassiske Kunstform? Endelig gaaer det ud over Béranger. Hans «Chansons» ere ifølge Forf. for en stor Del kun «kaad Spøg eller Udbrud af en med vore Forestillinger om det Sømmelige lidet forenelig Letfærdighed». Men det er dog nok saa, at til Tid og Sted kan den «kaade Spøg», naar der er Flugt og Aand i den, virke fuldt saa meget som den positive Pathos; eller mon Aristofanes's Komodier og f. Ex. Holbergs Ulysses von Ithacia ikke ere komiske Mesterværker?¹⁾ Og vore Begreber om det Sømmelige kunne jo da endelig være snærpede. Der er en komisk Lyrik, for hvilken Forf. synes at være blottet for det rette Blik.

¹⁾ Naar Forf. frakjender Beaumarchais's «le Mariage de Figaro» kunstnerisk Værd, vil han heller neppe faa Medhold af mange Dramaturger.

Som sagt — i Forhold til Værkets Helhed er denne Indvending en Ubetydelighed, og den skulde ikke være kommen frem, hvis vi ikke havde med en begavet Mand at gjøre, der i andre Retninger seer saa dygtigt paa Tingene. Man kan vist, uden at træde Nogen for nær, kalde Overlærer Sick vor lærdeste franske Filolog, og det glæder os inderlig at see denne Lærdom gjort frugbringende for en videre Kreds. De lexikalske og kritiske Noter, der ledsage ogsaa dette Hefte, ere som rimeligt, af mindre Omfang end de der ledsage den Molièreske Komædie, men synes os overalt tydelige og nøiagtige. De fleste Lærere i Fransk ville i dem finde en gavnlig og ellers vanskelig tilgængelig Oplysning. Det tredie Hefte skal indeholde Poesi og foreløbig afslutte Værket.

S. Schandorph.

Engelske Stlløvelser udgivne af Jakob Løkke. Kristiania 1869.

Denne Bog, der nøje slutter sig til samme Forfatters Engelske Grammatik, indeholder et særdeles brugbart Stof for de Skoler, hvor Grammatikken benyttes. Den første Afdeling bestaaer af enkelte Sætninger til Indøvelse af Syntaxen og med stadig Henvisning til dens Regler: Exemplerne ere godt valgte og skride stadig fra det Lettere til det Vanskeligere; de ere desuden næsten alle af et reelt Indhold og for det meste tagne af engelske Forfattere. Den anden Afdeling er sammenhængende Fortællinger, ligeledes progressive; ogsaa disse ere hyppigst valgte ud af den engelske Litteratur og behandle mest engelske Forholde, saaat de ofte ere belærende og oplysende for Disciplene; dog turde Indholdet af enkelte Stykker være for skematisk og vel meget opfyldt med Egennavne og specielle Benævnelser. Gloser og særlig engelske Vendinger ere overalt tilføjede i passende Maal. Til Slutningen har Udg. meddelt et Par Digte: Marsk Stigs Døtre, Zinklarsvisen og et Vers af «Kong Christian», med tilhørende engelsk Oversættelse, forat vise, hvorledes sligt kan gjøres; de kunde maaske uden Skade have været udeladte, især Zinklarsvisen, hvis Tone ikke synes heldig gjengiven. Men i det hele er Indholdet vel afpasset og ligesom Forfatterens Grammatik godt begrændset til Skolebrug; nogle ganske faa Unøjagtigheder og enkelte Trykfejl have intet at betyde.

L. K.

Historiens vigtigste Begivenheder, fragmentarisk fremstillede af J. P. Bang. Kjøbenhavn 1868, Gandrup. 310 Sider 8vo.

Adjunkt, Dr. philos. Bang har udgivet en fragmentarisk Historie, som ifølge Fortalen er bestemt til Brug i de lærde Skolers nederste Klasser og i de lavere Realskoler, men som efter min Mening er aldeles ubrugelig, hvilket jeg nærmere skal forsøge at paavise. For det Første ere Historiens forskellige Afsnit behandlede med overordenlig forskellig Udførlighed. Saaledes gaaer den gl. Hist. til pag. 132, Danmarks Hist. optager 66 pag., Middelalderens 44, den nyere Tids Hist. indtil den franske Revolution 44, og endelig er Tiden fra 1789 til 1868 affeiet paa 21 pag. Som disse Tal vise, er den gl. Hist. behandlet med uforholdsmæssig Vidtløftighed, og der er medtaget en Mængde Detail, der er aldeles overflødig for de Disciple, for hvem Bogen er bestemt, f. Ex. pag. 12, hvor med Undtagelse af Demeter og Persephone alle de egenlige græske Guder, ja selv Bacchus, ere opregnede; pag. 13, hvor der er 4 Sider græsk Mythologi (Herakles, Theseus, Jason og Oedipus), skøndt dette slet ikke er Historie; pag. 76, hvor Romerstatens forskellige Embedsmænd og deres Virkekreds opregnes og det endogsaa angives, at af Prætorer var der først 1, siden flere; pag. 94, hvor der paa 2 Sider gives en bred Skildring af Romernes Fordærvelse paa Gracchernes Tid. Denne Vidtløftighed i den gl. Hist. har medført, at mange Personer og Begivenheder, der ikke burde forbigaaes, ere blevne forbigaaede i de andre Perioder, f. Ex. for Middelalderens Vedkommende Chlodvig, de geistlige Ridderordener, Mongolerne under Dschingischan, Innocens III, Hohenstaufferne (Fredrik II), det store Interregnum, Bonifacius VIII, det store Schisma, Ludvig XI.

Min anden og det den væsenligste Anke mod Bogen er, at den ikke alene vrimler af Unøiagtigheder, men at der findes ikke faa ligefremme Vildfarelser, som man ikke skulde have ventet, at en Mand, der er bekendt som grundig og dygtig Philolog, kunde begaae. Det Fornuftigste, som Bang kunde have gjort, vilde have været ikke at udgive denne Bog, men vilde han endelig berige den historiske Litteratur, burde han baade selv omhyggeligere have gennemseet sit Manuskript og tillige have ladet det gennemlæse af En, der havde tilstrækkelige historiske Kundskaber til at opdage de værste Feil. Jeg skal i det Følgende angive den Masse Feil, som jeg har op-

daget ved at gennemlæse Bogen 1 Gang, og som jeg ikke tvivler paa vil kunne forøges betydelig ved en grundigere Gennemlæsning.

pag. 6) Hvorfor følger Bang Diodor og ikke Herodot ved Angivelsen af Ægypternes Kaster? Herodot er dog Hovedkilden med Hensyn til Ægyptens ældre Forhold.

12) Det var ikke hele Nedreitalien, der var beboet af Hel-
lenere, men kun Kysterne af Nedreitalien-

37) Efter Bangs Fremstilling skulde man troe, at Peloponnesierne i Krigsraadet stemte for at seile hjem og opløse Flaaden og kun kæmpe tillands paa Isthmen; ganske vist var det deres hemmelige Plan, men de stemte i Krigsraadet for, at man skulde seile til Isthmen for ogsaa med Sömagten at bidrage til dennes Forsvar og ikke at udsætte sig for at blive indesluttede ved og paa Salamis.

43) Det var ikke kort efter Pestens Ophöd at Perikles döde, thi han döde netop af Pesten, men det var ganske vist mod Slutningen af Pestens Rasen.

51) «Spartanernes første Indfald i Boeotien mislykkedes, da de ikke kunde anvende tilstrækkelig Kraft derpaa, eftersom Athenerne sluttede Forbund med Theben». Det er galt. Thi det var først, efterat Cleombrotus havde trukket sig tilbage fra sit første Indfald i Boeotien, og efterat Sphodrias, hvem Cleombrotus havde efterladt i Spidsen for en spartansk Besætning i Thespiæ, havde gjort et mislykket Forsög paa at overrumple Athen, at Athenerne sluttede Forbund med Theben.

70) «2 Embedsmænd, de saakaldte Almuetribuner». Da det er tvivlsomt, om der først var 2 (Cic.) eller 5 (Liv.) Almuetribuner, og da Bang selv pag. 76 angiver, at Almuetribunernes Tal snart forøgedes til 10, havde det været forsigtigst at udelade Totallet.

73) «Ved denne Tid (c. 390) var nemlig et vildt og krigerisk Folk, Gallerne, vandret fra sit oprindelige Hjem, det nuværende Frankrig, over Alperne ned i Italien.» Gallerne havde meget tidligere bosat sig i Gallia Cisalpina Liv. 5, 33—35.

75) Det var ikke 366 men 367, at Plebeierne fik Adgang til Konsulatet, men det var 366 at den første Plebeier blev Konsul.

80) Det var ikke 280 men 281, at Romerne erklærede Tarentinerne Krig.

86) «Kort efter kom den anden Konsul, Sempronius, der i en Hast var bleven kaldt tilbage fra Afrika». Der skulde have

staaet «fra Toget mod Afrika»; thi han var ikke kommen længere end til Sicilien.

87) «Varro samlede i de følgende Dage 4000 Mand, Resten af den vældige Hær». At Varro kun kunde samle c. 4000 Mand, fortælles ganske vist af Liv. 22, 54, 1 men § 4 fortæller den samme Liv., at Appius og Scipio havde reddet sig med henvend 10,000 Mand til Canusium, hvorhen Varro begav sig. Romernes Nederlag ved Cannæ var stort nok til, at Bang ikke behøver at overdrive det.

91) «Hannibal flygtede til Kong Antiochus den Store af Syrien, som dengang var i Krig med Romerne». Hannibal flygtede til Antiochus 195 og Krigen mellem Ant. og Romerne begyndte først mod Slutningen af 192, da Ant. satte over til Grækenland.

94) «Fra den Tid af (da Romerne fik Prov. udenfor Italien) blev enhver Konsul eller Prætor, saasnart hans Embedstid i Rom var udløben, udnævnt til Statholder i en Provinds med Titel af Prokonsul eller Proprætor». Men det var jo netop for at faae Provindsstatholdere, at Romerne forøgede Prætorernes Antal fra 2 til 4 og dernæst til 6, og det var først Sulla, der indførte, at Konsuler og Prætorer bleve deres Embedstid i Rom og dernæst droge til Provindserne. Det skulde altsaa hedde: «thi fra den Tid af bleve Konsulerne og Prætorerne enten i deres Embedstid eller Aaret derefter udnævnte til Statholdere i Provindserne».

96) «Paa Valgdagen udbrød en rasende Gadekamp». Nei! Tib. Gracchus blev dræbt ved et uventet Overfald af Senatet, uden at Folkepartiet satte sig videre til Modværge. I det Mindste siger Plut. Tib. Gracchus 19 *οὐδενός ἐνισταμένου πρὸς τὸ ἀξίωμα τῶν ἀνδρῶν*.

97) «Ogsaa denne nye Hærs Anfører lod sig bestikke». Sall. Jug. siger ikke, at Albinus blev bestukken, men at han lod sig lokke ud i Ørkenen i Haab om at blive bestukken, og at mange af hans Officerer og Soldater vare bestukne.

100) Bang begaaer den i Historierne almindelige Feil at lade Cimbrenne og Teutonerne hele Tiden optræde i Forening, medens det først var efter Cimbrennes Tilbagevenden fra Spanien, at Tentonerne forenede sig med dem.

102) «Romerne gjorde de italienske Folkeslag til skat-skyldige Forbundsfæller». Bang burde dog som Philolog kende Forskel mellem socii og provinciales og vide, at socii skulde tjene Romerstaten med Tropper men ikke med Penge,

provinciales med Penge og Penges Værdi (f. Ex. Korn) men i Reglen ikke med Tropper.

109) Tigranes var ikke Mithridats Svigerfader men Svigersøn. — Lucullus blev kaldt tilbage, ikke fordi han begik umaadelige Pengeudpresninger (thi det gjorde han mindre end de fleste andre romerske Feltherrer), men fordi han havde vakt Misstemning i Rom ved at forhindre Andre \circ : de rom. Soldater og publicani i at udplyndre Asiaterne. — «Pompeius slog Mithridates i et natligt Anfald ved Floden Euphrat, hvorpaa denne dræbte sig selv». Overfaldet ved Euphrat fandt Sted Aar 66, og Mithridates dræbte sig først Aar 63; men Enhver, der læser Bangs Ord, maa troe, at det var strax efter dette Nederlag og som en Følge deraf, at Mithridates dræbte sig.

111) Den milviske Bro ligger ikke nogle Mil fra Rom, men meget nærmere. — Det var just ikke altid Sange til Feltherrens Ære, som Soldaterne sang ved Triumphen (cfr. Svet. Cæs., og Cæsar var dog elsket af sine Soldater som kun faa Feltherrer). — «Derpaa (\circ : efter Triumphen over Mithridat og Tigranes) afstakede Pompeius sine Soldater». Han havde alt afskediget sin Hær i Brundisium.

113) «Efter Konsulatet gav Senatet ham Gallien hinsides Alperne at bestyre, men Folket overdrog ham ogsaa Gallien paa denne Side Alperne paa 5 Aar. Det var aldeles ulovligt, at en Statholder fik mere end 1 Provinds under sig, men Senatet vovede ikke at gjøre Modstand». Det vilde være vanskeligt at paavise hos en hist. Forfatter en grovere Uvidenhed end den, der fremtræder i første Punktum; thi at det er Uvidenhed og ikke en Skrivfeil, viser Raisonnementet i 2det Punktum, der ligeledes er forkært. Det er bekendt nok, at Folket ved en lex Vatinia havde givet Cæsar Gallia Cisalpina og Illyricum for 5 Aar, og at derpaa Senatet for at vende hans Opmærksomhed bort fra Italien og Rom og maaské faae ham dræbt i en Gallerkrig tillige gav ham Bestyrelsen af Gallia Transalpina. Dermed falder ogsaa Bangs Raisonnement i 2det Punktum; thi det var jo netop Senatet der forøgede hans Provindsers Antal. Men sæt ogsaa, at Bang havde Ret i det første Punktum, kunde man dog ikke tale om en Ulovlighed (ifølge en Lov!) men kun om en Uregelmæssighed, hvorpaa der havde været flere Exempler, f. Ex. lex Manilia.

115) «Efterat have slaet Hæren i Spanien.» Det skulde have været «Efterat have tvunget Hæren i Spanien til Over-

givelse; thi det var ikke ved noget Hovedslag men mest ved at afskære den fra Vand og Levnetsmidler, at Cæsar fik den til at overgive sig (cfr. Cæs. b. civ. 84). — Cæsar forsøgte ikke at storme Pompeius's Leir ved Dyrrhachium men at indeslutte den ved en Række Forskandsninger, og det er tværtimod Pompeius, der bryder gennem det svage Punkt i Cæsars Linier. — Cæsar trak sig ikke tilbage til Thessalien, thi han var ikke kommen derfra, men drog til Thessalien. Cæsar blev ikke paa denne Marsch forfulgt af Pomp., men fulgt af denne.

116) Cato Uticensis indebrændte sig ikke selv, men styrtede sig i sit eget Sværd, saaledes som Plut. Cato Min. meget udførlig beretter.

120) Det var ikke ved Messana men ved Mylæ, at Agrippa seirede over S. Pompeius. — Det var ikke blot Prov. Afrika, som Lepidus fik ved Delingen i Brundisium, men τὰ ἐν τῇ Ἀσίῳ ἐθνῶν (Dio Cass. 48, 28). App. og Plut. Ant. tale i Almindelighed om Ἀσίῳ og Vell. Patercul. angiver ikke Betingelserne ved Delingen.

121) Det var ikke mod Antonius, at Senatet erklærede Krig, men mod Cleopatra. Ganske vist kommer det i Virkeligheden ud paa Et, men Bang kunde lige saa godt udtrykke sig nøiagtig.

124) «Skarer af Mennesker blev savede midt over.» Jeg mindes ikke at have læst dette om Caligula, men derimod om Nero under den første Christenforfølgelse, saa at det sagtens er en Forveksling.

126) Hvorfor karakteriseres ikke Neros Forfængelighed ved de bekendte Ord: «*Qualis artifex pereo!*» Kjender Bang dem ikke? Thi de synes dog at høre til de individuelle og karakteristiske Træk. cfr. Bangs Fortale.

127) «Dacien (det nuværende Valachi og Siebenbürgen).» Dacien var meget større, thi det omfattede desuden det østlige Ungarn, Gallicien, Moldau, Bessarabien og maaské et endnu større Stykke af det sydvestlige Rusland.

133) Hvor der tales om Ban, burde Bang ogsaa have omtalt Interdikt og ikke opsat det til pag. 155 nederst.

134) Hvorfor omtales ikke de 2 andre Munkeløfter, Fattigdom og Lydighed? Er det fordi Bang nu er kommen ind i Middelalderens Historie? I Modsætning hertil staaer Bangs Ödselhed med Aarstal ved Ansgars Historie, thi 834, 837 og 847 kunde uden Skade være udeladte; i det Mindste fordrer jeg ikke, at Dimittenderne ved Afgangsexamen skulle vide dem. Derimod

burde der pag. 140 have staaet Aar 843 som det Aar, da det frankiske Rige opløstes.

152) Jeg véd ikke, at Gregor VII har brugt den Yttring, at Pavemagten var Solen og den verdslige Magt Maanen. Derimod anføres den baade om Innocens III og Bonifacius VIII.

154) «først paa den tredie Dag». Det skulde være «den 4de», thi Bang har selv fortalt, at Henrik IV maatte staae 3 Dage uden at faae Adgang.

165) «Der skete 7 store Korstog foruden det første». Det er vel en Skrivfeil istedetfor 6, thi man pleier jo kun at tale om 7 store Korstog. — Det andet Korstog er fortalt unöiagtig, thi Conrad IV og Ludvig VII droge ikke i Forening, men først blev den tydske og dernæst den franske Korshær forraadt af Grækerne til Tyrkerne. — Det 4de Korstog burde ogsaa have været omtalt, thi det er mærkeligere end det andet.

174) Hvorfor kalder Bang Valdemar Seirs 2den Dronning udelukkende med Ögenavnet «Bengjerd» og ikke med hendes rette Navn Berengaria?

177) Niels Ebbesen var ikke Ridder men kun Væbner; det havde været rimeligst at kalde ham «en jydsk Adelsmand».

178) «Da Valdemar (Atterdag) selv ingen Sønner havde»; det skulde hedde: «Da Valdemar ikke efterlod nogen Søn»; thi Junker Christopher var död tidligere.

179) Det er ikke rigtigt at sige, at de 3 Skovkantoner styredes under den tydske Keisers Overhöihed af Greverne af Habsburg; thi disse havde vel Besiddelser i Kantonerne men intet Rigsvikariat, og Kantonerne havde faaet Frihedsbreve paa Fredrik II's Tid.

183) Den franske Hær ved Crecy var ikke 6 men kun 2 Gange saa stærk som den engelske.

189) Det er mere end tvivlsomt, om der brugtes Kanoner i Slaget ved Crecy. — «Det sværtbepantsrede Rytteri kunde derfor ikke mere bruges i Hærene». Det skulde hedde «blev ikke af saa stor Vigtighed i Hærene».

190) Det burde være anført, at det var den franske Konge, som først indførte staaende Hære.

193) Tyrkerne havde flere end 150 Skibe (de angives endogsaa til 420), men det var ganske vist kun 150, gennem hvilke de 4 genuesiske banede sig Vei til Constantinopel.

196) Den danske Hær i Slaget paa Brunkebjerg var ikke «talrig» men kun 5,000 Mand.

207) Cortez og Pizarro begyndte ganske vist deres Tog omtrent med den af Bang angivne Styrke, men de modtog betydelige Forstærkninger.

214) At det netop var Aar 1526, et Bispens i Viborg vilde lade Hans Tausen gribe, er aldeles ligegyldigt.

219) Historien om Carl IV's anteciperede Ligbegængelse, der rimeligvis ikke er Andet end en historisk Legende (v. Prescotts Philip II) burde helst være udeladt eller i det Mindste kun omtalt som et Sagn. — Det burde have været angivet, at Uenigheden mellem Zwingli og Luther dreiede sig om Nadveren, og at den reformerte Kirke desuden afviger fra den lutherske i Kirkebestyrelsen.

221) «Maria blev efterfulgt af sin yngste Søster Elisabeth». Det skulde hedde «af sin yngre (Halv-) Søster Elisabeth», thi ellers faae Disciplene den Forestilling, at der var flere Søstre. Tillige burde det have været angivet, at Maria var en Datter af Katharina af Aragonien og Elisabeth af Anna Boleyn, thi det er et væsentligt Moment til at forklare deres Optræden i religiøs Henseende; det er ogsaa af Vigtighed, at Maria var gift med Philip II, Katholicismens Forkæmper.

222) «Katholikerne paastod endog, at hun (o: Maria Stuart) havde mere Ret til den engelske Throne end Elisabeth». Der burde være tilføjet: «der i deres Öine kun var et uægte Barn».

226) «Philip indsaar tilsidst selv, et Albas Tyranni — og kaldte ham derfor tilbage». Det skulde hedde: «Philip havde tilsidst selv indseet, at Albas Tyranni — og havde derfor kaldt ham tilbage.» Thi ellers troer man, at Alba først blev tilbagekaldt efter Leydens Beleiring, der er omtalt i det Foregaaende. Efter Bangs Fremstilling skulde man troe, at det først var efter Foreningen i Utrecht, at de sydlige nederlandske Provindser sluttede sig til de nordlige, medens det netop var, fordi Sammenholdet mellem de nordlige og sydlige Provindser var sprængt ved Juan d'Austrias og Alex. Farneses Statskunst, at Vilhelm af Oranien forenede de nordlige nøiere i Utrecht.

227) Vilhelm af Oraniens Dødsaar 1584 burde være angivet. — Tillige kunde det passende være omtalt, at Faren for Nederlandene formindskedes ved Alex. Farneses Tog til Frankrig mod Henrik IV, hvilke dog antydes p. 229.

228) Hele Fremstillingen af Planen til Bartholomæusnatten er forfeilet. Efter Bang maa Katharina af Medici lige fra Fredslutningen af have næret den Plan at udrydde alle Huguenotterne,

men det er kun bevist, at hun optraadte med den Plan, efterat Mordforsøget mod Coligny var mislykket. Der er ganske vist Rimelighed for, at hun har haabet, at Colignys Mord vilde give Anledning til en Kamp i Paris mellem Katholiker og Hugenotter, hvorved de Sidste naturligvis vilde trække det korteste Straa, men det gaaer dog ikke an at optage ubeviste Hypotheser i en fragmentarisk Lærebog.

229) «Katholikerne vilde ikke anerkende Henrik af Navarra, fordi han var reformert». Det skulde hedde «fordi han atter havde antaget den reformerte Religion», thi ovenfor er det fortalt, at han ved Bartholomæusnatten var bleven tvungen til at antage den katholske Religion.

234) Den Deputation, der behandlede Ferdinand II saa respektstridig, var ikke sendt af Böhmerne men af de østerrigske Stænder, hvis protestantiske Medlemmer gjerne vilde gjøre fælleds Sag med Böhmerne. Bang har skødesløst læst Beckers Verdenshistorie ligesom pag. 193 ved Angivelsen af Tallet paa Tyrkernes Skibe.

235) Hertugen af Holsten Gottorp sluttede ikke Forbund i Trediveaarskrigen med de Keiserlige mod Christian IV men erklærede sig neutral og aabnede sine Fæstninger for dem. Den samme Feil er begaaet pag. 242.

236) «alle Godser og Landstrækninger, som før havde tilhørt katholske Bisper og Klostre». Istedetfor «før» skulde der staae «efter den Protestanterne af Keiser Carl V tilstaaede Religionsfred», hvilken er omtalt pag. 233 nederst.

237) «400000 Rdlr. aarligt». Det var 400000 «Thaler», alt-saa omtrent $\frac{1}{2}$ Million Rdlr. Bang kunde omtrent med samme Uleilighed have oversat Becker rigtig.

238) Det er galt, naar Bang fortæller, at det var ved at hindre Svenskerne i at gaae over Donaufloden, at Tilly dræbtes. Svenskerne vare nemlig alt komne over Donau ved Donauwerth og tilkæmpede sig nu Overgangen over Lech. I alle Historier, som jeg kender, staaer der rigtig Lechfloden, men det er atter skødesløs Benyttelse af Becker.

239) Bang begaaer den i historiske Lærebøger almindelige Feil at lade Overenskomsten mellem Keiseren og Wallenstein afsluttes, før W. havde samlet Hæren. Det Rigtige er (saaledes som Bang havde kunnet læse hos Becker), at W. først samlede en Hær for Keiseren men uden at ville kommandere den under Keiserens Søn og derpaa efter fornyede Underhand-

linger dikterede de Vilkaar, paa hvilke han modtog Overbefalingen. — «Tilslidst trak Gustav Adolph sig tilbage til Sachsen og Wallenstein fulgte efter ham». Det er rént galt, thi Gustav Adolph maatte tværtimod forlade Sydtydskland for at dække Sachsen, der truedes af Wallenstein.

243) «samt Öen Gulland». Der burde tilføies «og Ösel», thi, naar alle de andre Fredsbetingelser angives, er der ingen Grund til at udelade denne. — «Den vestfalske Fred blev afsluttet i Byen Mynster i Vestfalen». Det skulde hedde: «i Byerne Osnabrück og Münster i Westphalen»; thi i Osnabrück forhandlede om de tyske Anliggender og om Freden med Sverrig.

245) «Han vandt et Par glimrende Seire over Skotterne og Irlænderne, som vilde gjøre Carl I's Søn til Konge». Det skulde være: «over Irlænderne og Skotterne som o. s. v.», thi 1) Kampen med Irlænderne var alt begyndt før Borgerkrigen i England, og 2) Irlænderne bleve først overvundne af Cromwell og 3) det var Skotterne, der forsøgte paa at sætte Carl II paa Thronen i England, medens Bevægelsen i Irland havde et meget mere partikularistisk Præg. — Det var ikke 1654 men Decbr. 1653, at Cromwell blev Lordprotector. — Nöiagtigere: «Efter hans Död 1658 kom Stuarterne atter 1660 paa Thronen».

250) «Kun 2 Generaler». Der mangler: «hvoraf den ene hed Stenbock», thi ellers forstaaer man ikke Carl X's Vittighed om Faarene og Bukken.

252) Hvis Bang ikke vilde offre et eget Afsnit til Richélieu, hvilket maaské ikke behöves, burde det i ethvert Tilfælde have været angivet enten pag. 252 ved Begyndelsen af Ludvig XIV's Regering el. ogsaa pag. 254 Linie 8, at Richélieu havde gjort Kongemagten i Frankrig uindskrænket, altsaa fuldendt Ludvig XI's Værk, der heller ikke er omtalt. — «Under Turennes og Condés Anförsel bragte de franske Hære altid (det skulde være «næsten altid») Seiren hjem med sig».

269) «Da Strelitzerne gjorde Oprör, lod han dem i tusindvis halshugge eller henrette paa endnu pinligere Maader og morede sig siden oftere med at lade nogle af dem hente fra Fængselet og selv hugge Hovedet af dem». Det er Bangs sædvanlige Hastværk, der lader ham fremstille Sagen, som om det var Peter d. Stores stadige Yndlingsfornöielse at hugge Hovederne af Strelitzerne. Tillige burde Fortællingen om Strelitzerne have staaet i Begyndelsen af Peter d. Stores Historie, da deres

Modstand var en af de første Hindringer, som han havde at bekæmpe.

271) «Da den russiske General Suvaroff havde indtaget Hovedstaden Varschau, og da Polakkernes Anfører Koziusko haardt saaret var falden i Russernes Hænder». Disse 2 Begivenheder burde være fortalte i omvendt Orden.

273) Ifølge de sidste Angivelser er de nordamerikanske Fristaters Befolkning ikke 33 men over 35 Millioner Mennesker.

281) Det burde omtales, at Napoleon atter indførte den katholske Religion i Frankrig.

284) «Moskau blev stukket i Brand af sine egne Beboere»: af Gouverneuren Rostopschin; thi Beboerne vare aldeles uvidende om, hvad Skæbne denne havde bestemt for Moskau.

293) Den hellige Alliance burde være omtalt.

297) «Österrig og Preussen, der frygtede for at miste deres Rov fra Polens Delinger, understøttede Russerne». Det var kun Preussen, der gjorde dette, thi Metternich tænkte endogsaa en Tid lang paa at lade Österrig slutte sig til Polakkerne for at genoprette det gamle Polen med en österrigsk Erkehertug som Konge.

Endvidere er Sproget paa enkelte Steder bredt og blomsterrigt f. Ex. pag. 69: «Som Consul maatte han nemlig være tilstede ved sine Sønners vanærende Død og bevarede ved denne Leilighed en ophøiet og ubøielig Ro, saa at ingen Mine røbede hans Hjertes pinlige Kamp». Har Bang tænkt sig det Komiske ved at høre en Dreng paa 10 Aar fremsige en saadan Periode? Og en historisk Lærebog bør dog være saaledes affattet, at Disciplene kunne fremsige deres Lektie med Bogens Ord. — Paa mange andre Steder er Fremstillingen utydelig, f. Ex. pag. 72: «For at faae hende (: Virginia) i sin Magt, fik han (: Appius Claudius) et slet Menneske, han havde i sin Tjeneste, til at foregive, at hun var en Datter af en af hans Slavinder og altsaa tilhørte ham». Naar jeg her kalder Fremstillingen utydelig, bruger jeg et meget mildt Udtryk, thi Enhver, som ikke kender Begivenheden, maa vistnok troe, at de paastode, at Virginia var en Datter af en af Appius's Slavinder og altsaa tilhørte Appius. — Det samme Hastværk, som jeg i det Foregaaende har paavist saa mange Exempler paa, viser sig ogsaa i Bangs Inkonsekvens m. H. t. Retskrivning og alle grammatiske Stridsspørgsmaal. Vel gælder der i den nuværende Overgangsperiode ingen faste Regler for Skrivemaaden, men enhver Forfatter føler det

dog som en Pligt ligeoverfor Publikum at skrive saa konsekvent som mulig, og denne Pligt bliver dobbelt stor i en Skolebog. Bang følger saaledes vel den almindelig anerkendte Regel, at Hjælpeverberne «er» og «bliver» (selv i Impf., medens han lader alle andre Enstavelsesimpf. være uforanderlige i Flertal) tillige med Prædikatsadjektivet og Prædikatsparticipiet rette sig i Tal og Køn efter Subjektet f. Ex.: 21) bleve de ikke straffede 86) Sempronius var bleven kaldt tilbage 141) bleve disse Tog mere storartede; men hvorfor skriver han saa: 72) nu blev Decemvirerne afsatte 76) Fjenden var overvundet 124) Skarer af Mennesker blev savede midt over 136) blev hans Fjender bange 258) var Danmark bleven indviklet i 259) var Udfaldet bleven et andet? Bang lader naturligvis i Reglen et Adjektiv eller Participium, der staaer attributivt eller i Apposition til et Substantiv, rette sig efter dette, men hvorfor skriver han saa: 86) Den Dal, hvori Søen Trasimenus ligger, omgivet af høie Bjerge 112) laa flere Mariusser skjult (men rigtig 95 havde Markerne maattet ligge udyrkede) 117) han fandt paa sin Stol Sedler henlagt 164) de kunde ikke see sig møt 243) tillige havde det engelske Folk dem mistænkt for? Mon Svaret kan blive et andet end «af Sködesløshed og Hastværk». Bang bortkaster det stumme «e» som Böiningsmærke for Infinitiv f. Ex.: at tro, bo, dö, dy sig, befri (cfr. dog pag. 300 at befrie), men beholder det i alle Infin., hvis Stamme ender paa «aa» f. Ex.: at slaee, gaae, faae staae, uden at jeg kan indsee nogen Grund til denne Forskel. Han skriver 136) den nye Lære og 141) de frie Mænd men 128) de kraftige men raa og uövede Hobe. Han skriver endvidere Adeløstænd; mon han ogsaa vilde skrive Borgerøstænd og Bøndeøstænd? 70) og 250) staaer der andenøstænd men 91) nogetøstænd; ganske vist ere begge Former i Brug — men bör ikke være det hos samme Forfatter. Det Samme gjælder maaske ogsaa om 125) Slægtninger og 134) Slægtninge, sköndt her den sidste Form ubetinget er den overveiende. Hvorfor bruger Bang 44) det stygge tyske Ord «Bundsforvante», da han dog 91) viser, at han kjender det gode danske Ord «Forbundsfølle»? Fremdeles bruger han i Flæng i tyske Navne W og V f. Ex.: Werner Stauffacher, Walter Fürst, Winkelried, Zwingli, men Volf Isebrandt, Vestfalen, Vallenstein o.s.v. Endelig overholder han ikke Forskellen mellem hinanden og hverandre f. Ex. pag. 228 «Under de 3 Konger Frants II, Karl IX og Henrik III, Sønner af Henrik II og Katharina af Medicis, som

efter hinanden regerede i Frankrig». Enhver, der ikke kan Historie men Dansk, maa troe, at Katharina af Medici var kommen paa Thronen efter sin Mand Henrik II. Det skulde naturligvis hedde: «Under Henrik II's og Katharina af Medicis 3 Sønner, Frants II, Karl IX og Henrik III, som efter hverandre regerede i Frankrig».

Grunden til, at denne Anmeldelse er bleven saa lang, er, at jeg ikke kan lide i en overlegen Tone at udslynge en saadan Fordømmelsesdom over en Bog, som at den er «aldeles ubrugelig», uden grundig og udtømmende at bevise det. Det at skrive en Skolebog er ikke en nem Maade at tjene Penge paa, som saa Mange troe, men et alvorligt og besværligt Arbeide, hvor hvert enkelt Ord maa vendes og dreies mange Gange, og der udfordres dertil blandt Andet baade grundige Kundskaber og stadig Opmærksomhed under Udarbejdelsen — men paa ingen af disse Egenskaber har Bang givet Bevis i foreliggende Værk.

Den 18de Januar 1869.

L. A. C. Bergmann.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Brunér, Edu. a. Quaestiones Terentianae. (I. De canticis et tibiis fabularum Terentii. II. Emendationes Terentianae.) Ex Actorum Societatis scientiarum Fennicae tomo IX. Helsingfors 1868. 92 S. 4. — *Cénac Moncaut*, Lettre à M. Paul Meyer sur l'auteur de la chanson de la croisade Albigeoise. Paris 1869. A. Aubry. 40 S. 8. — Samme, Les jardins du roman de la rose. (Extrait du Journal *L'investigateur* livraison d'Août 1868.) Paris 1869. A. Aubry. 20 S. 8. — Samme, Lettres à MM. Gaston Paris et Barry sur les Celtes et les Germains, les chants historiques Basques et les inscriptions Vasconnes des Convenæ à propos de l'histoire du caractère et de l'esprit français et de l'histoire des peuples Pyrénéens. Paris 1869. A. Aubry. 56 S. 8. — *Knudsen, K.*, Nogle språk- og skolespørmål. Kristiania 1869. J. Chr. Abelsted. IV + 199 S. 8. — *Opfæder Eders Børn i Tugt og Herrens Formaning! Om Børneopdragelse. Et Kjærlighedsord til unge Opdragerinder af En Veninde af Barneverdenen.* (Översat.) Odense 1868. Hempelske Boghandel. 137 S. 16. — *Rydqvist, J. E.*, Svenska språkets lagar. IVde bandet, I. Stockholm 1868. O. H. Klemming. 227 S. 8. — *Schönheyder, J.*, Kortfattet Retskrivningslære. Christiania 1868. J. W. Cappelen. 15 S. 8. — *Volquardeen, C. A.*, Untersuchungen über die Quellen der Griechischen und Sicilischen Geschichten bei Diodor, Buch XI bis XVI. Kiel 1868. Schwertsche Buchhandl. VIII + 132 S. 8. — *Voss, P.*, Græsk Ordsamling, methodisk ordnet til Skolebrug. Kristiania 1868. J. W. Cappelen. VIII + 71 S. 8. — Samme, Lærebog i Latin for Begyndere. Efter C. Pløetz med Forandringer og Tillæg. Kristiania 1868. J. W. Cappelen. VII + 173 S. 8. — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 2det og 3die Hefte. Odense 1868—69. Hempelske Boghandel. S. 65—192. 8.

Bidrag til tydning af de ældste runeindskrifter.

Af *Sophus Bugge.*

III.

Råfsal, Bohuslän.

De slutninger, jeg har uddraget af indskriften på Sölvesborg-stenen (se tidskr. f. philol. VII, 349—353 og tillæggene i dette hefte), støttes ved runerne på den sten, som af almuen kaldes Runtången på Råfsal (fordum á *Refshala*). Den står på gården Råfsals mark i Valla sogn på Tjörn i Bohuslän; indskriften, som går nedenfra opad i kanten af den ene smalside, må læses

HTRIPNFF · FFF · FFF · FFF
HARIWULFS · STAINAR

d. e. Herjuls stene.

De to kviste nedentil på **A** er i senere tid slæde af, men de ældre tegninger (hos Holmberg Bohusl. beskrifn. 1ste udg. III, s. 238; Ödman Bahus-läns beskrifn. s. 285; Lilj. R-U. 2033) er enige om **A**¹⁾. S-runen har på stenen rundere form end her.

Denne indskrift er åbenbart en overgangsindskrift både i runeformer og i sprogformer.

Til den ældre jernalders indskrifter slutter den sig ved **P W**, som er opgivet i den særlig nordiske kortere runerække; kun på Sölvesborg-stenen findes denne rune i en indskrift, som ellers har flere eiendommeligheder, der tilhøre den særlig nordiske runeskrift. Råfsal-indskriften lader nu neppe nogen tvil tilbage om, at vi i Sölvesborg-indskriften har at sé en overgangsform (ikke en blandingsform). Deraf følger, som før sagt, at **M**, ialfald i Bleking, opgaves for **P**. Videre viser både Sölvesborg- og Råfsal-indskriften, at runen for **W** og runen for **J** ikke holdt Skridt med hinanden: den særegne rune for **W** bibeholdtes længe efter at runen for **J** var bleven tegn for **A**; og dette vil vi finde naturligt, når vi véd, at forandring af runernes betydning står i nøieste forbindelse med runenavnenes forandring. **P** havde nemlig vistnok navnet *winja* (endelsens

¹⁾ Ödman lader indskriften ende med en prik; man kan nu ikke på stenen sé, hvorvidt dette er rigtigt.

form er os her ligegyldig), og dette ord beholdt i Nordisk *w* i fremlyden, efterat den oprindelige J-runes navn *jāra* var blevet til *āra*.

Til den ældre jernalders indskrifter slutter Råfsalstenens indskrift sig også ved **H**, der dog har holdt sig i flere indskrifter (navnlig i Danmark), som ellers har den kortere rækkes runer. Nærmere til de sidste hører **Λ R**, som dog også forekommer i Stentofte- og endog i Järsberg- eller Varnum-indskriften¹⁾ (ved siden deraf én gang **Y**) og som altså ikke er fremmed for alle med den længere rækkes runer skrevne indskrifter. **↘** = **S** står nærmere ved de yngre indskrifter **↘** (som også læses på Sölvesborg-stenen) end ved de ældres **Σ**, men kan dog siges at være en overgangsform. Mærkelig og vigtig er her runeformen **†** for **A**, ti denne er tidligere ikke fundet sammen med nogen for den længere række særegen rune²⁾. **†** giver os et uigjendriveligt bevis for at stenens skrift og (da skrift og sprog her ikke vel kan skilles fra hinanden) også indskriftens sprog er nordisk. Da vi endnu i danske indskrifter, som tilhøre et yngre sprogtrin end Råfsalindskriften, finde runeformen ***** for **A**, så tør vi slutte, at ***** for **A** ikke med én gang blev fortrængt af **†**, men at de to former i lang tid brugtes ved siden af hinanden (om vi end ikke tør sige i én og samme bygd).

Også sprogformen viser en overgang mellem sproget på Gallehushornet og i lignende indskrifter (hvilket vi måske efter forslag af prof. Carl Säve kan kalde Urnordisk) på den ene side og almindelig Oldnordisk på den anden; den står, såvidt vi kan se, på omtrent samme trin som Istabyindskriftens sprog og på et ældre end Sölvesborgindskriftens. I genitivformen **WULFS** er stammens udlydsvokal *a* tabt foran endelsen **S**, medens den derimod har holdt sig i Böstensens **HNABDAS**; på aldeles samme måde forholder Istabystenens **WULAFR** sig til Tunestensens **WIWAR**. Vi må da formode, at i Råfsalindskriftens sprog stammens udlydsvokal også var tabt i nominativ af hankjønnsord i ental, og **STAINAR** tør derfor ikke tages som entalsform. Det må være nominativ i flertal: ligesom oldn.

— **‡** —

¹⁾ Varnum-stenen vil jeg herefter kalde Järsberg-stenen; jfr. tillæg i dette hefte.

²⁾ Overalt hvor **†** forekommer i de hidtil kjendte indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, må det betegne **N**.

rúnar, Istabystenens RUNAR svarer til Järsbergstenens RUNOR, got. **rūnōs*, således forholder oldn. *steinar*, Råfsalstenens STAINAR sig til got. **stainōs*; i Tune- og Järsberg-stenens sprog måtte den tilsvarende form lyde STAINOR.

Flertalsformen 'stene' lader sig også vel forlige med de ydre forhold, ti efter Ödman har her stået fem stene i rad, efter Holmberg én sten omgivet af tre mindre, medens nu adskillige større stene uden al orden er kastede ind imod runestenen (Brusewitz Elfsyssel s. 256). I senere skandinaviske runeindskrifter fortælles ofte, at en mand lod reise 'disse stene' efter en slægtning, således f. eks. i Lilj. R-U. 77 (Dybeck fol. 146), Lilj. R-U. 162, Lilj. R-U. 430 (Dyb. fol. Stockholm no. 90), på en sten fra Egersund (Nicolaysen Norske fornlevninger s. 786); ligeledes nævnes 'alle disse stene', 'to stene' o. s. v.

Derimod finde vi i Råfsalstenens ligesom i Istabystenens indskrift en væsentlig afvigelse fra almindelig Oldnordisk deri, at W har holdt sig foran U (O), medens det overalt i nordisk sprog, som vi kjende det fra den historiske tid, er faldet bort i denne lydstilling¹⁾; foran W må I være vokal og kan ikke have været udtalt som *j*, der er indtrådt foran *u* i den senere form *Hørjulf's*. Hvorvidt omlyden allerede havde gjort sig gjældende eller ikke, kan skriften her ikke vise.

Også med hensyn til den korte udtryksmåde slutter indskriften 'Hørjulvs stene' sig på den ene side til runeindskrifter af det ældre slag f. eks. Steinstad-stenens (hvortil jeg henviser), på den anden side til indskrifterne på Kallerup-stenen og på Snoldelev-stenen.

Allerede af de ældre tegninger, i hvilke hverken H eller P kom tydelig frem, havde jeg formodet, at stenen havde den ovenfor meddelte indskrift. Denne formodning meddelte jeg prof. Stephens, som bifaldt den og straks skrev til Göteborg for påny at få undersøgt stenen. Ved sin indflydelse udvirkede han, at dr. Charles Dickson med sin sædvanlige liberalitet lod tage gibeafstøbninger af indskriften. Et eksemplar blev mig sendt som gave til Christiania universitets oldsamling, og jeg havde da den glæde at sé, at der på stenen tydelig stod, hvad jeg på forhånd havde formodet.

¹⁾ Undtagelser herfra er efter min mening kun tilsyneladende.

Bratsberg, söndre Frondhjems amt
(Stephens s. 267 f.).

Indskriften på den i en gravhaug fundne sten er
ÞÞÞÞÞ

Först må det afgjöres, om vi her virkelig har den ældre jernalders runer, hvorom der har været ytret tvil, idet man har sagt, at indskriften udelukkende fremviser sædvanlige runer (N. Nicolaysen i årsberetning fra foreningen til norske fortidsmindedsm. bevaring for 1857, s. 27). Der vil i Norge ikke kunne påvises noget eksempel på, at en sten med kort indskrift i de almindelige runer er funden sat i gravhaug således som Bratsberg-stenen. Derimod er dette oftere tilfældet ved stene, som bære indskrift i runer af det ældre slag, således Steinstad-stenen og Orstad-stenen. Navnlige må med Bratsbergfundet sammenlignes fundet fra det $\frac{1}{2}$ mil derfra liggende Tanem i Kjebbu, og at dette hører til den ældre jernalder, godt gjøres både af runerne i stenens indskrift og af den broncejedel, der fandtes i samme haug som runestenen.

Selve indskriften på Bratsberg-stenen viser også, at vi her må have de ældre runer. Allerede runeformen **Þ** taler herfor. Den form af *ós*-runen, som har kvistene mod højre, forekommer nemlig ikke i andre norske indskrifter af det senere slag end i en eiendommelig gruppe, som består af 6 runeindskrifter fra Jæderen, samt indskriften på stenen ved Vangs kirke i Valdres, og hvortil jeg også henfører indskriften på et norsk relikvieskrin i Kjöbenhavn (Stephens s. 476 a), som mulig er ristet af en Jæderbo¹). Men imellem runeformen på Bratsberg-stenen og formen af *ós*-runen på de jæderske stene, Vang-stenen og relikvieskrinet er der den forskjel, at överste kvist i Bratsberg-indskriften udgår fra toppen af den rette stav (hvilket er det oprindelige), medens den i de nævnte indskrifter af det yngre slag begynder længer nede.

Læste man indskriften på Bratsberg-stenen efter den betydning, som runerne har i den kortere række, **ÞÁLIM** eller **ÞOLIM** (skjønt *ós*-runen i de norske indskrifter, i hvilke den har kvistene til højre, aldrig betegner *o*), så måtte dette tydes af det almindelige oldnorske sprog; men af dette lader det sig på ingen måde forklare, ti ingen vil vel deri med Finn Mag-

¹) Denne mærkelige gruppe af norske runeindskrifter håber jeg at få omtalt nærmere i en anden afhandling.

nusen finde et 'Lader os tale'. Man får da opgive tanken om her at finde den kortere rækkes runer.

Læse vi derimod runerne efter deres betydning i den ældre skrift, så står der

ǷALIA

Dette har jeg allerede i tidskr. f. philol. og pæd. VII, 246 tolket som et mandsnavn i nominativ; jeg har der sammenstillet denne indskrift med den på Bergastenen, som ligeledes giver os de afdödes navne i nominativ uden noget tillæg. Ordstammen må være enten ǷALI, jfr. GASTIA, eller ǷALJA. Navnets oprindelse og betydning kjender jeg ikke¹⁾.

Krogstad, Upland (Stephens s. 184 f.).

Stephens meddeler en ny tegning af stenen ved baron Nordenfalk, hvilken i alt væsentligt stemmer overens med tegningen i Bautil no. 581; desuden er hos Stephens aftrykt en tegning af Johan Bure tagen 1620—1640. Også har jeg havt for mig en af forskellige oplysninger om indskriftens udseende ledsaget nøjagtig tegning i naturlig størrelse, som jeg har professor Carl Säves opofrende velvilje at takke for.

Den side af stenen, på hvilken en brynjeklædt mand eller 'gubben', som almuen efter Säve kalder ham, er tegnet, har følgende indskrift (a):

ININJÆPM

De 3 rette stave i de to første runer stige efter Säve ikke (således som på Nordenfalks tegning) høiere op end kvistenes tilslutnings-punkter. De to sidste runer er nu tildels afflækkede. Af den næstsidste rune N er en del af den nedre vinkels lodrette stav falden bort, men forøvrigt er dog så meget

¹⁾ Jeg skal her, for mulig at lede andre på spor, sammenstille nogle navne, som har en lignende klang. Förstemann nævner *Thaloard* (d. e. *Thalward*) som navn på en langbardsk hærfører i 6te årh.; derimod formoder han, at *Thalilo* i Hontheims hist. Trevir. fra år 865 er feil for *Thasilo*. Som frisisk navn forekommer *Theldag* index bon. ed. Crece-lius (Heyne altniederdeutsche namen); på det oldengelske *ðelwald* (Kemble dipl. I, 296) tør jeg her ikke tænke. Det gamle sønderjydske mandsnavn *Tale*, *Thale* (Kok det danske folkesprog i Sønderjylland II, 51) kommer vist slet ikke i betragtning.

En anden udvel er følgende: ǷALIA kunde være for ǷALLIA, der oldn. vilde lyde *Ƿellir*, som måtte höre til *þöll*, *þella*, jfr. mandsnavnene *Þyrnir*, *Heggr*. Men denne udvel er snarest et vildspor.

igjen, at man sér, at de ældre tegninger give runen korrekt. Af den sidste rune | er kun toppen tilbage, men der er ingen grund til her at tvile om de ældre tegningers troskab, da de er så rigtige i alt andet; der kan ikke fra den lodrette stav oven-til have udgået nedad mod venstre nogen kvist. Om der efter | oprindeligt har været en eller flere runer, kan efter stenens nuværende udseende ikke afgjøres, da alt efter | er afflækket; men det er, som Sæve ytrer, ikke rimeligt, da tegningen i Bautil i alt andet er så rigtig¹⁾.

Den anden sides indskrift (b) er

Y᚛᚛᚛᚛᚛᚛

Ved ordets slutning har Sæve ikke kunnet mærke nogen prik eller andet slutningstegn.

Runerne på stenen er ikke særdeles dybt hugne, men deres former og runestregernes grænser er overalt tydelige.

Indskriften har et sjældent rune tegn ᚛᚛, hvis værdi det først gjælder at finde. Stephens læser det som yO (d. e. jo). I alle optegnelser af den længere række futhark (også på Vadstena-bracteaten og på Charnay-spænden) findes ᚛ eller ᚛᚛ mellem j-runen (oldeng. *gér*) og p-runen (oldeng. *peord*); runen heder i oldengelsk *eah* eller *ih*, og dens betydning (*eo*, *i*) har forandret sig noget, eftersom runenavnets form forandrede sig. Men når vi gjengive ᚛᚛ på Krogstadstenen ved 'jo' eller 'iu' eller en nærbeslægtet vokal eller tvelyd, vil vi, såvidt jeg tror, få ord af uforklarlig form²⁾.

᚛᚛ som tegn for en tvelyd eller selvlyd må meget tidlig være gået af brug i nordisk. Deraf at det, som Vadstenabracteaten viser, blev stående i futharken, følger ikke, at det blev brugt som egentligt skrifttegn. Runens lyd værdi sees ikke af dens forekomst på Rökstenen blandt den længere række runer (blandt hvilke ᚛᚛ ikke er) eller i flere bracteatindekrifter; ja disse sidste give os vel ikke engang sikkerhed for, at tegnet fremdeles var egentligt skrifttegn. ᚛᚛ forekommer ikke i nogen anden nordisk indskrift, som tydelig indeholder ord, end Krogstadindskriften. Det synes da på forhånd muligt, at overens-

¹⁾ Deraf, at sidste | mangler i Bures tegning, tør man vistnok ikke slutte, at der på hans tid var flækket ligesåmeget af som nu, men kun, at stenen dengang stod så dybt, at | var skjult.

²⁾ På Reidstad-stenen og på Stentofte-stenen forekommer ᚛᚛.

stemmelsen i form mellem den oldengelske *eoh*-rune og den på Krogstad-stenen forekommende rune er tilfældig og at deres lydvardi er aldeles forskjellig.

Jeg tror, at Munchs skarpsind også her har fundet det rette: han læser tegnet på Krogstad-stenen som T (Annaler f. nord. oldk. 1848, s. 288 anm.); derved kommer der straks former frem, som klinge os bekjendt. $\uparrow \downarrow$ må da være en afændring af \uparrow , en afændring, som rimelig har været indskrænket til et snævrere rum i sted og tid og som senere igjen er forsvunden. En sådan afændring synes ikke meget påfaldende, når vi mindes, at overhoved kvistenes stilling i forhold til runens stav kan forandres meget ved en og samme rune: $\phi\phi\uparrow*\uparrow\uparrow$ er afændringer af ett og samme tegn; ligeledes $\chi\uparrow\uparrow$; $\langle\uparrow\uparrow\uparrow$; $\uparrow\uparrow$ o. s. v. Og at denne afændring kun er funden på denne ene sten, kan heller ikke modbevise læsningen som T; således er jo \uparrow for A hidtil kun fundet på Istabystenen, og i den særlig skandinaviske runeskrift sé vi også brugén af flere tegn indskrænket til enkelte landskaber.

Indskriften læser jeg altså

MWSTUINGI

STAINAR

Da MWST er en umulig lydforbindelse, så er det klart, at vokalerne ikke er udtrykte, ligesom i Etelhem-indskr., ved de to første stavelser. Jeg udfylder og deler indskrift a således

M(A)W(I) STUINGI.

Da 5te runes venstre stav er noget krum, læser jeg runen med tidligere fortolkere som U, ikke som E, uagtet den ligner Π , der på Torsbjerg-dopskoen og vistnok også på Dalbysmykket bør læses som E.

At a indeholder den afdödes navn og at dette er et mandsnavn, gjøres allerede sandsynligt deraf, at denne indskrift står på samme side som billedet af en brynjeklædt mand. I STUINGI sé vi let et patronymicum, jfr. HOLTINGAR; og da den afdöde vistnok må have været en mand, må nominativformen være STUINGAR. Dette kan være dannet af et navn STUA, stamme STUAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA, stamme HOLTAN. Dette STUA kan være d. s. s. got. *staua* masc. en dommer; ti til got. *au* foran *a* svarer i andre germanske tungemål regelret \mathfrak{z} : got. *trauan* = oldn. *trúa*, *bauan* = *búa*, *bnauan* jfr. *gnúa* (*bnúa* forudsættes af *bneri* cod. Arna-Magn. 677 qv. side 54,

linje 20). Samme ordstamme skyder også skud i oldhöitydsk, f. eks. *stūatago* dommens dag¹⁾.

Da hovednavnet må have samme kasusform som det dertil hørende patronymicum, så udfylder jeg MAIWI. Dette forklarer jeg af en stamme MAIWA, nomin. MAIWAR; det er samme navn som *Már*, hvilket vi ofte finde brugt på Island, og det betyder en måge. Ordet böies i oldn. *már*, gen. *más* eller *máss* (senere *márs*), nom. pl. *mávar* eller i ældre håndskrr. *mór*, *móss*, *móvar*, hvor *ó* er opstået af *á* ved indflydelse af *v* (*w*); i oldeng. heder det *máw*, nyeng. *mew*, oht. *méh*, *mēu*. De tyske former vise, som dr. Lyngby bemærker, at ordstammen oprindeligt har lydt MAIWA. Tvetyden er i M(AI)W(I) ikke skreven ligesom i þ(AU)SI på Kleggum- eller Bække-stenen; udlydsvokalen er ligeledes udeladt i Kleggumstenens SIN(A).

STAINAR er åbenbart = oldn. *steinn*, nomin. i ental af det ord, hvis akkusativ i ental STAINA forekommer på Tunestenen. Dette ord kunde let lede hen på den tanke, at Krogstadstenens indskrift var ensartet med *HURNBURA STAIN SUIÞKS* på Kallerupstenen, *HARIWULFS STAINAR* på Råfsalstenen, *IGINGON HALAR* på Steinstadst. Men det synes umuligt at finde genitivformer i indskrift a; ti efter Säves oplysninger kan runen efter *Þ* hverken have været *Þ* A eller *Þ* S. — Wimmer, der efter Munch har læst (4de rune i *a* og) 2den rune i *b* som T, forstår STAINAR som mandnavn (navneordenes böining s. 46 anm.), og da han sammenstiller det med Bergastestens og Bratsbergstens indskrift, må han have taget 'Stein' som navn på den mand, til hvis minde stenen er reist. Men det er usandsynligt, at den afdödes navn skulde være skrevet på en anden side end 'gubben' (der vel netop er den afdödes billede), når der overhoved var skrevet noget ved siden af dette; og desuden véd jeg ikke, hvorledes indskrift a skulde kunne forliges med Wimmers opfatning af STAINAR.

Hvad der i indskriften har voldt mig mest ulæmpe, er sidste l i STUINGI; dette kan, såvidt jeg sér, ikke være anden kasus af STUINGA end dativ i ental. Rigtignok afviger l her fra E i Tunestensens WODURIDE og Järsbergstensens HITE. Hvis min tolkning er den rette, må denne afvigelse forklares

¹⁾ De oldtydske navne *Stauogis*, *Stauher* (se Förstemann) kan på grund af vokalen ikke höre umiddelbart til got. *staua*.

på en af følgende to måder: Enten var *e* i dativ ental af *a*-stammer allerede i udtalen blevet til *i* på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet; men denne forklaring synes betænkelig, især da dativendelsen *i* eller *e* ved *a*-stammer i oldnordisk ikke virker omlyd; ved HAITINAR Tanum = got. *haitans*, oldn. *heitinn* ytrede jeg en lignende tvil, men dér var *i* indlyden foran *n* lydovergangen mindre betænkelig. Den anden forklaringsmåde er følgende: I betegner her, som i særlig skandinavisk runeskrift, lyden *e*. Rigtignok tør man ikke tænke på, at M E var gået af brug på den tid, da Krogstadindskriften blev ristet, ti denne rune findes på Jårsbergstenen, hvis indskrift har flere mærker på ikke at være blandt de ældre af de i den længere rækkes runer affattede (således 3 gange **Λ** og kun én gang **Υ**, medens Krogstadindskriften har 1 gang **Υ** og ikke **Λ**), og endog på 4 blekingske runestene; men det synes ikke urimeligt, at man længe förend M gik af brug begyndte af og til at skrive I for *e*. Hvis denne formodning har nogen grund, kan der også blive spørgsmål, om I i HAITINAR betegner lyden *e*.

Hvis den förste forklaringsmåde er den rette, synes selvlyden I i dativendelsen at tale for nordisk sprogform, om end ikke afgjørende¹⁾. Og i andet tilfælde må man fra den nordiske skrivemåde I (for E) slutte til nordisk sprog.

Hvis vi i M(AI)W(I) STUINGI har dativformer, synes STAINAR ikke at kunne være appellativ, ti jeg véd intet at nævne til støtte for, at man skulde have sagt *steinn Mávi Stúa syni* i samme betydning som *steinn Máss Stúa sonar*. Jeg formoder derfor, at STAINAR er navn på den mand, som har reist stenen. Vi vil da her have en udtryksmåde, som ofte forekommer i græske og latinske indskrifter, f. eks. Σεργία Δημητρία Λικ(υ-νιος) Ἀμπελιος Θρόπιος τῆ ἑαυτοῦ γυναικι. χαίρει Corp. inscr. Graec. 3786; (A)rr(et)ius legatus (l)egionis primae Minerviae coniugi obsequentissimae Lersch Rheinländ. inschrift. Cöln no. 39.

Efter min formodning skal altså den hele indskrift læses

M(AI)W(I) STUINGI
STAINAR

¹⁾ I et oldfrisisk håndskrift forekommer dativformer på *i* af *a*-stammer; jfr. Förstemann om dativer på *i* af *a*-stammer i oldtydske stedsnavne i Kuhns zeitschr. f. vgl. sprachforsch. XVII, 56. 59.

og oversættes: For Må Stuessön (reiste) Stein (dette mindesmærke).

Om alliteration er tilsigtet, lader sig neppe afgjøre.

Reidstad, Lister og Mandals amt
(Stephens s. 256).

Denne runestens form synes at gjøre det rimeligt, at den oprindeligt har havt sit sted inde i en gravhaug ligesom Orstad- og Steinstad-stenen.

Først gjælder det at bestemme runerne, der navnlig i anden linje ikke overalt er aldeles tydelige.

Første linjes indskrift synes at måtte læses

I N D I X F Y

Vistnok går der streger over fra 3dje rune til 4de, så at disse to runer tilsammen få lighed med \mathfrak{M} D; men disse forbindelsesstreger må sikkert være tilfældige, da den nederste af dem har en aldeles uregelret form. Desuden er I N D I X F Y lidet sandsynligt, fordi vokalen mellem \mathfrak{M} og \mathfrak{X} da måtte være ubetegnet.

Anden linje begynder vel med \mathfrak{K} ; foran denne rune öiner jeg rigtignok en lodret stav, som ikke går høit op, men denne har alt udseende af at være tilfældig. \mathfrak{K} synes tydeligt og må vel med Stephens opfattes som binderune for \mathfrak{I} \mathfrak{K} . 2den rune er utvilsomt P W. 3dje og 4de er efter min mening sikkert \mathfrak{F} \mathfrak{A} \mathfrak{K} ; 4de rune kan jeg ikke læse S: den er dertil for liden, og navnlig har den nederste böining mod venstre en så uregelret form, at den må være tilfældig. 5te rune kan, såvidt jeg sér, slet ikke være \mathfrak{N} U, der har en ganske anden form i indskriften, idet staven til höire ikke er indböiet på midten; den må være R R. Så kommer \mathfrak{F} , hvis överste kvist er slået af; jeg kan her ikke læse N, ti de 3 gange, N-runen forekommer i indskriften, begynder kvisten på venstre side af den lodrette stav og hælder mere nedad.

I andet ord i anden linje læser jeg de to sidste runer, der ikke er heldig gjengivne i tegningen hos Stephens, som \mathfrak{F} \mathfrak{M} , ikke som \mathfrak{B} \mathfrak{X} ; navnlig er det, såvidt jeg kan sé, sikkert, at næstsidste rune er \mathfrak{F} . Læsningen af sidste rune som \mathfrak{M} skylder jeg prof. O. Rygh. — Tredje linje er tydelig.

Jeg læser altså:

I N D I X F Y
K P F < R F Y : N I I F M
P R F I T F

IUÐINGAR
IKWAKRAR UNNAM
WRAITA

Først møde vi et mandsnavn i nominativ IUÐINGAR. Stephens, der læser IUÐINGÆA, har vistnok ret i at sammenstille dette med navnet på en alemannisk stamme *Iuthungi* (Zeuss *Die Deutschen* s. 312 f.), hvilket Grimm *Gesch. d. deutsch. spr.* 2. ausg. s. 349 gjenfinder i det oldtydske mandsnavn *Eodunc*, middelhøitydsk *Iedunc*. IUÐINGAR, der har den velkjendte patronymiske endelse, er afledet af IUÐA, stamme IUÐAN, ligesom HOLTINGAR af HOLTA. IUÐA gjenfindes, som Stephens påpeger, i senere nordisk runeskrift: akkus. IUÐA Tännöstenen, Finnheden, Småland (Lilj. R-U. 1247). Stammeordet er efter Grimm oldn. *jöd barn* (især om det nysødte foster).

Er nu IUÐINGAR navn på den, som har sat mindestenen, eller på den afdøde? I første tilfælde må det høre sammen med det følgende IKWAKRAR, så at disse ord tilsammen give det fuldstændige navn på den, som har sat mindestenen. Men herimod tale to grunde, af hvilke hver har meget stor vægt. Indskriften vilde da (som de følgende ord vise) kun nævne den, som har ristet runerne, men aldeles ikke den afdøde, om hvem stenen skulde minde; dette er vistnok efter min mening ikke uden eksempel, men dog så sjældent, at det ikke bør antages, hvor en anden opfatning er vel mulig. Dernæst: når der var givet en mand to navne, måtte det ene være et patronymicum; og dette ene kunde på grund af formen alene være IUÐINGAR; men et patronymicum står ellers overalt efter det egentlige navn. Jeg opgiver derfor den første af de to nævnte tolkninger og forstår IUÐINGAR som navn på den afdøde; dette må da tages for sig og står ikke i nogen syntaktisk forbindelse med de ord, som de to andre linjer indeholde. Ved Bergastenen har jeg nævnt eksempler på den (også hos Romere og Græker almindelige) skik at sætte på mindestenen den afdødes navn i nominativ uden tilføjet verbum. Den samme udtryksmåde har vi efter min tolkning på Reidstad-stenen, men her tilføies i en sætning for sig oplysning om, hvem der har ristet runerne.

I IKWAKRAR er WAKRAR tydelig det overalt blandt germanske folk udbredte adj. oldn. *wakr*, oldeng. *waccor*, oht. *wachar* o. s. v., hvis betydning er årvågen, livlig, frisk, rask, uforfæret o. s. v.; derimod kan man være i tvil, om WAKRAR

alene er navn eller om det er sidste led af et sammensat navn. I sidste tilfælde måtte IK imod hvad der ellers er regel i disse indskrifers sprog (jfr. dog NIWANGMARIN på dopskøen fra Torsbjergmose, GISLIONG-WILIN på hövelen fra Wiemose) have kastet stammens udlydsvokal bort; hvorfra IK da skulde have sin oprindelse, vidste jeg ikke at sige (der findes et gammeltydsk navn *Ico*, *Ihho*).

Jeg foretrækker en anden tolkning: IK WAKRAR 'jeg Vagr'; 'jeg' og navnet er da skrevet sammen uden ordadskillelse ligesom i guldhorn-indskriften. Dog er der den vanskelighed, at 'jeg' skrives EK med M i indskrifterne fra Gallehus, Tune, Järsberg og Lindholm; og da *e* i dette pronomen både er den oprindelige germanske selvlyd og tillige har holdt sig i norsk mål til de seneste tider, så kan jeg ikke tænke mig, at *i* blev udtalt i 'jeg' af den, som ristede runerne på Reidstad-stenen. Jeg må formode, at *e* her er udtrykt ved *I*, uagtet den længere runerække havde eget tegn for *e*; det samme er efter min formodning tilfældet på Krogstad-stenen. På lignende måde er i Reidstad-stenens indskrift NG udtrykt ved *IX*, uagtet den længere runerække havde eget tegn for *h*in lyd.

Hvis jeg nu rigtig har oversat 'jeg Vagr', viser det sig tydeligere end før, at vi hermed ikke kan forbinde IUÐINGAR.

Det usammensatte navn *Vagr* var ikke ukjendt i Norden: så hed en af kjæmperne på Ormen lange i Svolderslaget, det var også Odensnavn; end mere udbredt var det hos tyske stammer, se Förstemann, således allerede Οὐάκκαρος ὁ Οὐάκρος τὸ γένος Agath. I, 21. En afledet form har vi som navn i UAKRA (akkus.) Lilj. R-U. 1275 (Värend) og i UAKRO (gen.) Lilj. R-U. 522 (Lunda socken, Seminghundra härad, Upland). Også som andet led i sammensatte mandnavne forekommer *vagr* undertiden: den navnkundige *Odoacer* vilde på nordisk mål hede *Audvagr*; vi må rimelig også søge det i det vistnok fra syd med heltesagnet indførte navn *Jónagr*.

Endnu står UNNAM WRAITA tilbage. I det sidste ord kan ingen miskjende en böinings- eller aflednings-form af det verbum, som i oldnorsk lyder *rita* og som betyder 'ridse, skrive'. Hidtil har alle forstået det som entalsform af præteritum = oldn. *reit*, og det må da, hvis IK er 'jeg', være 1ste person. Hvis dette var rigtigt, vilde formen være meget mærkelig derved, at den havde holdt den udlydende vokal, som ellers overalt i ger-

manske sprog er tabt¹⁾, medens den findes i Græsk som α i 1ste person, som ϵ i 3dje person, i Sanskrit som α . Denne vokal mangler også i former for 3dje person af præt. i ental, som findes i andre nordiske runeindskrifter af det ældre slag: **WARAIT** i Istaby-indskriften, der har endelsen **A** i entallets akkus. af α -stammer, men hvor rigtignok vokalen er falden bort foran nominativmærket **R**; **WAS** Tanum (hvor jeg ikke med Wimmer tør tænke på 1ste person). At vokalen i udlyden skulde have holdt sig i 1ste person, men være kastet bort i 3dje person, synes mig ikke rimeligt. Den tvil, som herved vækkes om den givne forklaring af **WRAITA**, øges derved, at **UNNAM** da, såvidt jeg kan sé, bliver uforklarligt; efter formen kunde det til nød være dativ i flertal (skjønt man vel så langt tilbage i tiden snarere skulde vente endelsen —**AMR**), men derved hjælpes jeg ikke videre.

Jeg vover derfor at foreslå en anden tydning af **WRAITA**. Dette kan efter sin form være akkus. i ental af en ligelydende nominalstamme; hvorvidt det er hankjønnsord eller intetkjønnsord, kan formen i akkusativ ikke vise²⁾. Snarest tænker jeg på et hankjønnsord **WRAITAR** 'indridsning' dannet af ***WRĪTAN** som oldn. *seiðr* af *síða*; jfr. oht. *reiz* linje.

Er denne tolkning den rette, så må **UNNAM** være 1ste pers. præt. i ental af et stærkt verbum. Efter formen ligger det nær at tage **UNNAM** som ændring af **UND-NAM**, ti *d* trænges let ud mellem to *n*'er; således skrives i norske og islandske håndskrifter ikke sjældent *nn* for *ndn*: *bunnir* i cod. Arna-Magn. 619 qv. (Ungers udg. s. 159, l. 26), *buña* cod. AM. 623 qv. (Gíslason Um frumparta s. 113); *annes* Ísl. sög. II, 244, Flat. I, 140 l. 23 o. s. v. Grunden til, at **UNNAM** er skrevet med to *N*'er, medens der på Bergastenen er skrevet **FINO** for **FINNO**, er vistnok den, at hvert af de to *N*'er i **UNNAM** hører til sit led i et sammensat ord.

Præfixet **UND** synes her at være brugt i omtrent samme

¹⁾ Jeg kan ikke følge Stephens i den s. 663 givne læsning og tolkning af en nordisk runeindskrift i Carlisle, hvorefter der i denne skulde stå **ŪARAITA** = *vrait, veit*. Også de af Haigh (The conquest of Britain p. 40 f. 63) nævnte eksempler, i hvilke den oprindelige vokal i præteritums endelse skulde være bevaret, må falde bort.

²⁾ Jeg har i de ældste nordiske runeindskrifter endnu ikke fundet eksempel på akkus. eller nomin. i ental af et hankjønnsord, der böies som oldn. *kleif* eller som oldn. *gjöf*.

betydning som i got. *undgreipan* (gribe), *undredan* Skeireins VI (yde); UN(D)NEMAN kunde da kanské betyde egentlig tage fat i, deraf pátage sig, iværksætte el. lign. UNNAM WRAITA synes at være væsentlig d. s. s. WRAIT, *reit*. Versformen kan vel have givet anledning til, at et sådant omskrivende udtryk blev brugt; alliterationen i

IK WAKRAR
UNNAM WRAITA

er neppe tilfældig, med den halve verslinje IK WAKRAR kan jævnføres EK WIWAR på Tunestenen.

For skriftlære og lydlære er endel enkeltheder til slutning at sammenstille.

Skilletegn er ikke brugt ved linjernes slutning, kun én gang (inde i anden linje) er to prikker den ene over den anden brugt som skilletegn; : er også skilletegn på Tunestenen, hvor ordadskillelse ikke er gennemført.

𐌛 forekommer i enden af et ord. Bredsdorffs og Munchs formodning, at 𐌛 er *m* inde i ord, 𐌚 *m* i ordenes slutning, har ingen støtte og må forkastes.

NG er ikke betegnet ved Ing-runen, men ved 𐌗X; dette peger máské hen på et senere tidspunkt end det, Tune-, Steinstad- og Tanum-stenene tilhøre. Mulig (dog ingenlunde med tryghed) tør det samme sluttés deraf, at lyden *e* efter *m* formodning er udtrykt ved Is-runen i IK; men 𐌛 var neppe overalt opgivet på den tid, da Reidstadindskriften blev indhuggen: flere svenske indskrifter, i hvilke 𐌛 findes, må vist være senere.

I IUÞINGAR synes IU at svare til got. *iu* (oldeng. *eó*, oldn. *jú*, *jó*), ikke til got. *ju*. Som den fællesgermanske lyd synes *eu*, ikke *iu*, at måtte sættes, ti ligesom got. *mitan* forholder sig til *mat*, således *biugan* til *baug*; men da nu *mitan* er opstået af *metan* jfr. gr. *μέδιμνος*, så må også *biugan* være opstået af *beugan* jfr. gr. *φείγω*.

A er ikke brugt som hjælpelyd: WRAITA (jfr. HLAIWA Bð), WAKRAR; i modsætning dertil har Järsberg-indskriften WARITU, HARABANAR.

Steinstad, nedre Telemarken

(Stephens s. 254 f.).

Stenens Indskrift er først rigtig gjengiven i tegningen hos Stephens, der sikkerlig med rette har taget den fjerde rune som NG. Vi har altså

IXIϷRTHFY
 IGINGONHALAR

HA er betegnet ved binderune. — Her er HALAR let at udskille som et eget ord. Da vi har seet, at også den ældre jernalders runeskrift undlader konsonantfordobling: FINO Berga for FINNO, så kan vi forklare HALAR som HALLAR = oldn. *hallr*, sten. Ordets stammeform her i indskriften stemmer overens med den nordiske og afviger fra got. *hallu-s*. At ordet *hallr* allerede i den ældre jernalders tid brugtes i Nordisk, sé vi også deraf, at det af dette ord afledede *hella* (oprindeligt *halljō*) alt så tidlig må være gået over i Lappisk og Finsk (se Thomsen: den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske, s. 57. 67. 93. 120); det af *hallr* dannede stedsnavn *Halland* har mån allerede søgt hos Jordanes.

Det på Steinstad-stenen brugte ord om stenen, på hvilken runer ristes, er heller ikke ukjendt i senere nordisk runeskrift: en sten på Tose (Thorshov) i Smålenene har indskriften *NIKULAS ATLA SUN KERÐE RUNAR A MORKOM HAL* (tværstregen på *A* i sidste ord er ikke tydelig, men neppe usikker). — I IGINGON må vi da have den afdödes navn, og efter al rimelighed i genitiv. Det gjælder først at udfinde, hvorvidt det er et mandsnavn eller kvindenavn. Af de gjenstande, som lå i gravkammeret i den haug, hvori stenen blev funden, tør neppe noget sluttes i den ene eller anden retning¹⁾; vi få holde os til sproglige grunde.

Vi har för seet, at disse indskrifter oftest har O i böiningsendelser, hvor Gotisk har *ō*; og vi har ligeledes seet, at der til udlydende *ns* ved kasusendelser i Gotisk svarer N i disse indskrifter: hankjönsord på 'AN danné således genitiv sg. på AN (*ÞRAWINGAN*) = got. *-ins*. Når nu i Gotisk hunkjönsord på *-ōn* danne gen. sg. på *-ōns*, så kan den tilsvarende form i

¹⁾ Det er vistnok sandsynligt, at Steinstad-stenen fra först af har været bestemt til at stå inde i haugen, ti på grund af dens rundagtige form har den neppe nogensinde været reist som mindsten på en haug; og vi har ellers temmelig sikre eksempler på, at sten med indskrift i den længere række runer fra först af har været stillet inde i haug, således f. eks. Orstad-stenen. Men da der i haugen på Steinstad fandtes fire urner fyldte med aske, ben og kul, kan haugen være kastet over flere personer, af hvilke hver kunde få noget for sig med i graven; og desuden er det vel ikke afgjort, at man ei kunde lægge et sværd i en kvindes gravhaug.

disse indskrifers sprog neppe være en anden end ON. *s* er i denne böiningsform også faldet bort i alle andre gamle germaniske sprog i den form, hvori vi kjende dem. Jeg forklarer derfor IGINGON som gen. sg. af et kvindenavn, hvis stamme er ligelydende med den nævnte genitivform.

Denne forklaring, som først blev antydet af mig i tidskr. f. philol. VII, s. 250, gives også af Wimmer 'navneord. böjning i ældre Dansk' s. 45. 119. Han gjør der med rette opmærksom på, at (I)GINGON viser, at genitivendelsen *-ur* (f. eks. *kirkjur*), der navnlig kjendes fra Gotland, dog også fra runeindskrifter på Sveriges fastland (se herom Sæve Gutniska urkunder s. XIV—XVII og Stephens i årbøger f. nord. oldkynd. 1867, s. 194 f.), er yngre end den norsk-islandske endelse *-u* (*kirkju*) og at *r* i hin er kommet ind fra gen. sg. af de på vokal udlydende hunkjønssammer; denne opfatning af forholdet var fremsat af Rydqvist II, 613—16 og af Lyngby i tidskr. f. philol. VI, 48 anm. 2 slutn. Spor af det ved analogi indkomne *r* i genitiv sg. af 'svage' hunkjønnsord findes ved sammensætning også i gammel Dansk: *kåber-skod* (Danm. gl. folkev. udg. af Svend Grundtvig no. 118, v. 14). Og jeg er tilbøielig til at forklare det i sagnet navnkundige norske *Åskorreie* (således har jeg hørt ordet udtalt i Telemarken), feilagtig kaldt 'Asgårdsreien', på samme måde, så at det er sammensat med genitiv af et hunkjønnsord, som gjenfindes i svensk *Åska*.

I)GINGON er vistnok af samme stamme som det hos andre gamle germaniske folk forekommende mandnavn *Iga*, *Igo*, se Förstemann Altdeutsch. namenbuch, og *Ige* (kvindenavn?) hos Crecelius index bonorum etc. 21 (Heyne altniederdeutsche eigennamen); navnlig synes *Iga* at have været brugeligt hos Goterne, ti *Igila*, som rimelig er et deraf dannet deminutiv, findes i et gotisk diplom fra Neapel 6te årh., og Stark (kosenamen der Germanen. sitzungsberichte der kais. acad. Wien 1866. s. 289 anm. 2) anfører af spanske kilder *Igo* (år 860), *Igitza* masc. (år 961). Jeg formoder, at dette navn *Iga* også har været brugt af den ældre jernalders folk i Norge; deraf blev dannet I)GINGA, nomin. I)GINGAR, egentlig «Iges ætling» (jfr. BOLTINGAN af HOLTAN), og deraf igjen I)GINGAN, nom. I)GINGA, med det tilsvarende kvindenavn I)GINGON, nomin. I)GINGO. Vi har allerede havt et mandnavn, der er dannet på samme måde, i **ÞRAWINGAN** Taunm.

Betydningen af stammen I)GAN kjender jeg ikke. Som en

mulighed, men heller ikke som mere, nævnes, at den kan være i slægt med oldn. *igull*, oprindelig sikkerlig *igull*, et pindsvin, der ikke sjælden brugtes som navn især i Sverige, jfr. lit. *eijs*, græsk *ἔχινος*. Dog kan man også tænke på andre muligheder.

Jeg oversætter altså indskriften 'Igingas sten'.

At stenen, der reises på en afdøds grav eller sættes til minde om ham, kaldes den afdødes (i dette tilfælde Igingas) sten, er en så naturlig udtryksmåde, at den gennem hele oldtiden må have været brugt overalt i Norden. En sådan kort indskrift, der kun indeholder den døde's navn i genitiv og ordet for 'sten' i nominativ, røber høi ælde. Lignende er efter min forklaring indskriften på Tanum-stenen; endnu større er overensstemmelsen med flere i det følgende omhandlede norske indskrifter med den længere rækkes runer, nemlig på stenene fra Bø, Tomstad, Bel-land. I den senere runeskrifts tid må slig form for en indskrift tidlig være bleven forældet; aldeles tilsvarende indskrifter er to fra Sjælland, der også ved nogle runeformers overensstemmelse med de i den længere række brugelige røbe sin høie ælde: *HURNBURA STAIN SUIÞKS* på Kallerup- eller Høie-tostrup-stenen og *KUNUALT(S) STAIN SUNAR RUHALTS ÞULAR A SALHAUKUM* på Snoldelev-stenen; kun er i disse den døde nærmere betegnet. Og allernærmest beslægtet er den her foran meddelte overgangsindskrift fra Råfsal i Elfsyssel. — Også kan nævnes, at en irsk gravsten på den Inchaguile i Lough Corrib har en aldeles tilsvarende indskrift, der oversat lyder: *lapis Lugnadonis filii Liemantiae* (se Stephens s. 534; Whitley Stokes i beiträge zur vergl. sprachforsch. V, 364 f.).

Tomstad, Lister og Mandals amt
(Stephens s. 264).

Stephens mener, at dette brudstykke har dannet toppen af en runesten, der har været reist på en gravhaug, og at indskriften altså har strakt sig nedenfra opad. Derimod tænker prof. O. Rygh sig, at stenen fra først af har været sat inde i en haug. De runer, som er tilbage, synes sikkert at være

Y A R 1 9 : 4 1

. . . . AN WARUR.

Når vi sammenligne ÞRAWINGAN Tanum, IGINON Steinstad, så synes det rimeligt, at vi i AN her har levning af et mandnavn i genitiv. Er dette rigtigt, så synes WARUR, der vel sikkert er nomin. af en stamme WARU, at måtte betyde 'grav'

'gravhaug' 'sten' eller lignende. For mulig at bestemme betydningen nærmere vover jeg at fremsætte en usikker formodning: i de islandske sagaer bruges *vör fem.*, nu i Norge vesten- og nordenfjelds *vör* (åbent o) masc. om en række af oplagte stene ved et landingssted, især på begge sider af en 'stø', hvori bådene trækkes på land. Desuden bruges ordet nu i Norge 'sjældnere om en opkastet vold af grus og sten, f. eks. ved skred' (I. Åsen). Til dette ord kunde WARUa regelret svare, og man tør da mulig formode, at dette betegner: stensætning, stensat grav. — Er dette rigtigt, så har indskriften fra først af rimelig kun indeholdt to ord og den må da nærmest sammenlignes med indskriften på Bøstenen. Denne forklaring var forlængst nedskreven, da jeg fik sé, at Wimmer (navneordenes böiming, s. 74 anm.) tolker indskriften på samme måde. Dog synes hans opfatning af WARUa 'dannet af roden VAR i oldnord. *verja* (smi. oldn. *vörðr*, *vörn*), der vilde være et passende ord for en mindesten ('varde') voveligere end min, da et sådant ord som det, Wimmer forudsætter, ingensteds findes, medens jeg kun forudsætter en noget afvigende anvendelse af et ellers kjendt ord.

Torsbjerg, Sønderjylland

(Stephens s. 295).

Tegningen fremstiller en dopsko, der på hver af sine sider har runeindskrift, vistnok fra samme tid. På forhånd er det rimeligt at antage, at ikke et ord fortsættes fra den ene side til den anden, men at indskriften på hver af de to sider afslutter et ord (dette er også Wimmers mening 'De ældste nord. runeindskrr.' s. 46). Først tager jeg for mig

ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Blot 7de runes betydning er her tvivlsom. Da den har en fra 6te Rune ᚱ. = U aldeles forskjellig form, synes den ikke at betegne U, men, som Stephens mener, at være en sideform til M E. Jeg læser da OWLᚱUᚱEWAR.

Heri sé vi straks en nom. sg. masc. af en stamme ᚱEWA. Ligesom HLEWA er = et got. *hliu* (ikke bevaret i sproglevningerne), oldeng. *hleow*, således er ᚱEWAR = got. *pius*, oldeng. *þeow*; oldhöitydsk (i navne) *deo*. Dette ord betegner træl, tjener; men det forekommer også meget ofte som andet led i mange sammensatte mandnavne, og for højættede kjæmpers

navne egner betydningen 'træl' sig ikke; oprindelig må ordet vistnok have betegnet ung mand, ungersvand eller dreng¹⁾.

Ligesom Oldnordisk har *hlé* for BLEWA, got. *hliu*, idet *w* er svundet og vokalen til gjengjæld forlænget, så må til *PEWAR*, got. *þius* svare oldn. *þér*. Denne form har kun holdt sig som sidste led i navne: således i *Hjálmþér* (der tidligere må have været böiet i genitiv *Hjálmþés*, men senere böies *Hjálmþérs*) = oldtydsk *Helmtheo*, *Helmdeo*; Odens-navnet *Sighér*, skrevet *sighþær* Snorra-Edda II, 472, der forandres til *Sigðir* SnE. II, 556, idet man taber bevidstheden om, at ordet er sammensat, hvorpå den stærke betoning af anden stavelse som et eget sammensætningsled opgives og vokalen forkortes; det oldtydske mandnavn *Sigideo* er samme ord. Ligeså er *Eggþér* (i Völuspá 42 codex regius skrevet *eggþær*, hos Sakse *Egtherus*), forkortet *Egðir* (som Hauksbók skriver i Völuspá) samme navn som det oldeng. *Ecghæow*. *Hamðir* har tidligere hedt *Hamþér* = oldtydsk *Hamadeo*. — Heller ikke den særegne betydning af det andet led fastholdes, hvilket sees deraf, at *Sigðir* er Odens-navn, og endnu tydeligere deraf, at skaldene bruge *egðir* som udtryk for ðrn og for ulv.

Det er altså ikke rigtigt, når man (Grimm Kleinere schriften II, 110; Munch Norsktt månedsskrift III, 451 f.; Jessen i Historisk tidsskr. 1868 s. 256) almindelig lærer, at *Egðir*, *Hamðir* forudsætte ældre former *Eggþýr*, *Hamþýr* eller at *Hamðir* er unordisk form for *Hamþýr*; et oldnorsk hankjønnsord *þýr* træl er ikke tilstrækkelig hjemlet²⁾, og vokalen *y* i hankjønnsordet *þý*, gen. *þýjar*, trækvinde er kommen frem under indflydelse af *j* i afledningsendelsen.

OWLÞUÐEWAR er altså et sammensat mandnavn, hvis

¹⁾ PEWAR, *þius*, fællesgermansk *þeiras* er vistnok istedenfor en ældre form *þeiras*, ligesom got. *mavi* for *magvi* jfr. *magus*, *naus* (= skr. *ναύς*, gr. *νῆξος*) for *nahus*, oldn. *ey*, der got. har lydt *avi*, for *ahwi* af *ahwa* vand. — *þius*, tidligere *þeiras*, er ligesom oldn. *þegn* dannet af en rød *þak* søde, der i Græsk gjendundes i formen *ταξ*, hvorefter *ταξων*; Hele denne udvikling skyldes J. Grimm; se 'Über diphthongen' i Kleinere schriften III, 110 ff. — Bopp vergl. gram. 2. ausg. III, 372 fremsætter en afvigende formodning om oprindelsen til *þius*, hvorved dog betydningsudviklingen bliver den samme.

²⁾ *þýr* servus forekommer i Schevings udgave af Høgsvinnsmál (øfter *súnd* hákr.) s. 33; Ólafsson (44 próver s. 552) har der *þrall*. Det rette kunde der være *þirr*, som kjendes fra Snorra Edda.

sidste led nu er forklaret. I første led OWLÞU har vi en *w*-stamme med uforandret udlyd ligesom i HAÞU- Istaby, Gommor. Ordformen sér ved første ðiekast underlig ud, ti lydforbindelsen *wlþ* er uhørt i germanske oldsprog; men det underlige svinder, når vi opfatte OWLÞU som særegen skrivemåde for WOLÞU. Denne skrivemåde har vistnok sin grund deri, at W har været udtalt på samme måde som engelsk *w*, hvis lyd af Koch (historische gram. I, s. 102) beskrives således: 'es setzt vocalisch ein und geht in einen von den lippen eigenthümlich gestalteten hauch über = uw'. På samme måde må *w* have været udtalt i Gotisk, hvorfor det i spanske concilieacter skrives *uþ* og *uu*: *Ubidericus, Ubadila, Uuadila* (Dietrich aussprache des Gothischen, s. 79). — Med skrivemåden OWLÞU for WOLÞU kan også sammenlignes *RHUULFr* for *HRUULFr* Helnæs, *RHAFNUKA* for *HRAFNUKA* Læborg.

OWLÞU, WOLÞU er, som jeg tror, det samme som got. *vulþu-s* masc. herlighed. O i WOLÞU holder jeg for ældre end *u* i got. *vulþus*, da hint ligger nærmere ved *a*, som her må være den oprindelige (fællesjafetiske) lyd: WOLÞU forholder sig til got. *vulþu* som WOLAFA Gommor til WULAFA Istaby, got. *vulf*. Ligeså er E i ÞEWAR ældre end *i* i got. *þius*.

vulþu-s danner det første led i flere navne hos Goter og forskellige tyske stammer, som *Vuldebert, Vultegis, Vulderad, Vuldulf*. Af samme stamme er det nordiske gudenavn *Ullr* (hos Sakse *Ollerus*) og det i norske stedsnavne gjæmte *Ullinn*.

Formen OWLÞU viser, at *þ* ikke som i almindelig Oldnordisk var udjævnet til *ll* i det sprog, hvori de i Norden fundne indskrifter fra den ældre jernalder er affattede. I de vistnok fra nordisk lånte flnske ord *kalta skrå* = oldn. *hallr* og *kulta* = oldn. *gull* spores også den oprindelige lydforbindelse *þ*. Thomsen den gotiske sprogklasses indflydelse på den flnske s. 64.

Vi må deraf slutte, at *nþ* ligeledes dengang var bevaret, så at det endnu ikke var blevet til *nn*.

Også i tolkningen af denne indskrift støder jeg sammen med Wimmer, der i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 298 ytrer: 'udenfor sammensætning i nf. ent. har [vi] þewar på den ene side af dupskoen fra Thorsbjerg-mose svarende til got. *þius*'. OWLÞU har Wimmer ikke forklaret. Derimod har Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den flnske s. 88) tolket OWLÞU på samme måde som jeg.

På døpskoens anden side læses

†IPF◻FRIV
NIWANGMARI.

6te rune må være en variation af **𐌱** og kan vist ikke, som Dietrich vil, være en binderune.

Også i denne indskrift søger jeg ett sammensat mandnavn¹⁾. Andet led **MARI** har jeg allerede forklaret i tidskr. for philol. VII, 218. 246 f.: det er oldn. *mærr*, got. *mērs* navnkundig, udmærket. Got. *mērs* er sikkert en *i*-stamme, da håndskriftet Philipp. 4,8 efter Uppström har *vailamer*, ikke *vailameri*; derfor tager jeg **MARI** ligesom **GASTI** som nomin. af en *i*-stamme. Vi tør tro, at **A** i **MARI** har holdt sin oprindelige længde; og når **F** er tegn for *a*, også når vokalen er lang, så må runen **JARA** (*gér, ár*) have betegnet halvokalen *j*, og den kan endnu ikke være bleven tegn for en vokal (*ā* eller *a* uden hensyn til kvantiteten); 'ár' må da endnu have lydt *jára*, ikke *ára*. Indskriften på døpskoen fra Torsbjerg tilhører altså et ældre sprogtrin end indskrifterne på de blekingske stene, Råfsalstenen og efter min formodning også den på Järsbergstenen. **MARI** svarer til *-marr* i nordiske navne, som *Bjartmarr*, *Granmarr*, *Hreiðmarr*, *Ingimarr*, i hvilke vokalen vistnok er bleven forkortet, dog skriver en islandsk skindbog i Gísla s. Súrssonar (se Gíslasons udg. s. IX) *biart mærr* (navnet er ikke, som Gíslason tror, sammensat med *már* en måge, men dette kan mulig have haft indflydelse på skrivemåden). Af **MARI** har vi deminutiv **M(A)R(I)LA** på Etelhemindskriften.

Langt vanskeligere er det første led **NIWANG**. Det synes at måtte være istedenfor **NIWANGA**, så at stammens udlydsvokal er tabt mellem **NG** og **M**; også i Gotisk forekommer snart stammens fuldstændige form, snart en afkortet form som første sammensætningsled: *veinatriu*, *veinagards* ved siden af *veindrugkja*, *lausavaurds* ved siden af *laushandus*, *lauskvīþrs* (Gabelentz og Loebe grammatik s. 129 § 167). **NIWANGA** synes at være dannet ligesom det oldnorske jätunnavn *Svárrangr Bárbarðsljóð* 29, gen. *Svárrangs* (cod. reg.) af adj. *svárr*; nærbeslægtet med **-ANGA** er afledningsendelsen **-INGA**, der gjerne har patronymisk betydning. **NIWANGMARI** synes da at betegne **MARI** af ætten **NIWANGÖR**; lignende er udtryksmåden i al-

¹⁾ Jeg vover ikke her at læse ◻ som stavelsen **ING** og at tænke på to navne **NIWA INGMARIA**.

mindelig Oldnordisk *RAFNUKA TUFU* på Bække-stenen ved kirken, *RHAFNUKATUFU* på Læborg-stenen 'Tove af Ravnungernes æt', hvor dog *Rhafnunga* er gen. pl., og ikke stammeformen. Hvis vi på høvelen fra Vlemose tør læse *GISLIONG-WILIN* som ett sammensat navn, så vil vi deri have et side-stykke til *NIWANGMARIN*.

Oprindelsen til navnet *NIWANGA* er mig ubekjendt. Det kan ikke komme af adjektivet 'ny', hvoraf kvindenavne på -*af*, ti dette adjektivs oprindelige stammeform er *nija* (istedenfor *newja*, fællesjafet *nawja*). Dietrich (aussprache des Gothischen s. 49. 57) vil rigtignok i gotiske navne finde et *njus* yugling — gr. *νιός*, men det måtte i de ældste runeindskrifter sprog hede *NEWAN*, og dermed kunde *NIWANG* på grund af vokalen *i* ikke stå i forbindelse. Tør jeg minde om det hos Förstemann namenbuch s. 360 opførte oldtydske navn *Niwo* og om oht. *nünait* retundit?

Vånga, Vestergötland

(Stephens s. 241. 836).

Af indskriften på denne sten, som er indmuret høit oppe i den indre mur af Vånga kirke omtr. 2 mile fra Skara, meddele Stephens tre indbyrdes afvigende afskrifter. I sommeren 1868 tog jeg et nøjagtigt papirastryk af indskriften, og med dette førde nedskriver jeg følgende bemærkninger.

Efter min mening er der to runer, om hvis betydning man kan være i nogen tvil, nemlig 2den og 3dje fra høire. 1ste rune er sikkert og tydelig *H*. 2den rune kan, såvidt jeg sér, slet ikke være *¶*; heller ikke kan jeg læse den som *¶*; men tror, at den må læses som *¶*. Forbindelseslinjen mellem de to kviste sér mig tilfældig ud, og spidserne af de to skråstreger stikke tydelig ud foran denne forbindelseslinje, hvilket viser, at der ikke kan læses *¶*. Lydforbindelsen *HWU*, hvormed indskriften i det tilfælde vel måtte begynde, vilde også være betænkelig. Under de to skråstreger på *¶* sees en udhuling, men denne må vel være betydningsløs.

3dje rune sér tydelig ud som *A*; tværstregen har så bestemte og regelrette træk, at den ikke synes at kunne være tilfældig, og jeg har derfor betænkelighed ved at læse *A* U.

Stephens læser *A* som *Ü* (d. e. *Y*); men jeg kjender intet bevis for brugen af dette vokaltegn i de nordiske indskrifter, som er skrevne med den længere rækkes runer, og efter mit skjøn er en vokal *Ü* uforenelig med det sprogtrin, som disse indskrifter tilhøre: der er i dem intet spor af en sådan omlyd.

De eksemplær på brugen af Ü i nordiske runeindskrifter af det ældste slag, hvilke Stephens s. 156 har anført, er for sig selv mere end tvivlsomme. A i slutningen af 2den linje på Orstadenstenen er aldeles usikkert; prikken kan ligesom flere andre fordybninger på denne sten være tilfældig, men om den endog ikke var tilfældig, kunde det ikke bevises, at den skulde forandre U til Ü. Ligeså — eller mere — usikkert er det, om A på Upsala-stenen og K på Konghellestaven skal betegne Ü, ligesom det er ubevist, at disse to indskrifter indeholde den længere række runer. Endelig A på en meget sm. bracteate (Stephens no. 61) kan aldeles forbigåes. Brugen af tegnet for Ü med en strøg eller prik i enten i engelske runeindskrifter eller i nordiske runeindskrifter med den kortere række runer eller i nordiske indskrifter fra middelalderen, som er skrevne med latinske bogstaver, vedkommer os her ikke.

Som uvis formodning fremsætter jeg, at A bør læses som binderune af A 9 WU: Indskriften bliver da:

Y A 9 W U
HAWUKOÞUR.

Dette synes tilsammen at være ett ord, nemlig *hög*, og læs en u-stamme, jfr. WARUN Tomstad.

Jeg finder her navnet på den mand, over hvem mindstenen blev sat; den dödets navn alene i nominativ har vi også på stenene fra Berga, Bratsberg og Haverslund. Navnet synes at være sammensat, og i det første led tør vi da mulig søge ordet 'höf'. Dette lyder oldn. *haukr*, oldeng. *hafoc*, oht. *habuk*; den swed. germanske form må have været *habukas*, og denne form må, som det synes, ordet have havt, da det blev overført i finsk og Lappisk (finsk *havukka*, *haukka*, veps. *habuk*, norsk lapp. *kappig*, svensk lapp. *kapak*), se Thomsen den got. sproghærens indflyd. på den finske, s. 116. I de ældste nordiske runeindskrifteres sprog måtte man snarest vente formen HABUKAN; men mellem denne og *haukr* må ligge mellemedet HAWUKAN (W for B ved indflydelse af det følgende U), som jeg da over at finde i Vängaindskriften HAWUKOÞUR. Selv om denne skulde læses HAUKOÞUR, kunde navnet indeholde ordet 'höf', men da i en senere form.

Den raske modige krigers sammenlignes med högen og heltens kaldes i nordisk digtning ofte ligetil *haukr*, se Egilsson under dette ord 4). Derfor brugtes *Haukr* som mandsnavn (ikke

sjælden af Nordmænd; Lilj. R-U. 815 fra Södermanland), ligesom *Spearhafoc* var oldengelsk mandnavn ¹⁾).

Om andet led i HAWUKOÐUR vover jeg at nævne en usikker formodning. HAWUKOÐUR kunde mulig være sammendragning for HAWUKA-HAÐUR. Gudenavnet *Hödr* måtte i de ældste runeindskrifteres sprog lyde HAÐUR, jfr. HAÐU- (kamp) som første sammensætningsled på Istaby-, Stentofte- og Gommorstenene (tidskr. for philol. VII, 319). Dermed synes *-had*, der er så almindeligt som sidste led i oldtydske mandnavne (se Förstemann), at stå i forbindelse. I nordisk har vi vistnok *hödr* som sidste led i *Nidudr* eller *Nidadr* for *Nidhödr* = oldtydsk *Nidhad*, hvilket navn i Oldengelsk er bleven omformet til *Nid-hād* (*-hād* = oht. *-heit*); ligeledes formoder jeg, at *Störkuðr*, *Starkaðr* er opstået af *Starkhödr*, *Starkahafus* ²⁾. Hvis min tolkning er den rette, så vilde navnet HAWUKOÐUR i Oldnorsk lyde *Haukuðr*.

Størst vanskelighed har jeg for at forklare vokalen O. Jeg tør ikke tro, at den er lang, ti jeg véd ikke at påvise noget fuldkommen tilsvarende eksempel på, at *ǫ* og *ǰ*, af hvilke hvert hørte til sit sammensætningsled, er blevet til *o*; got. *ainnohun* af *ainana* + *hun* vilde ikke være analogt. O er snarere kort. Jeg formoder, at HAWUKAHAÐUR først blev til HAWUKAÐUR; navnet opfattedes da ikke længer som sammensat og næstsidste stavelse havde ikke længer sin selvstændige stærke betoning. Siden indtrådte kort *o* for kort *a* i denne stavelse. Skulde denne forandring af *ǫ* til *ø* være bleven virket ved *u* i slutningsstavelsen? Der er vistnok i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter ikke fundet spor til, at stammestavelens vokal er omlydt ved indflydelse af den følgende stavelens vokal; men dette udelukker ikke muligheden af, at vokalen i en afledningsendelse, som ikke havde stærk betoning, kunde (fuldstændig eller tilnærmelsesvis) assimileres med endestavelens vokal. Dertil kan analogi fra et andet sprog anføres. I Oskisk bliver ofte en

¹⁾ Stedsnavnet *Hauknesfuruð* (Munch beskriv. over Norge s. 177) forudsætter vel *hauknes* 'bøgenæb' som tilnavn.

²⁾ Anderledes Munch i Norsk månedsskrift III, 364 f. Det er ingenlunde min mening, at alle nordiske navne på *-uðr*, gen. *-aðar* er sammensatte; tværtimod er flere sikkert afledede af verber, således Odens navn *Vafuðr* af *vafa*. Ligeledes er nogle af de ord, som ende på *-arr*, sammensatte, andre ikke.

vokal i første stavelse af en ubetonet afledningsendelse gjort lig følgende stavelses vokal, medens den stærkt betonedede stammestavelses vokal, der forøvrigt står i samme lydstilling, bliver uforandret: *poterum* bliver til *poturum* (utrorum), men *perum* (sine) bliver ikke til *purum*. Således tror jeg, at HAWUKOÐUR kan være opstået af HAWUKAÐUR, uagtet HAÐU ikke bliver til HOÐU. I HAWUKOÐUR vil vi da, hvis min formodning holder stik, have det tidligste spor til den lydændring, ved hvilken gløvensk *gamul*, *annur* er opstået af *gamalu*, *annaru* (jfr. herom Rydqvist IV, 165).

Også formen HAWUK, hvis jeg rigtig har læst så på stenen, taler, omend ikke afgjørende, for nordisk sprog.

Tillæg og rettelser til de to første artikler.

Gallehus

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 215—225).

På grund af de modbemærkninger, som Stephens har fremsat i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 18 ff., må jeg endnu tilføje nogle ord om udtrykkene 'jeg Légest gjorde hornet' 'jeg Viv virkede runer' 'over Bit ristede vi to Ravn og jeg Jarl runer' 'jeg Vavr foretog mig ristningen af runerne' ['her ristede jeg Hadd i dunkle tegn arg trolddoms ramme runer'], idet jeg forøvrigt henviser til hvad jeg har anført VII, 217 og 356 f.

'Det kunde ikke falde nogen ind at sige' (Jessen i årbøger f. nord. oldk. 1867 s. 281), at man ei i gamle dage ligesåvel som nu kunde bruge udtrykket 'jeg Ravn' (jfr. *þyrstr ek kom þessar hallar til Loptr um langan veg* Lokasenna v. 6; *váendr munk heitinn Sigurðr Gripisspá* v. 40), om der end til forskjellige tider kunde være afvigelse i ordstilling; dets 'uådelighed synes ligefrem given i tilladeligheden af apposition overhovedet' (Gislason i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 35). Men spørgsmålet er, om man kunde bruge denne udtryksmåde i indskrifter, om i indskrifter den som skrev eller lod skrive kunde tale i første person.

Når jeg efter Dietrich har nævnt, at sligt skal forekomme i phønikiske indskrifter, så er dette gjort for at vise, at udtryksmåden ikke havde noget for enkelt tid eller sted særligt ved sig, men var almen-naturlig, så at de forskjelligste folke-

slæg uafhængig af hverandre brugte den. — Jeg har videre efter Dietrich nævnt, at i græske gravskrifter den, som har sat gravvæjndet, kan tale i første person. Når Stephens taler om '2 eller 3' 'iblandt de uhyre masser af levnede græske indskrifter', så er denne talangivelse feilagtig. Dietrich har anført 4 sådanne indskrifter, men man vil uden at lede langt i corpus inscriptionum Graecarum finde mangfoldige: jeg skal som eksempler nævne no. 2109 b. 2208. 2209. 3669. 3692. 3702. 3732. 3734. 3735. 3774. 3775. 3777. 3809.

Også af latinske indskrifter er der ikke blot 2 eller 3, men mange, hvori den, som har skrevet eller ladet skrive, taler i første person.

Stephens (årbøger 1868, s. 19) indvender, at brugen af navn med verbum i første person kun er 'en ualmindeligere vending' istedenfor navn med verbum i 3dje person; men det er netop denne ualmindeligere vending, hvorefter her er tale; det er den, som jeg finder i de ældste nordiske runeindskrifter. Jeg'et mangler ikke, som Stephens siger, aldeles i de græske indskrifter: det er — i overensstemmelse med almindelig græsk sprogbrug — udtrykt ikke ved et selvstændigt ord, men i verbets personendelse, medens det er almindelig nordisk sprogbrug, at jeg'et ikke blot er udtrykt i personendelsen, men også ved et selvstændigt ord. Denne forskjel mellem Græsk (samt Latin) på den ene side og Nordisk på den anden er noget som aldeles ikke vedkommer særlig det monumentale udtryk. Jeg'et er ikke, som Stephens siger, hele argumentets kjerne; men det karakteristiske er, at den som skriver taler i første person.

Når jeg anførte eksempler på lignende udtryksmåde fra kristelig tid, også i hudskrifter¹⁾, så gjorde jeg det, fordi jeg ikke kunde (og ikke kan) skjønne, hvad særlig kristeligt der er ved at sige 'jeg', som der er ved ordene 'amen' 'erkeengel', hvormed Stephens (årbøger 1868 s. 23) sammenstiller det.

Til de eksempler på lignende (ikke aldeles den samme) udtryksmåde i senere nordiske runeindskrifter, som jeg før har nævnt, skal jeg her føie ett: på den mærkelige sten på Malsta

¹⁾ At det var trykkest, som jeg gjorde, foreløbig at meddele Tingvollindskriften i 'almindelig skrivemåde' (tidskr. f. philol. VII, 217), viser sig nu, da jeg har fået photographi af indskriften. Den har ikke de 'ulovlige' og 'umulige' ordformer *OLLA* og *MINNRI* som i Stephens's gjengivelse, men *ALLA* og *MINNAR*, som jeg skrev.

i Helsingland (Lilj. R-U. 1065) er i den indre slyngning skrevet (efter Liljegren): *FRUMUNT FISIULFA SUN FAÐI RUNAR. ÞISAÞ ULN SUTUM STIN ÞINA NUB I BALA STIN.* Efter det sædvanlige udsagn i 3dje persøn 'Frömund skrev disse runer' følger her 'vi satte denne sten', og anderledes kan dog vel ikke ordene oversættes. Er ikke udtryksmåden med 1ste persøn her, ligesom på runestenen fra Holm (tidskr. f. philol. VII, 357), langt mere særegen end den, jeg antager i de indskrifter, som er affattede i den længere række runer?

Derimod nærer jeg betænkelighed ved at forklare *AÞKEN RAISTIK RUNAR* i Lilj. R-U. 38, Dybeck fol. 37. efter U. W. Dieterich runensprachschatz s. 97 som *reist ek rúnar* (Bures tegning har efter Stephens s. 927 *RAISTA. K. RUNAR*).

s. 217. Haigh (The conquest of Britain by the Saxons 1861 p. 58) havde uafhængig af Dietrich læst EC HLEWAGAST for sig og havde forstået HLEWAGAST som et navn liget Arbor-gast o. s. v.

Tune

(tidskr. for philol. og pæd. VII, 225—237).

Med WIWAR jfr. også frank. eller saks. *Viverus* (d. e. *Viz-here*) Dietrich Germania n. r. I, 78 f.

s. 226. Gislason forklarer (årböger 1868 s. 351 f.) de nordiske kvindenavne på *-riðr* (accus. *-riði*) af *Friðr*. Denne forklaring, som jeg allerede kjendte fra Munch norsk-tidn. III, 49, er uden indflydelse på tolkningen af WODURIDE. At kvindenavne på *-riðr* brugtes ved siden af navne på *-friðr*, af og til endog om én og samme person, er vist; men at *Friðr* er den oprindelige og eneste kilde for kvindenavne på *-riðr*, synes mig mindre vist, skjønt jeg ikke tør negte muligheden deraf. Ved min tolkning, som jeg allerede har fremsat i Kuhns zeitschr. f. vergl. sprachf. III, 28 f., må ikke *Riðr* nødvendig have været brugt som selvstændigt kvindenavn, heller ikke må navnene på *-riðr* umiddelbart være dannede af verbet *riða* (eller roden *rið*). Jeg har tænkt mig, at *-riðr* fem., oprindelig stamme *-riðja*, var dannet af *-riðr* masc., stamme *riða*; således dannes af mandnavnet *Garðr* kvindenavnet *Gerðr*, således forholde de oldtyske kvindenavne *Clodebergis*, *Froidbergis* sig til det nordiske mandnavn *Berg* (af *bjarga*).

At *Astriðr* ved min tolkning skulde have en lidet smagfuld betydning, kan jeg ikke indrømme. Navnet er mistnok ikke sammensat med *ást*, men med *áss*, så at *t* er indskudt; denne

forklaring, som jeg tillader mig at optage fra Cleasbys og Vigfússons endnu uudgivne ordbog, stöttes derved, at Dynnastenenens indskrift, såvidt jeg kan sé, har *44R1ÐI Ásriði*. Men selv om man tager *ást* som første led, vil man finde, at navnet ved min tolkning af *-riðr* har en meget passende betydning, når man véd, at de fleste kvindenavne efter sin betydning må opfattes som valkyrjenavne (Kuhns zeitschr. III, 29), og mindes de heroiske sagns, navnlig Helgesagnet, valkyrjer.

s. 227. I det første led af WODURIDE formodede jeg en med adjektivstammen WODA beslægtet substantivstamme WODU raseri, voldsomhed; jeg tænkte mig, at WODU forholdt sig til WODA omtrent som i Got. *daupu* til *daupa*. Gislason (i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 87) holder derimod fast ved den opfatning, som jeg nævnte men opgav, at WODU er den i udlyden svækkede adjektivstamme WODA; han jävnfører den tilsvarende svækkelse af første sammensætningsleds udlydende stammevokal i oht. *goduuuebbi*, *uualukiri*, oldsaks. *goduwebbiu*, olddansk *GUÐU-MUT* (hvor andet *U* dog kunde være af samme art som første *I* i *SIMIÐR* Lilj. R-U. 897) på Helnæsstenen. Uagtet en sådan svækkelse ikke kan påvises i indskrifter med den længere rækkes runer, tør jeg nu ikke negte denne opfatnings større sandsynlighed; i disse indskrifter synes endogså *A* i enden af første led undertiden ganske at falde ud (NIWANGMARIN). Om vi i det norske navn 'Odulv (Oulf). Efter matrikelen fra Romerike' (I. Åsen i Folkevennen IV s. 287) har et med adjektivstammen *óða*, *WODA* sammensat navn, tør jeg ikke med tryghed sige.

s. 227. Efter at have læst Stephens's yringer i årbøger 1868 s. 27 og efter påny at have seet stenen må jeg gjentage, at indskriften har WITADA, ikke WITAIGA. Såvidt jeg kan sé, er det tydeligt, at vi her har en binderune, ikke runer, som tilfældig er skrevne tæt sammen; men at *I* og *X* eller *X* og *F* således skulde kunne forenes til en binderune, er uden nødiagtigt sidestykke, ti på Skåångstenen kan jeg ikke med Stephens s. 889 f. finde en binderune af *X* og *I*. Det kunde ligge ligeså nær at læse ethvert *M* IGI som her at læse WITAIGA.

s. 228. Den omtalte hjælpevokal findes i de med den længere rækkes runer skrevne indskrifter i følgende ordformer: HALAIBAN. WORAHTO Tune I. HARABANAR. WARITU Järsberg. SARALU Orstad. AFATR. WULAF. WULAFR. WULAFB. WARAIT Istaby. WOLAF. Gommor. UÐARABA. BARUTA. ARAGEU. FALAH Björketorp. WOLAFR to gange. ARAGEU.

BARIUTIÞ Stentofte. Talrige eksempler på en i lignende tilfælde indskudt vokal fra germanske og ikke germanske sprog giver Wimmer i årbøger 1867 s. 56 f. og Gislason i årbøger 1869 s. 93 ff.; men ingensteds findes udelukkende anvendt *a*. Fra de med den kortere række runer skrevne indskrifter giver Stephens s. 37 mange eksempler på vokalindskydelse, hvor den indskudte vokal gjerne, dog ikke altid, er lig følgende stavelser vokal. Min ven dr. Vilhelm Thomsen skylder jeg følgende oplysninger om en lignende vokalindskydelse i nogle finske sprogarter, især i landskabet Savolaks. 'Den finder sted imellem lydforbindelserne *lm*, *lh*, *lk*, *lp*, *lv* samt *nh* og består i, at den foregående selvlyd gjentages, dog således, at, når denne er *i*, *u* eller *y*, da kommer i almindelighed henholdsvis *e*, *o* og *ö* i stedet derfor. Eksempler er: *sal^ami* (et sund), *sil^amä* (öie), *sul^ahainen* (frier), *val^akea* (hvid), *pal^akka* (lön), *hel^appo* (let), *hal^apa* (billig), *hal^avan* (genitiv af samme ord), *van^aha* (gammel). Forøvrigt høres denne indskudte lyd ofte lige så stærkt, som om det var en virkelig selvlyd.' Med rette siger Wimmer, at sådan hjælpelyd er noget, som ikke kan bestemme sprogets karakter (for runeindskrifternes vedkommende enten som nordisk eller tydsk) og anfører Curtius's ord: 'Af de tilsvarende yngre former sér man, at sådanne selvlyd periodevis dukke frem i sproghistorien og atter forsvinde'.

s. 229. Gislason har i årbøger f. nord. oldk. 1868 s. 354 vist, at brugen af ordet 'målfyilling' om en metrisk overflødig stavelse foran hovedstaven ikke har nogen hjemmel i sprogbugen i Háttatal.

s. 230. DALIDUN (AFTE)R WODURIDE STAINA. Om DALIDUN skal jeg vove en formodning: det kan være = DALLIDUN (jfr. FINO, HALAR); dette verbum er måske afledet af et adjektiv DALLAR, som i oldeng. lyder *deall*. I oldengelsk digtning findes *deall* altid forbundet med en instrumental dativ (*æscum*, *beá gum*, *dugeðum*, *feðrum*, *þryðum*) og synes da at udtrykke 'rigt udstyret med —'; dets egentlige betydning er kanskje fager, sømmelig. Hid hører også middelhøitydsk *getelle* 'artig, zierlich', *ungetelle* 'ungeschiekt, plump' (Müller-Zarncke III, 28), baiersk *undell*, *undill* 'ungeschiekt' (Schmeller I, 365); se om ordet Dietrich i Haupts zeitschr. neue folge I, s. 207. At det engang også har været brugt i Nordisk, godt gjøres vel af de mythiske navne *Dellingr*, *Heimdallr*, *Mardöll*, måske også af kvindenavnet *Dalla*, samt det svenske mandnavn *Dalle* (Dipl. Svec. III s. 86. 87). DALLJAN har altså måske udtrykt 'udstyrte'

fagert eller sømmelig'. Det bliver da nogenlunde enstydigt med oldn. *fá* (*fáða*), der i svenske runeindskrifter findes forbundet med *stein* som objekt: *KUNBURKA FAÐI STAIN ÞINA* Jättendal i Helsingland (Lilj. R-U. 1071); (*F*)*AFI (UK M)ARK- AÐI STIN ÞINI* Delsbo i Helsingland (Lilj. R-U. 1683) efter C. Säves læsning hos Stephens s. 920. DALIDUN har da mulig hensyn enten til den smukke tilhugning af stenen eller også til dens udstyring med runeindskrift eller endelig til begge dele.

Jessen (årböger 1867 s. 280) tror, at indskriften på anden side af Tunestenen ikke er sammenhængende; han siger (s. 277), at vi ikke véd, om det ord, jeg læser som AFTEA, hører til samme linje som WODURIDE STAINA 'tegningen taler imod det'; og han nævner det (s. 279) som en mulighed, at ikke alt på denne side er hugget på én tid eller af én person. Hertil skal jeg give følgende svar, der er støttet til fornyet eftersyn af stenen, som blev foretaget sammen med prof. Rygh, der her fuldkommen deler min opfatning.

(AFTE)A hører aldeles utvivlsomt til samme linje som WODURIDE STAINA, denne linje har en krumning, som er overensstemmende med de to andre linjers; den af Stephens udgivne tegning er her ikke heldig. Indskriften på denne side bærer alt præg af helt igjennem at være huggen af én person; intet taler derimod. Derfor er det efter mit skøn aldeles utroligt, at Y på denne ene side skulde have to betydninger (M og A), medens Jessen finder dette tænkeligt. Om min udfyldning Y(M↑Y) kan jeg vidne, at den stemmer vel overens med sporene på stenen: der er her nemlig størst mellemrum mellem 3dje og 4de stav foran Y. Derimod kan, såvidt jeg kan sé, runen umiddelbart foran Y hverken, som Wimmer tror, have været A eller, som Stephens mener, ↑, ti der er ikke rum nok til nogen af disse to runer.

For, såvidt muligt, at oplyse, hvad der i begyndelsen af Tuneindskrift II virkelig står eller har stået på stenen, skal jeg tilføje følgende.

Med Stephens's bemærkninger i årböger 1868 s. 65 for öis har jeg påny efterseet stenen og må fastholde, at de levnedes spor vise, at der er skrevet SINGOSTER (således at ordet ender med MY, ikke med MY) og ARBINGANO (ikke ARBINGWNO).

Jessen i årböger 1867 s. 277 ytrer 'tegningen taler for, at noget er gået tabt også for nedent', s. 278 'Der kan mangle endel for nedent'.

Der er på denne side åbenbart skallet noget af stenen nedentil, men, såvidt jeg kan sé, er der intet, som taler for, at denne afskalling er senere end indskriften; tværtimod gjør randens regelmæssighed dette usandsynligt, og at ARBINGA virkelig fra først af har været nederste ord i sin linje, tør vel sluttes deraf, at der mellem første rune i dette ord og randen, som danner grænsen for afskallingen, er noget større rum end ellers mellem to runer på denne side. Jeg tror altså, at indskriften aldrig har gået længere ned.

Jessen mener, at endel af indskriften mangler oventil på denne side: 'Vi véd ikke, hvad for et ord er tabt på Tunesten efter STAINA (der har skilletegn efter sig)' (s. 277); 'Rimeligvis mangler idetmindste ét ord efter STAINA' (s. 278); 'Der kan mangle bogstaver over ÞUINGOR (ÞLINGOR)' 'stenen har været endnu højere, end den er (på første side lader jo Bugge selv mangle RUNOR foroven)' (s. 279).

Stenens form gjør det muligt, at noget er slået af oventil på anden side, efter at indskriften var indhugget, men det synes mig ikke rimeligt. Det brud af stenen, hvorved det meste af ordet RUNOR på første side er slået af, har i ethvert tilfælde ikke strakt sig til anden side, og den omstændighed, at noget af indskriften mangler på første side, godtgjør aldeles intet for anden side. At intet — eller ialfald intet stort — stykke mangler oventil, tør vel med sikkerhed sluttes deraf, at der efter ARBINGANO er tomt rum, forudsat at denne linje skal læses som den første og ikke som den sidste.

Deraf at STAINA har én prik (eller egentlig vel to prikker, se tidskr. f. philol. VII, 234) efter sig, tør ikke sluttes, at der har fulgt et ord efter. Lindholm-indskr. har i den ene linje ikke andet skilletegn end tre prikker ved enden, og i den anden linje er ordet til slutning ALU udmærket ved to prikker foran og tre efter; Berga-indskr. har prik efter SALIGASTIA, o. s. v.

Der er altså, såvidt jeg skjønner, aldeles intet i stenens udseende, som beviser, at indskriften på denne side er ufuldstændig (når runerne i AFTEA undtages).

Jeg har selv nævnt som en indvending mod min læsning, at OÞUINGOR ikke kan forbindes til ett ord, da et ikke lidet rum er ladet tomt efter O, som står i slutningen af den linje, jeg har kaldt den første, medens det tilsvarende rum i næste linje er beskrevet. Men jeg har vistnok lagt for liden vægt på denne indvending, og jeg er nu enig med Jessen (Årbøger 1867

s. 279) i, at det neppe er tænkeligt, at O i slutningen af første linje begynder et ord, som fortsættes i anden linje. Når altså anden linje begynder et nyt ord, så kan 2den rune i 2den linje læses som U, uden at dette vækker nogen tvil: **ÞUINGOR** kjender jeg vistnok ellers ikke som kvindenavn, men det synes fra formens side muligt (jfr. **STUINGI** Krogstad).

Jessen nævner læsningen: 'ARBINGAS ARBINGANO NGOM DOHTRIM DAILIDUN (arvinger tildelte døtre arvingers)', som han dog holder for tvungen og som han endelig ikke vil have kaldt sin læsning, men som dog skal være langt mindre tvungen end hvad jeg har foreslået. Læsningerne **NGOM DOHTRIM DAILIDUN** må jeg afgjort forkaste, og jeg påstår fremdeles, hvad jeg i tidskr. f. philol. VII, s. 231 har sagt, at **ARBINGAS** ikke, som Uppström, Dietrich og Stephens for Jessen har ment, kan være nom. pl. masc., ti overalt ellers, hvor almindelig Oldnordisk i udlyden har *r* svarende til got. *s*, finde vi i disse indskrifter **Y** (A). Derimod er det i og for sig meget tiltalende at tage **ARBINGANO** sammen som ett ord og forstå dette som gen. pl. af stammen **ARBINGAN**, jfr. oht. *rditgapano*, *forasagono*, oldsaks. *gumono* (Kelle vergl. gramm. 373 f.). Dette var også faldet mig ind; når jeg ikke fastholdt denne forklaring, så var det, fordi jeg ikke vidste at forlige med den det første ord i linjen: en nom. sing. **ARBINGA** synes nemlig slet ikke at passe til sætningsbygningen for øvrigt, og af et sammensat **ARBINGA-SINGOSTER** kan jeg ikke få ud nogen brugelig mening. Idet jeg altså finder det sandsynligt, at **SINGOSTER ARBINGANO** betyder 'de ældste af arvingerne', må jeg tor tiden opgive tydningen af det første **ARBINGA**.¹⁾

Efter den af mig fremsatte tydning er **Tuingas** (eller, som jeg tidligere foreslog, **Odlingas**) døtre ikke nævnte ved navn. Herimod indvender Stephens (årbøger 1868 s. 17): 'Slig udeldelse af hovedsagen, af *navn*, er jo sikkert nok noget uhørt i vore tusinder af gravskrifter med runer'. Det har undret mig, at prof. Stephens, der kanské har et mere udbredt kjendskab

¹⁾ Efter at det foregående var skrevet, har jeg fra docent Lyngby modtaget følgende bemærkninger: 'Ved den nye forklaring støder **SINGOSTER** i *hankjón* brugt om kvinder mig mere end ved den gamle, hvor **ARBINGAN** stod ved siden. Skulde man læse **ARBINGANO** som ett ord, vilde jeg heller tage det som eief. fl. hunk. af stamme **ARBINGON** og forklare: Af de mandlige arvinger de ældste (og) af de kvindelige arvinger **Tuingas** døtre. Altså A i **ARBINGA**, eief. fl. af stamme **ARBINGA**, = got. *s*, O i **ARBINGANO** = got. *o*.'

til runelitteraturen end nogen nulevende gransker, har kunnet fremsætte denne ugrundede påstand. Ett eksempel har jeg allerede nævnt i tidskr. f. philol. VII, 360; her skal jeg nævne flere. En sten ved Vangs kirke i Valdres har en indskrift, som oversat lyder 'Gåses sønner reiste denne sten efter Gunnar sin broder'; Gåses sønner nævnes ikke ved navn. Se endvidere Lilj. R-U. 1278; Lilj. R-U. 1586; Säve Gotlands runinskrifter no. 11. 14; Lilj. R-U. 1183 (Stephens p. 656), hvor vistnok den, som ristede runerne, er nævnt ved navn, men hvor de, der reiste stenen, kun er betegnede som *drenngjar*; Dybeck oct. no. 60; Dybeck fol. Stockb. 96 (Lilj. R-U. 460).¹⁾

¹⁾ I forbindelse med Tuneindskrift II har jeg (tidskr. f. philol. VII, 234) nævnt udtryksmåden på Hargstenen (Lilj. R-U. 273). Denne er dog i ethvert fald noget forskjellig, og det kan derfor her være os ligegyldigt, hvorledes den ret skal forstås. Stephens (årbøger 1868 s. 16 anm.) tror, at jeg har misforstået *ARFS ARFAIR* ved at forklare det 'arvens arvinger'; dette turde dog ikke være så sikkert. Stephens anfører mod min opfatning, at vi da få ud 'at disse 'arvens arvinger' reiste denne sten over deres fader, — men uden at engang nævne hans navn, hvilket dog vel var det mindste de kunde gjort, da de *ARVEDE* eiendom efter ham'. Men der er flere sidadstykker til det; at faderens navn ikke nævnes: Lilj. R-U. 138 indeholder 'Bruse og Torbjörn lod reise sten efter sin fader. Gud hjælpe hans ånd'; Lilj. R-U. 446 er sat af to 'efter fader og broder sin'; Lilj. R-U. 1063 efter broder, hvis navn ikke nævnes; Lilj. R-U. 1302 efter brødre, som ikke nævnes; Dyb. fol. Stockh. 52 (Lilj. R-U. 401) ligeså; Lilj. R-U. 640 efter søn, som ikke nævnes; Lilj. R-U. 814 er reist af to 'efter husbonde og efter broder sin'; Dybeck fol. Stockh. 96 (Lilj. R-U. 460) er reist efter fader og broder: faderen er nævnt ved navn, men ikke broderen; Lilj. R-U. 387 regner op en hel del slægtninger, om hvem stenen skulde minde og efter hvem bro blev gjort, — men uden navne; Dybeck fol. 90 (Lilj. R-U. 718) indeholder kun *LIFSTEN RISTI RUNI ÜETI FEÞRKA TUO KUÞA TREKA*. Stephens tviler om, at genitiven *ARFS* 'arvens' kunde stå i denne forbindelse, og mener, at det måtte hede i dat. *ARFI* eller *AT ARFI*. Man kunde vistnok sige *erfingi* (*arfi*) *at arfi*, men det udelukker ligesåldt *arfs erfingi* (*arfi*) som 'arving til riget' udelukker 'rigets arving'. Derimod kunde den blotte dativ *arfi* umulig stå i denne forbindelse. Mod Stephens's forklaring af *ARFS* som mandnavn anfører jeg, at et sådant mandnavn i gammel tid er ukjendt. Stephens vil støtte det ved kvindenavnet *ARUA* Lilj. R-U. 1065, men dette er identisk med appellativet *arfa* en kvindelig arving, og den dertil svarende hankjønnsform heder, som bekjendt, i det gamle sprog *arfi*, gen. *arfa* (der i Tydskland forekommer som navn), ikke *arfr*, gen. *arfs* (kun i Vestgöteloven forekommer nogle gange en mindre rigtig nominativform *arver*). Holbergs Arv (også hos Kok det danske folkesprog i Sønderjylland II, 4) har levet altfor sent til at kunne vidne for *ARFB*.

Endnu skal jeg bemærke, at en ven har meddelt mig den formodning, at Tuneindskrift II skulde begynde med (AFTE)R WODURIDE STAINA og ende med ARBINGA SINGOSTER ARB-INGANO. Herfor taler det tomme rum efter ARBINGANO, men, såvidt jeg sér, få vi en unaturlig ordstilling ved denne ordning af lipjerne; jeg tør derfor ikke antage den for den rette.

Järsberg (Varnum)

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 237—244. 360 f.).

Stenen er funden på gården Järsberg (feilagtig skrevet Gärdsberg), der efter Fernow Beskrifning öfwer Wärmeland s. 50. 145 forhen hed *Jarlsberg* (jfr. f. eks. Järesta, forhen *Jarlestath*, i Skåne og Järsö, forhen *Jarlsey*, ved Tönsberg). Nu nævner en ERILAR eller Jarl sig selv som den der har ristet runerne på stenen; det er da meget fristende at formode, at gården har fået navn efter den på stenen nævnte ERILAR eller efter en navne af samme æt; men om vished kan her naturligvis ikke være tale. Hvis denne formodning er grundet, følger deraf, at de, som skrev runerne, ikke midlertidig som reisende opholdt sig i egnen, hvor stenen er funden, men at de havde fast bo der. Vi har da her tillige et vink om, hvor gamle gårdnavne (og det endog de, som indeholde genitiv af et mandsnavn) kan være i Norden.

Den forhen (tidskr. VII, s. 242) nævnte store lighed med Tunestenen forøges endnu derved, at begge stene er af rødlig granit. Der er så meget mindre grund til at holde dette for tilfældigt, som vi fra senere tid har vished for, at man til de med runeskrift forsynede mindstene i enkelte bygder foretrak en viss stenart: Dynnastenen og Granevollst. på Hadeland, Alvstadst. på Toten og et brudstykke af en med slyngninger prydet sten, efter al rimelighed en runesten, fra Ål i Hallingdal er alle af samme flinkornede rødbrune sandsten, som findes i Hole sogn på Ringerike, og Alvstadst. fortæller selv, at den er ført fra Ringerike.

Ligesom Järsberg-st. har UBAR (efter min tolkning «over») med A i afledningsendelsen, medens Tunest. har AFTER og efter min formodning tillige har havt AFTEA med E, således har vi i det Cottonske hskr. af Heliand *oðar* ved siden af *æfter*, *æfter*. Har stammestavelens større vægt i AFTER virket til, at vokalen i afledningsendelsen tidligere blev forandret fra A til den lettere E?

Jeg tror at turde fastholde min udfyldning HARABANAR

(W)I T I A H E K E R I L A R og min tolkning af disse ord. Vi kan endnu sige 'vi to: Ravn og jeg Jarl', hvortil i hin tidsalders sprogform ligefrem vilde svare WIT HARABANAR IAH EK ERILAR. Når vi nu istedenderfor på Järsbergstenen har HARABANAR WIT o. s. v., så er denne udtryksmåde fuldkommen ensartet med det i Fritzners ordbog (tillæg) af den stockholmske homiliebog anførte sted: *þeir er guð hefir skapat til þjónotu við sik á kinnom bæði ok til fultings við menn á jörðunni*, hvor vi må sige 'både til tjeneste o. s. v.'; ligesom her *bæði* er stillet umiddelbart efter det første af de to led, som det omfatter, således er WIT, som omfatter to personer, stillet efter navnet på den ene af disse personer men foran IAH og navnet på den anden. Foran ↑ i det ord, som jeg har udfyldt WIT, sér man lige i bruddet to svage spor af en runestav, som synes ret eller nogenlunde ret og som ialfald ikke kan have havt kviste til højre. Dette synes altså at passe godt til I.

Thomsen (den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske s. 121) gjør opmærksom på, at ERILAR med hensyn til I foran L forholder sig til oldn. *jarl* aldeles på samme måde som finsk *karilas senex decrepitus* (der vistnok i ældgammel tid er lånt fra Nordisk) til oldn. *karl*.

WARITU. Jessen har (årbøger f. nord. oldk. 1867, s. 275 f.) nævnt læsningen WRAITA eller WRAIT, så at U blev regnet fra 'som mulig lævning af tabte ord'; han forudsætter altså muligheden af, at noget af indskriften mangler også forneden (jfr. årb. 1867 s. 280). Efter at jeg den 20de august 1868 selv har undersøgt stenen, må jeg gjentage, at det på grund af runernes stilling er aldeles umuligt at læse WRAITA eller WRAIT; og jeg formoder, at dr. Jessen efter at have seet stenen ligeledes er kommen til samme overbevisning. Også må jeg påstå, at der efter A (under den sammenslyngede rune for An) ikke kan have stået nogen rune. Altså er WARITU sikkert.

Etelhem

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 246—248).

s. 247. Allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 s. 64) har på Tjörköbracteaten læst WURTE og oversat 'wrought'.

Tanum

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 248—251).

Vilhelm Uppström (Gotiska bidrag s. 12) forstår ÞRAWINGAN

som nominativ og vil støtte formen ved gotiske sjeldne nominativ- (og vokativ-)former: *ahman* Joh. ev. 15, 26 i cod. arg., *lcvinon* 1 Cor. 7, 16 (cod. Ambr. A), *liuhadein* 2 Cor. 4, 4 (cod. Ambr. B; cod. A *liuhadeins*), *gagudein* 1 Tim. 4, 8 (cod. B), *viljahalþein* Col. 3, 25 (cod. B); jfr. oht. *manekin*, mht. *mengin*, gr. *ποιμήν*, *δαμών*. Men en nominativform **ƿRAWINGAN** har, som før sagt, ingen støtte i ensartede indskrifter, og *ahman* Joh. ev. 15, 26 tør man såmeget heller forstå som akkus. som Vulgata har *spiritum*.

Himlinghøie

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 251 f.).

Stephens s. 934 gjør opmærksom på, at allerede Haigh (The Conquest of Britain 1861 p. 63) på smykket har fundet et kvindenavn; men Haigh, hvis tolkning af de ældste nordiske runeindskrifter i det hele er lidet methodisk, ytrer at DARISO, som han læser navnet, måské er den gamle form for Theresa!!

Hærserus dipl. Svec. III no. 570 år 1337. Om vi har samme navn i *HESR* Lilj. R-U. 1212, skal jeg ikke kunne sige.

Istaby

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 314—323).

Dr. Lyngby mener, at **F** på Istabystenen udtrykker shevalyd af *a* (efter Lepsius's skrivemåde *a*), medens **4** er = *a*, *ā*, og han tænker sig, at dette er en særlig udvikling af den adskillelse, som jeg ved Järsbergstenen (VII s. 243) har formodet, at *ó*-runen udtrykte *ǣ*, men *ór*-runen *ā*.

s. 319. Med skrivemåden HAERU for HERU jævnfører Gislason i årbøger f. nord. oldk. 1869 s. 84 passende *aerda* jord i oldhöitydske håndskrifter.

Björketorp

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347).

UƿARABA. Blandt de s. 328 f. nævnte eksempler på, at *B* er skrevet i nordiske runeindskrifter af det yngre slag for det almindelige *F*, burde have været nævnt *NAIRBIS* (gen. af et navn), som Stephens med rette læser på Tryggvælde-stenen.

Skrivemåden **BARUTR** = *brǫtr* (s. 331. 342) har et side-stykke i en uplandsk indskrift (Lilj. R-U. 621), hvor der er skrevet **BARUƿAR** = *bræðr*, hvis vi tør lide på tegningen i Bautil 251. Denne indskrift har også **UIƿABIARN** = *Viðbjörn*, **KUƿABIARNA(R)** = *Guðbjarnar*, hvormed Björketorp-

stenens GINARUNAR = *ginnrúnar* (s. 332. 334) kan sammenlignes.

s. 332, l. 4 læs: *ó* eller *œ* (*i*-omlyd af *ó*).

DAUDE. Når modsætningen mellem D i dette ords indlyd og *þ* i got. *daups*, *daufus* blev fremhævet s. 327, så burde det have været nævnt, at adjektivet i andre germanske sprog har *d* i indlyden: oldeng. *deád*, oldsaks. *dód*, oldfris. *dád*.

ARAGEU = *ærgju* (s. 334). Rydqvist IV, 48 opfører fra gammelsvenske håndskrifter eksempler på sådan skrivemåde med *e* for *j*: *guzsiffwoa*, *guzsiffwoa*, *degheo* i Westmannal., ligeså fra en sen runeindskrift i Östergötland Lilj. R-U. 1685 *BIÐEOM* (nu kan ordet ikke læses, se Ant. tidskr. för Sverige I, 130). IV, 47 giver han flere eksempler fra norske og islandske hskrr.

FALAHAK (s. 335 f.). Den tvil, som er vakt derved, at der er skrevet AK og ikke IAK, fjærnes ved at opfatte formen således, at pronomenet enklitisk er föiet til verbet; denne opfatning er mig meddelt af dr. K. J. Lyngby, og derpå havde jeg fra først af også selv tænkt. Jeg formoder nu, at FALAHAK gjengiver udtalen *falk*: da bliver det forklarligt, hvorfor her er skrevet K, medens vi finde G i OAG; A foran K må forklares ligesom A i WELA, HAERA, GINARUNAR. Det mærke på sen tid, som s. 341 er fundet i skrivemåden AK, falder herved bort. Den omstændighed, at der ikke hidtil i Oldsvensk (jfr Rydqvist II, 534) eller Olddansk er påvist eksempler på den enklitiske brug af *-k*, *-g*, kan ikke modbevise min forklaring, ti runeindskrifterne gav ikke let leilighed til at bruge slige former.

HAIDRUNORONU (s. 337). Dr. Lyngby foretrækker den af mig nævnte, men forkastede opfatning at læse HAIDRU(N)NORONU og at forstå HAIDRUN som entalsform: *rún* egentlig 'hommelighedsfuld tale' måtte da i forhold til det nuværende sprogs opfattelse af ordet forståes kollektivt. For denne brug af entalsformen henviser Lyngby til *ristum rún á horni* i et vers i Egils s. cap. 44 (udg. af 1809, s. 211; udg. af 1856, s. 85), hvor det umiddelbart efter heder *rjóðum spjöll í dreyra* og hvor der i prosaen har været sagt *reist á rúnar*; fra oldengelsk digtning jævnfører han Daniel 740 f. (Grein): *þæt he him bécstafas árdædde and árehte, hvæt seó rún buds*. Men symmetrien synes mig at tale for HAIDRU(NAR) i overensstemmelse med GINARUNAR.

s. 339. Også i nya rimkrönikan v. 1780 (Klemming) læses *norna* d. e. norske; se (Jesse)n i Hamiltons tidskr. 1868 s. 811.

Stentoften

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, 323—347).

Denne sten blev den 7de og 8de august 1868 nøiagtig undersøgt af mig i forening med min ven docent Svend Grundtvig; jeg skal her meddele, hvad vi derved troede at finde. — Ligesom før betegner jeg ved a den vertikale indskrift på bredsiden, ved b den omvendte indskrift på bredsiden, ved c indskriften på smalsiden.

a linje 1. Første rune er, såvidt jeg kunde sé, † ikke *; hvad man har taget for en kvist, der løber skrå ned fra høire mod venstre, er vistnok kun en tilfældig revne. Det rette er da ikke AIUHA, men NIUHA, som Hofmann rigtig formodede og som også jeg s. 345 antog; men hvad jeg s. 346 har sluttet deraf, at * virkelig skulde stå på stenen, falder nu bort.

a linje 4. Hvorvidt der i linjens slutning efter ~~RM~~ endnu er en rune eller ei, det er usikkert; man kunde tro her at skimte spor af R, men dette er aldeles løs gjætning.

a linje 5. Såvidt jeg kunde sé, har stenen ~~RM~~ RUNONO, ikke ~~RM~~ RUNGNO. Herefter må mine ytringer s. 325. 343. 346 rettes.

b 1 må læses, som jeg før har læst: USNUH; anden rune er, såvidt jeg kunde sé, sikkert † S, ikke † K.

b linje 2. Anden rune så for mig ud som †; jeg tror med bestemthed at have seet, at runen oventil er tokløftet, ligesom dette også er tilfældet på Worsåes tegning, medens derimod Stephens (s. 170) kun har seet én kvist. Jeg tror, at min læsning K er sikker.

b linje 3. Første rune synes at være †, som også Stephens har læst; anden er temmelig sikkert †, som både Worsåe og Stephens har læst; men de følgende runer i denne linje er meget usikre. Nu, da jeg kun har nøiagtige papiraftryk, men ikke selve stenen for mig, tror jeg at sé, at næstsidste rune i denne linje er * A, som på Worsåes tegning, og tredje rune fra enden † S, som ligeledes er antydnet hos Worsåe. Mellem denne rune og † synes der at være to runer; altså DU**SA.

c linje 2 var der, såvidt jeg kunde sé, ingen rune foran ~~B~~; altså BARIUTI†, ikke ABARIUTI†.

Betydningen af runen † i slutningen a 3 er usikker; Stephens læser den som S, der ellers i denne indskrift skrives †; runen ligner den form, som *jāra-(gér-)*runen har på Vadstena-bracteaten, men da denne rune efter min mening forekommer på Stentofte-

stenen som *****, så må vel ligheden være tilfældig; mulig tør man læse runen som NG, der på Viemosehövelen skrives **ᚩ**. Den VII, 326 nævnte forklaring af GAF som 'gav' og af MA ligeledes som 3dje person af et præteritum i ental synes mig nu at være en løs gjætning, der ikke har nogen sikker støtte. Man kunde tænke på, at GAFNG skulde være et ikke fuldt udskrevet patronymicum (GAFINGR) til HAᚱUWOLAFR og at MA (MAR??) stod i samme forhold (MARINGR) til HARIWOLAFR; med skrivemåden GAFNG kunde sammenholdes HARNGA på Viemosekammen, RANNGA på Münchebergspydet. Men dette skal ikke engang gjælde for en formodning; det er kun et løst indfald. Med a linje 4 synes en sætning at være afsluttet: NIUHA BORUMR NIUHA GESTUMR HAᚱUWOLAFR . . HARIWOLAFR . . synes, som før nævnt, at skulle betyde *niú burum, niú gestum Höðulfr . . ., Herjulf*; men dette er udtrykt i en sprogform, som tildels er gammel, tildels ung, tildels ingen af delene, og som da snarest er uheldig efterligning i senere tid (oldtidens slutning) af ældgammel sprogform. Af BORUMR tør vi mulig slutte, at der i Gammelsvensk har været brugt en form *bor* for 'søn', hvis vokal stemmer overens med vokalen i got. *baur* og er oprindeligere end *u* i oldnorsk *burr*, ligesom glsvensk *þorr*, *þorka* stemmer overens med got. *þaurus* i modsætning til oldnorsk *þurr*.

Den VII, 344. 345 nævnte form *FIMR* for 'fem' på Rökstenen falder bort, som jeg skal vise i min tolkning af denne stens indskrift.

Sölvesborg

(tidskr. f. philol. og pæd. VII, s. 349—353).

Runestenen står i et plankeværk i Storgatan i Sölvesborg omtr. 300 alen i vest for kirkegårdens søndre mur; tidligere har den stået længere inde på tomten. Den 7de og 8de august 1868 undersøgte jeg den nøiagtig i forening med docent Svend Grundtvig, som er enig i alt, hvad jeg her meddeler om stenens og indskriftens udseende.

Der er intet, som godtgjør, at indskriften er fuldstændig bevaret; tværtimod synes skrifttrækkene oventil med bestemthed at vise, at stenen var højere end nu, dengang indskriften blev indhugget, og at der også på det nu oventil manglende stykke var ristet runer. I linjen til højre ligesom øverst oppe i linjen til venstre må runestavene fra først af have været længere end nu.

Bruddet eller afskallingen, som oventil løber fra venstre ned mod højre, er temmelig skarpt begrænset. Øverst oppe i linjen til

venstre synes man tydelig at sé det nederste af en ret stav, og efter denne er der mulig et skilletegn ¹⁾. Første rune i første fuldstændige ord i denne linje synes ikke at kunne have været **Þ**, ti dertil står den levnede kvist for langt nede, neppe heller **†**, men snarest *****; mulig er der endog spor af denne runes övre tværstreg til höire parallel med afskallingen; **†** når lige til bruddet. — Efter **↑** er der neppe skilletegn.

2den rune i 2det ord (eller 7de rune i linjen) er **∩ U**, ikke **R R**. — 3dje rune i 2det ord (8de rune i linjen) er, såvidt kunde sees, sikkert **N**; tværstregen i **†** er tildels lidt utydelig, men neppe usikker, ialfald synes kvisten til höire tydelig. Efter **SUNU** er der ikke skilletegn.

Sidste rune i linjen til venstre holder jeg for **N**: kvistene, som skulde gjøre runen til **N** (istedenfor **I**), er usikre, men muligheden af, at der her har været en tværstreg, kan ingenlunde benegtes; jeg tror med tryghed i nogle indhulinger, der neppe kan være tilfældige, at spore enderne af tværstregen, navnlig enden til höire; utydeligheden kan mulig være voldt derved, at overfladen her har havt en naturlig indsænkning. Fra sidste runes lodrette stav går opad mod höire en krumstreg, som vistnok må være gjort med redskab; den skal mulig betegne, at indskriften her slutter.

1ste rune i linjen til höire er snarere det överste af **R R** end af **∩ U**; staven til höire synes nedentil at böie sig lidt indad ligesom på **R**.

1ste rune i 2det ord er **P W**, ikke **R R**. — 2den rune i 2det ord må have været *****; nedenfor centrum er der spor af begge skråstregene, men ikke af midtstregen. — 3dje rune i 2det ord sér ud som **↳**; det er tvilsomt, om skråstregen til höire er tilfældig eller gjort med redskab. Der har ingen kvist været oventil; runen har ikke været **R**, derimod må man efter formen snarest tænke på **Þ**; også **I** er mulig. — Om der efter denne rune i linjen til höire har været skrevet flere runer, kan på grund af afskalling ikke skjælnes; men der er ingen grund til at tvile om, at indskriften også på denne side har strakt sig höiere op. Indskriften begynder vistnok, som også **Wimmer**

¹⁾ Den indhuling, som kan formodes at være et skilletegn, er dog langt fra så stor og tydelig, som ved skilletegnet i linjen til höire, heller ikke er den fuldkommen vertikal, men löber nedad med nogen skråning fra höire til venstre.

(navneordenes böining i ældre Dansk s. 74 anm. **) mener, nederst i linjen til højre med navnet RUTI.

Det viser sig nu, at jeg havde ret i at forkaste Wimmers læsning af følgende ord som RAIT, ti ordet begynder virkelig med P W, som Stephens har læst. Indskriften har altså her en for den længere række særegen rune, medens den i andre hen-seender slutter sig til de i den kortere række runer affattede indskrifter; den tør vel nu, da den har fået et sidestykke i Råfsalstenens indskrift (se foran), med tryghed kaldes en overgangs-indskrift.

Det viser sig også, at andet ord heller ikke kan have været WARAIT; men vi må deri søge navnet på fader til RUTI. Da der efter WA snarest synes at stå $\overline{\text{P}}$, så er det ikke usandsynligt, at RUTI her har været betegnet som 'Vades søn'. *Vaði* hed tredje søn af den islandske landnåmsmand Olav tvennum-brune fra Lofoten; navnet var i gammel tid ikke sjældent i England (se Stephens Walderes lay p. 34) og hos tyske folk (se Förstemann); særlig kan mindes om, at det oldengelske Widsið-digt v. 22 (Grein) nævner *Wada* som Hælsingernes konge og at smeden Wélands fader, der var en rise, bar samme navn. Hvis denne tolkning er den rette, må vi videre slutte, at *d* i indlyden, der oprindeligt hørte hjemme i navnet Vade, allerede på den tid, da Sølvesborg-stenens indskrift blev ristet, var afløst af *ð*, skrevet þ ; indskriftens sprog viser sig da også heri yngre end sproget i runeindskrifterne fra den ældre jernalder og overensstemmende med almindelig Oldnordisk.

Ved de ovenfor meddelte oplysninger om indskriften i linjen til venstre tør det siges at være godtgjort, at Wimmer ved sin skarpsindige tolkning af denne linje i alt væsentligt har rammet det rette. Indskriftens indhold i det hele må formodes at have været 'Rute (Rote?) Vades (?) søn ristede disse runer (eller reiste denne sten) efter Asmund sin søn'.

At navnet ASMUT er skrevet med \ast ikke med f , er ved en så gammel indskrift lidt påfaldende, skjønt vi i senere nordiske runeindskrifter oftere kan påvise *AS* skrevet med f . Umiddelbart foran ASMUT må have stået 'efter': sporet af sidste rune i ordet for 'efter' viser, at der ikke kan have stået $\ast\text{f}\uparrow\text{A}$ eller $\ast\text{f}\uparrow\text{I}$ eller $\ast\text{f}\uparrow\text{R}$; en skrivemåde $\ast\text{f}\uparrow\text{Y}$ er her usandsynlig, da A allerede findes på Råfsalstenen og endog på Varnum- eller Jårsberg-stenen (dog ved siden deraf én gang Y), ligesom A må have været brugt i den skrift, som er efterlignet på Sten-

tøfte-stenen. Derfor har der rimelig været skrevet *V↑ AFT; denne ordform er (omend runetegnernes form er forskjellig) også brugt på stenene fra Helnæs, Rök og Kålfvesten (Bautil no. 904; Stephens s. 724), der alle tre også har entalsformen *SUNU*. Dr. Wimmer har gjort mig opmærksom på, at Sölvesborg-stenen også i brugen af skilletegnet ¹ stemmer overens med den gruppe af danske runestene, til hvilken Helnæastenen hører, ti samme skilletegn sees også på Snoldelev-stenen og én gang på Kallerup- eller Høietostrup-stenen (der også én gang har :); jeg skal hertil føie, at samme skilletegn forekommer én gang på Kålfvesten-stenen (der én gang har :) og at et lignende skilletegn forekommer flere gange på Rökstenen ¹) samt på flere svenske runestene, der høre til samme gruppe som Rökstenen; gjerne følger da ligesom på Sölvesborg-stenen den eiendommelighed med, at ordadskillelse ved skilletegn ikke er gennemført. Dette er et mærke på, at der er fasthed og regel også i sådanne småting, så at også disse kan hjælpe os til at følge udviklingen.

Til slutning skal jeg gjøre opmærksom på, at SIN fuldkommen er det almindelige *sinn*, medens vi må formode, at den 'urnordiske' form har været *sinan*.

Sum cuique.

At *L. Usstng.*

August Lorenz er dette Tidsskrifts Læsere bekendt som Forfatter til en Afhandling «om Epicharms Liv», der læses i 5te Aargang, 1864, S. 163 ff. Dette er, saavidt jeg veed, det Eneste, han har udgivet paa Dansk. Det større Arbeide, hvoraf det melder sig som et Brudstykke, udkom paa Tydsk, «Leben und Schriften des Koers Epicharmos, nebst einer Fragmentensammlung von Aug. O. Fr. Lorenz, Berlin 1864»; og han har siden

¹) Således i den lange indskrift på dennes forside linje 5 efter *MANUM*, på bagsiden efter *BRUÞRUM*; skilletegnet er på disse steder formeget korsformet på P. Sæves tegning.

udfoldet en frugtbar Forfattervirksomhed i det tyske Sprog, navnlig ved Behandlingen af den antike Skribent, han allerede tidlig besluttede at ofre sine bedste Kræfter, Plautus. 1866 udgav han en stor Udgave af *Mostellaria*, 263 Sider; den er betegnet som 2det Hefte af det Udvalg af Plautus, som den Weidmannske Boghandel foranstalter: «Sammlung griechischer und lateinischer Schriftsteller mit deutschen Anmerkungen, herausgeg. v. M. Haupt u. H. Sauppe». 1869 udkom 3die Hefte, *Miles gloriosus*, 276 Sider stor; men i Mellemtiden havde han ladet høre fra sig i tyske Tidsskrifter. I «Göttingsche gelehrte Anzeigen, 1868» (S. 1161-1240) staaer en meget udførlig Kritik af Brix' «Ausgewählte Komödien des Plautus»; i *Philologus* XXVII, S. 543—50 og XXVIII, 1ste Hefte (udgivet 1868) S. 183—87 nogle kritiske Bidrag til Plautus, skrevne fra Rom, og i *Philologus* XXVIII, 2det Hefte, S. 357, er der atter begyndt nogle «Beiträge zur Kritik des Plautus», daterede Berlin, der skulle slutes i næste Hefte.

Forfatteren til de omtalte Skrifter er, saavidt jeg veed, født i Rendsborg, men han er opdraget i Kjøbenhavn, dimitteret fra Metropolitanskolen, har studeret ved Kjøbenhavns Universitet og taget philologisk Embedsexamen der, og har derefter i et Par Aar modtaget offentlig Reiseunderstøttelse, indtil det endelig gik op for ham selv, at han ikke havde sin rette Plads i Danmark. Muligt, at han kan finde en saadan i Tydskland; han medbringer i alt Fald Noget, som faa eller ingen tyske Philologer ere i Besiddelse af, Kjendskab til dansk Sprog og Litteratur. Hans Bemærkninger om Holbergs Benyttelse af Plautus ville formodentlig have en vis litteraturhistorisk Interesse for tyske Samlere, hvorimod de for et nordisk Publicum ikke indeholde noget Nyt. Jeg vilde derfor heller ikke troe, at hans Forfattervirksomhed fortjente nogen Omtale i dette Tidsskrift, hvis det ikke forekom mig nødvendigt at gjøre opmærksom paa en bestemt Særegenighed ved den. Jeg vilde saameget mindre indlade mig paa at criticere hans Arbejder, som hans Anmeldelse af Brix's Udgave viser egne Begreber om hvad der kræves af en kritisk Anmeldelse. Skulde jeg underkaste hans Udgave en lignende Kritik, da vilde der fremkomme et tykt Bind af Enkeltheder, som næppe Nogen vilde læse igjennem.

Det lille Stykke om Epicharms Liv, som Lorenz udgav i dette Tidsskrift, kunde vække gode Forhaabninger. Det er en fuldstændig Samling af det Lidet, man veed eller har hørt om denne Gjenstand, og det er ordentlig og omhyggelig bearbejdet.

Som Begyndelsen af et større Arbeide over Epicharm er det upaaklageligt. Der er intet Nyt deri; men det Nye ventes i Fortsættelsen. Man venter imidlertid forgjæves. Efter at have gjennemlæst den hele, 307 Sider lange Bog veed man Intet mere om Epicharm, end man vidste i Forveien; man undres kun over at Nogen har villet skrive en saa stor Bog uden at have Noget at meddele, — og saa maaskee over en Ubetydelighed endnu, nemlig at Forf. consequent skriver ἡ μέσσα i Stedet for ἡ μέση κομφοδία. Men det er jo ikke ualmindeligt, især hos begyndende Forfattere, at de troe at kunne bringe noget Nyt og Interessant ud af et Emne, skjøndt Forsøget mislykkes, og man kan vel tilgive dem, at de alligevel offentliggjøre det Arbeide, hvorpaa de have anvendt saa lang Tid, om det end ikke kan roses, at de gjøre det. Til hans Behandling af Plautus, «hans Livsopgave», var man berettiget til at stille større Fordringer; men man finder her det Samme, en stor Bredde og Vidtløftighed, især i de æsthetiske Raisonnementer, uden tilsvarende Indhold, en rosværdig Flid og en upaaklagelig Nøiagtighed, men liden Selvstændighed og ingen Aandrigheid. Der er en stor Omhyggelighed og Fuldstændighed i Samlingen, og der er Orden og Tydelighed i Bearbejdelsen; hans Udgave er derfor meget brugbar, og selv for den Lærde ikke uden Nytte, thi der synes ikke at være nogen Artikel om Plautus i noget tysk Tidsskrift, intet Universitetsprogram, ingen Disputats om dette Emne, som han ikke har kjendt og benyttet. Det er bekjendt, hvorledes Ritschl for omtrent 30 Aar siden gjorde Epoche i den kritiske Behandling af Plautus. Han efterviste Beskaffenheden af de kritiske Hjælpemidler, og det blev klart, at Plautus' Text maatte støtte sig væsentlig paa det gamle Vaticaner-Haandskrift, hvortil for de 11 sidste Stykkers Vedkommende endnu kom Heidelberger-Haandskriftet, men at man ved Siden deraf kunde berigtige og fuldstændiggjøre Meget ved Hjælp af dens Ambrosianske Palimpsest. Hans Behandling af Plautus' Text blev dog langt fra ikke, hvad man havde ventet, en Gjen-givelse af den gamle Forfatter i en saa god og saa ægte Skikkelse, som det kunde gjøres. Ikke at tale om, at han ikke havde læst Alt hvad der kunde læses i Palimpsesten, han vilde ikke engang troe det, naar Andre sagde, at de havde læst mere; og — hvad der var det Værste, hans hele Kritik manglede tilbørlig Skjønsmhed. Selvlavede Forestillinger om Plautus's Metrik og Prosodie forledede ham til de vilkaarligste Rettelser, saa at Plautus' Text i hans Udgave tidt fjernede sig længere

fra Originalen end i de ældre. Det varede længe, inden Ritschls egne Landsmænd fik Øie for dette, som Udlændinge strax havde seet; men tilsidst gik det op for dem, og nu ere Alle enige om at man maa holde sig langt nærmere til Haandskrifterne, end Ritschl har gjort. Lorenz, der allerede i Kjøbenhavn var bleven bragt ind paa dette Spor, har ikke heelt forladt det nu, da den almindelige Stemme ogsaa i Tydskland anbefaler det; men i Udførelsen viser han sig dog, maaskee især i Mostellaria, mere afhængig af Ritschl end nødvendigt, og det lykkes ham for det Meste kun ret at emancipere sig fra ham paa de Steder, hvor allerede andre tydske Philologer have gjort opmærksom paa at det burde gøres; thi selv faaer han ikke let noget nyt Syn paa et af tidligere Udgivere og Fortolkere miskjendt eller forkvaklet Sted. Naar han forsøger paa Sligt, da er det næsten kun saaledes, at han antager, der er bortfaldet Vers eller tilsat uægte Vers, eller at Vers have faaet en urigtig Plads. I dette Slags Rettelser er han endnu dristigere end Ritschl; men medens Ritschl's Forsøg altid føre til et Resultat, om det end kan være et urigtigt eller mindre heldigt Resultat, er det Eiendommelige ved Lorenz's, at de oftest ende uden Resultat. Han ender oftest med en Lacun, som om han antog, at Lacunerne vare det Ægte hos Plautus. Man har ondt ved at troe det; men lad os da see de herhenhørende Steder i Miles gloriosus. Prologen (v. 79 ff.) mishandles saaledes: de 9 første Vers sættes som uægte imellem Klammer; derefter angives en Lacun; de 7 følgende betegnes atter som uægte, og saa atter en Lacun. Og alt dette, fordi Udgiveren ikke kan fatte den daglige Tales Brug af *Nam* i v. 95. Det er formodentlig den samme Miskjendelse af *Nam* i v. 1326 R., der har bevæget ham til foran dette Vers at indsætte Versene 1338—43, hvortil der ellers ikke er nogen Grund. Ligesaa ubeføiet er Angivelsen af Lacunen v. 191, forudsat naturligviis at Udgiveren havde undladt at forandre *habet* til *habeat* i v. 189 og at udelade det derefter følgende Vers; det samme gjælder om den første Halvdeel af 328 R., der udslettes og erstattes af en Lacun. Udeladelsen af v. 550 og 585 R., og Angivelsen af en Lacun efter 587 R. er ikke bedre; men aldeles ubegribeligt er det, at han kan udslette v. 666—68 og sætte Angivelsen af en Lacun i Stedet.

Disse ubeldige Forsøg, der, som vi have seet, pleie at ende med en Falliterklæring, ere det meest Eiendommelige ved Lorenz' Udgaver. Man faaer bestandig Indtrykket af stor Aandsfattig-

dom; Forfatteren er flittig og omhyggelig; men han mangler Frihed og Fylde i Anskuelsen af Oldtiden, og han mangler i en paafaldende Grad Originalitet. Dette Indtryk modtog man aldeles reent i Udgaven af *Mostellaria*; men i de senere Afhandlinger og i Udgaven af *Miles gloriosus* forekomme der hist og her Glimt, som kunde bringe En til at tvivle om Rigtigheden af den først fældede Dom, idet man af og til overraskes ved at see nye, undertiden endog dristige Tanker. Man forbavses over dette Phænomen. Var den unge Mand tidligere saa beskeden, at han ikke engang i Anmærkningerne vovede at fremsætte sine Hypotheser? Ungdommen pleier i denne Henseende snarere at være for forvoven end det Modsatte; her har Originaliteten først udviklet sig med Aarene. Og er det ikke mærkeligt, at denne Udvikling har bragt ham i Overensstemmelse ikke med det nye Fædreland, hvori han har levet i disse Aar, men med det gamle, han forlod? og at han her kommer til at mødes med en nordisk Forfatter, der synes at have en ganske modsat Charakter, en særdeles original Forfatter, hvis aandrige Rettelser i *Plautus' Text* næsten kun have den Mangel, at de undertiden ere for dristige? Denne Forfatter er *Sophus Bugge*, Professor ved *Christiania Universitet*, Medudgiver af dette Tidsskrift, hvori han har meddeelt nogle «*Textkritiske Bemærkninger til Plautus*» i 6te Aargang (1865) S. 1—9, og 7de Aargang (1866) S. 1—37. Vi skulle see at paavise denne Overensstemmelse i det Enkelte, idet vi saa vidt muligt følge den chronologiske Orden i *Lorenz' Arbejder*.

Stichus 192. *Cod. Vatican.* har: *Ni uere perlerit si cenassit domi.* Bothe havde skrevet *Ni uere peieret, si...*, *Ritschl* *Ne periure iteret, sux si.* *Lorenz* gjør i *Philologus* XXVII, S. 548 opmærksom paa at *Usener* i *Jahns Jahrbücher* XCI (1865), S. 226 f. har hævdet Formen *perierare*, og foreslaaer *Ni* (d. e. *ne perieraverit, si.* Det samme foreslaaer *Bugge* VI, S. 17.

Trinum. 948. *Vulgaten* er *Dimittam, ut te velle video*, men *Cod. Vat.* har kun . . . *mit aut te v. v.* *Lorenz* i *Gött. Anz.* S. 1200 foreslaaer at læse: *Catamitum haut te velle video.* *Bugge* havde foreslaaet det Samme, VII, S. 29, og Rettelsen er slaaende rigtig. *Lorenz* oversætter den rigtignok saaledes: «*Ich sehe, dass du dem Ganymed nicht sehr gewogen bist*», og han tilføier: «*doch weiss Ref. keine Belegstellen für eine solche Bedeutung des velle beizubringen*». Det gjør jeg heller ikke, og *Bugge* formodentlig ligesaa lidt. Rettelsen giver først Mening,

naar man oversætter: «Jeg seer, Du vil ikke vide af nogen Galmæd at sige.»

Pseudol. 516 f. læste man efter Haandskrifterne:

SI. *Egone ut cavere nequeam, quoi praedicitur?*

PS. *Prædico ut caveas. dico, inquam, ut caveas; caue.*

I Philol. XXVIII, S. 183 bemærker Lorenz, at disse to Vers nødvendig maae bytte Plads. Dette er utvivlsomt, men det var allerede bemærket af Bugge VII, S. 22.

Rud. 578 f. læser Fleckeisen: *Eho, an te paenitet, In mari quom [hac noctu] elaii ne hic in terra iterum eluam.*

I Philolog. XXVIII, S. 184 bemærker Lorenz, at Cod. Vat., som han har confereret, har ikke *quom*, men *quia*, og forsvarer dette med Rette; ligeledes forandrer han *ne* til *ni*, og i Stedet for Fleckeisens uheldige Supplement *hac noctu* foreslaaer han at læse *semel*. Dette sidste var allerede foreslaaet af Bugge VII, S. 24.

I Udgaven af *Miles gloriosus* finder man i de kritiske Anmærkninger bag i Bogen en Deel Rettelser angivne som hidrørende fra Udgiveren selv. Hans uheldige Athetesser have vi ovenfor omtalt. Af de Rettelser, han foretager, ere nogle aldeles urigtige. Saaledes skriver han v. 100: *Is amabat meretricem patre et matre Atticis*. Det er utilbørligt at antage, at Faderen levede, medens Datteren ernærede sig som meretrix, og der er heller ikke Spor af ham i Haandskrifterne, hvor der staaer: *meretricem matre athenis Atticis*; det maa rettes paa en ganske anden Maade. V. 62 (66 R.) skriver L. *opsecrauerunt* for *opsecrauerint*, v. 658 R. *omnimodis* for *ad omnes res*, v. 899 R. *ornata* for *ornatus*, Altsammen galt. De øvrige Rettelser, der anføres under Navnet Lorenz, ere for Størstedelen rene Ubetydeligheder, som Omsætninger af enkelte Ord for Versemaalets Skyld, der ikke altid ere heldige, og oftest overflødige, s. Versene (i hans Udg.) 23, 24, 52, 58, 181, 244, 480, 718, 1376. Rigtig bemærket er det, at i v. 572 R. *ne sciueris* skal skrives i to Ord, og ikke, som i de tidligere Udgaver, i eet. I v. 286 R. er der indført en rigtigere Interpunction: *Te istuc aequomst, quoniam ocoepisti, eloqui*, men den rette Opfattelse er atter forstyrret ved Indsættelsen af en Tankestreg foran *quoniam*, som om her var «eine kleine Pause, und dann eine komische Wendung *παρά προσδοκίαν*». Andre Rettelser fortjene større Opmærksomhed; det er dem, hvori Udgiveren mødes med Professor Bugge.

V. 223 R. have Hdskr.: *Intercludite inimicis comneatum, tibi*

muni viam. At Fleertallet *intercludite* er galt, saae allerede de første Udgivere; Meningen kræver *interclude*. Desuden har man taget Anstød af Ordet *commeatum*, som kommer igjen i næste Vers. Bugge foreslaaer derfor i Tidskriftet VII, S. 5: *Interclude iter inimicis, contra tibi muni viam*. Jeg for min Deel har Tvivl om denne Rettelse; men Lorenz skriver ganske lignende og næppe heldigere: *Interclude iter inimicis, cate tibi muni viam*.

V. 232 have Hdskr.: *aut in parte mici pare me quod commentus*. Camerarius rettede det til: *At imperti amice me quod commentus*: Bugge har VI, S. 10 udfundet det Rette: *Auden participare me quod commentu's*. Lorenz har det Selvsamme.

V. 260 havde Ritschl læst i Palimpsesten: *Atque hominem investigando operam huic dissimulabo*., og derefter skrevet *Atque homini investigando operam huic dissimulabo me dare*. Da imidlertid de andre Haandskrifter ende Verset med *dissimulando*, foreslaaer Bugge VII, S. 6: *dissimulabundus dabo*. Lorenz læser *dissimulabiliter* efter en Meddelelse af Studemund; desværre er det ikke ganske klart, om han har læst det heelt i Palimpsesten, eller om det er hans Conjectur. Derefter har L. *dabo*, ligesom Bugge, men angivet som hans egen Rettelse.

V. 648 ff. Dette Sted er i Ritschls og Fleckeisens Udgaver aldeles forvansket ved vilkaarlige Omsætninger. Bugge har VII, S. 8 ff. bragt det nærmere sin oprindelige Skikkelse, skjøndt han endnu har bibeholdt en af Ritschls Omflytninger. Han har dernæst ordnet Replikkernes Henførelse til Personerne og foretaget et Par gode Rettelser, v. 655: *O lepidum senicem, omnis si quas memorat uirtutes habet*; Hdskr. have *semisemne si*; *senicem* udfandt Lipsius, *omnis* Bugge. I det næstfølgende Vers (R. 637), *Plus dabo quam praedicabo ex me venustatis tibi*, har Bugge seet, der skal staae *praedicavi*. Lorenz har hele Stedet som Bugge, kun med den ovenfor omtalte Forvanskning i 658 (*omnimodis*), men *omnis* og *praedicavi* samt Henførelsen af 660 til Palæstrio anføres som hans egne Rettelser.

V. 678 have Hdskr.: *Liberæ sunt aedis liber sum autem egomet. uolo libere*. Bugge VII, 11 læser: *Liberæ sunt aedis, liber autem egomet uolo uiuere*. Lorenz lignende: *Liberæ sunt aedis, liberum autem me uolo uiuere*.

V. 894—5 R. I den første Deel af Verset har Lorenz optaget Studemunds Rettelse: *Mala mors es, mulier*. Den sidste Deel lyder i Hdskr. saaledes: *Ne pauet, peioribus conueniunt*. Bugge VII, S. 17 skrev: *Ne pave; peiores inuenibis*. Lorenz har: *Ne*

pave: peiores convenibis. Ingen af Delene forekommer mig tilfredsstillende; men Tanken er rigtigere og oprindeligere hos Bugge.

Der kunde anføres endnu Eet og Andet, saasom et Par Steder, hvor en Rettelse af Acidalius, som Ritschl imod Sædvane havde ladet uændset, paa ny er bleven gjort af Bugge og optaget i Texten af Lorenz; men vi ville kun holde os til det meest Fremtrædende. Læseren vil have seet, at Overeensstemmelsen er paafaldende. Han vil maaskee glæde sig paa den philologiske Videnskabs Vegne, og see et Beviis paa Conjectural-Kritikens Sikkerhed og Betydning deri, at to forskjellige Videnskabsmænd saaledes komme til de samme Resultater; thi at Lorenz skulde have kjendt Bugges Afhandling og benyttet den, kan jo ikke antages, siden han ikke har nævnt den. Thi det kan naturligtviis let hænde, at to Philologer faae de samme Tanker om et corrupt Sted; men det er almindelig Skik iblandt Philologerne, at man da ved Offentliggjørelsen af sine Rettelser gjør opmærksom paa, at ogsaa Andre ere faldne paa det Samme. Man gjør dette ikke blot for derved at fratægge sig den mulige Beskyldning for at have tilegnet sig Andres Eiendom, men ogsaa fordi denne Overeensstemmelse synes at afgive et Beviis mere for Conjecturens Rigtighed. Lorenz har ogsaa selv fulgt denne Fremgangsmaade, s. Miles glor. S. 273: «1412. iam Lorenz, ebenso M. Haupt im Hermes III 148». Det er rigtignok et underligt Uheld, at Lorenz, der med saa stor Flid har samlet Alt, hvad der paa forskjellige Steder i Tydskland er skrevet om Plautus, ikke i Tide har faaet fat paa Bugges Afhandlinger i dette, ham ellers velbekjendte Tidsskrift fra Aarene 1865 og 1866. Nu har han endelig faaet dem. Hans sidste «Beiträge zur Kritik des Plautus» i Philologus XXVIII, 2, S. 357 gaae netop ud paa at meddele det tyske Publicum Noget af Bugges Arbeide. Han er rigtignok ikke, som man kunde have ventet af den i Danmark opdragne Philolog, den Første, der gjør Udlandet bekjendt dermed. Som han selv fortæller, har Bugge sendt særskilte Aftryk af sine Afhandlinger til forskjellige tyske Lærde; baade Ritschl og Corssen have omtalt dem, og i Litterar. Centralblatt for 1868 har en Anmelder sagt om dem: «dass diese Beiträge alle Beachtung der deutschen Kritiker verdienen.» Men bedre seent end aldrig. Nu kommer Professor Bugge dog ved Lorenz' Hjælp til fortjent Anerkjendelse i Tydskland. Og da der findes en saadan Overeensstemmelse mellem Bugges og Lorenz' Con-

jecturer, saa venter man uden Tvivl, at Lorenz vil begynde med at gjøre opmærksom paa denne; thi det synes jo dog at være en ikke ringe Ære, naar man strax efter at have udgivet et Arbejde som Udgaven af *Miles gloriosus*, seer sig i Stand til at stadfæste alle de betydeligere Rettelser, der ere gjorte i Texten, ved at en anden Lærd fra en ganske anden Side er kommen til de samme Resultater. Men dette findes ikke i det hidtil udkomne Stykke af disse «*Beiträge zur Kritik des Plautus.*» Det er da formodentlig opsat til Slutningen, som skal komme i næste Hefte af *Philologus*. Kommer det saa ikke, skulde man jo næsten troe, at Lorenz forsættelig vilde skjule Overeensstemmelsen, Noget, som maaskee kunde lykkes ham, fordi «*Tidskrift f. Philol. og Pæd.*» er saa lidet bekjendt i Tyskland. Dog — jeg skulde tage meget feil, om ikke de, der have gjenneumlæst disse Blade, for længe siden have havt en Mistanke om at Lorenz, skjøndt han ikke nævner Bugges Afhandlinger, maa have kjendt dem, om ikke før, saa strax efter Udgivelsen af *Mostellaria*. De kunde troe deri at finde Forklaringen af det Phænomen, at han i *Trin.* 948 kunde gjette sig til den rigtige Læsemaade, men ikke oversætte den rigtig, og den vakte Mistanke er maaskee bleven bestyrket ved de anførte Steder af *Miles glor.* Og det kan ikke nægtes, det forholder sig saaledes. Lorenz har virkelig kjendt Bugges Afhandlinger i det Mindste dengang han udgav *Miles gloriosus*; thi i de samme kritiske Anmærkninger, hvori han tillægger sig Æren for de ovenfor omtalte interessante Rettelser, citerer han selv to Gange disse Afhandlinger som Hjemmel for et Par mindre betydelige Rettelser, nemlig for Tilføielsen af *me* i v. 707 (715 *Ritschl*) og *ad eam* i v. 1393 (1405 *R.*).

Kbhvn. 13 Juli 1869.

Bemærkninger til

Hr. Decent Captain Svend Grundtvigs Artikkel

•Er Nordens gamle Literatur norsk, eller er den dels islandsk dels nordisk?«¹⁾).

Af *E. Jessen.*

De «literairhistoriske» Æmner, hvorom i historisk Tidsskrifts sidste Aargange allerede 3 Artikler, 2 af Hr. Sv. Grundtvig, og 1 af mig, har handlet paa over 300 Sider, de 130 eller mer med tæt Tryk, hører ikke til dem, der meget kan interessere ret mange af Tidsskriftets Læsere, eller hvormed megen Plads i Tidsskriftet kan ønskes optagen. Da jeg af det saaledes præsterede dog knap har den ene 6te-Del paa min Samvittighed, kan det imidlertid saameget bedre undskyldes, at jeg til den i Overskriften nævnte Artikkel af Hr. Sv. Grundtvig, dog kun til dens Afsnit IV, S. 52 f., giver nogle, under normale literaire Forhold ikke særdeles nødvendige, men i de herskende Tilstande dog næppe helt overflødige Bemærkninger, der ganske vist ikke stort, næmlig ikke mer end Hr. Grundtvigs, tage fat paa Hovedspørgsmaalene og de ledende Grundtanker, ja tildels endog, næmlig i samme Forhold som Hr. Grundtvigs, ere Sagen uvedkommende, hvad jo ikke kan lægges mig til Last, da historisk Tidsskrift ved at skaffe Plads til Hr. Grundtvigs uvedkommende Indblandinger, har paataget sig Forpligtelse til at skaffe Plads til Oplysninger og Berigtigelser. Mine Bemærkninger om dels vedkommende dels uvedkommende Ting i Hr. Sv. Grundtvigs Indlæg kommer til at imødegaa Ytringer, der vistnok for en Del kunde tilskrives blot overdrevent Hastværk, en Forklaring der dog let kunde tabe i Sandsynlighed ved et Indlæg, der til den Grad beaandes af ædel og retfærdig Harme over mit Hastværk.

¹⁾ Disse Bemærkninger indsendtes i Juni 1869 til historisk Tidsskrift, men nægtedes strax Optagelse, idet Bestyrelsen alt havde vedtaget, at Hr. Sv. Grundtvig ingen Modsigelse skulde finde, være sig fra mig eller fra andre Modparter. Imidlertid tilbød Udgiveren mig velvillig at udvirke Plads til «en kort factisk Bemærkning paa 1 à 2 Sider», dog først «i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871».

Forhastet kunde saaledes de brave Danske kalde Hr. Docentens Flugt fra hvad jeg vilde kalde hans Dannevirkestilling (forladt paa dansk Vis, baade altfor sildig og altfor tidlig), nærlig de eddiske Heltesagns Nordiskhed, idet han skyder det vigtigste af det hele fra sig som noget, det ikke bliver hans Sag at afværge: den af mig hævdede Sandhed, at Heltesagnene i Edda er tyske og ikke nordiske. Dette er langt mer end Halvparten af hvad jeg vilde udrette: jeg vilde komme de brave Danske tillivs; jeg vilde bibringe den danske «Oldtidsvidenskab», og den moderne danske saakaldte «nationale» eller «nordiske» Stræben et Nederlag paa et af de ømtaaligste Puncter, et Nederlag, hvis Følger ved den endelige Fredslutning vilde blive «Tydskeriets» Occupation af næsten de to Tredjedele af selve den gamle Edda. — At frælse noget heraf ved som Nødhjælp, naar Faren truer, at indrømme sporadiske tyske Indblandinger, lykkes ikke. — Hr. Grundtvig er ikke personlig saa ganske uinteresseret i Hovedstillingens Forsvar. Jeg vil eksempelvis citere følgende Advarsel i hans Kæmpeviser-Udgave: «Men hvad jeg ikke kan undlade, er paa det Bestemtteste at modsige og advare imod den Mening: at vore Kæmpeviser om Sigurd Fafnersbane kun skulde være Gjenlyd af tyske Sagn og Sange». Hvor meget mere maa ikke denne Advarsel gælde selve Eddaviserne om Sigurd. — Med Hensyn til denne og de andre Dele af min «Indsigelse» havde jeg, da jeg skrev «Efterskriften», set Enkeltheder anderledes tagne i Bugges Noter end hos mig, men (som jeg sagde), «intet fundet, der kunde ændre mine Synsmaader». Enkeltheder af den Art som Navnet Hamde (i Eddas Heltekvad), hvilket jeg hos Bugge havde fundet forklaret saaledes, at tysk Herkomst ikke blev sikker, og andre, som jeg siden berører, fandt jeg det ikke engang Umagen værdt at omtale videre i min Efterskrift, idet de aldeles ikke afficerer Sagen selv. I Udførelsen er min Indsigelse, som jeg selv sagde, Hastværksarbejde (medtog ikke 14 Dage). Jeg har længe ikke kunnet paatage mig andet literairt Arbejde end Hastværksarbejde, udført uden «videnskabeligt Apparat». Men selve Ideerne i min «Indsigelse» er alt andet end Hastværk; de er fremvoxet gradevis i mange Aar. De kan taale baade mit Hastværksarbejde og Hr. Grundtvigs.

Paa Forhastelse kunde det allerede tyde, naar Hr. Grundtvig strax begynder med at opfatte min «Indsigelse» som en Indsigelse mod Hr. Docentens «litteraire Virksomhed i det Hele». Jeg vilde ønske, at jeg herimod kunde nævne Arbejder af Hr. Docenten, som havde tiltalt mig. Men jeg kender saa meget lidt af hvad Hr. Docenten har skrevet; ikke synderlig mer, end hvad

jeg har gjort Indsigelse imod, nærmest Hr. Docentens egen Indsigelse i hist. Tidsskrift. Delvis har jeg læst en tidligere Afhandling om de gamle Sagn, hvoraf jeg dog kun har berørt 1 eller 2 Ytringer, ligesom Indledningerne til 3—4 Kæmpeviser. Endelig har jeg i visse Henseender ytret mig imod Hr. Grundtvigs practiske Behandling af Visen om Thord aff Haffsgaard, samt mod et par ellers temmelig ligegyldige Tildigtninger til 2 andre Viser. Hvis nu dette er blevet til en Indsigelse mod Hr. Docentens litteraire Virksomhed i det Hele, er det sket uden mit Vidende. Jeg maa lade staa hen, om Hr. Docentens Beklagelse er en i Ivrighed udtalt Forhastelse, eller en med Koldblodighed fremsat objectiv Sandhed. Bestemtere kan jeg ytre mig om den af Hr. Docenten S. 93 offentliggjorte Anke over min gode «Vilje» til at dadle Hr. Docentens Edda-Udgave. Da jeg næmlig ikke har dadlet denne Udgave, maa jeg som Bevis mod den mig til Last lagte «Vilje» henvise til mine Ord (hist. T. VI. 283) . . . Bugges Udgave, samt Grundtvigs derpaa grundede Haandudgave. Selv den fuldstændigste Afhængighed behøvede ingen Daddel at være. Stræben efter at staa som en Størrelse for sig kan mer eller mindre føre ind i «Humbug». Det er Afhængigheden, en meget hædrende Afhængighed, som jeg paa den mest diplomatiske Maade hentydede til. Jeg skal afholde mig fra Hr. Grundtvigs Skik at afskrive udenlandske Bedømmelser. — Naar Hr. Grundtvig (S. 54) erklærer, at han «ikke vil følge mit Exempel ved at frakende Modparten al Ret til at tale med og at have en Mening», saa er den Sigtelse, at jeg skulde have frakendt Hr. Grundtvig (eller nogen anden Modpart) Ret til at tale og mene, en forsætlig Usandhed. Mit Indlæg taler ikke med de gængse københavnske overlegne men intetsigende Phraser af den Art som: «han har hjemlet sig Ret til at tale med om «videnskabelige» Æmner»; eller: «hans Evner tillade ham ikke at have en begrundet Mening om Poesi»; «hans «Begavelse» ligger ikke i denne Retning»; eller som saa: «hans Studier ere lingvistiske»), saa at Stil og Udtryk er et Gebet, hvor han ikke har hjemme»; o. s. v. Hr. Grundtvigs indbildske Ytringer af denne Art har vistnok paa en Maade «psychologisk Interesse» (54). Havde en Heiberg eller Lessing saaledes appelleret til egen «Begavelse», vilde de ganske vist ikke have fremmet deres Krav paa at høres. Men nu er det Svend Grundtvig, der vil have «slige Fordringer honorerede» (54); der appellerer til egen højere «Begavelse», som hans selvtilfredse Udtryk lyder; der fra sit «videnskabelig-digteriske» Stade taler i «Orakelsprog» (68) og «inappellable Kendelser», som den Seende til den «Blinde» eller «Akyanoblepten». — Overfor Philologernes nordiske Æsthetik kunde maaske i Forbigaaende mindes om Heibergs Dom om Eddaviserne. Hr. Docenten faar vel at lade Heibergs poetiske Sans, hans Forstand paa «Stil, Udtryk og Form», og hans ualmindelige Afsidighed, gælde. Og hvad var Heibergs Mening om disse Viser sammen i en Slump? Han fandt dem «kejtede», «klingende som Vaas». Det torde dog maaske indeholde en Advarsel til Philologerne om, at «ingen Lærdom og Selvtillid» bringer Indhold i en sad, tillært, Floskel-Æsthetik; at evindeligt Opkog af «nordisk Kraft», «Dybde», «Folkelighed», «ærværdige Oldtidsminder», og endog Udraab som «Gudruns yndigste Klagesang», ingenlunde afgiver Vidnes-

1) Hr. Grundtvig meddeler Publicum, ligesaa uvedkommende som usandt, at min Læsning mest er lingvistisk.

byrd for virkelig levende Opfattelse af disse Digtes Væsen. Om hvem af de to, Heiberg og Svend Grundtvig, tør med størst Rimelighed siges, at han taler med tomme Ord, Klingklang, som der ingen virkelig Opfattelse og Fornæmmelse ligger til Grund for? Fri Bedømmelse af Viserne vil mer og mer sætte Philologernes nordiske Æsthetik i et Lys, som ganske vist ikke bliver behageligt, men som de dog næppe vil kunne dæmpe med Banstraaler, eller fly fra ved at gemme sig selv under Digtenes Beskyttelse. Heiberg har, skönt paa en for affejende, fragmentarisk Maade, uden alle de nødvendige Hensyn og Forbehold, sagt en Sandhed, en ensidig Sandhed. Eddaviserne er med faa Undtagelser alt andet end «folkellige» (det vil heller aldrig lykkes at gøre dem til «Folkelæxning»); de er alt andet end ukunstlet naturlig Folkepoesi. Man kan meget vel fatte den Uvilje, hvori Heiberg med et henkastet «kejtet», «klinger som Vaas», svarer paa den kejtede «nordiske» Opfatning, der gør enhver Eddavise til primitiv ægte Folkepoesi, og med dette Postulat frakender enhver Tvivler poetisk Sans. — Mine tidligere Dtalelser, sammenlignede med Heibergs, selv om disse kun tages som en med Drilleri henkastet Overdrivelse, viser, hvor langt jeg er fra, hensynsløst at skære alt over een Kam. — Og nu Øhlenschläger og Grundtvig¹⁾? Hvoraf mon det kommer, at de ingensinde kunde digte «nordisk»; ingensinde tilegne sig Edda-digtenes Maade? Jeg tænker ikke nærmest paa Versificationen (om Eddaverset havde de af Lingvisterne faaet urigtige Forestillinger); skönt det var jo ganske vist ogsaa en stor Hindring. Øhlenschläger, som dog kunde bruge saa mangfoldige poetiske Former og Fremstillingsmaader, hvorfor kunde han ingensinde endog blot tilnærmelsesvis gengive de eneste af utvivlsom nordisk Hjemstavn? Mon Aarsagen alene laa i tysk Paavirkning, i moderne Aandsretning? Og mon det ikke er gaaet ham som Heiberg? Han blev aldrig greben af disse Viser. De talte ikke til ham med en poetisk Røst, hvis Melodi han kunde høre. Mytherne kunde han bruge (det var ikke mest af Kilderne, han øste dem). Men Form, Fremstilling, Stil, Udtryk i Eddaviserne har for ham practisk vist sig at være ikke stort bedre end gammelt Skrammel. Og med al Grundtvigs²⁾ Pris over Edda, og med alle hans fragmentariske Efterligninger af Udtryksmaade, har han nogensinde kunnet sammenholde disse Egenheder til en Harmoni, har han nogensinde virkelig i Gerning viist, at han kunde syngte den Slags Viser? Og kan man ikke omkring i hans Skrifter samle lige saa mange Uartigheder mod enkelte Viser som hos mig? Ogsaa han har havt Fornæmmelsen af, at der dog saa lidt manglede Noget. Skönt han var rettroende, rebellerede den umiddelbare Sans imellemstunder mod Troens Optugtelse. — Det er det «Literaire», det ejendommeligt islandske Literaire; denne islandske Forbening i de indre Organer; det er Mangelen paa «Primitivitet», som har gjort disse Digterformer uduelige til Genoplivelse, endog for en Digter som Øhlenschläger. — Havde de øvrige Eddavisere været tabt, og kun Trymskviden og Skirnesmaal, de to mest folkelige, bevaret, mon de nyere Digtere da ikke havde fundet Tilegnelse mere görlig? — Lad dette være som det vil, de danske Digtere har practisk viist, at med denne Poesi kunde de ikke komme ud af det. Den kunde knap friste en og anden til at lære Islandsk. Ikke een i den hele Hærskare har kunnet slaa de Strænge.

¹⁾ Naturligvis Digteren.

²⁾ Digterens.

Ikke een har kunnet saa meget som omsætte en Eddavise paa Nydansk, saaledes at den væsenlig blev hvad den var. Lad Oldgranskere og Literairhistorikere have ført dem nok saa meget paa Vildspor med Hensyn til Digtenes og Versenes Væsen, det bliver dog sandt, at ikke een, ikke engang Øhenschlæger, kunde ved egen Sans og eget Øre faa fat paa Virkeligheden. Der maa dog existere et eller andet gennemgribende Forhold, der forklarer dette forbavsende Særsyn i den danske og den svenske Digterverden. Ægte uforfalsket folkelig Poesi plejer dog ellers at tiltale Digtere. Og denne her skulde dog tilmed være den lettest fattelige for nordiske Digtere. Den skulde dog mindst trænge til »videnskabelig-digterisk» Skoleindøvelse. — Dog, det bliver anderledes. Der er et »videnskabelig-digterisk» Værksted, hvor der længe har været »vævet paa Aandens ny Fjederham». Naar Fabricatet først er færdigt, saa lader vi den Fugl flyve.

Hr. Grundtvig vil videre gøre mit Standpunkt i min »Indsigelse» til en pur personlig Chicane mod Hr. Grundtvig, og insinuerer (S. 104), at jeg i Mellemtiden mellem Trykningen af første og sidste Ark af min nordiske Mythologi skulde have skiftet »Standpunkt» for at skade ham, fordi han i denne Mellemtid havde tilladt sig at skrive om denne Sag. — Det er ikke mig, der inddrager slige uvedkommende Personalialia i Tvisten. — Sæt, at jeg dengang havde læst Hr. Grundtvigs »Indsigelse», og at den havde øvet sin Virkning, den eneste naturlige Virkning paa den, der ikke er særlig modtagelig for nationalt Humbug, nemlig at vække ligefrem Uvilje mod de danske Prætensioner; hvad var saa derpaa at sige? Skulde det være mig forment gennem Hr. Grundtvigs Enormiteter at ledes til at tænke nærmere over disse Prætensioner, og ledes til deres fuldstændige Forkastelse? Den danske Behandling af Oldhistorien kom jeg først til at forkaste ved at se den forfulgt til Ende i den nynorske nationale Behandling. Jeg har ingen Interesse for »kritiske», »literairhistoriske» Spørgsmaal, men vækkes let til Modstand, hvor jeg staar overfor tendentløs, national Behandling af Sandhed; eller overfor Mængdens eller Manges Sympathier eller Antipathier. Havde jeg aldrig for tænkt over Sagen, Hr. Grundtvigs Artikel vilde strax have stillet Usandheden, og derigennem Sandheden, frem for mig i klareste Lys. Men jeg havde, om end i al Ligegyldighed, uden Interesse, tænkt over Sagen før, og var gradevis voxet fra den danske Synsmaade. Allerede i 1861 (i mine »Undersøgelser til nordisk Oldhistorie») omtalte jeg Heltesagnene i Edda som tyske. Da jeg skrev min Mythologi, mente jeg, at Viserne i Edda næppe var danske, men norske og islandske, men udtalte min Opfatning med den største mulige Tilhægholdenhed, idet Bogen jo var bestemt bl. a. ogsaa til ligefrem Undervisning, og en Undervisningsbog ingenlunde ubetinget skal fremstille alle Forfatterens personlige Meninger. Det er imidlertid let at se, at de af Hr. Grundtvig S. 104 citerede Ytringer i min Mythologi og i min »Indsigelse» kun skiller sig fra hinanden ved de senerees større Bestemthed, og ingenlunde viser noget »Omslag». Jeg har endnu i »Indsigelsen» indrømmet, at tvingende Beviser ikke kan opdrives mod den, der nøjes med ved en eller anden enkelt Vise at tro (om end mod al Sandsynlighed) paa dansk Affattelsessted. Det er først en Enormitet som den at regne det hele i en Slump til Danmark eller til »den ældste og mellemste Jernalders literaire Guldalder», der tilsteder tvingende Modbevis. Heller ikke i anden Mening sagde jeg i Mythologien, at Gudekvad (vel at mærke: ikke Heltekvadene) i

Edda «kunde» være affattede hvorsomhelst i Norden (Island medregnet), idet afgørende Bevis herimod ikke kan præsteres for hver Vise taget for sig alene; men at de «snarest» maatte væntes at være affattede i Norge. Videre udtalte jeg mig ikke, kun at jeg ved Alvismaal (S. 113) ytrede den Formodning, at det «snarest» var affattet paa Island, en Formodning som jeg ellers ogsaa allerede dengang var tilbøjelig til ved andre af Gudekvadene (som Hymeskvide, Grimnesmaal, Vegtamskvide); siden er jeg gaaet videre heri. Om Heltekvadene udtalte jeg mig ikke. Ved dem var jeg dengang som nu tilbøjelig til i det hele at tro paa Islandsk Affattelse, om end troligvis som Omarbejdelse af tidligere norske Digtninger¹⁾. Hr. Grundtvigs Artikel virkede ganske rigtig til endnu yderligere og bestemtere at forme mine egne Forestillinger; nemlig da jeg læste den. Men jeg havde ikke læst den i den omtalte «Mellemtid». Jeg gennemlæste den først længe efter at sidste Ark af min Mythologi (21de September 1867) var rentrykt. Men jeg havde set den rum Tid før hin «Mellemtid», uden endnu at bryde mig om at gennemlæse den. Det Hefte af historisk Tidsskrift, hvori den staar, udkom nemlig, om jeg ikke fejler, lige 7 Uger før Haandskriftet til første Ark af min Mythologi kom til Bogtrykkeren (20de Juli). Med Hensyn til den af Hr Grundtvig (S. 104) omtalte Ytring om «Samsø og Læsø» i to af Viserne, saa var, efter hvad der saa tit sker, hvor man ikke har meget faste haandgribelige Traade at holde sig ved, dette løsrevne Factum (som Følge af tilfældig Samtale) kommen til at staa for mig i overdrevne Dimensioner som et muligt Fingerpeg paa Affattelsesstedet, et Fingerpeg som ikke paa den Maade ligger deri. Da jeg senere, under Trykningen af Oversættelsen af de to Viser, hvori disse Øer nævnes, atter havde tænkt over Forholdet, sank det tilbage til sine rette Dimensioner, og jeg tog Ytringen tilbage. Med Hensyn til mine Ytringer i Mythologien, at Snorres Edda stundom fortolker til Grund liggende Viser urigtig, og at «en Del deraf»²⁾ maa bruges varsomt, saa har jeg ingensteds i Indsigelsen sagt noget, der strød mod denne øjensynlige Sandhed, tværtimod (S. 235) i samme Mening ytrede, at Sporre kunstig vilde harmonisere sine Kilder, hvor de i Virkeligheden ikke stemte indbyrdes. Hr. Grundtvigs Ord (S. 64), at jeg i min Indsigelse vilde «hævde hvert Ord» i Snorres Edda, er ligefrem Usandhed. Men hvoraf kommer det, at han ved det der (S. 64) givne Citat af min Mythologi, nemlig «derfor maa en Del deraf [af Snorres Edda] bruges varsomt», udelader de umiddelbart paafølgende Ord: «medens de egenlige Fortællinger som Kundskabskilde har Forrang for flere af Kvadene», Ord der viser, at jeg allerede havde selvsamme Synsmaade, som den jeg udtalte siden i Indsigelsen. Hvoraf kommer denne Udeladelse? Ja det Spørgsmaal har «kun psykologisk Interesse». Hr. Grundtvigs store Iver mod Hastværk kunde paa dette og mange andre Steder gøre den Forklaring, som hans Honneur ene kan være tjænt med, usandsynligere.

¹⁾ Et nylig udkommet Arbejde af Theodor Möblus gaar videre end jeg, idet det gør Paastand paa, at indtil stringent Modbevis præsteres, maa alle Eddadigte gælde for islandske, og kun tilføjer: «vielleicht auch norwegische», medens jeg aldeles bestemt kalder Haavamaal norsk, og er mest tilbøjelig til det samme ved endel andre.

²⁾ Hvormed navnlig er ment Afsnittene I og XIV i min Oversættelse, de Afsnit som ikke er egenlig Fortælling.

— Det er et uvedkommende Æmne, med hvor megen eller liden Hastværk min Mythologi er affattet. Jeg har (i et Indlæg i Berlingske Tidende) i sin Tid sagt om den, at den var *vel hurtig affattet*, og at der fandtes *Fejlgreb i Enkeltheder*. Saaledes naar jeg kom til at nævne *Samso og Læso* som mullige Fingerpeg paa dansk Affattelsessted for to af Viserne; naar jeg etsteds i Taneløshed havde brugt Ordet *Våd*. (i Alliteration til et andet V), hvor Sammenhængen kræver Nævnelser af Medesnor, ikke af Garn. Mindre vel betænkt (om end netop ingen Hastværksfejl) var det maaske ogsaa, at jeg i Hymeskvæde forsættelig havde ændret Udtrykket *ryste Tene* (d. e. Pinde, Stave) til *riste Tene*, i den Tanke at Læseren snarere (ved Hjælp af det bekendte Udtryk: *riste Runer*) vilde være istand til at gætte Meningen; en fuldkommen forsvarlig Oversætterfrihed, forudsat at den ingen reale Følger drager med sig. Men da der (jeg veed dog ikke om med Rette) siges, at Varsler ogsaa kunde tages af Tene (Stave) uden først at riste Runer paa dem, før de rystedes sammen, kunde man, under denne Forudsætning, indvende, at min Ændring indbefattede en Realændring, at den altsaa borde være udebleven. Der er Ting i denne lille Bog, som jeg vilde rette, hvis den oplevede en ny Udgave. Jeg har ikke ment om Hastværksfejl i dén, saaledes som om Hastværksfejl i min *Indsigelse*: *lass die Bestie laufen*. Men hvor Hr. Grundtvig S. 57 (aldeles uvedkommende) vil opregne Beviser paa mit Hastværk, dér har han, som i hele sit sidste Indlæg, haft endnu langt større Hastværk end jeg. Saaledes har han ikke faaet Tid til at huske paa Grammatikken (og det regner jeg ikke for et Nederlag; jeg skulde ikke respectere en Forfatter, der ikke kunde fanges i den); jeg omtaler det kun for at minde om hans eget Hastværk. Er det ikke Hastværk at sige, at *þér var i hanzka troðit* kun kan oversættes: *du stoppedes i Handsken*? Det kan ogsaa betyde: *du traadte i Handsken* (smilgn. *þér var lítt steikt stit; þeim varð saman komit*; o. l.). Og i alt mit Hastværk betænker jeg dog et og andet i Farten. Oversætteren skal af disse to grammaticalske mulige Oversættelser tage den, der ikke foregriber nogeting i real Henseende. Den som stoppes i Handsken, træder ogsaa i den. *Du traadte i Handsken* bliver saaledes den mest neutrale Oversættelse, den hvormed intet risikeres; hvorimod man ved at sætte *du stoppedes i Handsken* (opfattet bogstavelig, og ikke som blot haanlig Overdrivelse) risikerer at indsætte et fejlt Led i Mythen. Fortællingen lader jo Tor selv spasere ind i Handsken. Men videre har Hr. Grundtvig ikke engang givet sig Tid til at huske paa Forskellen mellem en Oversætter og en Glossator. Naar jeg t. E. istedenfor *den snehvide Mø* sætter *den melhvide Mø*, er det jo naturligvis for at faa Rimstaven til *Mø*, og fuldkommen tilladt, forudsat at Viens Tone tilsteder det; nu har Visen (Alvismaal) endog et Udtryk som *bleg om Næsen* (*fölr um nasar*), kan altsaa saa meget mer taale at lade Dværgen sige *melhvid* for *snehvid*. Jeg mindes netop, at jeg ved at oversætte dette Sted tænkte: Skulde en Aviskritiker, der kan Islandsk, efterse dette Sted, saa skynder han sig at fortælle, at jeg forveksler *mjöll* og *myðl*. Aldeles ligesaa forholder det sig med Ordet *kyðill* i Vølvespaa og Hymeskvide. Naar jeg sætter: *en Køl far østenfra, komme monne Muspels Folk over Bølgen*, har jeg naturligvis valgt Ordet *Køl* som allitererende med *kommer*, uden mindste Fare for, at Læseren skulde tro, at Kølen sejlede fra Skibet. Til oven i Købet betyder *kyðill* netop oprindelig *Køl* (smilgn. oldhöjtydsk *kiol*, mellem-

höjtydsk *kiel*¹⁾); dernæst 'Skibsbund', en Betydning, der gælder i Plattydsk endnu; og endelig 'Fartøj' i Almindelighed, hvilket er den yngste Betydning. Endog helt bortset herfra er det aldeles tilladeligt, og stemmende med poetisk Stil, at nævne Kølen for Skibet. Min Oversættelse er vistnok fuldt saa ordret som nogen anden. Men de allersimpleste, uundværligste, endog pligtskyldige Oversættelsesmidler har den dog ikke villet forsømme. Skulde ene blandt alle Oversættere jeg ikke engang have Lov til saa loyale Udveje som at sætte 'melhvid' for 'snehvid'; 'Køl' for 'Skib'; 'jeg gör det, hvis det göres til Gavn' for 'jeg gör det, hvis det behöves' (det der behöves er i hvert givet Tilfælde det, som da gör Gavn); eller 'jeg vil se, hvad i hans Sale er Sæd' (Skik) for 'jeg vil se, hvorledes Tilstanden i hans Sale²⁾ er'; hvorledes skulde jeg saa levere en Oversættelse, tilmed paa Vers? Hvis man undreder over, hvor ringe Frihed jeg havde forstaaet at nöjes med, lod det sig ganske vist høre. Hr. Grundtvig har her viist höjst confuse Forestillinger om Oversættelse af Eddaviser, om 'Stül og Udtryk'; han har ikke engang taget Hensyn til Vers og Alliteration. — Til Hastværk paa min Side regner Hr. Grundtvig det endvidere, naar jeg ved dunkle og omtvistede Steder ikke følger samme Gisning som han. Det er dog ikke just Hastværk, naar jeg i Øgesgilde ikke har villet følge med Egilsson i den Gisning, at *óskmegir*, 'Adoptivsonner', egentlig 'Ønskesønner', dér skulde staa for, ikke Brages, men Odins 'Adoptivsonner': Enherjerne³⁾). Jeg fandt, at Iduns indstændige Tilraab

Bið ek Bragi
barna sífjar duga
ok allra óskmaga

blev flaut og intetsigende, og savnede den forventede Pointe, hvis hun bad Brage holde sig i Skindet for Guders og Enherjers Skyld (de sidste var vel ikke engang tilstede, og kunde altsaa kun meget indirecte generes af Fredabrudet); ikke at tale om det Betænkkelige i Udtrykket *sífjar óskmaga*, hvis *óskmaga* skal tages i Betydning: adopterede Sønner. Jeg tænkte mig, at *ok* kunde være indkommet ved Misforstaaelse, og at *óskmegir*, 'Ønskebörn', her stod humoristisk brugt i en oprindeligere og bogstaveligere Betydning: de ønskede Børn, der endnu hverken er fødte eller adopterede; at Digteren vilde misbruge den skikkelige Iduns ægteskabelige Formaninger, til profant at antyde, at Brage lige saa lidt kunde skaffe hende Børn som slaas, idet Digteren næmlig lod Idun, ifølge hendes Skik at dæmpe sin Mand's Ordtapperhed, naar han drak sit Øl, höjtidelig bönfalde Brage (der ikke paa nogen Maade vil slaas) om at holde sig fra Slagsmaal, og det for de kære Börns Skyld, det vil sige (for de havde ingen) Börnene *in spe*, der saaledes betegnedes at ville udeblive lige saa sikkert som Slagsmaalet. Nu skal jeg med störste Tilfredshed aabent bekende, at jeg nok vidste, at det var en Gisning, som en af de 'nordiske Philologer' ikke vilde gjort, og at jeg kan være bleven

¹⁾ Til *kjölr* svarer i Formen, efter Overgangslovene, oldtydsk *kil* ('*Federkiel*').

²⁾ *salakynni*: Tilstanden i Salene (i Husene) med særligt Hensyn til Gæsters Modtagelse og Velvære. Dernæst ubestemtere: Huset, Hjemmet og Tilstanden der.

³⁾ Adoptivbarn har faaet Navn af 'Ønskebarn', idet man forudsatte, at et Barn adopteres, fordi det ligesom er det Barn, der har levet i Ønsket, men ikke er skænket Adoptivforældrene paa den normale Maade.

practisk greben af Digtets flotte Kaadhed, og at denne Glæning for mig, med største Fornøjelse, maa være en Dumdristighed, som ingen Docent kan være jovial nok til at ignorere, ja som enhver Skolemester bør paa Embeds Vegne alvorstfuld notere til Advarsel for alle Philologer. Imidlertid vilde jeg notere, at jeg har sat mit Spørgsmaalstegn ved Oversættelsen, og saaledes givet et Vink om, at man ikke just maatte tage den for Evangelium; samt at Hr. Docenten ikke har noteret, at dette var gjort, og ikke kunde være gjort i Hastværk. — Ved Ordet *gandr* i Vølvespaa har jeg derimod, da jeg ikke vidste noget bedre, fulgt Egilsson, og i eet Vers oversat det ved 'Ulv', i et andet derimod taget *spdgandr* som 'Spaadomsstav', 'Spaadomstén'; og uagtet Ordet ellers bevislig betyder 'Ulv' (maaske tillige 'Uhyre' i Almindelighed), og 'Stok', 'Stav', 'Kæp', satte jeg dog, da Sagen her ved *spdganda* ikke var saa klar, mit sædvanlige Spørgsmaalstegn ved. Mine Oversættelser af de to Steder kunde jo ellers staa i fuldeste Samklang, nemlig ved at antage *gandr* for ogsaa paa sidste Sted at betegne 'Ulv', idet Hexene kunde kalde deres Stave (personificerende) deres 'Ulve', ligesom opfattende dem som deres Husdyr (smlgn. Udtryk som Buk, Kat, Jomfru o. s. v. om Redskaber); naturligvis var jeg som Oversætter ialtfald kun bunden til Stedets Realmening. Men hvad jeg vilde notere, er atter Hr. Docentens Behandling af Sandhed: han siger ikke, at der det ene Sted staa *spdgandr*, ikke *gandr*¹⁾; og ikke, at andre Fortolkere er enige med mig; og endelig ikke, hvad der her skulde være ham det vigtigste, at jeg selv har sat Spørgsmaalstegn ved. — Endnu et Sted i min Mythologi omtaler Hr. Grundtvig (S. 92), nemlig Oversættelsen af de to Linier i Vegtamskvide, der indeholder det dunkle Ord *hróðrbarm*. Paa Forespørgsel om nogen anden Fortolkning end den gængsæ, hvorefter Ordet bliver *kenning* (Omskrivning) for Mistelten, meddelte Hr. Professor S. Bugge mig den, hvorefter det bliver *kenning* for Balder, og hvorefter Meningen bliver: 'Hødd bærer Balder hid'. Denne sidste vilde jeg ikke bruge, navnlig ikke hvis *þinnig* i Betydning 'hid'²⁾ skulde betyde 'hid til Helhjem', idet jeg ikke Indrømmer, at 'bærer hid' her kunde betegne 'sender hid', og endnu mindre, at Hødd kan 'bære' Balder til Helhjem. Det er først senere faldet mig ind, at hvis *þerr* kunde være 'slaa' (*þerja þinnig* = *þerja í Hel*) vilde Vanskeligheden formindskes. 'Hid' kan forresten betegne 'hid til Drabsstedet', hvor Vølvens Tanke kan være tilstede. Da begge Fortolkninger endnu stod for mig som lige uvisse, satte jeg isteden (med fornødent Spørgsmaalstegn) noget Klingklang (der ellers tilnøds kunde puttes ind i Ordene), især for at holde Indflydelse paa Mythens Affattelse borte (man kan ikke ignorere, at Oversættelserne er Led i min Mythologi). At inddrage denne foreløbige Nødhjælp i Discussionen, eller vænte at se den inddragen, faldt mig ikke ind. Jeg selv tog ingen Notits af den. I Indsigelsen kaldte jeg Udtrykket *hróðrbarm* 'smagløst' under Forudsætning af begge de Forklaringer, som jeg antog, man vilde vælge imellem. Først bagefter blev det mig klarere, at den gamle maa fastholdes.

Hr. Grundtvig erklærer det (S. 52) for 'nødvendigt' at udpege mig som

¹⁾ I Sæmmensætning kan Betydning slaa om; og det kunde jo være en *kenning*.

²⁾ Er det den oprindelige?

Forfatter til Stykkerne med Mærke —n i Hamiltons Tidsskrift. Det er et «psychologisk» Tegn, naar en kommer i usømmelige Nødvendigheder. Denne «Nødvendighed» er imidlertid en Usandhed, som Hr. Docenten ugenert lader ligge utilhyllet. Sæt, at han har Ret i Paastanden, saa maatte han jo have fremdraget Ytringer, som «nødvendig» maatte inddrages i Discussionen. Men den «Note», han hentyder til S. 52, og som handler om hidhørende Ting, benytter han kun som Vehikel til at kalde mig Forfatter til andre Stykker (der kunde være af andre Forfattere end Noten), ja som Forfatter til alle Stykker af nogen —n i Hamiltons Tidsskrift, uden i fjerneste Maade at tage Hensyn til «Notens» Indhold ¹⁾, som han saaledes (*en chevalier sans peur et sans reproche*) praktisk viser, at han ikke har fundet det «nødvendigt» at inddrage som mine Tanker; dernæst til S. 52 og 54 at henkaste aldeles uvedkommende Ytringer om Hr. —n's Stykke om «Öhlenschlägers Nordens Guder»; endvidere S. 103 til i en Artikkel af Hr. —n sammenlignet med min «Indsigelse» at faa fat i en formentlig Selvmodsigelse; endelig til at paastaa (S. 52), at Hr. —n og jeg gensidig «lovprise hinanden». At jeg skulde have lovprist Hr. —n eller Herrerne —n, er en forsættlig Usandhed. At Hr. —n eller Herrerne —n skulde have lovprist mig, er en forsættlig Usandhed. Jeg kunde atter og atter bebyrde Papiret med den Benævnelse, som udtrykker det Væsentligste ved Hr. Grundtvig i «psychologisk» Henseende. — Videre har jeg at bemærke: Hr. Grundtvigs Ytring S. 52 om Stykket om «Öhlenschlägers Nordens Guder», at det angriber Öhlenschläger som nordisk «Digter», viser, at han taler om dette Stykke uden at kende det anderledes end i det Højeste af løs Omtale. Jeg har læst det, og fundet, at det ikke taler om Nordens Guder som Poesi taget, at det ikke gaar ud paa æsthetisk Kritik, men at det omtaler Uoverensstemmelser mellem dette Digt og Mythologien (d. e. Eddaerne), hvilke det efter min Mening var meget rigtigt af Hr. —n at stille sammen. Jeg er enig med Hr. —n i, at der ogsaa paa dette Punkt er ubodelig Dissonans i den moderne danske eller københavnske «Nordiskhed» og «Skandinavisme», og at denne uundgaaelig, ogsaa paa dette Omraade, vilde føre det Danske i Undergang. Men forsaavidt Hr. —n synes at mene, at de Danske helst skulde vende Tankerne helt bort fra denne «moderne danske eller københavnske Mythologi», for at den virkelige nordiske og skandinaviske kunde trænge ind i Folkebevidstheden istedenfor en, der vel hos os gaar under det atter her al Sandhed til-dækkende Navn «nordisk», men som hverken Nordmænd, Islændere, eller Svenske kan gøre til sin, eller har fjerneste Anledning til at gøre til sin: naar dette synes at være Hr. —n's Tendens, saa maa jeg sætte mig imod ham. Det, som han synes at ville, er Noget, som de Danske slet ikke kan; lige saa lidt som de kan leve sig ind i Eddapoesien, hvis Væsen er dem fremmed; og lige saa lidt som begge Dele (Eddas Mythologi og Öhlen-

¹⁾ I den siges blandt andet om de Steder i Snorres Edda, hvor jeg efter Stave havde opstilt Vers, at disse Vers ikke i det Hele kunde være at tage som Digternes *ipsissima verba*, hvortil de for en stor Del havde for lidt poetisk Fald, samt at de ikke var at bruge med lige Sikkerhed alle som Beviser paa til Grund liggende Digte, med Mere, som Hr. Grundtvig var forpligtet til at tage Hensyn til, hvis jeg skulde gælde som Forfatteren.

schlagers) sammen kan rummes i samme almene Bevidsthed. Denne Bevidsthed, det vil da her sige de læsende Stænders, har paa dette Punkt ikke at vælge eller at opgive. Valget er gjort, og kan ikke mer gøres om. Opgive Noget, man ikke har, bliver der selvfølgelig ikke Tale om. Det, der maa opgives, er ikke den vildfremmede Eddapoesi og ægte Mythologi, men kun visse «nationale» «nordiske» Declamationer, der ogsaa paa dette Omraade vil tilvejebringe en blind Tro paa, at «dansk» er Eet med «nordisk» og «skandinavisk», og at disse Navne, denne Navne-Union, skulde have Magt over Virkeligheden, over Virkeligheds-Unionen med de tyske Magter, en Virkelighed, der kun kommer til at voxe i Styrke ved Forsøg paa at opgive det historisk udviklede Danske og ty til noget «Nordisk», som mangler Kræfter saavel til at omfatte og fastholde mer end en Stump af det Danske, som til at værne enten det Danske eller sig selv mod Pangermanisme. Digt- og Mythe-Verdenen bliver her et Spejl for meget Andet, som vi nu ikke har at gøre med. — Og nu med Hensyn til Hr. Grundtvig, saa bestod den «Nødvendighed», hvori den nordiske Ridder her var stedt, kun i en ret praktisk Trang til at gøre Affairer i den Antipathi, som Hr. —n's smaa Sandheder maa vække hos de Danske, en Antipathi som Hr. Docenten har opfattet som en umistelig Hjælp for sig selv — Naar Hr. Grundtvig (S. 103) af en tidligere Artikkel med Mærket —n citerer disse Ord: «Dannerne er det eneste af alle nordiske og tyske Folk, som har frælst sig Overlevering af Heltesagn fra Oldtiden», som Tegn paa, at Hr. —n skulde kende den «litteraire Guldalder», som Hr. Grundtvig omtaler som den dansk-gøtiske «litteraire Guldalder i den ældste og mellemste Jernalder», er det for det første atter en aldeles unødvendig Indblanding, og for det andet en af overdrevent Hastværk forarsaget Misforstaaelse af Hr. —n's Ord (forsaavidt Hastværk er den rette Forklaring). Der er ikke hos —n Spor af Tanke paa noget «litterært» ved Heltesagn og Folkepoesi; og Begrebet «Guldalder» er aabenbart ikke gaaet op for ham, saa at han heller ikke her kan kræve enten Aandslægtsskab med eller Prioritet fremfor Hr. Docenten. Men, hvad det her især kommer an paa: han siger, de Danske alene har opbevaret mange Heltesagn; hvoraf ses, at han mener, at alle nordiske og tyske Folk, ikke særlig de Danske, eller de Danske og Gøterne, havde (som alle Folk) mange Heltesagn, medens disse hos de andre nordiske og tyske Folk i det Hele ikke er bleven opskrevne. Og han taler aabenbart om Saxer Optegnelse af danske Konge- og Helte-Sagn, aldeles ikke om Eddasagnene, hvoraf han holder de heroiske for tyske, og ikke for danske. Imidlertid maa jeg sige Hr. —n imod, naar han kun kalder de danske Optegnelser af indfødte Heltesagn «lige». De tyske kan næppe siges at staa tilbage for de danske i «Rigdom», om end vel forsaavidt i Mangfoldighed, som de Indskrænker sig til faa Sagnkreser. — At sige enten ja eller nej til Hr. Grundtvigs Paastand, at Stykkerne (i Hamiltons Tidsskrift) med Mærket —n (eller nogle af dem) er af mig, vilde være aldeles ucorrect af mig. Og det forstaar sig, at det vilde lede til de største Misbrug, hvis i slige Tilfælde et ikke givet nej skulde gælde som ja. Paa den Maade kunde man gennembryde Anonymitet, hvor man var paa Spor efter den rette Forfatter, ja endog, hvor man ikke var paa Sporet, idet man blot kunde blive ved at paadutte den ene efter den anden, hvis hver skulde svare ja eller nej. Det er desuden slet ikke givet, at en anonym Forfatter skriver fra sit eget Standpunkt, saa at man skulde kunne stille navnløse og

navnfaste Ytringer sammen, t. Ex. for at opdrive »Selvmodsigelser«. Enhver Medarbejder ved en Avis kommer til mer og mindre at opgive eller modificere sit eget. Og der er Tidsskrifter (som netop Hamiltons), der heri staar aldeles paa eet Trin med Aviser. Fremdeles kan en Forfatter, i mange Slags Hensigter, frivillig skrive fra andre Standpunkter end sit eget, og, som rimeligt er, da vælge Anonymitet, om ikke altid for at skjule sig, saa maaske for at distingvere. Han kan ville øve sig i Fremstilling, i alsidig Behandling, i Selvkritik. Han kan ville føre Discussion eller Fejde med sig selv¹⁾. Han kan ville modarbejde en Avis, et Tidsskrift, ved tilsyneladende at skrive fra Redactionens Standpunkt, saaledes at dette i Virkeligheden ad Omvej modvirkes. Mon det var for at fremme Spørgsmaalenes Drøftelse, at Hr. Grundtvig ved dette noble, og fint udførte Indfald overbød endog Journalistpraxis? Jeg forstaar nok den, dog rigtignok vel vidt drevne, Partiskhed for mig, der afholdt hist Tidsskrift fra at frabede sig en saa uvedkommende Indblanding af den Art, eller hentyde til Ønskeligheden af en mere defensibel Position. En saa umilitairisk Maneuvre kunde jo af Forsigtighed udføres under Form af Skinfægning. Hr. Grundtvig kunde jo sagt som saa: »Forsaavidt en og anden Læser skulde nære Mistanke om, at visse værdifulde Stykker med Mærke — snarest kunde være af samme Forfatter, som vi ere saa uheldige at have at gøre med, maa vi dog gøre dem opmærksomme paa de Selvmodsigelser, der isaafald vilde fremkomme, uden at vi just tør indestaa for, at Selvmodsigelse her bliver afgørende Modbevis«. At Hr. Grundtvig valgte en Form, der kunde mistydes som Tegn paa vel bevægelig Lidenskabelighed eller paa forlegne Omstændigheder, kommer ikke af Mangel paa Smag og Polttur, men af Hr. Grundtvigs nordiske, aabne, sanddru, ridderlige Charakter, der forbød Omveje.

Jeg maa desværre endnu fylde nogle Linjer med Imødegaaelse af endnu en rent personlig Maneuvre af Hr. Grundtvig. S. 56 antyder han, at jeg med Urette skulde sige (i min Indsigelse), »at det tildels var en Stund siden, at jeg gav mig af med disse Sager«, eftersom min Mythologi var udkommen 3 Maaneder før. Ja netop derfor staar der »tildels«. Den fraregnet, var det ikke faa Aar siden jeg havde givet mig af med disse Sager, saa at jeg med Hensyn til de af mig ikke oversatte Kvad og Sagn, og endnu mer da med Hensyn til al hidhørende Literatur, væsenlig maatte »nøjes med hvad jeg havde fastholdt« (i Hovedet og i korte Optegnelser og Henvisninger). Hr. Grundtvig har selv opdrevet een virkelig Prøve paa mit »forførdelige Hastværk«, næmlig hvor jeg, uden at se efter, har citeret efter 2den Sigurdsvis: »Laxen, der springer over mangen Fos«. Her har min Hukommelse sammendraget 2 Ting: 1) at Odderen tager Laxen i Fossen 2) at Gedden siger »margan hefik foss um farit« (=i mangen Fos har jeg gaaet).

Det er kun den ene Side af min Synsmaade, ikke den tyske, men den norsk-islandske, som Hr. Grundtvig føler sig kaldet til at omhandle. De hurtigst haandterlige Holdepunkter her er de sproglige og de naturhistoriske (i Mangel af bedre Ord). Det Sproglige omtalte jeg S. 252 f., Hr. Grundtvig S. 66 f.

¹⁾ Smlgn. P. M. Möller.

Hr. Grundtvig kæmper med en Energi, der var en bedre Genstand værdig, mod mit «forfærdelige, forskrækkelige, ulyksalige Hastværk», alt imens han temmelig dramatisk overbyder mig i Hastværk. Saaledes mener han, at jeg af 10 Exempler¹⁾ paa det saa utallige Gange omhandlede *vr* har udskudt 2, og siger i Henhold hertil, at jeg «optræder som Regnemester», subtraherer $10 \div 2 = 6$. Men jeg har udskudt 4²⁾, i Henhold til, at Reglen kun kræver 2 Rimstave. Til de 6 gyldige föjede jeg 1, og föjer Hr. Grundtvig endnu 1 (Fáfn. 30); bliver 8. — Af Exempler paa *r* af *vr* rimende med *r* har jeg selv sagt, at de, der hviler paa, at 4 Stave er for meget, bliver svagere. Men udskydes skal de ikke, da 4 Stave er Brud paa en Regel, idet Regelen kræver 2 eller 3. — Exempler med *Rati*, *Ratatoskr* skal heller ikke udskydes. Foruden den bekendte Derivation fra *rata* henstiller Bugge (i Udgaven af Edda S. 55 (hvad jeg saa, för min Efterskrift tryktes) som Mulighed Derivation fra den Rod, der haves i det latinske *rödere*. Men det bör forkastes. Denne Derivation gaar over to Arme af Aaen efter Vand, ved at vrage baade *rata* og *at vraade*. Hr. Grundtvig (S. 72) oversætter tilmed i Hastværk «Gnavetand», hvad jo Bugge ikke mente, da Infinitiv (tilmed en ikke eksisterende) ikke bruges saaledes i Composition. Vi har gotisk *vraton* 'vanke', 'gaa ud og ind', = oldnordisk *rata* af samme Betydning (*vida rata*) = dansk *vratte*³⁾ d. e. 'vralte', og hvoraf *vratte* kunde komme, næmlig hvis det stod for *vrattle*, (cf. norsk *ratta*), hvorved dog spørges, hvorvidt det er eet med det forældede *valtre*, og hvorvidt alle tre kunde være eet. Af denne Rod vilde naturlig kunne afledes Navn paa Vridtbor paa Grund af Snirkelbevægelsen, og ved Udvidelse Navne paa andre Boreinstrumenter. Selv om vi nu ikke havde *at vraade et Hjul* (d. e. gennembore Hjulnavet), vilde vi dog have at henføre *Rati* (Jættens Vridtbor) til *rata*, saa at «Boreren» (*Rati*) oprindeligt havde betydet «Snirkelgænger», idet den fik Navn efter noget, der skille den fra andre gnavende Instrumenter⁴⁾. Med Hensyn til *Ratatoskr* er Bugges Idé at henføre *toskr* til engl. *tusk* 'Tand', især 'Stødetand', 'Huggetand',

¹⁾ I Hr. Grundtvigs «Indsigelse» S. 569 = 71 i Aftrykket.

²⁾ Trymskv. 1. Lokas. 18. 27. Aukv. 13.

³⁾ Moth. — *tt* som i *skotte* o. l.

⁴⁾ Det angelsaksiske *wræt*, 'Smykke', er vel af samme Rod, og kunde oprindeligt have betydet t. Ex. 'Snirkelforziring'.

vistnok god (den forudsætter naturligvis, at Skrivemaaden *Rata-töskr* er fejl). *Rata-* er Genitiv af et Nomen, og der bliver ikke andet at tænke paa end *Rati*. *Rata toskr*, 'Borerens Stødstand', skulde jo nærmest være Borerens Spids, der støder det første Hul. Man kan have fundet Lighed mellem den og Egernets Fortænder, og i Digtersprog have nævnt Tandens for Dyret, eller opkaldt dette mythiske Egern efter Tandens. Mulig Sammen-sætningen ogsaa kan udsige den samme Realitet ad anden Vej. Men skille *Ratatoskr* fra *Rati*, eller *Rati* fra *rata*, er aldeles ubeføjet. — Det islandske *rata* har vi i Eddaviserne ikke blot i den oprindelig allitererende Forbindelse *víða [v]rata*, der, efter at *v* var udfaldet, blev skikket til at staa i Verseparrets 2den Linje; men efter min Mening ogsaa i Udtrykket *rdð hans ratar* (Gripesspaa 36), da jeg finder det naturligere at sige «hans Raad gaar helt i Vilderede» end «styrter helt» (*hratar*), hvilket sidste forudsætter Udfald af *h* (som bliver Tegn paa sen Tid, men hvortil jeg ingen Optegnelser havde; tav derfor om dette Forhold). Hr. Grundtvig nu erklærer, uden Grunde, med «inappellabelt Orakelsprog», at dette *ratar* i Gripesspaa «har intet med *vraton* at gøre»; glemmer i sit Hastværk, at *ratar* for *hratar* bliver lidet fornøjeligt med Rensyn til Overleverelse «Ord til andet» fra «ældste og mellemste Jernalder»; og har, som sædvanlig, for travlt til at notere, at det er mig, der henstiller forskellige Muligheder: jeg havde selv sat som Variant: (*hratar*?)¹⁾. — Til Exempler paa *r* for *vr* hører ogsaa de atter og atter omtalte *róg* og *rægja*, som ses af gotisk, og af alle de nederlydske Sprog: Plattydsk, Hollandsk, Frisisk, Engelsk, der alle har *vr* i denne Rod (*wrógian*, *wrógen*, etc.). Exempler i Edda, mente-jeg, maa gælde som de andre med *r* for *vr*, «uagtet ogsaa Svensk har *röja*» (i egenligt Dansk er disse Ord hidtil ikke

¹⁾ Med Hensyn til Talemaaden *verða at rata* paa Runestene, hvilken Hr. Grundtvig citerer, maa jeg bemærke: paa Tryggevælde og vel ogsaa paa Glavendrup Sten staar *verða at rita*. Glimminge Sten har *rata*. Vi behøver altsaa et Ord, der i Runer kan faa baade Tegnet *a* og Tegnet *i*, altsaa har Mellemliden *e* (æ). Vi synes da at komme til Ordet *réita*. «Han *verði at réita*» (han skal have at rette op igen) kunde give Mening. Kun maatte Talen ikke nærmest være om Tyveri af en Gravsten, men om tilfældig Beskadigelse, samt om Aabnelse af Höjen for at begrave en anden i samme Höj. Om Skjærnstens *sífi* kunde forklares i Lighed hermed (bringe i Sæd og Skik, sætte i Orden), tør jeg ikke sige. Ordet *vrata* kan jeg ikke indrømme i disse Indskrifter.

fundet). Mine Grunde til denne Ligestilling var disse: I Svensk holder *vr* sig meget sikkert; ved et Exempel paa *r* for *vr*, som *röja*, bliver det nærmest liggende da at antage Laan, enten fra Norge, eller fra Herjedalen, Jämtland, Helsingeland, og mulig andre nordlige Provinser, med hel eller halv norsk Dialect, navnlig med *r* for *vr* ogsaa i andre Ord; hvortil endnu kunde føjes, at visse Dele af Finlands Kyster, om jeg mindes ret, er coloniserede fra Helsingeland¹⁾; samt endelig, at Gulland ogsaa alt i Middelalderen viser *r* for *vr*. Havde vi havt et Sømandsord for os, kunde vi passende have gættet paa Laan fra nogen af de sidstnævnte Provinser. Om i den nyeste Tid *r* for *vr* har vist sig i oprindelig svenske Dialecter, veed jeg ikke. Hvis der nu ved Ordet *röja* er noget Forhold, der ogsaa fra en anden Side tyder paa Laan, kan vi regne Laan for overvejende sandsynligt. Nu mangler, det jeg veed af, dette Ord i alle de ældste Love, uagtet det kunde passe til juridisk Stil. De to ældste bekendte Exempler paa Ordet, er, saa vidt jeg veed, de, som er fundne i Codex Bureanus, og i et Haandskrift af Skaanske Lov, begge fra o. 1350, altsaa netop fra en Tid, da hele Skandinavien i en Række af Aar havde været forenet, idet jo de skaanske Lande var kommen under Sverig, foruden at dette var i Union med Norge under een Konge. Idetmindste det ene af de to Haandskrifter viser, efter de derfra optagne Former hos Rydqvist, Spor af norsk Indflydelse, navnlig da Formen *røskleker* for *raskleker* (Texten selv kender jeg ikke noget til). Naar under den senere Union med Danmark saameget Dansk kunde laanes, bliver enkelte norske Laan noget i og for sig aldeles ikke usandsynligt. Gennem Klosterskrifter, og ligeledes gennem Cancellistil, kunde næmt et og andet Ord komme ind ogsaa fra den Kant. Ellers er det Spørgsmaal, om denne Ordrod mistede *v* i Svensk, mindre vigtigt for os her, end det, om der har existeret et (virkelig) dansk (ikke «brigitinsk») Ord *røge* eller *vøge* af denne Rod. Exemplerne med *rög*, *rægja* i Edda bliver da efter min Mening ikke at skyde ud, ikke at regne til ældste og mellemste Jernalder. — Hr. Grundtvig har (S. 70—71) set sig om efter og ment at finde et «fællesnordisk» (i Eddaviser brugt) Exempel paa *r* for *vr*, næmliq Ordet *rask*²⁾ med Slægtninge. Da jeg skrev min «Indsigelse», var jeg allerede

¹⁾ I Helsingland er, saavidt jeg kan finde, Forholdet med *vr* blandet.

²⁾ Hellere skulde han nævnt det, om ikke «fællesnordiske», saa dog norsk-svenske *rita*? (findes ikke i Viserne); cf. *vrait* i de ældste Indskrifter?

ved at tilføje en Note om dette Ord m. m., men tog den som overflødig tilbage, hvorved jeg (i pur Hastværk) kom til at stille en Fælde for Hr. Grundtvig, som han, naar han vilde fly fra Exemplerne *róg* og *rægja*, i Hastværk eller Forivrelse vilde kunne løbe ind i. Der er et gotisk Ord *vriskvan*, 'voxe', som kommer igen i de nordiske Sprog (dog næppe hidtil fundet i Dansk), og saaledes at det regelrette Forhold: *r* i norsk-islandsk, *vr* i Svensk, overholdes. Herhen hører navnlig norsk-islandsk *roskinn* 'voxen', 'moden' (men næppe norsk *rysk* 'glat', 'umoden', 'uvoxen'); endvidere svensk *vrask* 'opblødt, fordærvet Sæd', og vistnok *vrisken*, der i Smaaland *«süges om mjölk, som håller på att bli sur»* (Linder), men hvis Grundbetydning kunde være: 'overmoden' (derimod hører ikke hid svensk *rysk* 'fremfusende', 'rasende'). Videre er der en anden Rod, der i nordisk haves i *rask*, islandsk *raskr*, og i *raeka* 'røre op i' (deraf: *«Dejen rasker sig»*; og vel ogsaa svensk Subst. *rask* 'alt Slags Affald'). Denne Rod har ikke havt oprindeligt *vr*, som ses af samtlige nedertydske Sprog, der jo ellers nøje bevarer denne Forlyd, men enstemmig har *rasch*, *rash* (ikke *vrash*). Saa er der endelig det norsk-islandske *röskr*, der i Betydning kun svagt skælnes fra *raskr*, samt det med *röskr* følgende Navn *Röskva*. Enten er nu *röskr* og *raskr* eet Ord, med og uden Omlyd; saa bortfalder hvad Hr. Grundtvig (S. 71) siger om [*V*] *Röskva*; eller ogsaa er *röskr* og *raskr* af forskellig Rod, *röskr* da snarest af samme som *roskinn*; saa faar vi endnu fler Exempler i Edda paa *r* for *vr*. Hvor nu *röskr* hører hen, kunde være svært at afgøre (fordi det er svært at sige, om *rask* oprindelig hed *raskv*, idet tilstrækkelig gamle tyske Exempler næppe haves). Jeg hælder imidlertid til den Opfatning, at *röskr* hører til en anden Rod end *raskr*, og snarest til samme som *roskinn* (at Eiliv Gudmundsön altsaa snarest har udtalt *Vrösku*). Hvem er det nu, der selv veed af, naar han har Hastværk? — Til Exempler paa *r* for *vr* glemte jeg forresten at tælle det af Hr. Grundtvig (i hans *«Indsigelse»* S. 570) efter Bugge omtalte *vreina rödd* (Helgakv. Hjörv. 20; og da ogsaa [*v*] *reini* i 21) (mens den almindelige Læsning *hreina* vilde give *r* for *hr* i Alliteration med *rödd*). Jeg tæller altsaa over en Snes Exempler paa *r* for *vr*. Tilføjes kunde den Bemærkning, at det især er visse Ord, navnlig *reidr* og *reka*, der endnu var i Brug som allitererende med *v*: man kunde heraf drage den Slutning, at denne Alliteration mulig var en vilkaarlig Archaisme, som Digterne

ønskede at anbringe i Kvad af denne antike Form, og at de ikke vidste lige sikker Besked om alle hidhørende Ord og saaledes tilfældig kom til at kaste sig over disse to særlig. — Det næste sproglige Punkt (hos mig S. 255, hos Hr. Grundtvig S. 73), tilsyneladende Forlyd *vo-*, *vu-* i to Vers ([*V|óðinn*, [*V|ulfa*]), vækker for saa vidt ingen Tvist, som heller ikke Hr. Grundtvig heri vil se Beviser paa høj Ælde for disse Liniers Vedkommende. Tilføjet havde jeg: «Hvis alle Viserne var overleveret Ord til andet . . . fra mellemste eller ældste Jernalder, maatte Exempler som disse to findes allevegne». Der kunde være mangan Sprogmand, som mente, at jeg ikke behøvede at have skrevet andet med Hr. Grundtvig end disse par «famlende» Linjer. Jeg veed ikke, om Hr. Grundtvig tager den Sprogform, Bugge har læst ud af de ældste Runeindskrifter, for ældre Stadium af selve de senere nordiske Sprog. Det gør Bugge ikke selv, skönt han regner den til den nordiske Afdeling. Hvis den (i Forbigaaende sagt) kun er en Sidegren til de senere nordiske Sprog, eller endog en tysk Dialect, bevises ikke derved strax en ny senere Indvandring, der medbragte selve de nordiske Sprog; Indskrifterne kan ligesaavel fremvise en erobrende Stammes Dialect (man kunde tænke paa Erulerne; smilgn. nordiske Indskrifter i Storbritannien); en Dialect altsaa, der isaafald siden maatte være absorberet i Grundbefolkningens nordiske Sprog. Hvis nu Hr. Grundtvig alligevel tager disse Indskrifers Sprogform for ældre Stadium af Eddasangenes eget Sprog, saa har han her Forlyd *vo-*, *vu-* (*Vodurid* o. l.). Men selv om han ikke opfatter Sagen saaledes, vil han næppe tro paa, at Oldnordisk ikke mer havde Forlyd *vo*, *vu* i «ældste og mellemste Jernalder». I den Perodes Viser har denne Forlyd allitereret med andre *v*'er. — Med Hensyn til latinske Ord undlod jeg at optælle Exempler, jeg tidligere (i en Artikel i Tidskr. for Philol., den Hr. Grundtvig S. 52 ses at kende; men ikke tage Hensyn til S. 74) havde omtalt, idet disse Laan i det Hele kunde være ældre endog (muligvis) end vor Tidsregning, og saaledes uden Vægt her. Det af mig nævnede *dræki* kunde væntes ikke at være saare gammelt Laan, da de ældste var Navne paa Handelsartikler. De af mig tilføjede *tafla* og *kaller* kunde da veje lidet: om ikke *kaller* vakte Mistanke om Indførelse sammen med kristne Kirkeskikke. I Völundarkviða 5 tager jeg *við gim fastan* saaledes, at *gim* bliver Accusativ af et *gimr* eller *gim* Ædelsten, eet med angelsaxisk Masculinum *gim* (= *gemma*). Det tør

ikke kaldes umuligt, om end lidet passende, at tage *fastan* adverbialt, i hvilket Fald *gim* kunde være Neutrum, og kunde betyde 'Ild'. Det er forresten ikke i og for sig vist, at Simplex til *gimsteinn* (Gemme-Sten, Ædelsten) er et Masculinum i Oldnordisk. *gim* kunde være laant gennem Angelsaxisk, og, saasom dør manglende Endelsen *-r*, slaaet om til Neutrum, og derfra videre i Digterudtryk gaaet over til Betydning Ild, ifølge den folkelige Forestilling, at Ædelstene lyser med en iboende Ild. Den omvendte Bevægelse, hvorefter *gimsteinn* oprindeligt vilde betyde 'Ildsten' som Navn paa Ædelsten, modsiges bestemt af det angelsaxiske *gim*, der i og for sig betyder *gemma*, og aabenbart er laant fra Latin. I alt mit Hastværk havde jeg dog atter betænkt et og andet, som Hr. Grundtvig ikke synes at have overvejet. — Endelig med Hensyn til Artiklens Brug i Haarbarbdsvisen (selvfølgelig i Fjærnelse fra poetisk Stil og Nærmelse til daglig Tale paa Forfatterens Tid) minder jeg om Runestenedenes Vidnesbyrd for, at denne Brug først senere end den hedenske Tid greb stærkere om sig.

Haandgribeligere Modbevis mod dansk Hjemstavn end *Natursceneriet* i disse Digte kan ikke forlanges. — Hr. Grundtvig (S. 64 f; jvf. mit S. 250 f.) svarer i Hastværk paa Bemærkningen om Fosserne: Fos er et «fællesnordisk Ord». Ja se, det er paa den Maade, norsk og islandsk Natur bliver «fællesnordisk»; Fos, Fjæld, Bjærg, Li, Helle, Fyrr, Birk, Asp, Fyrrebrænde og Birkebrænde, det er (mer og mindre) «fællesnordiske Ord»; bl. a. Fos er ellers en daarlig «Skandinav», der har opgivet Danmark som noget andet end Skandinavien (i den rette gamle Betydning). Hverken «fællesnordiske» Ord eller Udelukkelse fra Norge og Island gør Viserne «fællesnordiske». — Hr. Grundtvig spørger, ganske hurtig, hvi ikke ogsaa Asp, Ask, Alm, Lind, Løn, Hassel, Abild, Vidje, Tjörn, Hør, Hvede, Tørv, Hjort skal nævnes¹⁾. Ja hvi nævner Hr. Grundtvig ikke blandt alt dette noget, ikke engang Hvede, som antinorsk? Der er Asp, næst Birk Norges hyppigste Løvtræ, af mig i forfejlet Beskedenhed udeladt som formentlig neutralt. Jeg skulde ikke nøjedes med at nævne Fyrr og Birk. Med Hensyn til Fyrr

¹⁾ Han tilføjer yderligere Plov og Vogn! — Som om Nordmændene dyrkede deres Korn uden Pløjning! — Efter Ohteres Beretning pløjedes endog i Haalogaland. Hvor meget de brugte Vogne, skønnes af, at Snorre (Olav Helliges Saga 151) endog omtaler en «Agevej» fra Jæmteland til Trøndelagen.

glemte jeg Stedet i Haavamaal om «Fyrren som stander paa Torpet» (*þöll sí er stendr þorpi á*¹⁾), hvor den ikke har Ly, fordi alle andre Fyrre omkring er ryddet bort, saa den visner hen og gaar ud (*hlýrat henni börkr né barr*). Det er et mærkeligt Sted; det kan næmlig kun passe paa Norges yderste Vestkyst. I det Indre kan, ligesom i Sverig, Fyrren trives uden Ly. Derimod trives Granen i den større Del af Norge kun i Ly, og i hele Bergensstift, samt ved Havet syd for 62°, næsten slet ikke. Og mærkelig nok, mens alle andre norske Træer nævnes, forekommer Granen ikke i disse Digte. Atter et Forhold, der, tydet i Sammenhæng med Resten, peger til Vest-Norge. — De øvrige af Hr. Grundtvig nævnte Væxter er i højere Grad «fællesnordiske» (og fælleseuropæiske), men var, Hassel og Tjörn og Hør fraregnet, i det Hele lidet hyppige i hele Norden. Endog Abild (med spiselig Frugt) voxer vild i Norge. Lind og Løn i den sydlige Halvpart af Landet. Ikke at tale om de andre. Hjorte er endnu hyppige paa Vestsiden (Fastland og Øer) fra det sydlige af Bergensstift til det nordlige af Trondhjems. Tørv (jeg mener selve Brændetørven) saare almindelig, og især i skovløse Egne og i det Nordligere. Om det er Brændetørv eller Græstørv, der menes i Rigsmaal, ses ikke. Et par af de optalte Producter nævnes næmlig ikke i de egentlige Eddakvad, men i et Digt af anden Art, det nævnte Rigsmaal. Saaledes Hvede, der vist alt i Oldtiden dyrkedes i Norden, dog kun lidet. I Sagaer (som Egils) tales om den stærke Hvedeindførsel fra England til Norge. Rigsmaal omtaler ikke Hvede som groende, men kun paa Bordet hos «Jarls» Fader (d. e. hos de Rige) i Form af Fladbød. Høravl skal i senere Tider have aftaget i Norge (som andensteds) paa Grund af Bomuldsvareindførslen. Da Eg, Bygg, Havre m. m., omtales, har vi (naar Rigsmaal tages med) næsten complet Liste paa norske Væxter af større Betydning for Mennesket. Til dem hørte dengang ogsaa t. Ex. Lind og Alm, der brugtes til Vaaben; af Linden var ogsaa Basten vigtig. Derimod havde Granen ringere Betydning, især i Norge. Det er sandt, at alle disse Planter er saa at sige almeneuropæiske. Forsaavidt imidlertid Danmark har noget særlig udmærkende fremfor Norge, skönt det ikke aldeles mangler i Norge, saa nævnes det netop ikke, navnlig ikke Bøg og Rug (Rug omtales ogsaa yderst lidt

¹⁾ Er det beviligt at *þöll* er Fyrr og ikke tillige Gran? — Hvorfor mon Hr. Grundtvig ikke lader mig høre for Hastværk ved Forglemmelse af dette Sted? Her ses dog, at jeg forsøgte at efterlæse Haavamaal paany.

ellers i islandske Skrifter, men nævnes, ligesom Hvede, i norske Love). Og forsaavidt Norge har noget særlig udmærkende fremfor Danmark, saa omtales det netop, saaledes (foruden Rensdyr) navnlig Fyrr, Birk, Asp, og som Brændsel netop Fyrr og Birk. — Jökler (Isbræer) kan jeg afse. Det var efter fuld Overvejelse, at jeg optog dem, og ikke opgav dem, efterat jeg havde set, at Bugge følger med dem, der nøjes med ganske «fællesnordiske» Istapper. At Hr. Grundtvig affejer Sagen med et inappellabelt «urigtig Oversættelse», vidste jeg, før han skrev det. Det er en velbekendt Sag, at *jökull* er Ismasse, især nedestervoxende, af enhver Størrelse, fra den mindste Tap til den største Bræ, og at Størrelsen er disputabel og meget omdisputert de to Steder, hvor Ordet staar i Eddaviserne: Hymeskv. 10, Sigurdkv. III, 8; saa velbekendt, at ængsteligt Forbehold ikke behøvedes for at udsige den selvskrevne Udelukkelse af Jökler, naar man følger den velbekendte Oversættelse: Istapper. Som blot Grammatiker var jeg fuldkommen enig med mig selv om, at Istapper var lige saa tilstedeligt som Bræer og Isfjælde. Bugges Ytring, at *jökull* i saa gamle Viser kun kan være Istap, maa forkastes. I Norge har det betydet Isbræ, som ses af Navne som «Jöklen» (Hallingjöklen), Jökkelfjeld, Jökkelfjord. Ordbøgerne giver Exempler i Sagaerne paa Betydning Isfjæld, ogsaa Isbjærg i Havet (cf. *jökla-gangr*). Den fælles Betydning i Norge og Island viser, at Betydningen er gammel. At disse to Viser skulde være saa umaadelig gamle, kan desuden netop ikke bevises. Hymeskvide kan være yngre end Snorres Edda. Jeg tillader mig at fylde Papir med de Realbetænkninger, som jeg i mit tidligere Stykke fandt saa nærliggende, at de kunde udelades. Grammatisk kan Sagen næmlig ikke afgøres. I Hymeskvide siges: *hann gékk í sal, glumdu jöklar* (Jætten gik ind i Salen, Jöklerne «glymmede»). «Glymme» er at give Lyd, klinge, bruse, drøne. Et saadant Phænomen har jeg ikke iagttaget ved Istapper under Taget. Her kræves en Lyd, der høres, og høres stærkt, ind i Salen; vi venter endog noget Overvældende, noget Jætteagtigt. *glymjja* passer særdeles hertil, som skønnes af Udtryk som t. E. *haf glymjanda* netop i Viserne (Havets Brusen var en Jættesang: *Gýmis ljóð*). At Gletschere drøner, er bekendt. Is- og Snebræer, det er netop de Jætte-Istapper, der ligger om Jættefjældsalen. Skulde det ikke have været et folkeligt Udtryk, naar det drøner mellem Fjælde og Bræer: nu gaar Jætten med

sin Dør? Naar han gaar ud eller ind, skulde da ikke «Jöklerne glymme»? Ja, siger Nogen, det er brav nok; men her er det hverken Istapper paa Menneskehuse eller paa Jættehuse; det er Istapper i hans Bakkenbart (*var kinnskógr frerinn*). Og det er jo maaske muligt, at frossent Skæg kunde siges at *glymja*; jeg veed det ikke. Men jeg er noget døv her. Jeg hører ikke saa fint. Instinct siger mig, at her har vi noget, som ikke Hymeskvindens Forfatter har præsteret, et ældgammelt Træk i Folkesagnet. Og Instinct siger mig, at den «Glymmen», Folkepoesien har fastholdt gennem lang Overlevering, ikke er noget, der mumler i Skægget, uagtet Overleveringen lod Skægget være frossent. Saa huskede jeg paa, at Snorre identificerer Hyme og en Yme, og at Yme forklares som 'Drøneren'¹); ikke skal jeg svare for, at jeg ikke ogsaa kom til at tænke paa Ymesfjæld og Bræerne i de Egne af Norge; men jeg veed ikke, om Ymesfjæld er et gammelt Navn (Jötunfjælde er nok nyt). Men ialtfald sank Istapperne mer og mer i min Respect. Til den Philolog, der endelig vil finde, de klinger (glymmer) bedre, siger jeg: ja, jeg kan saamænd skænke dig Jöklerne; det er ikke i det «literairhistoriske», jeg trænger til dem. — Nu Sigurdsvisen. Den siger om Brynhild: *opt gengr hun innan ills um fyldt isa ok jökla aptan hvern* (hvor *isa*, *jökla* kan være Genitiv eller Accusativ). Den ene Oversættelse er: «ofte gaar hun fyldt forinden med Ondt, med Ismasser (Flertal: *isa*) og Jökler, hver Aften», enten saaledes, at hun tænkes fyldt med Iskrystaller og Istapper af ringe, ialtfald moderat, Størrelse, eller saaledes, at hendes Indre tænkes at se ud som den vildeste Fjældegn med Ismarker og Jökler, eller som et Polarhav (Smign. *land isa* som Omskrivning for det nordlige Ishav). Det var den Oversættelse, jeg ikke vilde følge, men som maaske maa smage de fleste Philologer bedst (dog ikke t. E. Luning og N. M. Petersen). Jeg savner et Led. Der er noget afstumpet, «a *shortooming*». Skulde Sagnet have ladet hende «gaa hver Aften», uden at passe paa, hvor hvar gik hen? Op og ned i Sovkamret var det ikke. Det var ude. Og det blev hver Aften værre. Først (V. 6) «ene sad hun ude ved Aftentid», og grublede sig rasende, fuld af «Ondt», Planer af 2 Arter (V. 6 og V. 9), som ikke mer til-

¹) Det er aldeles klart, at der er indtraadt en Sammenblanding af 2 Myther. Oprindelig var Hyme den Jætte ved Havet, med hvem Tor gik ud at fiske; Yme derimod en anden Jætte i en Fjældegn, hvem Tor ved en anden Lejlighed besøgte for at hente Kedelen.

lader hende at «sidde» paa sine Udflugter; hun drives ud i de vildeste Fjælde, over Ismarker og Jökler. Det kan jeg tænke mig at netop en tydsk Digter vilde lade hende gøre. Hr. Grundtvigs Hastværksord: «Sagnets Skueplads er ingen Polaregn» (som om t. E. Norges Jökler laa i en «Polaregn», eller ikke kunde have afgivet Billeder) glemmer Alpeegne og deres Gletschere og Ismarker. Forevrigt vilde et slikt Træk hurtigst udslettes i dansk Overlevering. Men som sagt, Jöklerne har jeg Raad til at afse. Kunde Hr. Grundtvig med Tiendedelen af samme Sandsynlighed opdrive Bøgeskove, saa afsaa han dem ikke. — De «hede Kilder» siger Hr. Grundtvig (S. 65) aldeles forhastet, skulde blive borte i min egen Glossering «Kedel-Lund» (i Register i min Mythologi). Det har aldrig faldet mig ind, at nogen kunde tage dette «Kedellund» anderledes end paa den almindelig antagne Maade, som Navn paa et Sted fuldt af hede Kilder; og jeg har aldrig havt nogen anden Opfatning; jeg forudsatte som selvskrevet, at man vilde sætte dette i Forbindelse med «Jordskælvene» i Fortællingen om Lokes Fængsling, og altsaa deri se en islandsk Udvidelse af Sagnet, en islandsk Variation af det «Vulcanske», som laa saa nær, at den vanskelig vilde udeblive. Det faldt mig ikke engang ind, at der behøvedes en Forklaring tilføjet. Hr. Grundtvigs Bemærkning, at *hverr* i Hymeskv. 27 skulde betyde 'Hule', er udtalt i Hastværk: *holtrida hverr* er tilsammen «Kenning» for Bjærgkløften, saaledes at altsaa *hverr* for sig ogsaa her er Kedel, ligesaavel som naar det er 'hed Kilde'.

Vi kommer til et tredje Slags Forhold, der mer end de to andre kunde afgøre, hvorvidt Eddaviser er at opfatte som islandske Behandlinger af forudgaaende Digtninger. Sproget dømmer ikke saa meget let heri. Natursceneriet ikke heller, ikke blot fordi begge Lande, Norge og Island, er Fjældlande, men især fordi det Norske endnu levede i Islændernes Bevidsthed, og fordi det ikke var givet, at de vilde ændre de reale Træk i Digtningerne. Men Digtenes «literaire» Character kunde faa mer at sige her. Hr. Grundtvig lader den være et umiddelbart Afpræg af ældste og mellemste Jernalder, bevaret gennem Aarhundreder og hos Folk, der ikke frembragte disse Digte. Her spørges da: møder her den ægte umiddelbare Folkelighed, der maaske kunde muliggøre Overlevering væsenlig «Ord til andet» gennem mange Aarhundreder, og den aldeles overmægtige Aand og Behandling, der kunde beherske fremmede

Folk, og hos dem udelukke selvstændig Digtning, ja endog fri Omdigtning? Eller møder her et aldeles uprimitivt, ikke skabende, men, i ufolkelige Fremstillingsmaader, tit med maadelig poetisk Begavelse, skoleagtig reproducerende, repeterende Stadium? Samt hvorvidt kunde et, tilmed ensidigt, Standpunkt af denne Art forudsættes at være istand til tusendaarigt Herredømme, eller snarere at være, om end iforvejen forberedt, dog først drevet til Yderlighed i saadanne Tilstande som paa Island? Ja, Hr. Grundtvig har afgjort Hovedslaget. Han har henpeget til sin mangeaarige Alvor og Kærlighed og til min Blindhed, og det er kun en beskeden rhetorisk Vending, naar han (S. 77) siger, at dét ikke skulde blive «alvorlig Imødegaaen», en Udtalelse, der jo ses at maatte tages *cum grano salis*: det er jo netop denne endelige Afgørelsesmaade, hvortil det maa komme, hvor den ene af Parterne taler «som den Blinde om Farver». Efter en saa afgørende Hovedsejr er det uvæsenligt for Hr. Grundtvig, om han skulde fanges i lidt Hastværk, hvor han i ren Tilgift lader medfølge Prøver paa mit Hastværk i Detailler.

Til min Bemærkning om Versenes maadelige Tact i Handedemaal, Atlekvide, og Atlemaal svarer Hr. Grundtvig (S. 77 f.), at Versarten i Atlemaal heder *málahdtttr* (og tilnærmelsesvis er den samme i de to andre). Det har jeg selv fremsat i min Metrik ¹⁾, og netop taget Prøve paa *málahdtttr* fra Atlemaal, samt opstillet denne Versart som Overgangsled til *dróttukvæðr hátttr*; hvad Hr. Grundtvig havde noteret, om han havde kendt Afhandlingen, som han selvfølgelig ikke har Forpligtelse til at kende. Men hvem vilde uden i Hastværk gøre Hr. Grundtvigs Indvending? *Málahdtttr* kan behandles løst saa vel som nogen anden Versart. Ved de tre Kvad lige saa godt som ved ethvert Digt spørges om Versets Behandling. Og man kan her udtrykke sin Tanke med de Ord: fortjæner alt dette Navn af egenlige Vers, eller snarere næsten kun af Prosa med Rimstave?

Hr. Grundtvigs derpaa følgende Stykke (S. 79—89) om «Kenninger» bekæmper en Tankegang, som ikke er min. Jeg har ikke sagt, at Kenninger viser sen Tid. Af Hensyn, ikke blot til angelsaxisk Poesi, men til al Poesi, vilde en saadan Tanke være aldeles utilstedelig. De angelsaxiske Kenninger staar i det Hele paa et friskere, ældre, naturligere Standpunkt end de

¹⁾ Tidskr. f. Philol. IV. 287. 290.

islandske, ikke blot de i de saakaldte «Skjaldekvad», men ogsaa de i disse Heltekvad, hvad ogsaa J. Grimm har ytret i sine (af Hr. Grundtvig ikke citerede) Fortegnelser over angelsaxiske Omskrivninger (i hans Udg. af Andreas og Elene). Det er alligevel en uhyre Fejlslutning, at de angelsaxiske skulde udvise den fælles oprindelige Digterstil. Dertil er de atter for uprimitive. Ogsaa bag dem ligger en lang lige til deres egen Tid fremskridende Udvikling. Den angelsaxiske Poesi er det gaaet paa almenmenneskelig Vis. Den har ikke staaet stille. Den har heri udviklet sig i den Retning, som den ens med den nær beslægtede nordiske maatte tage. Jeg har kun (S. 257) sagt, at «kunstige søgte Kenninger viser sen Tid»: o: forholdsvist til andre Digte, og særlig dermed antydnet, at de peger til en senere Tid end den af Hr. Grundtvig postulerede: «ældste og mellemste Jernalder». At en Del af Kenningerne i Edda hører til de «kunstige, søgte», ikke er umiddelbart poetisk skuende, men reflecterende, øvende en Slags Forstandens Mosætkleg, har jeg Ret i (cf. *mörk menja*, *brynþings apaldr*, *eldr ormbæds*, *háffjall skarar*, o. s. v.), mens det er sandt, at andre er mindre reflecterte og staar omtrent ens med de fleste angelsaxiske. Sjældnere Brug, end i «Skjaldekvadene», behøver aldeles ikke at vise ældre Tid; ellers maatte jo t. E. Sólarljóð (og Vers i «Fornaldarsögur») blive ældre end «Skjaldekvadene». I Heltekvadene vilde man netop anvende antikere Stil. — Hr. Grundtvig har ikke paavist Hastværk i min Omtale af disse Forhold. Hvor han «optræder som Regnemester», stadfæster han mine Ytringer. Han indrømmer «omtrent 100» Kenninger (S. 82), lige 100 (S. 84), eller, naar man tæller efter, 110 i Heltekvad, 10 i Hymeskvide, bliver 120, imod 6 (de 3 uviste¹⁾) i andre Gudekvad. At hans Regning er Hastværk, ses af Raisonnementer, som (S. 79) at *hlífarmr Grana* (længe efter Sigurds Død) skal tages «ligefrem» som Byrden paa Granes Rygg, men saa ligefremme Udtryk som t. E. «Odins Søn» (S. 81) som Kenninger i anden Betydning end *hlífarmr Grana*²⁾. Af andre Hastværksfejl hos Hr. Grundtvig i dette Æmne bør oplyses den (S. 55) ved *mörk menja*, «Smykkernes Mark» (= Kvinden), hvad Hr. Grundtvig (fordi *mörk* er Skov) forklarer som «Smykkernes Træ». Men *mörk* er ikke

¹⁾ Tilmed kan *Vindheimr* tages som Proprium, hvorved Stillingen bliver ændret; og *ara þúfa* ligefrem = Örnens Siddeplads. Men mer i Vølvespaa kunde medtages; den har ogsaa heri noget, der peger til sen Tid.

²⁾ Til samme Note noteres, at *Gylfi*, *Ægir* kan kaldes Omskrivninger (om end ikke særlig Kenninger) og at *benvönd* er Accus. af *benvöndr*.

directe Skovvegetationen, men udyrket Land (t. E. *Finnmörk*, der ikke kan oversættes «Finnskov»), oprindelig alt udyrket Grænseland, hvilket tiest var Skovland tillige; og Ordet kan omfatte den paa Grunden staaende Vegetation med. Dog, i *mörk menja* repræsenterer Smykkerne netop Vegetationen, og *mörk* netop «Marken» ÷ Vegetationen¹⁾. Forklaring som Hastværk er mere tvivlsom S. 103 med Hensyn til Benyttelsen af Kenninger i Grottesangen og Viserne i 1ste Part af Hervars Saga. Grottesangen har jeg ikke talt om, endsige erklæret for gammel eller dansk (hvilket aldrig kunde falde mig ind); jeg har kun sagt, at Frodesagnet maaske var egenlig dansk. Om Viserne i Hervars Saga har jeg sagt 1) at Natursceneriet ikke var udansk 2) at de var smukke, poetiske, fri for «Svulst og Affectation» (i Indhold og Fremstilling, modsat Vølsungeviserne) 3) at de maaske kunde «oprindelig» være danske: NB «oprindelig» tilføjedes bl. a. af Hensyn til nogle af de af Hr. Grundtvig citerede Kenninger, der (om ikke ved «Svulst», dog ved Kunstleri), tilligemed nogle af Stropherne, kunde tyde paa yngre Ændring eller Omarbejdelse²⁾. «Det er slemt, naar man er saa uheldig at have at gøre med» Hr. Grundtvig, at man (om i Regelen blot som Følge af hans «Løshed, Ufetterrettelighed, Overfladiskhed, og forskrækkelige Hastværk», maa andre skønne) idelig nødes til den Slags Berigtigelser, som forsætlige Sandhedsforvanskere nødvendigøre.

Derefter (S. 89—93)³⁾ taler Hr. Grundtvig om Vegtamskvide. Jeg vil lidt nærmere end för (hist. T. VI. 260) fremsætte min ogsaa siden den Tid udvidede Opfatning. — Der er, som N. F. S. Grundtvig har ytret, en Urimelighed, der ikke kan andet end støde netop simpel populair Opfatning. Odin indhenter, efter fælles Raadslagning, nøjagtig Kundskab om Ting, som,

¹⁾ I samme Note glemmer Hr. Grundtvig i Hastværk Grammatiken, idet han tror, at *sér i hratt af halsi hveim þar sér* ikke kunde knyttes baade til *halsi* og til *hveim*. Jeg knyttede det til *halsi*, idet *hveim* alligevel betegner «hver særlig».

²⁾ Smign. bl. a. Udtrykket *þó Noreg illum næðak*, der afgjort peger til senere Tid end Norges Samling til eet Rige.

³⁾ Med Hensyn til de her indfikkede Ord, at jeg omtaler «Skirnesmaal som et Kvad af den ældste Støbning», hidsættes mine Ord (S. 236): «Jeg siger ikke dermed noget om overordenlig høj Ælde for Skirnesmaals, ikke engang for Trymskvides Vedkommende; jeg taler kun om Arternes Ælde; jeg havde iforvejen sagt, at directe Fremstilling, som af noget ikke för bekendt, er ældst.

naar han først vidste dem, gör Mythen paa en ubehagelig Maade absurd. Naar man vidste, at Mistelten skulde dræbe Balder, kunde man ikke mer glemme den. Og naar man vidste, at Høder skulde kaste den, kunde man hverken more sig ved at se ham gøre det, eller vænte med sin Sorg, til han havde gjort det. Det er slige den «prosaiske» Forstands endog for BARNET haandgribelige Indvendinger, som Folkepoesi viger tilbage for. Øhlenschläger kunde afvist Sligt med: «flistrøs Kritik». Men Folkepoesi gör ingen indbildske Fordringer. Her opstaar strax det «literairhistoriske» Krav, at denne Vegtamskvidens Fremstilling skal forholde sig til Mythen som vilkaarlig Fiction til Realitet. Og har vi nu ikke «literaire» Forhold, der med største Lethed løser Vanskeligheden? Lad os tænke os en Islænder, en Skjald, der i en literair Præstation vil vise sine «forna stafi» (sin Oldtidskundskab), og vælger Baldersmythen til Æmne. Lad ham leve paa en Tid, da «Kilderne» ikke var synderlig mere, end hvad vi har endnu opbevaret, paa en Tid, da Vølvespaa var det eneste opskrevne Digt, der kunde tjene til Vejledning. Hvad vilde han gøre? Han vilde paraphrasere Vølvespaa 31—33¹⁾. Han vilde blive ved de gængse «repeterende», «katekiserende», Fremstillingsmaader, t. E. lade en anden Vølv sige det selvsamme og i dialogisk Form. Han vilde lade en Samtale med Odin ende, efter samme Mønster som i andre Viser, med en af Odin given Gaade, hvortil han vilde søge Motiv i Vølvespaas sidste Ord om Sagen. Hvis Mytheverdenen ikke var ham anderledes fortrolig, end som tillært Skolekundskab, vilde han let kunne opfatte Ord i sin Kilde paa en mindre naturlig Maade. — De første 7 Vers af de 14 i Vegtamskvide bliver blot Forberedelse, poetisk udført, men med et par Ting, der vækker Mistanke. Mon Ridtet til Nivlhel ikke er pur vilkaarlig Efterligning af Hermods? Og er det ikke sært, at en Vølv er begravet i Helhjem? Og ikke underligt, at Hels Sal skildres som en lystig Sal, fager, strøt med Guld, og vel forsynet med den skære Mjød? — Saa kommer V. 8—12. Hvem kan et Øjeblik tvivle om, at det er bar Paraphrasering og Dialogisering af Vølvespaa 31—33? Vølvespaa siger først

Ek sá Baldri
blóðgum tívir
Óðins barni
örlög folgin.

¹⁾ Bugges Text, = 36—38 i flere af Udgaverne.

Stóð um vaxinn
völlum hærri
mjór ok mjök fagr
mistilteinn.

Varð af þeim meiði,
er mér sýndisk,
harmflaug hættilig;
Höðr nam skjóta.

Vilde ikke en, der ikke havde levende Idé om Misteltén, forledes til at tænke sig den 1) som et Træ (*meidr*) 2) som et herligt Træ (*mjök fagr*) 3) som et højt Træ, synligt vide over Sletterne (*völlum hærri*)? Hvor slaaende forklarer det ikke Vegtamskvidens

•Hverr man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna?•

•Höðr berr hávan
hróðrbarm þinig;
hann man Baldri
at bana verða,
ok Óðins son
aldri ræna.•

•Det høje Herlighedstræ», et godt •literairhistorisk• Vink. Saa følger

Vølvespaa

•Vegtamskvide
•Hverr mun heipt Hedi
hefnt of vinna,
eða Baldrs bana
á bál vega?•

Baldrs bróðir
var af borinn snemma;
sá nam Óðins sonr
einnætr vega.

•Rindr berr [snemma?]
í vestr-sölum¹⁾;
sá man Óðins sonr
einnætr vega;
hönd um þvær,
né höfuð kembir,

¹⁾ Eller skulde í vestr indeholde nogen Fejlæsning af *snemma*, og í vestr-sölum en •literair• Gisning? Hos Saxe bor hun i Østerleden.

Þó hann æva hendir
né höfuð kembdi,
áðr á bál um bar
Baldrs andskota.

áðr á bál um berr
Baldrs andskota.
— — — —
— — — —.

hvor Vegtamskvidens Forfatter ikke kan komme afsted med de to Halvstropher, men faar 10 Linier for 8, som der skulde være. Endelig kommer Vølvespaa

Enn Frigg um grét
i Fensólum
vá Valhallar
— — — —

Vegtamskvide
«Hverjar 'ro þær meyar,
er at muni gráta,
ok á himin verpa
halsa skautum?»

Her er Forklaringen nok atter «literairhistorisk». Der skulde gøres en Gaade ud af Vølvespaas Ord. Den grædende er Frigg. Svaret paa Gaadespørgsmaalet maa vel være: Friggs Øjne. Det er de to Møer, der 1) græde 2) kaste paa Himlen *halsa skautum*. Nu ser jeg nok, at Øjenlaagene kunde lignedes ved Halsfligene paa Hovedtøjet, der kan tænkes som to Rande med Fryndser, at der altsaa kunde siges, at Frigg vender Øjnene mod Himlen. Men Mistanken bliver dog, at *halsa skautum* er en Kenning af almindeligere Construction. Hvad om *au* som sædvanlig stod for *ö*, og vi skulde læse (med Prik over *t* glemt) *halsa-sköttum* (Halssmykker), eller (med enkelt *t*) *halsa-skötum* (Hals-Rokker), begge Dele Kenning for Perler, og Perler = Taarer: «Hvem er de Møer, der græder, og lader Taarerne falde ned paa Himlen?» (hvis vi tænker os Guderne over Himlen). Lad det nu være, som det vil. Men at det er en Paraphrase af Graaden i Vølvespaa omsat til uløselig Gaade, derom skulde vanskelig tvivles. Af de to paafølgende Slutningsvers kunde det sidste synes noget overflødigt. — Vølvespaas tre Vers, maa vi huske paa, er allerede iforvejen et Repetitionsstykke, et hurtigt concist Excerpt af Mythen, med det noget søgte Udtryk *harmflaug hóstlig* (fulgt af to Vers med lidet antikt Præg)¹⁾. Vegtamskvidens tilsvarende Vers bliver altfor tydelig blot en ny Paraphrasering, en udtværende Behandling, af disse 3 Vers. — Jeg gaar derfor videre end i min «Efterskrift», idet jeg bestemtere tror paa Affattelse i 13de Aarh. «Snorres Edda» kender ikke til Vegtamskvide. «Sæmunds Edda» ikke heller. Visen staar først i det Arne-Magnæanske

¹⁾ I 34 næmlig er *Vala* . . . *þörmum* vistnok at forbinde, og Ordstilling isaafald som i «Skjaldekvad». 35 vil man næppe nægte er temmelig kunstlende.

Haandskrift 748 4to, der henføres til Begyndelsen af 14de Aarh., og er en ny Samling, der har benyttet den egenlige Eddavise-Samling. Naar nu hertil kommer, at Vegtamskvidens V. 1 optager 6 Linier (der forresten, uden at dette afficerer Sagens Stilling, kan opfattes som en episk Formel), hvilke ordret findes i det andet Mythekvad af samme Versform: Trymskvide, som stod i den af 748 benyttede Eddavise-Samling; samt endelig de forskellige Besynderligheder i Vegtamskvide vejes med; bliver der al mulig Mistanke om, at Visen er et islandsk Product yngre end begge «Eddaer». — Lad os nu tænke Hr. Grundtvigs Tanke: «ældste og mellemste Jernalder», og etsteds nede i Danmark! Saa skulde i den hele Masse af Aarhundreders mythiske Kvad af den Form være gemt netop kun 3, der forholdt sig indbyrdes, som disse tre. Dette lille Excerpt paa 3 Vers, som ingen kan forstaa uden at kende Mythen, og disse 5, kun under samme Forudsætning forstaalige, Vers, Dialogisering af netop saa meget af Mythen, som de 3 indeholder; begyndende paa samme Punkt, sluttende ved samme Punkt¹⁾; det er de to Klippespidsen over Glemselens Hav; de to fossile Kæmpeknokler, der kunde modstaa Opløsning. Enhver Tvivler «bevæger sig paa et Omraade, hvor han ikke har hjemme», gaar udenfor sin «Begavelse», taler «som den Blinde om Farver», og forhaaner «disse ærværdige Lævninger».

Med Hensyn til Hyndla-Visens (V. 30): *Freyr ditti Gerdi* («Frø havde Gerd»), hvad jeg har fundet upassende i en Hednings Mund, der snarere maatte vælge et Udtryk, der udsagde, at Gerd endnu var Frøs Hustru, maa jeg nu bemærke, at det maaske dog ikke er vist, at Gerd var hans Hustru. Mulig bestod hele Connexionen i Mødet i Lunden? (Verset iforvejen tænkte jeg ikke paa i Indsigelsen S. 261). (Hr. Grundtvigs Indvending S. 94, at Guderne ellers optræder levende i Digtet, passer ikke, da jeg jo netop mente, at Digteren havde forglemt sig her).

I det derpaa følgende Stykke (S. 94—98) optrykker Hr. Grundtvig tidligere Ytringer om Vølvespaa. Naar disse gaar ud paa at lægge Digtet hen til en Periode før noget andet af Digtene, maa dette consequent i det seneste blive Begyndelsen af den ældste Jernalder. Stykket er imidlertid for løst til at

¹⁾ og det netop forved en Lakune i Vølvespaa!

garantere saa bestemt Opfattelse af Hr. Grundtvigs Meninger, og for løst til at vække videre Discussion.

Jeg er hermed kommen til Ende med hvad Hr. Grundtvig har fremført om selve Hovedæmnet, om Eddaviserne.

Iforvejen (S. 58—64) taler han om *Snorres Edda*. Hvad Hr. Grundtvig som Forsvar mod mig skulde godtgøre her, var, at Fortællingerne i *Snorres Edda* som Mythologi tagne er at adskille saa langt fra Viserne, at mens disse skulde umiddelbart afspejle den ældste og mellemste Jernalders Forestillinger, skulde Fortællingerne være Middelalderens fordrejede allegoriserende Folkeeventyr fra Norge og Island. Hvad Hr. Grundtvig gör i denne Retning, indskrænker sig imidlertid¹⁾ til Ytringer om, hvor maadelige de Vers er, hvori jeg har ordnet Ord i *Fc-tællingerne*, som Tegn paa forudgaaende Viser. Hertil skulde jeg bemærke, at om saa intet af Exemplerne toges som Bevis paa tilgrundliggende Vers, er Hr. Grundtvig lige nær, da Fortællingerne alligevel følger med Kvadene. Endvidere: Jeg har ingenlunde sagt, at jeg allevegne, eller nogensteds, kunde opstille *ipsisima verba poetæ*. Jeg er ikke Digter, og skulde ikke være det: Jeg har kun villet udpege Prosa, der saa tit kunde ordnes efter de for Rimstave gældende Regler, at jeg torde forudsætte, at idetmindste i en Del af Tilfældene kun manglede den digteriske Berørelse, et Ord, omsat, indsat, udtaget, der vilde frembringe selve Verset, medens i andre Tilfælde Fjærnelser fra Verstale var større. Kun om endel af de i Balderfortællingen opstillede Vers har jeg sagt, at de var «klingende» d. e. at de havde saa megen Klang, at lidet eller intet behøvedes mere, t. E.

Hverr er sá með ásum
er eignask vili
allar ástir mínar.

Eigi munu hánunm vápn
eða viðir granda,
af öllum hefðik eiða þegit.

Níu nær
(niðr) reið ek (þaðan)
dökkva dala ok djúpa.

¹⁾ Snorres Benyttelse af «Skjaldekvald» kan det aldeles ikke nytte at holde frem. Skjaldene, og Eddaviserne, og Snorres Edda følges ad alle tre.

Sá ek þar
í öndvegi sitja
Baldr bróður minn.

Þökk mun gráta
&c.

og flere. Eddavers i det Hele har paa ingen Maade mere Klang, for en stor Del langt mindre. Jeg har netop brugt Udtryk som: «Man kunde falde paa», at Kvad viste sig; «Vers kan ikke uddrages, uden det skulde være følgende»; m. m. Hr. Grundtvig kæmper atter her i denne tomme Luft, og ikke mod Modpartens virkelige Meninger.

S. 99—100 taler Hr. Grundtvig om et par Kæmpeviser. — Den om Thord aff Haffagaard betragter jeg, ogsaa uden Hensyn til Formen Lokke, som indført hos os. Forholdet med *kk* (t. e. i lukke) havde jeg her betænkt, og ligeledes de af Hr. Grundtvig citerede Ting om: «Lokkens Eventyr», «Lokkens Havre», m. m. Til de sidste vilde jeg ikke tage Hensyn, og det ikke blot af Mangel paa Respect for Emtevæsenet i det Hele, og Mangel paa Tillid til disse bestemte Opgifters Paalidelighed i det Enkelte (bl. a. i sproglig Henseende: Molbech har Lokkes Havre, der ser ud som vilkaarlig Forbedring). Hr. Grundtvig lader allevegne fremlyse en naiv Forestilling om, at man nødvendig ved hver Lejlighed maa kramme ud med hvad man kunde sige. Mine Grunde nu (dog selvfølgelig kun indtil videre, indtil paalideligere Kendsgerninger opdreves at regne med), der fik mig til at forkaste disse saa tit citerede Vidnesbyrd var: 1) Lokke for Loke vilde efter Rimelighed forudsætte bevidst Forbindelse med et Verbum af en bestemt Bøjning. 2) Det jydsk *Lokken* følges med det færøske *lokkje*, gammelsvenske *lukke*, nysvenske (provincielle) *lække*, der betyder Edderkop, paa Færøerne *Stankelben* ¹⁾. 3) Men det svenske *lukke*, *lække* er forskelligt fra *Loke*, som maa sluttes af de Stednavne, der kan være sammensat med hans Navn, som de af F. Magnusen citerede: *Lokekälla*, *Lokehall*. Talemaaderne med *Lokken* maa da indti

¹⁾ I gl. Svensk findes *lukka-wæfver*, *lukka eter*. Skulde «Lokkens Geder» være en bar Misforstaaelse eller Fordrejelse for: «Lokkens Edder»? «Lokken driver sin Edder», d. e. det Samme som «sin Havre»? (de smaa hvide Korn, Edderkoppen fører med sig).

videre regnes slet ikke at have med Loke at gøre, men enten med andre os ubekendte Forestillinger, eller med Edderkop, eller andet Insect (Plantenavne kunde staa i Forbindelse med Insectnavn). Jeg ser meget vel alt det, som man kunde lave ud af en Identification af Loke og Edderkop. Man kunde faa en dansk-svensk Mythe, hvorefter han lavede hint Net som Edderkop, modsat den norske, der fortælles af Snorre. Og jeg har meget vel set, at en sikrere Materialsamling mulig alligevel kunde identificere de to. Men «det lykkes daarlig» for Hr. Grundtvig at finde de Steder, hvor jeg har haft Hastværk. Han har set i min Afhandling, at jeg kaldte den Hastværksarbejde, og sluttende fra, hvor sen han vilde være til at tilstaa slige Sandheder om sig selv, har han tænkt, at her var Affairer at gøre i forskrækkeligt Hastværk.

Med Hensyn til Sigurdsviserne, No. 2 og 3 i Hr. Grundtvigs Udgave, var det, Hr. Grundtvig skulde gøre (S. 100), at vise, at disse hører sammen med de islandske særlig. Atter her opgiver han at tale om Hovedsagen, og vender sig kun til en Detaille-Sag af liden Betydning, nemlig Grunden til at kalde No. 2 en Gripes-Vise. Og her maa jeg endelig indrømme Hr. Grundtvig en Sejr i det mindre (de store har jeg anerkendt): lad den hede Gripesvise, siden Greipe nævnes, ikke i Visen, men i en norsk Vise.

Endelig og til Slut «indvikler» Hr. Grundtvig mig (S. 101) i «Modsigelse». Ti, tænk, jeg har sagt 1) oldnordiske Digte og Sagn er særlig norsk-islandske 2) dog at naturligvis de danske Kongesagn (om Rolv, Regner o. a.) er kommen fra Danmark. Hr. Grundtvig glemmer i sit Hastværk, at Sagen staar endnu langt mer fortvivlet: ti, jeg har sagt 3) at Heltesagnene i Edda er kommen fra Tydskland. (Og alle de mange Sagn hos Saxe, de er jo ikke norsk-islandske!) Men med Rette gemte Hr. Grundtvig det til at krone sit Hastværk med.

Hr. Grundtvig «tror at kunne love, at han er for bestandig færdig med E. Jessen». Og Hr. E. Jessen mener, at han aldrig vil kunne blive færdig med Hr. Grundtvig, end ikke om Hr. Grundtvig overbyder sig selv i Hastværk. — Og hermed maa jeg slutte disse Hastværksnoter.

Paa dette Sted kunde passende tilføjes følgende, indsendt? i Henhold til den i Noten S. 213 omtalte Tilkendegivelse, og ligeledes nægtet Optagelse i historisk Tidsskrift:

En kort factisk Bemærkning.

Af E. Jessen.

En detailleret Imødegaaelse af Hr. Docent Sv. Grundtvigs Artikel «Er Nordens gamle Literatur norsk &c» (Afsnit IV) Indsendtes af mig i Juni 1869 til Redactionen af historisk Tidsskrift, men tilbagesendtes mig umiddelbart, med Tilkendegivelse, at den ikke kunde forelægges Bestyrelsen til Antagelse, idet denne iforvejen havde besluttet ikke at imodtage Imødegaaelser af Hr. Grundtvigs Artikel, dog at der vel vilde kunne indrømmes en Side eller to til en kort, rent factisk, Bemærkning», hvilken uheldigvis først vilde kunne faa Plads i det Hefte, der vil udkomme i Foraaret 1871. (en i Skrivelsen to Gange udhævet Tidsbestemmelse), hvilken saa overordenlig upartiske og imødekommende Indrømmelse jeg benytter til følgende korte og rent factiske Bemærkning vedrørende et Forhold, der for den nogenlunde forholdskyndige Læser fremstiller sig i sine saunde Combinationer ogsaa uden Ledsagelse af den mig af Bestyrelsen og Redactionen ikke indrømmede Commentering:

S. 105 slutter Hr. Grundtvig sit Afsnit IV med disse Ord: «Og hermed er jeg, som jeg tror at turde love, for bestandig færdig med dr. E. Jessen».

Anmeldelser.

Untersuchungen über die Quellen der griechischen und sici-
lischen Geschichten bei **Diodor**, Buch XI bis XVI, von Chr. A.
Volquardsen. Kiel 1868.

Som bekendt, ere de kilder, hvorfra vor kundskab til græsk historie skrives sig, ingenlunde altid af bedste art; ikke blot ere flere af dem fra en senere tid, i hvilken den ældre tids institutioner og tildels ogsaa tankesæt var forandret, men forfatterne mangle ogsaa hyppig de for en historieskriver nødvendige egenskaber og navnlig den at kunne vælge og med omhu benytte sin kilde til fortidens historie. Ere de nu tilfældigvis tillige hovedkilde eller endog eneste kilde for visse tidsrum, bliver det af så meget større vigtighed at prøve, hvilke kilder de have benyttet og hvorledes de have benyttet dem. For Diodoros's vedkommende ere i denne henseende vel enkelte tidsafsnit omhyggeligt undersøgte; det tidsrum derimod, hvorom talen her skal være, nemlig Grækenlands og Sikeliens historie fra 480 til Alexander den

store, for hvilket Diodoros ofte er en hovedkilde, har ikke tidligere været prøvet med tilbørlig kritik.

Hovedundersøgelsen derom findes i C. G. Heynes 3 afhandlinger *de fontibus et auctoribus historiarum Diodori et de eius auctoritate ex auctorum quos sequitur fide æstimanda*, comment. soc. Gotting. ad a. 1782 vol. V p. 89 sqq., ad a. 1784. 1785 vol. VII p. 75 sqq. Den er optrykt af Ludv. Dindorf foran 1ste og 2det bd. af hans ny udgave af Diodoros (Teubner 1866—8). Efter Heynes formening har da Diodoros for det nævnte tidsrum i den græske historie benyttet Ephoros (mest), Demophilos, Kallisthenes, Herodotos, Thukydidēs, Xenophon, Theopompos, Duris, Anaximenes fra Lampsakos, Dionysodoros og Anaxis, og i den sikelske historie ligeså en mængde kilder. Også Grote antager, at Diodoros har benyttet en del kilder, især Herodotos, Thukydidēs, Xenophon, men også Ephoros, Theopompos o. a. Ludv. Dindorf derimod bemærker i en note til Heynes afhandling (vol. II, p. XXVI), hvor Heyne har sagt, at Diodoros har benyttet Thukydidēs og Xenophon, «*immo neutrum Diodorus ne inspexit quidem*». Endelig bemærker H. Sauppe i en afhandling i 13de Bd. der Abhdlgen der kön. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen 1867 («die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles») i forbigående s. 10: «da aber bekanntlich Diodor im allgemeinen Ephoros folgt osv.»; jvfr. s. 21 og s. 35.

Forfatteren til det foreliggende arbejde har da naturlig først undersøgt, paa hvilke grunde Heyne støtter sin påstand om Diodoros's mange kilder. Det viser sig da, at Ephoros af Diodoros udtrykkelig anføres som kilde et par steder, men at for de fleste forfatteres vedkommende Heynes antagelse skriver sig fra de hos Diodoros forekommende bemærkninger om de nævnte forfatteres værker, med hvilket år de begyndte, med hvilket de endte, hvor mange bøger de indeholdt o. l.¹⁾; deraf har han da slut-

¹⁾ l. ex. XI, 37, 6 (år 47°/_o): ὁ μὲν οὖν Μηδικὸς ὀνομασθεὶς πόλεμος γενόμενος διετῆς τοῦτο ἔσχε τὸ πέρασ. τῶν δὲ συγγραφέων Ἡρόδοτος ἀρχαίμενος πρὸ τῶν Τρωικῶν χρόνων γέγραφε κοινὰς σχεδὸν τὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις ἐν βιβλοῖς ἐννέα, καταστρέφει δὲ τὴν σύνταξιν εἰς τὴν περὶ Μυκάλην μάχην τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ Σητεῦ πόλιορξίαν. — XIII, 42, 5 (år 41°/_o): τῶν δὲ συγγραφέων Θεοκυδίδης μὲν τὴν ἱστορίαν κατέστρεψε, περιλαβὼν χρόνον ἑτῶν εἴκοσι καὶ δυοῖν ἐν βιβλοῖς ὀκτώ· τινὲς δὲ διαροῦσιν εἰς ἐννέα· Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπίλιπε Θεοκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποιήνται, καὶ Ξενοφῶν μὲν περιέλαβε χρόνον ἑτῶν τεσσαράκοντα καὶ ὀκτώ, Θεόπομπος δὲ τὰς

tet, at Diodoros også må have benyttet disse forfattere som kilder. Volquardsen har imidlertid s. 5 ff. uimodsigelig godtgjort, at de 17 steder af denne art, hvor historiske forfattere omtales, — som næsten alle have samme form, ofte endog samme ordlyd, som sædvanlig findes ved slutningen af året eller ved overgangen fra den græske til den sikelske eller til den romerske historie, og hvoraf de 12 begynde med ordene: *τῶν δὲ συγγραφέων*, — kun ere annalistiske optegnelser, som Diodoros har taget ud af en eller anden chronologi. Dette bekræftes yderligere ved lignende annalistiske bemærkninger om andre forfattere ¹⁾, om spartiatiske, persiske, makedonske og andre kongers regeringsår osv. og ved andre annalistiske efterretninger af den mest forskellige art, der ikke stå i nogensomhelst forbindelse med den øvrige fortælling ²⁾. Når forfatteren iøvrigt antager, at denne kilde har været Apollodoros's *χρονικά* — idet han støtter sig til XIII, 103 og 108, til VII, frg. 6 (hos Dind. frg. 8), at Diodoros ved regeringstiderne for de ældre lakedaimonske konger fulgte Apollodoros, og til, at Diodoros I, 5 følger

Ἑλληνικὰς πράξεις διεσθῶν ἐπ' ἔτη ἑπτακαίδεκα καταλήγει τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν περὶ Κνίδου ναυμαχίαν ἐν βίβλοις δώδεκα.

¹⁾ I. ex. XI, 26, 8 (år 4^{80/79}): *τῶν δὲ μελοποιῶν Πίνδαρος ἦν ἀκμάζων κατὰ τοὺτους τοὺς χρόνους.* — XIII, 103, 4 (år 40^{6/5}) (efter at Philistos er omtalt): *περὶ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐτελεύτησε Σοφοκλῆς ὁ Σογίλου, ποιητῆς τραγῳδιῶν, ἔτη βιώσας ἑνετήκοντα, νίκας δ' ἔχων ὀκτωκαίδεκα. φασὶ δὲ τὸν ἄνδρα τοῦτον τὴν ἰσχάτην τραγῳδίαν εἰσαγαγόντα καὶ νικῆσαντα χαρᾷ περιπεσῆν ἀνυπερβλήτῳ, δὲ ἦν καὶ τελευτήσας. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ τὴν χρονικὴν σύνταξιν πραγματευσάμενός φησι καὶ τὸν Εὐριπίδην κατὰ τὸν αὐτὸν ἑνιαυτὸν τελευτήσας· τινὲς δὲ λέγουσι παρ' Ἀρχελάφ τῷ βασιλεῖ Μακεδόνων κατὰ τὴν χώραν ἐξελεθόντα κατὰ περιπεσῆν καὶ διασπασθῆναι μικρῶ πρόσθεν τούτων τῶν χρόνων.* — XIII, 108, 1 (år 40^{5/4}): *μικρὸν δὲ τῆς εἰρήνης (der endte den pelop. krig) ὕστερον ἐτελεύτησε Δαρεῖος ὁ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς, ἄρξας ἔτη ἑνεκακαίδεκα, τὴν δ' ἡγεμονίαν διεδέξατο τῶν υἱῶν ὁ πρῶτος Ἀρταξέρξης, καὶ ἤρξεν ἔτη τρία πρὸς τοῖς τετρακάκοντα, καθ' ὃν δὴ χρόνον καὶ Ἀντίμαχον τὸν ποιητὴν Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος φησὶν ἠνθηκέναι. κατὰ δὲ τὴν Σικελίαν κτ.*

²⁾ I forbigående vil jeg bemærke, at det ved flere af de (ingenlunde altid korte) bemærkninger, som forfatteren (s. 16 ff.) henfører under denne sidste kategori, ikke synes mig at være nødvendigt eller engang rimeligt at antage, at Diodoros har taget dem af en chronologi; at de have en annalistisk form og ikke altid stå i forbindelse med den øvrige fortælling, ligger jo ligefrem i den form, som Diodoros har givet sit værk, og deraf følger ikke, at de ikke kunne være tagne ud af en kilde, der behandlede historien i fortløbende historisk fortælling.

Apollodoros's ansættelse af Herakleidevandringen til 80 år efter Troias erobring og ligeså hans ansættelse af den sidstnævnte begivenhed, — da er dette muligt; men jeg vil dog bemærke, at enkelte ting tyde på, at Diodoros mulig ikke har haft selve Apollodoros's værk for sig, men en anden chronologisk tabel, der havde lagt Apollodoros til grund og havde citeret ham, men også andre på forskellige steder ¹⁾.

Efter således at have kuld kastet hele grundlaget for Heynes kritik går forfatteren over til den selvstændige undersøgelse af, hvilke kilder da Diodoros har haft. Som udgangspunkt tager han den kendsgerning, at Diodoros har tilbøjelighed til for et længere tidsafsnit kun at følge én kilde, således som det er godtgjort med hensyn til bøgerne XXVIII—XXXII, af hvis 110 frgg. mindst de 108 stamme fra Polybios (XVI—XXX) (s. H. Nissen krit. Untersuchung über die vierte u. fünfte Dekade des Livius), og for Alexander den stores historie, der ligesom Curtius's stammer fra Kleitarchos. Det ligger da nær at antage, at Diodoros i dette tilfælde har fulgt en lignende fremgangsmåde.

Forfatteren undersøger nu først, hvilken kilde Diodoros må have benyttet for sin fremstilling af Grækenlands historie i bøgerne XI—XV (år 480—361 f. Chr.). Han kommer da til det resultat, at Diodoros hverken har benyttet Herodotos eller Thukydidés eller Xenophon, idet han gør opmærksom paa, at der hos Diodoros findes «ungefähr achtzig Abweichungen von Herodot ²⁾, über hundert von Thukydidés, etwa vierhundert von Xenophon» (s. 29), og idet han anfører, «was die Vergleichung anderer Schriftsteller [især ved Perserkrigene Justinus, Plutarchos og Cornelius Nepos] und die Ordnung der Begebenheiten bei Diodor [især ved sammenligning med Thukydidés, hvor forskellen mellem de to forfattere er overordenlig stor] zur Unterstützung unserer Behauptung darbietet, erstere, indem sie die Abweichungen Diodors auch bei anderen Schriftstellern wiederfinden lässt, letztere, indem sie eine Umstellung der Ereignisse nach Gesichtspunkten, die man dem Diodor nicht zu-

¹⁾ En lignende formodning ser jeg, at en anmelder i litter. Centralblatt har udtalt.

²⁾ Skönt forfatteren utvivlsomt har ret i sin påstand, at Herodotos's og Diodoros's fremstillinger ere så forskellige, at denne ikke kan have haft hin til kilde, burde han dog, således som han har gjort ved Thukydidés og Xenophon, have anført nogle af de mest slående eksempler derpå og ikke i det væsentlige indskrænket sig til kampen ved Thermopylai.

trauen kann, erkennen lässt» (s. 29 ff.)¹⁾. Navnlig er forfatterens sammenligning mellem Diodoros og Thukydidés meget slående. Dog vil jeg bemærke, at forfatteren her, som andensteds, undertiden forekommer mig noget for rask til at drage afgjorte slutninger uden sikkert udgangspunkt. Jeg skal nævne et par eksempler. S. 35, n. 1 viser forfatteren rigtigt i modsætning til Grote, at Diodoros's beretning XI, 39 f. om Athenaiernes genopførelse af deres mure (478/7) er forskellig fra Thukydid.'s I, 90 ff.²⁾. Derimod er det ikke nøjagtigt, når han siger: »Bestätigt endlich wird die Entlehnung aus einer andern Quelle durch die Uebereinstimmung Diodors mit Cornelius [Themistocl. c. 6 f.], den Grote ebenso ungenau aus Thuk. schöpfen lässt». Thi vistnok findes der enkelte ligheder mellem Diodoros og Cornelius Nepos; men der findes på den anden side meget betydelige ligheder mellem Cornelius og Thukydidés, således c. 6, 5, der endog i ordene minder om denne, og c. 7, 1. Det er muligt, at Diodoros og Cornelius have haft samme kilde, der atter har benyttet dels Thukydidés dels andre kilder, (og at denne kilde har været retorisk, kan da sluttes af Cornel. c. 7, 4 ff., der synes at være en retorisk udmaling af Themistokles's tale i Sparte). Men forfatteren er ingenkunde berettiget til uden videre at antage denne overensstemmelse mellem Cornelius og Diodoros, fordi de begge lade Themistokles tilbyde sig som pant hos Spartiaterne, medens disses sendemænd vare i Athenai (hvilket ej omtales af Thukydidés)³⁾. — Lige så vanskeligt, om ikke vanskeligere, vil det

¹⁾ En anden sag er det, at Diodoros's kilde aldeles åbenbart blandt andre kilder også har benyttet Herodotos og Thukydidés, på flere steder endog i den grad, at Diodoros's ord minde om disse forfattere; Xenophon derimod har Diodoros's kilde vistnok kun benyttet meget lidt.

²⁾ Til de opregnede afvigelser kunde lævrigt føjes, at Diodoros lader det andet hold lakedaimonske sendemænd true Athenaierne og derfor blive satte i fængsel, indtil Lakedaimonierne frigive Themistokles og de øvrige sendemænd, medens Thukydidés ikke har noget om truslerne, men derimod lader Themistokles i en skarp og kæk tale i Sparte hævde Athenais selvstændighed og lader Spartiaterne frigive ham og de andre, fordi arbejdet alt er udført og de nødige på den tid ville støde Athenaierne.

³⁾ Det andet af forfatteren anførte bevis for ligheden mellem Cornelius og Diodoros, — at de begge lade Lakedaimonierne forbyde opførelsen af murene, medens Thukydidés kun omtaler det som et venskabeligt råd (jvfr. I, 92), — er næmlig aldeles uholdbart, fordi forfatteren har lagt for meget ind i Cornelius's ord. At Diodoros lader Lakedaimonierne først råde og derpå forbyde, er rigtigt; men når Cornelius (c. 6, 4) siger: *legatos Athenas miserunt, qui id fieri [c: muros instrui] vetarent*, så

sikkert falde forfatteren at føre afgørende bevis for sin påstand (s. 42), at Diodoros og Cornelius Nepos have fulgt samme kilde med hensyn til Pausanias's død; Cornelius har i al fald langt større lighed med Thukydidés end Diodoros, og de fællespunkter mellem Cornelius og Diodoros, som ikke tillige findes hos Thukydidés, ere kun meget få og ikke afgørende. — Diodoros fortæller i XI, 80 om slaget ved Tanagra og begynder i XI, 81 at fortælle om Myronides's bedrifter i Boiotien; det første henfører han til ol. 80, 3, det andet til ol. 80, 4. Derom bemærker forfatteren (s. 38): »Die Schlacht bei Oinophyta wurde 62 Tage nach der bei Tanagra geliefert. Es wäre ein Zufall, wenn grade der Anfang eines Olympiadenjahres in diese Zwischenzeit trafe. Diodor hat gewiss einfach da, wo seine Quelle ein Capitel anfang, die nächste Jahreszahl, Ol. 80, 4 hingesetzt». Men denne forfatterens slutning er dog virkelig altfor dristig; mig i det mindste er det umuligt at indse, hvad i al verden der skulde være til hinder for, at det ny olympiadeårs begyndelse kan være falden mellem hine to begivenheder. — Det samme gælder, når han siger (s. 38): »XI, 88 kämpft Perikles bei Sikyon und Oiniadä und führt 1000 Kleruchen nach dem Chersones; Tolmides, erst in Euböa, führt 1000 andere nach Naxos. Schwerlich geschah dies Alles Ol. 81, 4» og »XII, 3—4 werden Kimous Kämpfe auf Kypros willkührlich auf zwei Jahre vertheilt, was wohl nirgends Beistimmung gefunden hat.» — Trods disse anker i enkeltheder må jeg imidlertid fuldstændig godkende forfatterens hovedresultat: »Die Vergleichung des Herodot, Thukydidés und Xenophon mit Diodor lässt also einerseits die Benutzung der drei genannten Schriftsteller durch Diodor als sehr unwarscheinlich erscheinen, andererseits giebt sie durch die vielen gleichartigen Spuren einer Zusammenstellung der Begebenheiten [næmlig efter indhold, ikke nøjagtig efter år], welche nicht dem Diodor zugeschrieben werden kann, der ausgesprochenen Vermuthung neuen Halt, dass Diodor auch in diesem Theil seines Werkes die fortgesetzte Benutzung einer Quelle dem Zusammenarbeiten mehrerer vorgezogen habe».

Kaste vi nu blikket på Diodoros's hele fremstilling i det

er det klart, at der lige så lidt behøver at ligge nogen direkt befaling i disse ord som i Thukydidés's ord (I, 90, 2): ἡξίουν αὐτοὺς μὴ ταρχίζων. En Latiner vilde sikkert ikke oversætte Thukydidés's ἡξίουν μὴ ved andet end netop Cornelius's »vetarent».

nævnte afsnit for at finde ejendommeligheder, der kunne lede os på spor efter hans kilde, se vi snart, at den, i modsætning til fremstillingen i andre dele af hans værk, på flere steder er rhetorisk, såvel i beskrivelserne af slag (t. ex. kampen ved Thermopylai) som i lovtaler over personer (t. ex. Leonidas, Themistokles, Brasidas, Theramenes o. a.), ligesom der viser sig en vis tilbøjelighed til at stille modsætninger ligeoverfor hinanden. Vi mindes således såvel ved enkeltudtryk og kortere sætninger som ved længere stykker ofte i høj grad om Isokrates's taler, og formodningen ligger da nær, at Diodoros's kilde har været en af de 2 berømte disciple af denne taler, der gave sig af med historie, Ephoros og Theopompos.

Ephoros er nu for det første den eneste historieskriver for dette tidsrum, som Diodoros anfører som hjemmel (Theopompos derimod citeres ej); — af Ephoros's frgg. stemme dernæst 16 (eller sandsynlig 18) overens med Diodoros, 11 omtale ting, der ej findes hos Diodoros, og det ene, der er tilbage, kan mulig forklares således, at der ikke er modstrid mellem Diodoros og Ephoros; af Theopompos's frgg. stemmer derimod intet nøje med Diodoros (skönt der er en del lighed mellem frg. 111 og de tilsvarende steder hos denne); — Ephoros havde i sin historie særdeles ofte nævnt sin fødeby Kyme; hos Diodoros nævnes nu Kyme flere steder, hvor andre kilder enten slet ingen stedsangivelse have eller anføre et andet sted (i nærheden), ligesom der flere steder omtales (sædv. rosværdige) foretagender af Kymaierne (sål. XIII, 73), som ikke omtales af andre forfattere; — ¹⁾; — hertil må lægges, at Diodoros's fortælling mere

¹⁾ Af partistandpunktet, som Diodoros indtager, vil det, som også forfatteren selv synes at have følt, være vanskeligt at slutte noget, da vi slet ikke kende Ephoros's og ikke fuldstændig kende Theopompos's; hvad der af den art findes hos Diodoros (iøvrigt ikke sænderlig meget), t. ex. daddel over Lakedaemoniernes egennytte, over demagogerne, lovprisning af den spartiatiske tapperhed, klage over at de asiatiske Grækere vare blevne udleverede til Perserne, er holdt i en sådan almindelighed, at det vistnok vil kunne passe på enhver discipel af Isokrates. Ligeledes vil der sikkert heller ikke kunne udlædes noget til gunst for Ephoros fremfor Theopompos af forfatterens formodning, hvis den skulde vise sig at være rigtig, at Diodoros's overordenlig store partilskhed for Theramenes mulig skriver sig fra, at denne havde været Isokrates's lærer. Derimod har forfatteren ret i, at der er forskel på Diodoros's og Theopompos's, bedømmelse af Themistokles, Lysandros og Agesilaos (for den sidste vedkommende burde dog næppe frg. 23 været anført som bevissted)

synes at stemme med hvad vi vide om Ephoros's stil end med hvad vi vide om Theopompos's, at den form, Theopompos's historie for et betydeligt tidsrum havde, vilde have gjort den overordenlig vanskelig for Diodoros at benytte, og endelig, at der ikke findes spor af andre forfattere, medens vi derimod kunne forfølge Ephoros's spor endnu videre på flere steder; — «fasst man mit diesem Resultat die feststehende Methode Diodors zusammen, so ist es wohl erlaubt, mit der Behauptung zu schliessen, dass alle griechischen Geschichten Diodors [i XI—XV bog 2: 480—361 f. Chr.] aus Ephoros entnommen sind» (s. 71).

I resten af bogen — som jeg imidlertid ikke tør udtale nogen begrundet dom om, da jeg ikke har haft lejlighed til at gennemgå den nøjere — har forfatteren på lignende måde s. 72—107 søgt at bevise, at Diodoros i Sikeliens historie i bøgerne XI—XVI (år 480—337 f. Chr.) (med undtagelse af enkelte stykker, som Athenaiernes kampe på Sikilien, der åbenbart skrive sig fra samme kilde, som Grækenlands historie i det nævnte tidsrum) til kilde har haft en forfatter, der med nøjagtighed i tidsangivelserne har fulgt begivenhederne år for år, og som ved sit udbredte kendskab til en mængde særlig sikelske forhold røber, at han enten må være født eller i al fald have levet lang tid på Sikilien. Denne kilde antager forfatteren for Timaios, som Diodoros anfører 10 gange som kilde ¹⁾, med hvis *δαισιδαιμονία* (jvfr. Polyb. XII, 24) og had til tyrannerne Diodoros's fremstilling godt stemmer, til hvis fødeby Tauromenion der tages særligt hensyn, og med hvis frgg. Diodoros i det mindste tildels stemmer. Også for fremstillingen af Timoleons bedrifter på Sikilien antager forfatteren, at Timaios har været kilde, og søger at vise, at afvigelserne fra Plutarchos's beretning derom (der er af Timaios) skrive sig fra Diodoros's skødesløshed. Endelig udtaler forfatteren den formodning, at Timaios atter har benyttet den bekendte Philistos som kilde.

S. 107—118 søger forfatteren dernæst at vise, at Diodoros

måske også af Epameinondas. Forfatteren har vist også ret, når han siger: «im Allgemeinen ist von der Bitterkeit und Härte, die dem Urtheil Theopomps über Persönlichkeiten eigenthümlich war, bei Diodor Nichts zu finden» (s. 68).

¹⁾ Når Ephoros anføres på fire steder ved talangivelser, så er det efter forfatterens mening åbenbart kun, fordi Timaios har anført ham som hjemmelsmand for en angivelse, som han selv erklærede for fejlagtig.

i Grækenlands historie i XVI bog (år 360—336 f. Chr.) har fulgt forskellige kilder, for den phokiske krig mulig Timaios (beviset herfor indrømmer forfatteren dog selv er meget svagt), for en del græske og makedonske begivenheder mulig Ephoros; for resten tør forfatteren ikke opstille nogen gisning; dog formoder han, at kilden til de ikke få fortællinger, som gå ud på at fremhæve kong Philippos's gave til at vinde mennesker og hans bestikkelser, der fremkaldte så mange forræderier blandt Hellenerne, falder efter år 279.

Når forfatteren endelig antyder muligheden af, at han, hvis hans undersøgelser i det væsentlige befindes rigtige, ved afbenyttelse af dette resultat vil søge at komme til en bestemtere anskuelse, end man hidtil har haft, om Ephoros og Timaios, så kan jeg kun udtale min glæde derover og ønsket om, at han vil kunne gennemføre denne opgave med lige så stor dygtighed som den, hvormed han her har lagt sig en grundvold til sit arbejde.

d. 14de jult 1869.

Richard Christensen.

Notice critique sur le *Parisinus L d'Eschyle*, manuscrit de la Bibliothèque impériale, par Alexis Pierron. (Extrait de *l'Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques*, 3e année, 1869.)

Dette lille Skrift, som Hr. Pierron har tilstillet Redaktionen, behandler en Sag, der trænger til mange Monogrammer, forat det engang kan lykkes at faa en nogenlunde sikker Kundskab om, hvad de større Bibliotheker virkelig d. v. s. ikke blot af Navn eller efter Nummer have af Haandskrifter til de græske Forfattere. Det er en noget trist Charakteristik, Forfatteren giver os af vor virkelige Kjendskab til de Haandskrifter til Aischylos, som findes i det kejserlige Bibliothek i Paris. Endnu Mor. Haupt, der som bekjendt besørgede G. Hermanns sidste Udgave af Digteren, er i Vildrede med Hensyn til Hdskrr.s Forhold til hinanden, endnu han har ikke tydelig kunnet opklare Forvirringen, der er opstaaet ved, at et og samme Hdskr. hos Askew har et No., hos Brunck et andet, og saa regnes to Gange eller

gaar for to forskjellige Hdskrr. (f. Ex. det nuværende No. 2787 er = 3320 hos Needham og Askew, men som *Askevianus A* er det et Hdskr., som *Regius B* et andet). Fremdeles: vi se opregnet i den trykte Katalog over Bibliothekets Manuskripter ikke mindre end 12 Hdskr. til Aischylos, et i Sandhed respektabelt Antal. Men hvis man vilde tro, naar der anførtes en Læsemaade af et eller to Hdskrr., men intet sagdes om de øvrige, at disse stemmede overens med de anførte, vilde man let kunne begaa en slem Fejl. Sagen er den, at ikke et eneste af alle 12 Hdskrr. have alle syv Tragedier. De fleste have tre, to have kun to, to kun ét Stykke, ét kun et Fragment af den lækede Prometheus. Det mest fuldstændige, hvori kun mangle Agamemnon og Choephorerne, har Hr. Pierron gjort til Gjenstand for særlig Omtale i det ovenfor citerede lille Skrift. Dette Haandskrift har en nyere Indbinding, er i stor Duodez, paa almindelig Papir. Det bestaar af 301 Blade eller 602 Sider foruden Titelbladet, der ikke er nummereret. Paa hver Side er kun 20 Linier. Skriften er meget tydelig, men sammentrængt (*trop courte*). Ordenes Begyndelse og Ende adskilles ikke. Det underskrevne Iota udelades. Interpunctionen er snart for overdreven, snart utilstrækkelig. De første 159 Blade indeholde fire Tragedier af Sophokles (Oid. Kol., Antig., Trachin. og Philok.), alle de øvrige indeholde Tragedier af Aischylos, nemlig: den lækede Prometheus, de syv mod Thebe, Perserne, Eumeniderne og de Bønfaldende; alle med Indholdsfortegnelse med Undtagelse af den sidste. I Hdskr. findes kun den rene Text, uden Scholier i Margen eller Glosser mellem Linierne. Vel findes der hist og her en Variant eller en Rettelse med en anden Haand, men det er kun Laan, der ere gjorte fra trykte Texter. Det er fra 1740 betegnet med No. 2886; ved Klassifikationen af Hdskrr. 1682 havde det faaet No. 3521; ved den af 1620 No. 1997; endelig i det sekstende Aarh., da Kongens Bøger vare i Fontainebleau, No. 1821. Alle disse Nrr. findes endnu paa den første Side og have, som ovenfor berørt, givet Anledning til slemme Vildfarelser ¹⁾.

¹⁾ Det benævnes i Hermanns sidste Udg. *Parisinus* eller *Parisinus L*. Betegnelsen *L* har Herm. fra (Blomfield og) Wellauer, der kalder det *Regius L*. Bogstavet *L* er det tolvte i Alphabetet, og Haandskriftet er ogsaa det tolvte i Rækken, naar Nrr. af Pariserhdskr. opføres efter Talværdi. Men Wellauer kjendte kun 10 (se præf. Vol. 2 p. VII), saa at Betegnelsen ikke for ham har havt denne Grund.

Om Haandskriftets Alder vides intet bestemt. I Bibliothekets trykte Katalog staar, at det synes at være fra det 16de Aarh. Pierron mener, at det da maa være fra Begyndelsen af Aarhundredet, men er mere tilbøjelig til at henføre det til Slutningen af det 15de Aarh. Efter en Tradition, som i de sidste 100 Aar er gaaet fra den ene Udgave over i den anden, er dette Hdskr. afskrevet af Janus Lascaris. Men Pierron viser, at Bibliotheket kun har et eneste autentisk Hdskr. fra Lascaris' Haand (nuværende No. 1250; det er et theologisk Stridskrift); at cod. *L* aldeles ikke i Skrivemaaden ligner hint; ligesom der ikke er nogetsombelst, hvorpaa Antagelsen støtter sig. Sagen er: J. Lascaris ejede selv et Bibliothek og har givet eller solgt Frants den 1ste flere af sine Bøger, deriblandt cod. *L* (han viser at Salget af *L* maa være sket efter 1544); og at *ex Jani Lascaris manuscriptis* er blevet til *écrit de la main de Janus Lascaris*. — Med Hensyn til Hdskr. *L*'s Værd, da mener G. Hermann, at det ikke er en Afskrift af *Mediceus*, men hidrører fra samme Oprindelse som dette værdifulde Hdskr. Mor. Haupt betragter *L* som en Afskrift efter *Mediceus* og anser Afvigelserne fra dette kun som Rettelser eller Uagtsomhedsfejl. Pierron bekæmper stærkt Haupt og erklærer, at dennes Kundskab til *L* kun støtter sig paa Needhams (s. ndfr.) unøjagtige Kollationer. Pierron har talt 200 Afvigelser i 1000 Vers, og mange af disse ere aldeles uforklarlige efter Haupt's Hypothese. Han paastaar, at *L*'s Afskriver er i høj Grad omhyggelig og samvittighedsfuld, og gjengiver alt med photographisk Nøjagtighed, selv det uforklarligste. Efter P.'s Mening er cd. *L* afskrevet efter et gammelt paa enkelte Steder meget brugt (eller beskadiget) Hdskr., der maaske ogsaa har ligget til Grund for *Mediceus*. Han anfører en Række lagttagelser til Begrundelse af denne Synsmaade og slutter med, at vi maa opgive den Mening, "Que tous les manuscrits d'Eschyle dérivent du *Mediceus*." Le *Parisinus L* ne dérive point du *Mediceus*.

Skjønt Hdskr. *L* endnu ikke er blevet ordentlig kollationeret¹⁾, har det derimod havt sin chronique scandaleuse, som jeg ikke skal forholde dem af Tidskriftets Læsere, der have haut goût for den Slags Ting, tilmed da Sagen har literær Be-

¹⁾ I. Bekker har gennemløbet noget deraf og udtegnet et Par Enkeltheder, og C. B. Hase har kollationeret nogle Vers af Eumeniderne deraf for Linwood, men kun de forlangte enkelte Vers.

tydning. Englænderen Peter Needham (i Begyndelsen af forrige Aarh., s. forrige Hefte S. 110, Note 1) havde skaffet sig¹⁾, formodentlig til en paatænkt Udgave af Aischylos, Kollationer ikke blot af *L*, som den Gang havde No. 3521, men af 5 andre Pariser-Hdskrr., ja endog af *Mediceus* fra Florents. Ogsaa havde han faaet Varianter fra de vigtigste trykte Udgaver. Alt det samlede havde han egenhændig afskrevet med Forklaring om dets Oprindelse i Margen af et Exemplar af Stanleys Aischylos. Denne Bog er opbevaret i Universitets-Bibliotheket i Cambridge. Needham har aldrig udgivet disse Samlinger. Først efter hans Død faa vi en Prøve af disse Kollationer i John Burtons Udvalg af græske Tragedier 1758. De Varianter, som der anføres, vedkommer, hvad Aischylos angaar, alene de 7 mod Thebe. Burton siger, at de vare ham meddelte af Anthony Askew; men — Anthony Askew avait oublié de lui dire qu'elles venaient de Peter Needham. Burton, der troede, at Needhams Kollationer vare Askews eget Arbejde, undlod ikke at udbrede sin Vens Fortjenester af Aischylos, og Askew gjorde ingen Indvendinger; Philologerne opførte derfor i deres Skrifter: *collationes Askewianæ, codices ab Askewio collati, cod. Askewianus A, B, C, D*. Askew havde ikke havt anden Ulejlighed end at afskrive i sit Exemplar alle de Varianter og Bemærkninger, som P. Needham havde optegnet i Margen af sit (σ: Stanleys) Exemplar af Aischylos. Og dette Askews Exemplar staar den Dag idag i Universitets-Bibliotheket i Cambridge ved Siden af Needhams. Askew har ofte ikke forstaaet Needham. Hos denne betyder f. Ex. *Col. & St.* Læsemaader i en Udgave fra Cöln (Colonia), hvis Text er Henricus Stephanus'. Dette Tegn er hos Askew blevet til *collatio per Stephanum facta*. Hvilken Forvirring iøvrigt Askew har givet Anledning til med Hensyn til Hdskrr.s Anførelse, er antydet ovenfor.

¹⁾ Det er uvist, ved hvem. Men Kollationerne ere ikke omhyggelige.

C. Berg.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin. Fjerde årgången 1868. Stockholm. 408 S. i 6 Hefter. 8.

Första afdelningen. Afhandlingar. Johan Amos Comenius, af *E. G. F. Olbers*. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (1. Montagne S:te Geneviève, 2. prisutdelningarne, 3. statistik, 4. baccalaureatet, 5. l'enseignement secondaire spécial eller den nya realskolan), af *C. F. Wiberg*. Några anmärkningar vid P. Waldenströms uppsats om bibelläsning i skolan, III. (pædag. tidskr. 3, häft. 4), af *F—n*. Några reflexioner med anledning af stadgan för afgångsexamen vid rikets högre elementarläroverk, af *C. J. B—n*. Förslag till lättnad af skolungdomens arbete, af *C. F. Lindman*. Om skolungdomens kyrkogång, af *W. Henschen*. Om uppfostran till sjelfständighet (efter en uppsats af *K. Kühner*). Några ord om åskådningundervisning, af *E. G. F. Olbers*. Om skolundervisningen i matematik, af *A. T. Bergius*. Om vigten af ritundervisningen i högre och lägre elementarläroverk, af *G. Saloman*. Om den första undervisningen i Grekiska, af *P. Hj. Söderbaum*. Om undervisningen i matematik med hufvudsakligt afseende på vigten af den s. k. hufvudräkningen, af *L. Phragmén*. Om lärareprof., af *A. Aulin*. Anteckningar om qvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), I. Om normalskolan i Paris med afseende på frågan om en svensk lärarebildningsanstalt, I, af *Jos. Müller*. — Andra afdelningen. Referater och granskningar. *P. Schwartz* och *E. Wagler*, latinsk läsebok, 1867; *R. Törnebladh*, latinsk elementarbok, 1867; *H. Sæve*, latinsk öfningsbok, 1867; anm. af *N—g*. «Geografiskt ogräs» (ur ett bref från Köbenhavn), af *F. B—r*. *Th. v. Mentzer*, Allmän fysisk och politisk-geografisk atlas, 3. upplagan, 1867; *C. F. Wiberg* och *Th. v. Mentzer*, atlas öfver allmänna historien, 2. uppl., 1867; *C. G. Starbäck*, karta öfver Sverige och Norge, 1867; anm. af *M. Höjer*. Historiskt ogräs, 2, af *H. Hildebrand*. *H. Sæve*, latinsk stilistik till de högre elementarläroverkens tjänst, I, 1865, anm. af *R. Törnebladh*. Shakespeares Macbeth, med inledning och anmärkningar, 1867, anm. af *P. och B. A. Vulliet*, allmänna historien i sammandrag, öfversatt af *D. Sjöstrand*, 1860—62, anm. af *N. P. N—n*. *H. L. Schmidt*, Fransk språklära för elementarläroverk, 1:a kursen, anm. af —h—. Öfversigt af programafhandlingar 1866, forts., af *F. W. Hultman*. *C. G. Starbäck*, karta öfver Sverige och Norge, ny upplaga, anm. af *M. Höjer*. *Hj. Sæve*, Grekisk formlära efter Curtll method, anm. af *P. Waldenström*. *H. Aminsons* skoledition af Homeri Odysse, anm. af *M. Dalsjö*. *Kiepert*, Bibel-Atlas, 2te ausg., bearbetet von *A. Lionnet*, 1865; *L. A. Wadner*, atlas till bibliska historien, bearbetning efter *E. Leader*, 2. uppl., 1866; anm. af *A. Steinmetz*. *N. J. Andersson*, svensk elementarlära, anm. af *T—t*. *Hoffmann*, lek och allvar, sysselsättningar för små-barn, efter Fröbels principer, 1867, anm. af *C. F. Wiberg*. Skolprogrammer 1867, anm. af *A. Aulin* (forts.). *P. J. Oesen*, de vi atque usu enuntiationum temporalium et causalium apud Homerum, 1868, anm. af *A. Aulin*. *G. Dillner*, Todhunters algebra, bearbetad för den svenska elementarundervisningen, I. delen, anm. af *N. G. Ljungzell*. *K. E. Kindblad*, ordbok öfver svenska språket, betraktad från språkvetenskaplig synpunkt af *Z. C—n*. *W. E. Lidfors*, fransk språklära för elementarundervisningen, 1868, anm. af *M. Schück*. *J. Müller*, Den kristelige Skoles Opgave, nærmest betragtet i Forhold til Frihed og Fædreland, 1868, anm. af *A. Aulin*. *H. Holmboe*, Hvad skal Skolen udrette? Ved hvilke Midler skeer dette lettest?, 1865, anm. af *A. Aulin*. Folkelæsning, anm. af *A. Aulin*. *J. F. Johansson*, de usu modorum in verbis debere, posse sim. comm. acad., 1868, anm. af *R. Törnebladh*. *A. Selahn*, Euripides' skådespel, svensk öfversättning i originalets verslag, anm. af *M. Dalsjö*. *K. Torin*, grundlinier till zoologiens studium, 1867, 68, anm. af *T—t*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Cirkulär till läroverksstyrelserna från Chefen för k. Ecclesiastik-departementet,

aflåtet d. 5. Dec. 1867. Ur ett Consistorii-protokoll. Censorernas berättelse om afgangsexamina våren 1867. Lärjungarnes antal vid elementarläroverken våren 1867. Lärareproffen i Preussen enligt förordningen af den 12. Dec. 1866. Läroanstalt för qvinliga studerande. Afgangsexamina våren 1868 (efter censorernas berättelse). Ett uppslag i seminarii-frågan, af *A. Aulin*. Några notiser om undervisningsväsendet i Holland. Tillkännagifvande om Blagaards Folkehöjskole af *J. T. A. Tang*. Om lärjungarnes fördelande mellan läroverken i Götheborg. — Fjerde afdelningen. Miscella. Hom. Odys. s. 281, af *M. Dalajö*. Remarques détachées sur l'emploi de l'infinitif dans Rabelais, par *C. J. E. Aurell*. Homeri Odys. XX vs. 301 följ., af *A. Aulin*. Om härledningen af de Latinska afledningarne på *-dam*, *-dem*, *-dum*, *-de* och *-do*, af *V. Uppström*. Linköping stifts läraremöte 1868. Göteborgs läraresällskap. Det pædagogiske Selskab i København, af *F. B—r*. Vetenskaplig upptäckt. — Femte afdelningen. Personalnotiser. — Genmälen: till *T. A. v. Mentzer* af *F. B—r*; historiskt ogräs, 3, af *H. Hildebrand*; om recensioner (ett ord till *P. Waldenström*), af *M. D.*; till *Z. C—n* af *K. E. Kindblad*; till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg*; till *K. E. Kindblad* af *Z. C—n*. — Beriktigande, af *P. Waldenström*. — Korrespondens. — Nytt i bokhandeln.

Bihang (pg. 1—24). Rektorsmötet 1868.

Första supplement-häftet (pag. 1—48). Några ord om skolfrågan i Norden, af *C. W. Linder* (aftryck ur 'Nordisk tidskrift').

Andra supplement-häftet (pag. 1—48). Böra elementarläroverkens begge nedersta klasser bibehållas elter ej? af *H. A. W.* Till frågan om lärarebildningen. Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamina vid Sveriges läroverk vårterminen 1867. Uppgifter till d:o d:o höstterminen 1867. Genmäle till *H. Hildebrand* af *C. F. Wiberg*. Några ord i anledning af den i näder tillsatta språkkommissionens betänkande, af *A. Hedner*. Genmäle till *F. B—r* af *T. v. Mentzer*. Några ord i skolfrågan (ur 'Dagl. Alleh.'). Tillkännagifvande. För hrr författare af arbeten för språkundervisningen. Korrespondens. Pædagogisk literatur.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Christensen, B., Det græske statsliv i oldtiden. Kbhvn. 1869. O. Schwartz. 2 + 39 S. 8. — *Eriksen, A. E.*, og *Paulsen, P. A.*, Norsk Læsebog. 1ste Del. 1868. IV + 128 S. 2den Del (med Wergelands Portrait). 1869. VIII + 472 S. 3dje Del (med Welhavens Portrait). 1868. XII + 567 S. 8. Kristiania. W. C. Fabritius. — *Knudsen, D. F.*, Tydsk Elementar- og Læsebog. Christiania 1869. I. W. Cappelen. 191 S. 8. — *Nielsen, Yngvar*, og *Daas, Ludvig*, Lærebog i de tre nordiske Rigers Historie til Skolebrug. Christiania 1869. Johan Dahl. 2 + 171 S. 8. — *Nyholm, C. V.*, Grundtræk af Danmarks Statsforfatning og Statsforvaltning. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Kbhvn. 1869. (G. E. C. Gad). 108 + 4 S. 12. — *Pio, L.*, Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mythologien. Kbhvn. 1869. Gad. 100 S. 8. — (*Sick*), Franske Læsestykker, især til Brug for de lærde Skolers øverste Classer. 3. Hefte, indeholdende poetiske Stykker. Odense 1869. Hempelske Boghandel. 4 + 172 S. 8. — *Wiberg, S. V.*, Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 4de Hefte. Odense 1869. Hempelske Boghandel. S. 193—256. 8.

af den nye udgave af Cicero's orationer, som er udgivet af den tyske sprog- og litteraturlære professor, Dr. G. F. V. Lund, i Leipzig, 1848.

Om den nyeste tids kritik af teksten i Cicero de officiis.

af G. F. V. Lund.

Siden jeg for en snev år siden i et af mine første filologiske arbejder (*de emendandis Ciceronis libris de officiis observationes criticae*, Havn, 1848), der gik forud for min første udgave af dette ciceronianske skrift, hvis anden udgave nu er besørget og trykt, havde gjort dette værk til genstand for en nøjagtigere prøvelse, med hensyn til tekstens beskaffenhed, er der af filologerne, i Tyskland og Schweiz, anvendt saa megen tid paa sammes behandling, at det var en uafviselig pligt ved en ny udgave, stittig, at benytte disse forskninger, hvad enten de stotte sig til nyere og bedre håndskriftkendskab eller bestaa i de lærdes gisninger og rettelser. En yderligere opfordring dertil har jeg haft i den anerkendelse, mine bemærkninger — hvis værd forhøjedes ved de værdifulde vink af Madvig, som dertil velvillig vare mig meddelte — have fundet hos de filologer i udlandet, der efter den tid have behandlet dette skrift; navnlig ere flere af mine udførligere begrundelser blevet optagne af Baiter i den ny Züricherudgave (ed. Orell, altera, Turici 1861), ligesom min fortolkning af adskillige hidtil ikke rigtigt forståede eller tvivlsomme steder nu er blevet den almindelig antagne. Paa den anden side vedgaaer jeg villig, at jeg nu ikke mere kan forsvare alt, især de enkelte valgte læsemåder, som jeg dengang søgte at hævde, efter at den videnskabelige kritik i den sidste tid har godtgjort, at Bernerhåndskriftet o bør betragtes paa en anden måde, end jeg tildels efter Stürenburgs anvisning var tilbøjelig til at gøre (s. observ. crit. p. 3 og 5). Uagtet jeg nu væsenlig slutter mig til Baiters besindige og grundige bearbejdelser (i Züricherudgaven af 1861 og Leipzigerudgaven af 1865), kan jeg dog paa mange steder ingenlunde gaa saa vidt som han i at følge de nyeste kritikeres, fornemmelig Ungers bortskærende og omstillende fremgangsmåde, medens jeg i en udgave med den bestemmelse, om min har, for at få en så vidt mulig hel og læselig text, var nødt til at optage flere ret-

telser, om hvis sikkerhed der kan rejses tvivl på forskellig måde, når intet bedre kunde tilvejebringes.

Det er bekendt, at Orellius i sin udgave af 1828 for dette skrifts vedkommende leverede en langt bedre text end af de fleste andre af Ciceros filosofiske arbejder, fordi dertil første gang var benyttet og givet en fuldstændig kollation af Bernerhåndskrifterne, navnlig de tre (a, b, c). Dette er grunden til at Baiter i den anden udgave af Ciceros værker, som Orellius kun fik begyndt, ikke kunde fremføre nogen betydelig berigelse af håndskriftlige læsemåder, uagtet de samme tre håndskrifter på ny ere sammenlignede, „neque id frustra“, som Baiter udtrykker sig, og desuden fire andre gamle codices enten helt eller delvis ere benyttede, nemlig cod. Ambrosianus fra det 10de århundrede, der væsentlig stemmer med Bern. b, cod. Bambergensis fra det 10de årh., benyttet af Halm, ligeledes mest overensstemmende med Bern. b, cod. Herbipolitanus (s. Wirceburgensis) fra det 10de årh., sammenlignet af Halm, og cod. Palatinus (l. Gruteri) fra det 12te årh., hvoraf visse dele ere benyttede til sammenligning. Til den sidste udgave (Tauchnitz, 1865), har Baiter ikke haft ny hjælpemidler, men han har dog foretaget talrige forandringer dels efter håndskrifterne, dels ved egne, men især andres gisninger og rettelser.

Jeg har haft lejlighed til at afbenytte den af N. B. Krarup i Paris 1823 foretagne kollation af et Pariserhåndskrift, der er indført i et exemplar¹⁾ af den neapolitanske udgave af 1777 (M. Tullii Cic. de Officiis, Cato M., Lælius et Paradoxa, ex recens. Jo. Georgii Grævii, Tom. I—II). Foran har Krarup skrevet: Variantæ lectiones, quas ad libros de officiis adscripsi,

¹⁾ det er samme bog, hvori Krarup havde indført sin kollation af cod. Paris. Regius til Cato Major, hvilken i sin tid benyttedes af Madvig med stort udbytte.

Mere for en vis fuldstændigheds skyld end fordi det har nogen virkelig betydning skal jeg her tilføje, at jeg under mit ophold i Ålborg blev bekendt med et på det derværende stiftsbibliotek bevaret pergamentshåndskrift af dette skrift, der vel vedligeholdt var skænket derill ved begyndelsen af dette århundrede af en Claudi, kantor ved Budolf kirke. Det er næppe ældre end fra begyndelsen af det 14de årh., og hører til de mange sildigere afskrifter, der henimod middelalderens slutning toges af temmelig ukyndige afskrivere. Da jeg strax så dets beskaffenhed, har jeg kun eksempelvis eftersat de vanskeligste og mest omtvistede steder, men aldrig fundet noget nyt eller nogen hjælp deri.

sunt ex codice manusc. de huius fere sæculi et optimæ notæ, qui in bibliotheca regia Parisiensi numerum habet 6601. Bogen er efter Krarups død kommen til Sorø akademis bogsamling, hvorfra jeg for et par år siden havde den til lån, efter anvisning af min kollega, etatsråd Henrichsen i Odense. En opmærksom sammenligning og prøvelse viste snart, at dette håndskr. står Bern. b, og endnu mere Bern. a temmelig nær i alle henseender. Derfor har der ikke kunnet hentes synderlig nyt derfra, navnlig ved de steder, der desto værre i et ikke ringe antal endnu stå hen som fejlfulde og hidtil uheldbredelige. — Der gives ikke mange skrifter fra den klassiske oldtid, der er blevet mere læste eller oftere udgivne end Cic. de officiis; ligesom der også findes en stor mængde håndskrifter deraf. Man kan vel regne de bekendte håndskrifers antal til omtrent 50, og af udgaver gives der vistnok endnu flere fra de sidste par hundrede år. Desuagtet er man til denne dag ikke kommet videre med hensyn til en sikker og rigtig text, end at der hersker usikkerhed på mange steder, findes åbenbare fejl og huller på mange steder, tilsætninger og urigtige rettelser på andre; og det er først i den nyeste tid, at man nogenlunde er kommet til enighed i at bedømme de bevarede og prøvede kilders rette værd. Fra den tid af, da man ikke længer bestemte en læsemådes gyldighed efter tallet af de håndskrifter, hvori den findes, men havde indset, at det gjaldt om at veje deres betydning og opdage deres alder og indbyrdes slægtskab, så at det oprindelige eller i de givne tilfælde det eller de, der stod det oprindelige nærmest, fik en aldeles overvejende betydning over de derefter afskrevne og deraf afledede, gik bestræbelserne ud på at bestemme håndskriftfamilierne og ordne dem i grupper og klasser derefter. Hvad dette værk angår, kan der næppe være tvivl om, siden Bernerhåndskrifternes fremdragelse, at vi må henføre alle håndskrifterne af Cicero de officiis til to familier, af hvilke den ældste er fra det 10de århundrede og i det hele udmærker sig ved håndskrifternes indbyrdes overensstemmelse, så at vi sikkert deri have den mest fejlfri overlevering, medens den anden, yngre familie, hvis fornemste repræsentant er cod. Bern. c, er kendelig gennemrettet af sildigere læsere og afskrivere, oftere interpoleret og i det hele mindre samvittighedsfuldt har holdt sig til det givne, men stundom indeholder forsøg på at give noget bedre. Idet jeg om håndskrifterne kan henvise til en udførlig og grundig, efter min mening i hovedsagen rigtig frem-

stilling af Unger¹⁾, skal jeg her kun tilføje en liste over de vigtigste codices af begge familier.

I.

cod. Bernensis a (n. 514) fra 10de årh., konfereret af Usteri, siden af Baiter,

cod. Bernensis b (n. 391) fra 10de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter.

cod. Ambrosianus (A) fra 10de årh., tildels (begynd. og slutn.) konf. af Baiter.

cod. Bambergensis 1 (Jaeck p. 427) fra 10de årh., konf. af Halm.

cod. Herbipolitanus (*Wirceburgensis*) fra 10de årh., konf. af Halm.

cod. Parisiensis regius (n. 6601), fra 10de årh. (?), konf. af Krarup.

cod. Bambergensis 2, fra 11te årh., konf. af Unger.

II.

cod. Bernensis c (n. 104) fra 13de årh., konf. af Usteri, siden af Baiter,

cod. Palatinus n. 1531 (Palat. 1 Gruteri) fra 12te årh., partivis konf. af Thilo og Schmidt.

cod. Erfurtensis, konf. af Wunder (i ed. Orell 1).

cod. Basiliensis fra 14de årh., konf. af Orellius.

cod. Erlangensis, Augustanus (Anemoecii).

codd. Gualferb. 1 & 2 (Heusingeri).

cod. Balduini.

cod. Guilielmi.

cod. Tettii (ap. Aldum).

codd. 2 Langii osv., som kunne esterses i ed. Orell 1, vol. IV, p. 2 og 308.

Isteden for at henføre alle de yngre, vilkårlig rettede håndskrifter til den anden klasse, kunde man måske rettere samle alle dem, der har rettelser hentede fra begge sider, i en tredje klasse, således at kun Bern. c og de bedre regnes til den anden klasse, hvilket er sket af nogle.

Det er imidlertid klart nok, at alle os bekendte håndskrifter må stamme fra én fælles kilde; dette kan indses af de ikke få interpolationer, som findes i dem alle (endog hele større stykker, som I, § 36), og mange forvanskninger i enkeltheder, der ere fælles for alle vore håndskrifter. Medens den første familie indeholder den ældste, simple og uforandrede text, men med huller og fejl, som ikke ere udfyldte eller rettede, dels af ube-

¹⁾ i *Philelogus, Zeitschrift f. d. klass. Alterthum*, herausgeg. v. E. von Leutsch, 3 suppl. h., 1. h., p. 1—106; G. F. Unger, zur textkritik von Ciceros schrift de officiis, Göttingen 1864.

frænderighed og skædesløshed, dels vel også af samvittighedsfuld-
 hed og troskab, har den anden familie, navnlig cod. Bern. c og
 de, der ligne denne mest, på så mange steder forsøgt at ud-
 fylde det manglende eller foretaget så mange (tildels gode) ret-
 telser af det åbenbart urigtige, at det synes klart, at den, der
 har skrevet denne codex, har haft adgang til en anden og bedre
 kilde end den, der ligger til grund for den første familie. Men
 så findes der også så vilkårlige forandringer og forfejlede rettelser
 deri, at dette tydelig røber den lærde emendator. Dette hånd-
 skrift må derfor benyttes med stor forsigtighed, da man ikke
 ganske kan undvære det; men det kan ikke betragtes som vor
 bedste kilde, hvilket jeg tidligere har været tilbøjelig til at gøre.
 Allerede Orellius lagde codd. a og b til grund; ligeledes Zumpt,
 og siden Boiter, Unger, Heine og andre; endnu er der enkelte,
 der erklære cod. c for den bedste, som Gruber. Men når jeg
 ovenfor nævnte Ungers undersøgelse af håndskrifternes beska-
 fenhed og indbyrdes forhold som den grundigste og skarpeste,
 må jeg dog tilføje, at han efter min mening går meget for
 vidt i toretninger, dels i sin theoretiserende kritik af skriftets ind-
 hold, hvorved han kommer til at erklære meget for uægte, fordi
 det ikke kan bestå for den strengt filosofiske eller logiske kri-
 tiks domstol, dels i sin bedømmelse af håndskrifterne, navnlig
 cod. c. Jeg må udtale mig lidt udførligere om begge dele.

Vi må nemlig vogte os for at overse, at Cicero, som skrev
 disse bøger meget hurtig og — i det mindste i de to første —
 ikke gjorde meget andet end oversatte eller frit gengav Panæties
 græske skrift, med indskudte bemærkninger og eksempler af ham
 selv, som for den allerstørste del vare hentede fra ældre eller
 samtidige romerske forhold, uden at han besad tilstrækkelig filo-
 søfisk fordannelse og bekendtskab med den græske filosofi, og
 — vel at mærke — uden at være noget klart og skarpt filosofisk
 hoved, som blot dilettant i faget ofte fremstiller punkter
 af undersøgelsen mindre tydelig og rigtig, og således at tan-
 kens mangler søges erstattede og det utilfredsstillende udglattet
 ved rhetorisk pynt, bred moraliseren og en tilvant omsorg for
 en ydre elegant form. Vi vilde derfor meget fejle, hvis vi ind-
 lod os på at rette, forandre eller bortskære alt, hvad der af de
 nævnte grunde er mangelfuldt. Fra indholdets side tør vi kun
 erklære det for uægte, som enten er bestemt meningsløst eller
 sproglig urigtigt og afvigende fra forfatterens bestemte sprog-
 brug. Dernæst må håndskrifternes overlevering respekteres inden-

for visse grænser; og hvad der findes i vore bedste kilder, tør vi ikke uden videre erklære for uægte som interpolationer af afskrivere eller læsere, glosser og rettelser af grammatikere og kommentatorer, når der ikke er indlysende grunde, som byder det. Og når endelig flere af de nyeste kritikere, især Unger, ere tilbøjelige til at antage transpositioner af større eller mindre stykker fra ét sted til et andet, da må man være yderst forsigtig dermed. Vi må erkende, at der hos Cicero langt fra overalt, især i skrifter som det foreliggende, findes den bedste anordning af stof og tanker, men at han ikke sjældnen fremfører bemærkninger, som ikke ere på deres rette plads, at han ofte ligesom har glemt noget på sit sted, og da indskyder det sidenhen på et upassende sted, og at hans oratoriske og deklamatoriske brøde stundom får ham til at gå udenom sagen, bevæge sig svævende frem og tilbage i udviklingen. Lige så vilkårligt som det er at erklære et ord eller led af sætningen eller talen for uægte, fordi det er mindre rigtig anbragt og måske hellere måtte være borte, lige så utilladeligt er det at bortskære noget på ét sted og indskyde det på et andet, når der ikke er ydre og indre beviser for, at det ikke kan tænkes af forfatteren at være sat på det første sted, og at det mangler på det sidste. På denne måde kommer man til at rette forfatteren selv og udsætter sig for tilsidst at omdanne hele hans arbejde — noget, hvorpå der som bekendt ikke savnes eksempler i den filologiske verden.

Dernæst kan jeg heller ikke tiltræde Ungers bedømmelse af cod. Bern. c i det hele. Vel er dette et yngre håndskrift (fra 13de årh.) og hører til den yngre familie, som, når vidnesbyrdene skulle vejes, ikke kan have den betydning som de ældre, når disse stemme overens og øjensynlig eller sandsynlig give den ægte læsemåde enten rigtig eller således, at det rigtige kan skues gennem en ligefrem fejlskrift eller uagtsomhed; vel er der i dette håndskrift mange forandringer og rettelser, der røbe sig selv som sildigere forsøg og hentede fra uægte kilder, — men på den anden side kan det umulig antages, at disse rettelser skrive sig fra den karolingiske tid, som Unger antager. Mange af disse ere sådanne, at det er ubestrideligt, at de må være hentede fra en kilde, der er ældre og renere end den, vi nu have adgang til; andre ere sådanne, at de umulig kan være gjorte af en gejstlig afskriver eller læser fra middelalderens mørkeste tid, da de røbe et nøje kendskab til oldtiden eller til Ciceros ejendommelige sprog. Det gælder altså om at kunne

bedømme, når disse rettelser her optages enten som det oprindelig rigtige eller som de nu rimeligste rettelser af det åbenbart fejlagtige i de andre kilder; og her er det naturligt at meningene ofte kunne være delte. Uagtet Baiter både i Züricher-udgaven og siden i Leipzigerudgaven har vist en besindig og grundig kritik, har jeg dog i mange enkeltheder ikke kunnet følge ham eller gå så vidt som han. Og at sagen endnu er langt fra at være kommen til en endelig afgørelse, viser noksom den omstændighed, at samme lærde udgiver 3—4 år efter sine recension uden benyttelse af flere håndskrifter har foretaget så mange forandringer i den anden; s. præfat. ed. Lips. p. VII—XII¹⁾.

Fra disse almindelige bemærkninger skal jeg nu gå over til enkeltheder for at påvise, hvorledes jeg efter de af mig udtalte grundsætninger ikke kan være enig med den nyeste tids kritikere i behandlingen af sådanne steder. Jeg skal vælge nogle af de mest omtvistede og tvivlsomme og anføre eksempler dels på steder, som erklæres for uægte på grund af indskydelser, dels hvor der antages at være udfaldet noget, endvidere på forkastelse af enkelte ord eller dele af sætninger, endelig på forsøg ved omstilling at rette formentlig fejlagtige steder. I de fleste tilfælde har jeg ikke kunnet følge disse forslag; men i enkelte tilfælde har jeg dog måttet erkende, at den foreslåede hjælp var tjenlig. Også sådanne steder skal jeg give prøver af.

I, § 7—8. Her ere så store vanskeligheder tilstede, at man næppe nogensinde kan komme til en sikker afgørelse. Fra håndskrifternes side er der ingen hjælp at hente, da de alle stemme overens i stedets gengivelse. Men sammenhængen og tankegangen er sådan, at man ikke kan finde ud af den og ikke let tro, at Cicero kan have skrevet således uden stor uklarhed og forvirring. Efter tidligere at have udstødt hele § 8 og desuden antaget en lækne i § 7 mellem *disputetur*

¹⁾ Som bevis på, at jeg i min forsigtige og konservative kritik dog ikke binder mig alt for ubetinget til håndskrifterne, skal jeg her anføre som eksempel, at i de første to kapitler af 1ste bog har jeg ikke mindre end 6 steder optaget rettelser af uholdbare læsemåder med de nyere udgivere: § 1 *ad descendum* findes i alle codd., ligeledes § 3 *laboraret*, som Gruber for nylig har forsvaret, § 4 *Soorate* (for *Isocrate*), § 6 har alle codd. *sequimur*, som Heine, Unger, Gruber forsvare, medens jeg med Baiter i begge udgaver har optaget Grævil konjektur *sequemur*; jfr. mine observ. crit. p. 10. § 7 har codd. *a ratione* (Unger, Gruber), medens *ratione* (i ed. Lips. 1513) hævdes af Zumpt, Baiter og Heine. Sammensteds: *confirmari*, hvor alle codd. give *conformari*.

og *omnis igitur* har Unger nu (l. c. p. 14—18) på ny gjort stedet til genstand for en udførlig undersøgelse. Hans tidligere resultat er godkendt af Baiter i Züricherudgaven, af Heine, Gruber osv., og kun Baiter har i sin sidste udgave ladet det hele stå hen med den bemærkning: «ego librorum lectionem intactam reliqui, non quod locum sanum putem, sed quia medela incertissima est.» Det vil altså sige, at man nu vender tilbage til den form af stedet, som jeg også havde beholdt. Ganske vist mangler her den lovede definition, og det er meget besynderligt, om Cicero, der selv urgerer definitionens nødvendighed og dædler dens forbigåelse af Panætios, selv skulde have udeladt den og glemt sig selv i samme øjeblik. Men på den anden side er det lige så usandsynligt, at en sådan af Cicero her opstillet definition skulde være sporløst forsvunden af alle kilderne. Dertil kommer, hvad der for mig er det afgørende, at da begrebet er et dobbeltbegreb, har Cic. ved at inddele det givet dets definition i en anden form, nemlig for hvert af de to begreber for sig, da der ikke kunde gives en almfødelig, og har således virkelig i inddelingen givet definitionen. På den ene side har han haft at kæmpe med de stoiske udtryk og begreber, på den anden side med det latinske sprogs mangel på udtryk og ubekvemhed til at give filosofiske termini. Hvad dernæst § 8 angår, der begynder med *atque etiam alia diviso est officii*, da indeholder den ganske vist ikke nogen ny inddeling, men kun den samme, som ovenfor er fremsat, — dog udtrykt på en anden måde, der mere nærmer sig til den stoiske form, hvorved de stoiske udtryk kommer frem og der gøres et forsøg på at gengive dem på Latin —; og medens ovenfor kun er givet forestillingen og det foreløbige begreb om *perfecta officia* og *præcepta*, fremtræder her tydeligt modsætningen mellem *perfectum* eller *rectum* (*κατόρθωμα*) og *medium* eller *communis officium* (*καθήκον*). Jeg tror derfor, at undjagtigheden og uklarheden her næppe er større end at Cicero kunde begå den, og definitionen, der for forevandt i inddelingen, kommer her — rigtignok på en uheldig måde — virkelig frem: *atque ea sic definiunt, ut rectum quod sit, id officium perfectum esse definiant, medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit.* Efter denne i hinanden flydende inddeling og definition, hvorved dog det væsentlige er givet, kan der da fortsættes: *triplex igitur* — —. Da der altså intet vindes ved den fremgangsmåde at bortskære noget som nægte her, men

det hele lader sig forklare som et virkelig uheldigt forsøg af forfatteren, har jeg endnu holdt på det, og kan heller ikke finde, at Ungers nyeste forslag er tilfredsstillende. Han fastholder endnu den mening, at definitionen er bortfalden mellem *disputetur* og *omnis igitur*, men forkaster af § 8 nu kun den første og den næstsidste sætning, idet han gentager ordet *medium*. Derefter skulde det altså lyde således: — *explicandum. Perfectum officium rectam opinor vocemus; quod Græci ἀριτομα, hoc autem commune officium vocant medium; medium autem officium id esse dicunt, quod cur factum sit ratio probabilis reddi possit.* Når man således vil tillade sig at forandre og omgøre forfatterens ord, kan man få noget helt andet ud deraf end hvad han har skrevet, og om det end ikke kan nægtes, at Cic. havde udtrykt sig bedre på den angivne eller lignende måde, er der dog lige så lidt sandsynlighed for, at de i dette tilfælde udeladte led, der som tilføjelser vilde være aldeles meningsløse, skulde være tilsatte af en læser eller afskriver, som at Cic. mindre her end andensteds skulde have udtrykt sig uheldig og uden stringens, da vanskeligheden netop her let kunde overvælde ham.

Heine, som mener, at den stoiske definition er udfaldet først efter indskydelsen af § 8, antager, at den (efter Diog. Laert. VII, 107) har lydt ligesom definitionen på *medta officia*. Men netop derfor er det forklarligere, at den ikke findes her, men først efter inddelingen ved det specielle begrebs bestemmelse. Og når han om § 8 ytrer, at her vilde netop en udvikling af disse begreber være på sin plads, men alligevel erklærer hele stedet for uægte, fordi fremstillingen er uklar, da synes hans særlige grunde mig ikke meget stærke. Først anfører han, at der III, § 14 ikke er taget hensyn til denne adskillelse. Men det er at fordrø for meget af Ciceros lette og hurtige, stundom afjaskede arbejde, at han altid skulde erindre, hvorledes han efter en græsk kilde et sted har fremstillet sagen. Derpå siger han, at § 9 slutter sig nøje til § 7. Men derved udelukkes ingenlunde muligheden af, at Cic. som en indskudt bemærkning kan fremføre den stoiske definition, som han ikke før har haft lejlighed til at give eller har glemt at anføre på rette sted. Endelig gælder den tredje indvending, at det hele er forvirret og sammenblandet af III, § 14 og andre steder, ikke mere dette end så mange af fremstillingerne, navnlig i 3die bog.

Idet jeg således beholder det hele uforandret og antager, at det virkelig skriver sig fra forfatteren, eller at vi i al fald nu

ikke ere istand til at komme sandheden nærmere, har jeg i det enkelte foretaget den forandring, som påbydes af samtlige codices, nemlig at udelade *καθῆκον* efter *communis officium*. Det er en konjektur af Pearcius, og jeg kan henvise til mine observ. crit. p. 11, hvor det dog urigtig hedder, at det findes i Bern. c. Jeg har dér ladet mig forlede af Orells ord: «ut videtur, ex Usterii collatione». Meningen lider intet ved dets udeladelse, når det fastholdes, at Cic. ved *officium* uden nogen tilføjelse vil betegne *καθῆκον μέσον*, der af stoikerne ofte betegnede ved *καθῆκον* alene, og at han ved det blotte *commune* (nl. *officium*) kortelig angiver *medium officium*. — Derimod har jeg ikke kunnet følge Heine i at foretage en rettelse imod håndskrifterne i § 7, hvor han efter Muthers konjektur skriver *quæ autem officiorum præcepta* for: *quorum autem off. præc.* Jeg er nemlig bange for, at denne rettelse er af samme art som de ovenfor nævnte, en rettelse af hvad forfatteren selv har skrevet. Logisk rigtigere vilde det vistnok være, om han havde skrevet *quæ*, da det følgende *ea* egentlig går på *præcepta*, ikke på *officia*; men unøjagtigheden er ingenlunde større, end at Cic. kan have begået den, og vi bør dog vogte os for at rette på hans stil¹⁾.

I, § 12 har Facciolati erklæret ordene: *ingeneratque in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt* for uægte, og Baiter, som i ed. Orell. alt. ikke har fulgt ham, gør det nu i sin sidste udgave, medens Heine og de øvrige

¹⁾ Med hensyn til stedet § 36, da har den af mig i observ. crit. p. 26 fg. efter Madvig fremstillede mening om stedets uægtighed fundet alles bifald i det væsentlige, og det hele af mig som uægte indklamrede stykke er ligeledes indklamret af Baiter i Züricher udg. (hvor min begrundelse helt er optagen p. 650 fg.), af Heine, Gruber. Jeg skal derfor ikke her gentage, hvad jeg tidligere har skrevet, men kun tilføje, at når Unger (i Schneidewins Philologus IV, 375) og med ham Gruber vil beholde de sidste ord: *adeo summa erat observatio in bello movendo*, da er der lige så svag en grund dertil som når Könighoff (crit. et exeget. alt., Trier 1844, p. 22 fg.) vil udslette også det følgende indtil kap. XII (*æquidem*). Exemplet er ganske vist ikke meget passende på dette sted, men det samme er tilfældet med mange af Cic.'s eksempler, som det næste § 38, hvorom s. Heines bem. p. 53 (ed. 3), der giver de samme grunde, som jeg tidligere havde anført, for at den af Unger forsvarede Sætning ikke kan beholdes. — Og hvad § 40 angår, da findes det hele ikke i de bedre codd.; kun Bern. c. har det sidste led, og det hele stykke er åbenbart sammensat og udskrevet af de to nævnte steder i 3de bog. Herom hersker der heller ingen uenighed blandt udgiverne.

nyere intet anstød have taget. Det her nævnte sætningsled passer vistnok ikke godt på dette sted, og i forbindelsesmåden er der noget bredt og ubehjælpeligt; men der er dog hverken ydre eller indre grunde til at nægte, at Cic. kan have skrevet således. — Det samme gælder om det strax efter (§ 13) lidt mere mistænkelige *præcipienti*, som Baiter i begge sine udgaver med Halm fordømmer efter H. Sauppes råd («Cicero, si verba præcipere et docere jungere vellet, aut præcipienti et docenti scripsisset»). Når Heine erklærer det for meningsløst ved siden af de to andre ord, da indvender Gruber, at *præcipere* er det almindelige begreb, som indbefatter både *docere* og *imperare*. Jeg vilde hellere sige, især da det dobbelte *aut* kommer til, at Cic. efter sin sædvane har sat flere ord uden strængt at tænke på adskillelsen af begreberne, og derved er kommet til at bruge et mindre passende.

I, § 28. Her har Unger, hvem Baiter følger i den nyeste udgave, udsærlig søgt at vise, at ordene: *nam alterum justitiæ genus adsequuntur, inferenda ne cui nocent injuria, in alterum incidunt; discendi enim studio impediti quos tueri debent deserunt* bør udstødes; men jeg kan lige saa lidt som Heine og Gruber antage disse sætninger for uægte. Grunden er her imidlertid en anden, nemlig håndskrifternes uoverensstemmelse, idet Bern. c viser en forsættelig rettelse af de ældres åbenbart urigtige form for talen; men hvis stedet skal beholdes og give en rigtig mening, da er denne rettelse nødvendig. Det nytter ikke med Pearcius og Heusinger at udelade *justitiæ genus*, som Gruber nu gør, eller med Baiter alene at udelade *justitiæ*, når man beholder *in alterum incidunt* med alle de andre codd. Foruden at *alterum* her er utydeligt, er der ingen modsætning mellem *adsequuntur* og *incidunt*, så at, hvis de bedre håndskrifter *in alterum incidunt* er rigtigt, da ligger fejlen i *justitiæ genus adsequuntur*, isteden for hvilket man ventede *injustitiæ genus evitant* eller noget lignende. Det er umuligt fra *justitiæ* i første led at tænke til et *injustitiæ* i andet led; heller ikke inddeler Cic. den positive retfærdighed i disse to dele, men kun den negative *injustitiæ*. For at få en hel og læselig text på dette sted er der således ingen anden udvej end at beholde den af mig engang optagne rettelse af Bern. c, som også Baiter har optaget i Züricher udg. efter Stürenburgs og Madvigs råd¹⁾.

¹⁾ For øvrigt har jeg nu med Manutius og de fleste nyere udeladt *in* foran

I, § 58. Atter her har man villet bortskære slutningen: *estque ea jucundissima amicitia, quam similitudo morum conjugavit*. Denne Facciolatis mening er nu genoptaget af Baiter, der erklærer disse ord for «*aliena ab hoc loco*», medens han endnu i Züricher udg. har beholdt dem. Vel er *conjugavit* et sjældent ord hos Cic., men det er dog brugt af ham på lignende måde; og hvad tanken angår, da er den vistnok en gentagelse af hvad der er sagt i det foregående, men dels ikke anderledes, end denne forfatter ofte gør det, dels netop her med nogen grund, efter at cohortationes og objurgationes ere omtalte, for at vise, at similitudo morum gør venskabet jucundissima. — Heller ikke strax efter (§ 59) har jeg kunnet anerkende rigtigheden og nødvendigheden af at forkaste ordene: *et consuetudo exercitatioque capienda*, som ligeledes efter Facciolati fordømmes af Baiter i begge udgaver og af Heine. Sætningen indeholder den samme tanke, som kommer bagefter: *sed rei magnitudo usum quoque exercitationemque desiderat*, og passer altså kun her som en foreløbig angivelse af hvad der skal komme. Men ujævnheden er ikke større end at Cic. kan have skrevet således, og det følgende *sed* indfører kun en svag modsætning.

I, § 74 *et cupidi bellorum gerendorum*: disse ord har Sauppe bevæget Baiter (i begge udgaver) og Heine til at anse for nægte, fordi de, der «ere begærlige efter at føre krig» ikke kan siges «oftest at have søgt krig» uden en tautologi. Da Heusinger havde fundet det samme, vilde han for *cupidi* læse *callidi*, ligesom Ruhnkens i Schneidewins Philol. V; 753 vilde have *periti* eller et lignende ord; men dette blev da det samme som ligger i det foregående *apti*; jfr. Bake i Mnemos. IX; 304. Det kan ikke nægtes, at der er noget tautologisk i udtrykket, da betingelsen indeholder omtrent det samme som det, der udledes deraf. Men hvorfor kunde Cic., der selv i sine tæter ikke sjælden tautologiserer og ofte fremfører noget, som tankerigtigheden ikke tåler, når det blot tager sig godt ud, ikke her sige: «mange have ofte søgt krige af ærgærrighed, hvilket oftest er tilfældet med modige og højt begavede mænd, især når de ere skikkede til krigsvæsenet og begærlige efter at føre krig»? At være «begærlig efter at føre krig» er dog ikke ganske det samme som «at søge krig af ærgærrighed»; det første betegner den krigerske

inferenda, skönt det findes i alle hdskr. (undtagen cod. Palatin., «st. sides est Grutero»).

som vil have krig for dens egen skyld, det andet den ærgerrige, som bruger krigen som middel til at skaffe sig berømmelse og magt. Om det ikke er stærkt fremtrædende, er her dog en modsætning mellem cupiditas gloriæ og cupiditas bellorum generandorum, altså ingen fuldstændig tautologi, — men tilvisse en hverken klart eller skarpt udtalt tanke.

I, § 92. Det i slutningen korrupte sted (der ligesom flere lignende er uden variation i håndskrifterne og beviser, at alle vore kilder have et fælles udspring); *vivere simpliciter, fideliter, vera hominum amice* har ingen af de nyere udgivere kunnet udfinde noget helbredelsesmiddel for; thi Grubers forklaring, at *vere* forbundet med *amice* kan styre *hominum*, fortjener næppe at ændres, og *vita*, som jeg med Orellius tidligere havde givet, er en mådelig rettelse. Enten er *vere* forskrevet eller der er udfaldet i det mindste ét ord. Der er da intet andet at gøre end enten med Baiter og Heine at lade stedet stå hen som forvansket eller at optage Heines konjektur *generi*, der, hvad enten *vere* beholdes eller udslettes som det ord, der var fortvaklet fra *generi*, rigtignok er en noget voldsom rettelse, men som jeg dog har tilladt mig (med angivelse af usikkerheden) for at få en læselig text.

I, § 101. Her træffe vi atter en af Facciolati's udtalt fordommelse, der er godkendt af Baiter i 2d. Orell. *altera: vita fit — obtemperet est sententia margini, apposita ad significandum, quod est in sequenti periodo. Omnis autem — descriptio officii ex officii descriptione, quæ est in libro tertio de Fin. c. 17, consarcinata videtur. Si tollantur, quum sensa sunt verba rectius inter se congruent.* Baiter har ligeledes i Leipz. udg. indklamret disse sætninger, uagtet Linger forsvarer dem, ligesom Heine og Gruber. Det gælder også her, at den logiske sammenhæng ikke træder klart frem; men deraf følger ikke strax, som Heine rigtig bemærker, at stedet er uægte, og vi vide med sikkerhed, at allerede Ambrosius læste stedet som vi nu har det (s. Ambros. de off. I. c. 47). Et par sproglige ujævnheder, på hvilke jeg har henledet opmærksomheden i anmærkningerne til stedet, kan her ikke være af den betydning; og at definitionen på pligt her kommer igen, kan være begrundet i, at vel skal driften adlyde fornuften efter den stoiske læres fordringer, men tillige efter pligtens almindelige begreb (non agere quicquam, cuius non possit causam probabilem reddere). Endelig synes

begyndelsen af § 103 også at vise, at det her omhandlede ikke kan undværes på dette sted.

I, § 153 har Baiter i begge sine udgaver betegnet ordene *deorum et* som en uægte tilsætning, efter Gernhard og med henvisning til § 20, hvor der dog kun er tale om *justitia*, ikke som her om *sapientia*; retfærdigheden angår ubestridelig *hominum communitas et societas*, men her behandler forfatteren efter stoiske kilder begreberne *φρόνησις* og *σοφία*, og da han her ikke har haft Panætios for sig (s. § 152), er fremstillingen atter noget uordenlig og springende, hvad sætningsbygningen på dette sted noksom viser. Stoikerne førte forholdet tilbage til en forbindelse mellem guder og mennesker (*deorum et hominum communitas et societas inter ipsos*; jfr. de Fin. III, § 64, Sext. Empir. adv. mathem. IX, 131), og de definerede *σοφία* som *ἐπιστήμη τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων*, jfr. Tuscul. IV, § 57. Der er altså ingen grund til at udstøde de nævnte ord, hvilke Heine også forsvarer.

I, § 160. Unger har foreslået at udslette disse to sætninger: *Etenim cognitionem prudentiamque sequetur considerata actio. Ita fit, ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter*, og Heine følger denne mening, medens Baiter i begge sine udgaver beholder det hele. Vi har her uimodsigelig atter en overflødig gentagelse og tilmed et noget utydeligt udtryk; men desto usandsynligere er det, at det skulde være tilføjet som en oplysende forklaring af en læser. Meningen kan ikke være andet end hvad der er udviklet § 19 og 153, så at det hele af den grund gerne kunde undværes. At Cic. har brugt udtrykket *considerata actio* viser, at han tænker ikke alene på *justitia*, der egentlig modsættes *cognitio prudentiaque*, men sætter dette i forbindelse med det nærmest foran omtalte *moderatio modestiaque*; og det er meget almindeligt, at han betegner den theoretiske dyd ved to ord (*cognitio et prudentia*). Hvad endelig udtrykket *sequetur* angår, da har jeg i kommentaren gengivet det ved: *indsigt og klogskab må have en besindig handling til følge, hvilken derfor, som det hvortil hint sigter, har større værdi*. Denne slutning er uheldig opstillet; men at dette er forfatterens mening, viser den udførligere slutning § 153. Det er følgelig noget overilet at udslette disse to sætninger.

II, § 1. Her forholder det sig anderledes med Udeladelsen af ordene: *in quo tum quæri dixi, quid utile, quid inutile, tum ex utilibus quid utilius aut quid maxime utile*; thi her mangler

virkelig i de bedste håndskrifter (Bern. a og b, H og B) hele det sidste stykke fra *tum ex utilibus*, og disse sidste ord indeholde også det i sproglig henseende mest anstødelige, medens i den første del (*in quo — quid inutile*) egentlig kun *tum* vækker anstød, når intet andet *tum* følger efter, hvorhos ordstillingen *tum quæri dixi* for: *dixi quæri tum* er bestemt urigtig. Allerede Benmann og Facciolati vilde udelade det hele; og Gernhard gjorde opmærksom på, at det måtte betragtes som en i randen tilføjet bemærkning ved ordene *libro superiore*, ligesom *in quo* ikke kan henføres til *vitæ cultum* og *de quibus til hæc officiorum genera* i omvendt orden. Om nu end *de quo* kan gå på hele sætningen *ut — persequar*, er jeg dog også tilbøjelig til at antage det hele for en uægte tilsætning, skønt jeg i udgaven ikke har tilkendegivet dette; men vil man med håndskrifterne beholde alene den første del, må *tum* udstødes. I den sidste del er det derimod påfaldende, ikke alene at der står *quid utilius* for *utrum utilius*, men også at forfatteren har sagt *maxime utile* for *utilissimum*; jfr. dog § 11. Cicero havde vistnok skrevet: *ex duobus utilibus utrum utilius, ex pluribus quid utilissimum*. Her har da også ikke alene Unger og Heine, men også Baiter i begge sine udgaver betegnet det hele stykke som uægte.

II, § 10. Her ere sådanne vanskeligheder tilstede, at de nyeste udgivere (Heine og Baiter i den sidste udgave) med Unger gribe til den udvej at erklære hele stykket *quicquid enim — sit utile* for uægte. Først må omtales *hæc tria genere confusa*, hvor der nu almindelig skrives *genera* efter de fleste og bedste codices, medens jeg med Bern. c har beholdt *genere*; dernæst har Heine tidligere fundet noget urigtigt ved *tria* og villet udslette dette ord, medens han siden, efter Ungers forsvar, beholder det. Det er nu sikkert nok, at der i forvejen ikke er nævnt 3 begreber, men kun 2, *honestum* og *utile*, så at *tria* først får sin forklaring i det følgende, hvor *justum* indføres. Når Heine nu beholder det, men udskyder det følgende, da mener han, at det ikke skal betegne de tre begreber *honestum — justum — utile*, da *justum* blot som mellemed ikke kan opstilles som særegent; han forstår da ved *tria*: 1) *honestum quod idem utile sit*, 2) *honestum quod non utile sit*, 3) *utile quod non honestum sit*. Men Cicero har i det foregående ingenlunde fremsat en sådan tredeling, at man uden videre kan forstå *hæc tria* derom. — En vægtigere indvending er vistnok den, at den begrundende sætning (med *enim*) slet ikke begrunder den af for-

fatteren gjort adskillelse, men tværtimod søger at bevise identiteten. Hertil er imidlertid at svara — hvad jeg i anmærkingen til stedet også har antydnet —, at når de ville bevise tre begrebers identitet, forudsætte de egenlig en anerkendelse af deres existens som forskellige begreber, hvilket Cic. har søgt at udtrykke ved at henpege paa forskellen mellem enheden i virkeligheden og adskillelsen i tanken (genere confusa cogitatione destinguunt). Dernæst er denne temmelig uheldige efterligning af den stoiske slutningsmåde ikke anderledes end oftere hos Cic., om han end ikke andensteds indfører *justum* som mellemled; jfr. de Fin. III, § 27; Tusc. V, § 45; Offic. III, § 35 (dog findes *justum* i forbindelse med *æquum* de Fin. III, § 71). Ved tilføjelsen af *quod qui parum perspiciunt* henvises til hovedtanken, ikke til slutningsformen. Endelig er det højst usandsynligt, at en tidligere læser skulde have indskudt denne stoiske formel her ved en remiscens fra de Fin. III, § 71. — Jeg tror da, at Cic. har villet sige (og virkelig har sagt): »mange filosoffer gøre med en stræng sædelig betragtning for øje en begrebsadskillelse af de tre i virkeligheden uadskillelige begreber, idet de sige, at hvad der er retfærdigt tillige er nyttigt, og hvad der er sædeligt, er tillige retfærdigt; hvoraf følger at det sædelige tillige er nyttigt; men de der ikke kunne fatte begrebsadskillelsen af det i livet uadskillelige, komme derved ofte til at forveksle klogskab og snildhed med visdom.»

II, § 32. Her har Sauppe fremsat en gisning, som Baiter og Heine følge, men Bake (i Mnemos. IX, 306) og Unger forkæster. Den består i at udstøde ordene *voluntate benefica benevolentia movetur*, og derpå ved ligeledes at udlette *autem* efter det følgende *vehementer* (med en af de bedste codices, Bern. a) at danne en hel ny forbindelse af ordene. Sauppes motivering findes i ed. Orell. alt. p. 692. Han mener, at *fama et opinio liberalitatis* &c. ikke er forskellig fra *voluntas benefica*, hvilket det dog er, og finder *voluntas benefica* stødende, skønt lignende udtryk ere samlede af Hand, lat. St. p. 250; Nägelsbach, lat. St. p. 189; Seyffert Læel. p. 191. Endelig stødes han ved den ubehjælpelige gentagelse i *benev. capitur, benev. movetur, amor commovetur*. Ledet af hdskr.s udeladelse af *autem* kommer han til at danne følgende forkortede form for udtrykket: *secundo autem loco, etiam si res forte non suppetit, vehementer amor multitudinis commovetur*. Heine fastholder endvidere, at *benefica* kun kan siges om personer, i al fald ikke om den, der kun vil gøre

godt uden at gøre det, samt at *autem* er påfaldende. Idet jeg kan henvise til hvad Unger og Bake have sagt herimod, skal jeg tilføje, at vil man rette på Ciceros udtryksmåde og fremstilling, da kunde han ved at have skrevet som Sauppe foreslår at læse have udtrykt sig klarere og uden gentagende vidtlæftighed; men vor opgave er ikke at bestemme, hvorledes forfatteren kunde eller helst burde have skrevet, men om han kan have skrevet således som hans ord ere os overleverede. Og her er da intet som strider imod Ciceros sprog, almindelige udtryksmåde eller fremstilling af tankerne. Her gøres ikke en tredeling ved *maxime — secundo loco — autem*; det led, der tilføjes ved *autem*, er ikke en modsætning til det foregående, men, som ofte hos Cic., snarere en fortsættelse og videre udvikling af det sagte (omtrent «nemlig», jfr. I, § 11 og 17, III, § 15). Udtrykket i det hele er vistnok bredt og noget svævende, som så hyppig i disse bøger, idet *voluntas benefica* er = vol. bene faciendi; og gentagelsen af *movetur* ved *commovetur* er heller ikke så stødende, at stedet derfor tør anses for uægte. Cic. har efter min mening vel kunnet sige: «Lad os nu først af de nævnte tre ting se på forskrifterne om (at vinde) velvillie. Denne erhverves vel mest ved velgerninger; men dernæst vækkes velvillie også ved villie til at gøre vel, om evnen just ikke strækker til; og mængdens kærlighed fremkaldes i høj grad netop ved navn for gavmildhed» osv. Her vendes tilbage til egenskaben (gavmildhed) i almindelighed, uden at der tages hensyn til, om den har midlerne til at vise sig eller ikke.

II, § 34. I slutningen af denne § er der atter en overflødig og besværlig gentagelse af hvad der er sagt omtrent med de samme ord kort i forvejen. Men denne bredhed er saa ejendommelig for forfatteren helt igennem, at vi ikke tør anse slige steder for uægte tilsætninger alene af den grund, især når der intet spor af anledning var for en læser eller afskriver til at gøre sådanne tilføjelser. Ikke desto mindre har Pearcius erklæret ordene: *justitia sine prudentia multum poterit, sine justitia nihil valebit prudentia* for «*adjecticia et futilia*», hvortil Baiter i ed. Orell. alt. bemærker: «vide tamen, ne satis sit verba *justitia sine prudentia multum poterit* delere, quæ sane ad *quam ob rem* minime apta sunt.» Jeg kan ingen af delene billige. Ved *quam ob rem* samles til slutningen resultatet af betragtningen, og gentagelsen er kommet med for modsætningens skyld; og denne modsætning er den samme som kort i forvejen er

angivet: *justitia sine prudentia* og *prudentia sine justitia*. Skulde et af leddene ikke kunne tåles, da var det snarere det sidste end det første; thi det er en ordret gentagelse, medens det første er lidt forandret i formen. I ed. Orell. alt. har Baiter intet udsløttet, men i sin nyeste udg. har han indklamret det sidste, uden at Unger eller Heine have fulgt ham.

II, § 88. På dette sted viser misligheden af den bortskærende kritik sig endnu stærkere, idet man for at kunne udelade ét led nødes til at udsløtte et andet dertil svarende stykke i det følgende, uden mindste hjemmel i håndskrifterne. Man stødes af Ciceros distinktion *corporis commoda cum externis* og *externa cum corporis*, da det er aldeles tautologisk og ulogisk at skelne mellem en sammenligning af de to samme genstande efter som den ene stilles først eller sidst. Dette er vel rigtigt; men at Cic. har ment at betegne en forskel derved, viser de følgende eksempler tilstrækkelig, idet der tilkendegives, at man fastholder det ene som noget givet, og derpå spørger, om det andet kan erstatte eller opveje det. Eksempel på *corporis cum externis* er *valere* og *dives esse*, men på *externa cum corporis* er *dives esse* og *esse maximis corporis viribus*. Hvorfor har Cic. brugt *dives esse* i begge eksempler? For at vise, at det i det ene tilfælde bør foretrækkes, i det andet tilsidesættes for et legemligt gode. Derfor tror jeg sikkert, at han har opstillet to tilfælde af det samme istedenfor ét. — Når Heine endelig finder *maximis c. viribus* anstødeligt, da behøver det ikke at betegne »athletiske Kræfter»; der er heller ikke noget meget usædvanligt i, at der fra *malis* må underforstås *velis* til *dives esse potius*.

II, § 28¹). Medens de nyeste kritikere i almindelighed ere tilbøjelige til at udsløtte, ere de enige i, at der her savnes noget foran ordene *quæ vacent justitia* eller måske rettere foran *vel etiã ipsius animi*. Baiter, som endnu i Züricherudgaven intet tegn har angivet på en lakune, har i sin sidste udgave fulgt Ungers forslag, hvilket jeg ligesom Heine må billige. Det går dog ikke an med Zumpt og andre (efter cod. Ubaldini, som det hedder) at skrive: *quæ vacent injustitia*, »ut e vacatione ju-

¹) At jeg undertiden må gå ind på bortskærelse, derpå er III, § 24 et eksempel, hvor jeg med alle de nyere anser den sidste del: *detrahere autem — generis ejusdem* for uægte. Thi det er dog utroligt, at Cic. skulde anføre det som et bevis, der netop skal bevises, tilmed på et så ubelejligt sted. Det hele er sagt på rette sted kort i forvejen (§ 21) og må være indskudt her ved en fejltagelse.

stitiæ cogitetar justitia.» (hæc enim una *virtus*). Heller ikke kan *vacare injustitia* betegnes som en dyd, end mindre som *omnium domina et regina virtutum*. Lige så lidt går det an med Orellius og andre (efter nogle ringere codices) at skrive *quæ non vacent justitia*, hvorved den skæve mening fremkommer: sjælelige onder, som ikke ere uretfærdige (hvormed vi føle at der er forenet en retfærdig handling). Allerede Lambinus har da uden tvivl med rette formodet, at her må have stået omtrent som i § 25 [et *rursus magis esse secundum naturam hominem homini prodesse quam omnia commoda percipere, vel externa, vel corporis,*] *vel etiam ipsius animi, quæ vacent justitia*. Det er let at forstå, at afskriveren kunde springe over fra det første *corporis* til det andet *corporis*. Dette sted hører da til dem, der vise, at alle vore håndskrifter (af begge familier) oprindeligt flyde fra samme kilde. Hvad stoikerne mente ved *commoda animi, quæ vacent justitia*, ses af Stob. eclog. II, p. 146 *εὐψύχων, προκοπῆν, μνήμην, ὀξύτητα, διάνοιαν κτλ.*, altså alle ikke moralske fortrin.

III, § 29. *Minime vero; non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia*. Disse ord har efter Ungers forslag Baiter i begge udgaver og Heine erklæret for uægte, fordi der først siden (§ 30 *hæc ad judicandum sunt facilia*) gives svar på begge spørgsmål, idet der dertil slutter sig først en almindelig betragtning, og dernæst særlig spørgsmålet om Falaris besvares. Der siges også at være en modsigelse mellem de to besvarelser, da dér det ligefrem forbydes, som siden tillades under visse betingelser. Endelig mener Unger, at de her for uægte ansete ord passende kunne indskydes efter slutn. af kap. 5. Men at de ingenlunde passe der, hvor der slet ikke ventes et svar, har Baiter allerede bemærket. Mig synes det rimeligt, at Cic. virkelig har skrevet, som håndskrifterne give os stedet, uden at han kommer i modsigelse med sig selv, om han end taler noget frem og tilbage, hvilket vi, især i tredie bog, have temmelig mange eksempler på. På spørgsmålet, om den vise under en hungersnød må tage føde fra en unyttig person, svarer han nej, fordi livet ikke må bevares ved at krænke moralen og retfærdigheden. Han fortsætter: «måtte da den gode ikke berøve en tyran og et umenneske sine klæder, for ikke selv at fryse ihjæl? Herpå svares ikke *strax*, men først § 32 med *jo!* Imidlertid indskydes nogle bemærkninger om at det første benægtende svar dog

modificeres i visse tilfælde, når det almene vel, der er det højeste mål, fremmes, og derfor må det andet spørgsmål besvares bekræftende. Nogen ligefrem selvmodsigelse er her da ikke, når man kun fastholder, at når det første spørgsmål opstilles i sin almindelighed med person imod person, kan det ikke besvares bekræftende, men der gives undtagelser i bestemte forhold. Og man vil let bemærke, at forfatteren bevæger sig med en svævende usikkerhed gennem hele undersøgelsen, fordi han af praktiske hensyn gerne vil gå på akkord med den strænge moral. Ellers vilde den stoiske lære slet ikke tiltale hans landsmænd.

III, § 94. Med forbigåelse af en del mindre udeladelser skal jeg omtale et større stykke her, som forkastes: *quid quod Theseus* — — — *Theseus in maximis fuit luctibus*. Baiter erklærer det hele for uægte efter at Valkenaer ad Eurip. Hippol. 887 dog kun vilde udslette ordene fra *cui quum tres opt.*; men hvis dette er uægte, mener Baiter også det foregående må tages med. Dette kan Unger og Heine dog ikke bifalde; og vi tør heller ikke udstøde hele eksemplet, fordi det engang før er nævnt (I, § 32), fordi Cic. ikke ledsager det med en egen bemærkning, men strax går over til et nyt; thi betragtningen kommer bagefter. Man har også taget anstød af udtrykket *tres optationes dedit* (for: ter optandi facultatem, som det hedder Nat. Deor. III, § 76), skönt lignende udtryk kan påvises ¹⁾. Endvidere henpeges på den skødesløse sætningsbygning og vexlen af subjektet. Men når vi atter her erindre, at forfatteren skrev dette uden at anvende stor omhu, og der i og for sig intet er at indvende mod eksemplets passelighed, synes det dog alt for dristigt at forkaste det her. Noget ganske andet er tilfældet med stykket I, § 36 og § 40, hvor såvel de ydre som de indre grunde ere langt stærkere.

III, § 96. Her har Unger først søgt at vise, at hele stykket *Ac de prudentia quidem* til slutningen af § *moderatione continentiae et temperantiae* var en uægte tilsætning, og Baiter har i begge sine udgaver fulgt denne anvisning. Andre udgivere, som Heine vil derimod ikke gå ind derpå. — For ret at forstå den betragtning, der søges gjort gældende, må vi gå lidt længere tilbage i udviklingen. Gangen i 3die bog, hvor Cic. roser sig af at være original, er meget forvirret; der er idelige gentagelser

¹⁾ så kunde man lige så godt stødes ved *quo optato impetrato*.

og afbrydelser, afvexlende rhetorisk bredhed og sofistisk spidsfindighed, og om hovedspørgsmålet bevæger forfatteren sig bestandig i en kreds uden at komme til midtpunktet. Denne planløshed viser sig slående her, hvor det — først henimod slutningen af undersøgelsen — angives, at her ligeledes er fulgt inddelingen i de fire kardinaldyder, og at de to af dem (prudentia og justitia) nu ere behandlede. Der fremkommer der ved den højst besværlige gentagelse, at efter slutningsordene i § 95 *ac de iis quidem quæ videntur esse utilitates contra justitiam simulatione prudentiæ satis arbitrò dictum* nu kommer: *ac de prudentia quidem, quam vult imitari malitia itemque de justitia, quæ semper est utilis, disputatum est.* Mod den almindelige antagelse, at kollisionstilfældene mellem utilitas og prudentia behandles §§ 40—70, mellem utilitas og justitia §§ 70—95 kan indvendes, dels at forfatteren i det tilfælde vilde have udtrykt sig anderledes § 71 end han har gjort, dels at så godt som alle eksemplerne kunne henføres til begge dele. Men om behandlingen af disse to dele end er uadskillelig sammenslynget, indeholder dette dog ingen grund til at udskyde de her omhandlede sætninger, hvorved al overgang til omtale af fortitudo og temperantia vilde mangle. *Virtutis inimica* kan ikke betegne *fortitudinis inimica*, og selv om så var, blev meningen fejlagtig, jfr. Heines bemærkning. Når det endelig § 116 udtrykkelig hedder *restat quarta pars*, må her nødvendigvis den 3die del begynde. Jeg er således enig med Heine i betragtningen af dette sted.

III, § 107. Begyndelsesordene her: *est autem jus etiam bellicum fidesque juris jurandi sæpe cum hoste servanda*, som hidtil ikke havde stødt nogen, har Unger nu erklæret for uægte, hvilket Baiter i sin nyeste udgave har antaget og ligeledes Heine, medens ed. Orell. alt. endnu intet angiver derom. Jeg nægter ikke, at disse ord også ere mig meget anstødelige 1) fordi her slet ikke er tale om krigsfjender (*hostis*) men om *infidelis*, 2) fordi de komme forstyrrende ind i sammenhængen, som ved deres udeladelse bliver god, 3) fordi ordet *sæpe* omtrent er meningsløst; thi *jus bellicum* bør altid overholdes, og eden, der er svoret til en fjende, ligeledes, efter Cic.'s egen mening. Eksemplet om Regulus, der idelig foresvæver forfatteren, kunde måske have bevæget en eller anden til et sådant indskud; men Cic. kunde dog næppe have fremført en så umotiveret ytring på et sådant sted.

III, § 112. *Atque hic T. Manlius — — — — severus in filium*: hele dette stykke har Baiter i begge sine udgaver efter Ernestis opfordring betegnet som en uægte tilsætning, skönt det findes i alle håndskrifter og Nonius anfører den første halvdel deraf. Jeg antager, at det forkastes med urette; thi dertil er det ikke nok, at det gerne kunde være borte og her egentlig ikke hører til sagen. Thi Cic. benytter ofte lejligheden til at fremhæve store træk af forfædrene; desuden hørte dette til de bekendteste af alle og giver et stærkt vidnesbyrd om den gamle romerske disciplin og respekt for loven, hvilke Cic. bestandig lovpriser. I sproglig henseende ser jeg heller ikke, hvad der bestemt skulde tyde på en interpolation, når vi huske på, at det hele kun er en kort, i forbigående henkastet antydning. Hverken Unger eller Heine har vovet at udstøde disse fire linier.

III, § 113. *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, novem revertisse dicit, re a senatu non impetrata, unum ex decem, qui paulo post quam egressus erat e castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse*. Således skriver jeg endnu, ligesom Baiter i Züricherudg. og Heine. I alle de bedre håndskrifter (undtagen Bern. c) findes kun: *ex decem nobilissimis, qui tum erant missi, egressus e castris redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse*. Dette synes vistnok at indeholde tilstrækkelig grund til at antage cod. c for interpoleret her; men på den anden side må der dog indskydes noget i denne kortere læsemåde for at få fuldstændig mening deraf. Unger har derfor optaget *unum qui foran egressus*. Hvilken af delene der er det rigtigste, er tvivlsomt, og tvivlen hæves ikke ved at se hen til det åbenbart heraf sammenskrevne stykke I, § 40; skönt dette sted derefter at dømme snarere må have haft den længere end den kortere form. I den længere form er der vistnok nogen bredhed, navnlig gentagelsen af *ex decem*, men ellers intet, som kunde forhindre i at antage det for Cic.s ord; og man må da være varsom med at forkaste det givne, især da en udeladelse her er nok så tænkelig som en tilføjelse, og da den kortere form i håndskrifterne er korrump og må suppleres.

III, § 114. Hele denne § vilde J. M. Heusinger udelade som uægte både på grund af form og indhold. Det er rigtigt nok, at ved denne mellemkommende fortælling splittes det sammenhørende, thi i § 115 vendes atter tilbage til den forrige begivenhed; ligeledes oplyses herved egentlig noget andet end det,

der skal oplyses, nemlig at nytten bør tilsidesættes for det moralsk rette, så at dette eksempel rettere havde sin plads mellem § 47 og 48. Men dels må det erindres, at Cic. ofte knytter det ene eksempel løst til det andet uden sammenhæng, blot ved en ideassociation, dels (hvad der her får stor betydning), at Polybius, af hvem begge beretninger ere lånte (af VI, 56 fg.) og næsten ligefrem oversatte, har dem i sammenhæng, så at Cic. uden tvivl har skrevet dem ud tilsammen, da de begge ere lærerige og stå i historisk forbindelse. Han vender da tilbage til den første fortælling med *Acilius autem* — —, hvorved han knytter en anden beretning til Polybs og slutter dermed. Endelig må det påagtes, at også Nonius har største delen af dette stykke. Jeg kan derfor ikke følge Baiter, som i begge udgaver vil have stykket udslettet. Heine har ligeledes beholdt det, og Unger, som ellers er så tilbøjelig til at bortskære, forsvarer denne §'s ægthed meget ivrig l. c. p. 103—5.

Til disse eksempler på den nyeste tids bortskærende kritik skal jeg endnu kun føje nogle prøver på den samme lyst til at udelade enkelte ord, som af en eller anden grund mishage. For ikke at blive for vidtløftig skal jeg indskrænke mig til nogle steder af 2den bog, skønt lignende findes også i de to andre bøger.

§ 26 vil Heine udslette *Alexander* uden nogensomhelst gyldig grund; thi det findes i alle håndskrifter, der er ingen grund, hvorfor Cic. ikke skulde kunne have skrevet således, og det er desuden en bekendt, af forf. yndet form mellem *is* og et navn at indskyde en relativ sætning; endvidere er det længere siden at denne person er nævnt, så at det ikke engang er overflødigt at gentage navnet; endelig er der så mange bekendte mænd af dette navn, at det passer vel at sige *is Alex., quem modo dixi*. Denne udeladelse er heller ikke foretaget af nogen anden udgiver.

§ 31. *alio libro dictum est, qui inscribitur Lælius*: de tre sidste ord har Baiter forkastet med Guilielmus, idet han bemærker, at hvis Cic. havde tilføjet dem, vilde han have skrevet ikke *alio libro*, men *eo libro*, som Divinat. II, § 1, medens det ovenfor § 6 hedder *quod alio quodam libro fecimus*, jfr. § 60. Dette billiger Heine og tilføjer, at da bogen tilstrækkelig er betegnet ved *de amicitia*, ere disse ord overflødige. Men alle

håndskrifter har dem, og fordi de kunde være borte, er det ikke just givet, at Cic. ikke har tilføjet dem; endelig er der intet i vejen for, at en relativ sætning, der indeholder en navnebestemmelse, kan føjes til *alius*. Denne rettelse synes mig at høre til de uberettigede forsøg på at rette forfatterens ord. Det forekommer mig tværtimod ret naturligt, at han efter at have nævnt bogen ikke ved navn, men kun sagt, at han har behandlet *amicitia* i en anden bog, tilføjer navnet på denne bog, og det behøver sikkert ikke at være en grammatikers belærende glosse, der er indkommet i teksten.

I § 33 har jeg heller ikke turdet udslette *et fides* med Faciolati, Pearce, Baiter og Heine. Der anføres, at her kun tales om betydningen af *justitia* og *prudentia* og at derfor *fides* er uvedkommende, at *fides*, som kommer kort efter, lyder ilde efter *fides*, og at indskydelsen rimeligvis skyldes Ambrosius's parafrase *Offic. II, c. 8 facit enim justitia, ut nullus sit fraudis metus*. Herimod kan indvendes (foruden at det findes i alle codices), at Cic. i denne betragtning (§§ 33—34), som han begynder med *fides ut habeatur* og fortsætter med *ita fides habetur*, gentagende *ad fidem faciendam*, ved *justus* nødvendig tænker sig den der tillige er *fidus*, hvorfor han her, som så ofte, betegner ét begreb med to ord, og at modsætningen helt igennem er mellem klogskaben, der let bliver til underfundighed og træskhed, og retfærdigheden, der tillige er troskab og pålidelighed. Stringentere vilde det være blot at modsætte de to ord; men vi må ikke forlange en sådan stringens i dette skrift.

§ 40. *Bardulis, Illyrius latro*: her vil Baiter og Heine stryge ordet *latro*. Jeg tilstår, at jeg ikke kan indse, med hvilken ret, med mindre det skulde være for modsætningens skyld til *Viriathus Lusitanus*, at *Bardulis Illyrius* vilde være smukkere. Men her er netop tale om *latrones*, og begge disse personer anføres som eksempler derpå, skönt de vare mægtige mænd; af Diodor kaldes endog den førstnævnte konge, og den anden slog fem romerske hærførere. Men vi vide, at Romerne ikke vare så høflige i benævnelsen af deres modstandere, og i virkeligheden vare disse mænd førere af rå og vilde bander, som kun førte guerilla.

§ 48. *contentio orationis*. Bevæget af Fleckeisen, hvem også Baiter og Heine følge, har jeg i min ny udgave skrevet [*orationis*] som mistænkeligt. Siden er jeg dog bleven betæn-

kelig derved og tror, at jeg hellere burde have beholdt ordet uden videre. Vel kalder nemlig Cic. den anstrængte, offentlige tale *contentio* alene eller *oratio*, modsat *sermo*, ikke *contentio orationis*, hvilket betyder enten «anstrængelse ved talen» eller den retoriske figur, der forklares ad Herenn. IV, 15; men det kan dog vel være, at han her, hvor begrebet forklares, har udtrykt sig således som codices har; jfr. nedenfor *quæ cum contentione habetur oratio*.

§ 64. *Cimonem Athenis etiam in suos curialis Laciadas hospitem fuisse*. Her har Heine og med ham siden Baiter erklæret først *Athenis* for en uægte tilsætning, fordi derved kun kunde betegnes hans gæstfrihed i Athen, medens her tværtimod skal beskrives hans gæstfrihed på hans villa udenfor byen, på landet. Men *Athenis* behøver ikke strængt at henføres til omsagnet alene, men står nærmest ved *Cimonem* (omtrent = *Cimonem Atheniensem*), altså henhørende til dette eller til sætningen i det hele; tilføjelsen og det netop i den valgte form synes mig forklarlig deraf, at Cic. her efter Theofrast anfører et fremmed eksempel, fordi han måske intet nærmere havde ved hånden, og derfor ved *quidem* betegner, at sådant fandt sted i Athen, om ikke andensteds. *Athenis* behøver heller ikke udtrykkelig og udelukkende at betegne byen, men kan være almindeligere «blandt Athenienserne». Dernæst vil Baiter (og Heine er ikke utilbøjelig til det samme) udelade *Laciadas* som en overflødig tilføjelse til *curialis*, fordi der strax efter følger *quicumque Laciades*. Men det er dog ikke nogen tilstrækkelig grund til udeladelsen, der forekommer mig temmelig vilkårlig.

§ 75. *Italicum* foran *bellum* har Baiter i begge sine udgaver betegnet som uægte, efter Bake, Schol. hypomn. IV, p. 196. Her er nogen forvanskning i et par håndskrifter (B: tantum *iliacum* bellum; Bern. b: tanti *militari cum* bellum), men åbenbart sådan, at det let ses, at det er forskrevet for *italicum*. Hvilken anden grund der er til at forkaste ordet, ser jeg ikke. Krigen burde dog helst betegnes nærmere, og den givne benævnelse er almindelig ved siden af *bellum sociale*.

Endelig skal jeg give nogle prøver på omstilling af forskellige stykker, hvilket især Unger har forsøgt, enkelte gange

med held ¹⁾, men i de fleste tilfælde, efter min mening altfor vilkårlig, dristig og unødvendigt.

I, § 30 vil Unger omstille sætningen *est enim difficilis cura* — — — *de nobis judicamus* således, at den kommer til at stå foran den foregående sætning *quoniam igitur-judicare*. Dette har jeg lige så lidt som nogen af de nyere udgivere kunnet billige, uagtet her ganske vist er noget forstyrret i sammenhængen. Thi den begrundende sætning *est enim* — — er egentlig ikke på sin plads og giver kun mening ved at henføres til det nærmest forangående indskud *nisi nosmet ipsos valde amamus*. Det er da denne omtale af egenkærligheden, der har givet forfatteren anledning til at indskyde den bemærkning: •thi (på grund heraf) er det vanskeligt at se på andres bedste. Som en modsætning hertil falder den bekendte sætning af Terents ham ind, navnlig i anledning af ordet *alienus*; men den må derfor indledes med *quamquam*; hvorfor han atter vender tilbage til tanken ved *sed tamen*. Når man opfatter tankegangen således, går den vel noget frem og tilbage, men ligner dog Cicero så meget, at han må antages at have kunnet skrive således. Ved Ungers omstilling opnås vel, at tanken ikke afbrydes så betydeligt, idet det forstyrrende indskud skaffes bort; men ved at stille det foran sætningen *quoniam igitur* — og altså sætte det i forbindelse med den foregående omtale af theoretikerne og eneboerne passer det heller ikke, da deres anskuelse ikke skal begrundes og forsvares som berettiget.

I, § 45. Unger foretager her den omstilling, at ordene *ad nostras utilitates officia ante conlata* flyttes frem foran *communitas ac societas vitæ*. Lige så lidt som Baiter kan jeg bifalde denne omstilling. Cic. vilde måske mere korrekt have valgt denne anordning, da det, han har stillet sidst, angår modtageren, der skal være værdig til velgerninger, altså *mores, animus erga nos, officia ante conlata*, hvorefter kommer det hensyn for giveren, der skal tages til retfærdighed (*communitas ac societas vitæ*); men *officia ante conl.* er dog noget forskelligt, ikke en personlig

¹⁾ Meget heldigt er uden tvivl hans forslag angående omflytning af slutningen af 2den bog (hvad der hidtil stod som § 90) hen til slutningen af § 87, hvor det efter hele sammenhængen passer aldeles, medens det på det sted, hvor codices har det, er ganske uvedkommende og forstyrrende. Jeg har med de øvrige nyeste udgivere ikke betænkt mig på at følge ham.

egenskab hos modtageren, som de to først nævnte, men kun handlinger af ham. Dette er måske grunden til den valgte stilling, og ved at forandre den kommer man til at rette Cic., ikke til at gengive hvad han har skrevet. Heine følger dog her Ungers forslag.

I, § 92 er ganske af samme slags: *quæ primum bene parta sit, deinde augeatur ratione, diligentia, parsimonia, tum quam plurimis modo dignis se utilem præbeat*, idet det andet led (med *deinde*) som i alle håndskrifter står sidst, er stillet foran det tredje led (med *tum*). Uagtet både Baiter og Heine have foretaget denne omstilling, kan jeg ikke tro på dens nødvendighed eller tilladelighed. Når der først siges, at den stående orden i udtrykket er *primum-deinde-tum*, da nægter jeg ikke, at det er det almindelige; men hvad skulde vel være til hinder for at sige: *primum-tum-deinde*, da ingen af de to sidste partikler i og for sig indeholder noget som byder, at den ene skal stå foran den anden? Og når det dernæst hedder (og dette er uden tvivl den vigtigste grund til omstillingen), at efter erhvervelsen først kommer forøgelsen, dernæst anvendelsen, da er dette vel rigtigt, og således kunde Cic. måske også rigtigere have stillet det; men det er ingenlunde nødvendigt, og vi have allerede oftere set, at Cic. lige så lidt som så mange andre gode forfattere altid følge en sådan nøjagtig orden. Endelig må der også tages hensyn til hvad der følger efter: *nec libidini potius quam liberalitati et beneficentiæ pareat*, hvilket står i modsætning både til den gode, nyttige anvendelse og til den fornuftige, omhyggelige forøgelse, altså ikke mere til det ene end til det andet af de foregående led.

I, § 153. Efter at denne § nu af alle nyere udgivere er ordnet med hensyn til interpunktion og sætningens fordeling således som var angivet af Madvig ad Fin. III, § 35 (ed. I. p. 408, ed. 2. p. 404) og af mig nærmere udført i Observ. crit. p. 8, har Baiter nu i begge sine udgaver og Heine optaget en forandring af C. Scheibe (i Jahns jahrb. f. phil. 81, p. 374), hvorved *rerum* flyttes fra *actio* frem foran *naturæ*, fordi «naturen» af Cic. gerne kaldes *rerum natura*, og fordi *actio rerum* er overflødig istdf. blot *actio*. Heine tilføjer, at her ikke er tale om naturvidenskab, hvilket *naturæ* vilde betyde, men om betragtning af tingenes væsen overhovedet, historien med indbefattet, altså *res divinæ et humanæ*. Strax efter (§ 154) bruges rigtignok *rerum natura*; men dér menes det konkrete begreb «universet»,

den fysiske verden; her menes ved *natura* det abstrakte, tingenes væsen og egenskaber, altså «naturbetragtning»; her vilde altså tilføjelse af *rerum* være upassende. På den anden side er *actio rerum* ikke noget urigtigt udtryk (der desuden er brugt af Seneca, Dial. VIII, 5, 1), da her skal betegnes *res* agere, den praktiske virksomhed som fører til et resultat. Jeg kan iøvrigt henvise til Ungers udvikling, hvori *codices*'s læsemåde forsvares.

II, § 33 har Baiter med Pearcius stillet *ex*, der i codd. findes foran *superioribus libris* ned foran *quibus perspicui potest*. Det indrømmes, at *ex* her er usædvanligt forbundet med *præcepta sunt* istdf. *præcepta peti possunt*, ligesom I, § 15 *ex ea parte* forbundet med *inest*. Det er derfor muligt, at *ex* er urigtig indkommet her (fra den foregående endelse *-es*), men udtrykket er dog ikke så hårdt som det andet nævnte; og der er ingen grund til en omstilling, da *ex* slet ikke behøves ved *quibus*. Heine har derfor også med rette beholdt håndskrifternes læsemåde.

III, § 67. Alle *codices* mangle her ordet *omnes*, som alle nyere udgivere have indskudt som nødvendigt (Baiter mener, at det lettest kunde være udfaldet efter *non*, når det var skrevet ved en forkortelse). Unger har dog nu villet forsvare håndskrifternes læsning ved at antage en omstilling, hvorved sætningen *sed hujusmodi—diligentes* flyttes ned efter hele det anførte eksempel til slutningen af § (efter *teneret*). Derved blev det alligevel en bemærkning om *reticentia*, hvad det er i forvejen, og *omnes* kan lige så lidt da undværes, da det sidste eksempel er af samme art som det foregående, og *quæ autem possunt* er ikke en almindelig modsætning til *reticentiæ*, men til det slags *reticentiæ* *quæ non possunt*. Det følgende eksempel om M. Marius Gratidianus hører ganske vist heller ikke til dem, *quæ possunt comprehendi*, men Cic. kommer det ihu bagefter og anfører det da efter sin bemærkning. Det er dog af en anden beskaffenhed end det første, der er en ligefrem svig ved fortællelse, medens dette er et kaptiøst formalitetsspørgsmål.

III, § 82. *quid enim interest, utrum ex homine se convertat quis in beluam, an hominis figura immanitatem gerat beluæ?* Baiter erklærer denne sætning for uægte, Unger vil flytte den til slutningen af § (efter *capitalis Eteocles — exceperit*). Her er ikke tale om *immanitas* eller glubende vildhed i det foregående, men kun om uredelighed; men i slutn. af § tales også kun om

herskesyge og tyranni, så at dette udbrud heller ikke passer dér. De tidligere udgivere have ikke stødt an derved, og det kan vel være, at Cic. her er kommen i en rhetorisk pathos og ved bestandig at forstærke udtrykket har sagt, at den der ganske tilsidesætter fides og justitia derved forvandler sig til et umælende og vildt dyr. Ved omstillingen tror jeg i det mindste ikke, at der vindes noget.

**Spredte iagttagelser
vedkommende de oldengelske digte om
Beowulf og Waldere.**

Af *Sophus Bugge.*

II.

Beowulf.

I digtet er **Beowulf** både navn på en dansk konge af Skjoldungernes æt og på den egentlige helt, den gautske kjæmpe. De i digtet besungne sagn om Daner og Gauter er oprindelig vistnok danske sagn, som kan være komne til England i 7de eller 8de århundred (Jessen undersøgelser til nordisk oldhistorie s. 48). Da nu de to mænd, som bære navnet *Beowulf* efter selve digtets vidnesbyrd havde sit hjem i det skandinaviske Norden, hvorfra også sagnene om dem må være vandrede ud, så må *Beowulf* være et nordisk navn eller omdannelse af et sådant. Grundtvig har først¹⁾ jævnført den tilsvarende nordiske form *Bjólfr*, hvilket navn bæres af en landnåmsmand fra Vors (Ísl. ss. I, 249. 252). Men det samme navn kan påvises på flere steder som norsk og høres endnu i Norge. I Dipl. Norv. VI nr. 636 (år 1504) forekommer en mand i Sætersdalen ved navn *Bywoff Wlffsson* (skrevet således 3 gange); i Dipl. Norv.

¹⁾ Se Brage og Idun IV s. 500. Henvisningen til *Bjólfr* skyldes ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 284 ytrer, Bachlechner i Haupts zeitschr. VIII, 208.

VI nr. 656 (år 1512) omtales samme mand, og dér skrives navnet *Byw*, ligeså i Dipl. Norv. VII nr. 672 (år 1529), hvor der skrives *Byoger*; hans bedstefader er det måské, vi finde nævnt *Biufuer Vlfsson* i Dipl. Norv. VII nr. 375 (år 1423) ligeså i Sætersdalen; samme brev nævner *Sueinunger Biufsson* og *Gunn-ilder Biufsdotter* (dativ). Dipl. Norv. I nr. 785 (år 1443) har *Swenunger Biughsson* som lagrettemand i Telemarken. I Dipl. Norv. VII nr. 787 år 1557 (omr en gård i Fyresdal, nabobygd til Valle i Sætersdalen) nævnes *Biuff* (gen. *Bius*) *Haluorszen*, samme mand i Dipl. Norv. VII nr. 793 (år 1560) *Biu* (gen. *Bius*) *Halfuorson*; i sidstnævnte brev nævnes også *Biu Anonson*. I Dipl. Norv. VII nr. 794 år 1561 (fra Valle i Sætersdalen) *Toruill Biuffson*. Endnu bruges mandnavnet *Bjug* i Sætersdalen (Ivar Åsen i Folkevennen IV s. 280).

Man kunde herefter tro, at den oprindelige form af dette i Sætersdalen og nabobygden brugelige navn var *Bjúgr* d. e. den krumbøiede. Men dette bliver allerede betænkeligt derved, at det ældste diplom (fra 1423) skriver *Biufuer* d. e. *Bjúver*, og det modbevises vistnok derved, at vi Dipl. Norv. II nr. 691 (år 1426 eller lidt før) s. 518 finde *Thomos Biubson* på Orknø. Den oprindelige form må derfor være *Bjúlfr*: i Sætersdalen bruges mange med *úlfr* sammensatte navne, i hvilke *l* er faldet bort, og den samme udtale kan i stedsnavne påvises fra Orknø, således *Hrólfsøy* nu *Rousay*, *Gjálpandisey* nu *Shapinsay*, *Kolbeinsey* nu *Copinsay*, *Kálfey* nu *Cavay* (Munch beskrivelse over Norge s. 206).

Når *Bjúver*, *Bjúv* er blevet til *Bjúger*, *Bjúg*, så er det samme lydovergang som i *stoge* (i Robygdelaget, Telemarken) for *stofa*, *frúge* (tildels i Telemarken) for *frúva*. I *Bynoff*, *Byw*, *Bynger* betegner *y* ikke vokalen *y*, men halv vokalen *j*, ligesom f. eks. i *Syolestade* Dipl. Norv. I nr. 985¹⁾.

Da det oldengelske navn *Beowulf* er en gjengivelse af det nordiske, som vi i Norge finde i formerne *Bjólf*, *Bjúlfr*, så synes det ikke, som Kemble *Beowulf* II s. XIII og Müllenhoff i *Haupts zeitschr.* VII, 411 ff. mente, at kunne forklares af oldsaks. *beo* (gen. pl. *beowó*), *beowód*, middelnederlandsk *bouw* indhøstning, ti denne forklaring lader sig ikke overføre på det nordiske navn.

Derimod er den af Grimm *mythol.* 344, *Simrock Beowulf* s. 177

¹⁾ I navnefortegnelsen til Dipl. Norv. VII gjengives navnet ved *Byulf* (*Biulf*, *Biug*); det vilde rettere gjengives ved *Bjuv* (*Bjug*).

og Müllenhoff nu i Haupts zeitschr. XII, 283 f. fremsatte udledning af *beó*, oldn. *bý* en bi formelt mulig, men fra betydningens side, som mig synes, høist usandsynlig.

Efter Müllenhoff er *Beówulf* 'ein held und kriegler im geist und sinn oder von der art des *Beówa*', og i *Beówa* finder han en 'bienengott oder bienenvater'. Men hvorledes skal slig opfatning kunne være mulig ved et nordisk navn? hvor er hos vore forfædre et spor — endog det svageste — af en sådan bi-gud? eller endog kun af forestillinger om biavlen, som kunde sættes i forbindelse dermed?

Man har ret til at stille *Beówulf Bjólfr* i række med andre mandsnavne. Jeg tror da, at man tør forstå *Bjólfr* som en sammendragning af *Bæjólfr*, *Býjólfr* af *bær*, *býr* gård, ligesom *bæjar* blev til *bjár*; med hensyn til første leds betydning kan jævnføres mandsnavnene oldn. *Húsbjörn*, oldtydsk *Haimulf*, *Gardulf*. Denne forklaring kan ikke gjendrives derved, at Oldengelsk ikke har et til oldn. *bær*, *býr* svarende ord. Englænderne tillæmpede det nordiske navn efter sit eget sprog; navnets etymologi må søges ikke i det sprog, som har optaget det, men i det, fra hvilket det er optaget. På samme måde er det nordiske navn *Hákunn*, *Hákon* (af *hár* høi og *konr* en ætling) i *Beówulfdigtet* omsat til *Héðcyn*, der ikke skal etymologisk forklares af Oldengelsk.

Hvis *Beówulf* er det nordiske *Bjólfr* for *Bæjólfr*, så giver navnet ingen støtte for mythiske opfatninger; det kan fra først af have været brugt som rent menneskeligt navn. Kemble (*The Saxons in England* I s. 416) og siden Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 282 ff. har gjort opmærksom på, at et engelsk diplom fra 931 (Kemble cod. dipl. nr. 353) omtaler *Beówan hamm* i nærheden af *Grendles mere*, og deraf vistnok med rette sluttet, at den kjæmpe, som fældte Grendel, i det engelske folkesagn også kaldtes *Beówa*. Ligeså kaldes skjoldungen *Beówulf* i engelske slægtrækker *Bedw*, *Beo*, *Beowinus* (jfr. Kemble *Beowulf* II s. XII f.). *Beówa*, *Beó* synes rettest med Stark (die kosenamen der Germanen i sitzungsberichte d. kais. akad. d. wiss. philos.-hist. cl. 52ter bd. Wien 1866 s. 276) at opfattes som forkortning af *Beówulf*, ligesom *Ceótric* kan blive til *Ceóla*, *Oúðulf* og *Oúðwine* til *Cúða*¹⁾.

¹⁾ De forsøg, Grein i jahrbuch für roman. u. engl. litt. IV s. 278 gjør på at knytte *Beówulfs*, *Beáws* navn til stedsnavnene *Bohus* (*Bághús*), *Bjorlanda*, tiltrænge ikke hos nordiske læsere nogen gjendrivelse.

244—245 (485—487):

nó hér cúðlicor cuman ongunnon
lindhæbbende.

Alle udgivere forbinde *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' d. e. landede. Jeg forstår heller *cuman* som nom. plur. af *cuma* (advena, en fremmed); fremmede krigere må her være mente, og dette bør da også helst have fået sit bestemte udtryk. *cuma* bruges om Beówulf 1806 (3605). *cuman* 'fremmede' giver en god modsætning til *cúðlicor*, ti at optræde *cúðlice* vil sige 'på en måde som gode kjendinger og venner pleie at optræde'; jfr. *grétan eode cuman cúðlice* Genesis 2431. *onginnan* forstår jeg her som 'gå frem' 'optræde'; på lignende måde er det brugt Waldere II, 23 (103). *cuman ongunnon* 'begyndte at komme' synes derimod her et mindre naturligt udtryk. *lindhæbbende* kan ligesåvel bruges adjektivisk som substantivisk.

249—250 (496—497):

nis þæt seldguma

wápnnum geweorðad.

Det synes mig klart, at der må skrives *seldguma* som ett ord, og at dette her må være et nedsættende udtryk. Nærmest ved det rette er Heyne i 2den udgave kommen, når han forklarer: '*seld-guma* ist hier offenbar der gemeine Mann, der nur ein *seld* besitzt, im Gegensatze zu dem edeln, der einen *hof* zu eigen hat'; han jævnfører dermed mht. *húsmann* incola, paganus, nht. *hausmann* der modsættes *hofmann*, fris. *húsmoan*, der modsættes *hera*.

Men denne forklaring lægger ind i *seld* en særlig betydning, som ikke kan påvises: det skal være betegnelsen for det sted, som en mand af lavere stand eier, men *seld*, *sæld* bruges tværtimod netop om kongshallen, således i Beówulf 1280 (2553). *seldguma* 'salmand' vil efter min mening sige 'en mand, som holder til i en høvdings sal', en mand som er trådt i en høvdings tjeneste; det samme er *selesocg* Grein bibl. I s. 239 v. 34 (Thorpe cod. Exon. p. 288). *seldguma* svarer til oldn. *húskarl* (jfr. også *heimamaðr* og de danske runestenes *heimþegi*); huskarlenes flok kaldes *saldrótt* Hávamál 101, tjenestekvinder *salkonur* Sigurð. in skamma v. 50. Strandvogterens ytring udsiger altså: manden med de prægtige våben er ikke i en høvdings tjeneste, han er selv en høvding, hvis hans åsyn ikke lyver.

I oldeng. *seld* er vistnok to forskellige ord flydt sammen.

Hvor ordet bruges som i Beow. 1280 (2553) *geond þæt sæld swæfon*, må det stå i forbindelse med *sele* og hunkjønnsordet *sæld* (mansio, domus). Men deraf kan betydningen 'stol' f. eks. *sæton on seldum* psalm. 118²⁸ slet ikke forklares. *sæld* 'stol' må, som allerede Diefenbach goth. wtb. II s. 187 har formodet, være omsætning for *sedl*, jfr. *sedel*, nordhumbr. *sedel* dat. *sedle*, og *setl* sæde, oldsaks. (*sedel*) dat. *sedle* i Heliand, *sethel* i sammensætningen *sethelgangi* occasum gloss. Lips. 819 og i gen. pl. *sethló* confess. 32 Heynes udgave, oldfris. *sedel*. På samme måde er *bold* n. bygning, hus, bolig, hvoraf *byldan*, eng. *to build*, omsat for *bodl*; jfr. det enstydige oldeng. *botl* n. (*bothwela* = *boldwela*, *bylla* = *bylda*, *byllian* = *byldan*) og oldsaks. (*bodel* eller *bodal* masc.) acc. pl. *bodlós*, gen. pl. *bodló* gård og grund (i Heliand), litu. *buklas* opholdssted, bolig istedenfor *butlas*. Feilagtig jævnfører Rieger (alt- und angelsächs. lesebuch wörterbuch) *byldan* bygge med oldn. *bildr* scalprum, oht. *billón* flindere. Således finder jeg også i *meldan*, *mældan*, tale, melde, en omsætning, jfr. *meðlan*, *mæðlan*, got. *maþljan*. Samme omsætning er indtrådt i oldn. *sáld* for *sá-dl* jfr. græsk *σάω* sælder.

Da 'sæde' kan opfattes som 'bolig', er det ikke overalt, hvor *sæld* forekommer, let at bestemme, hvilket af de to fra først af forskellige ord man har for sig. På de fleste steder lader det sig dog gjøre at skjelne: på alle de hos Grein under 3) anførte steder er *sæld* at opfatte som omsætning af *sedl*; ligeså i forbindelsen *ádrifan of selde* Satan 173. 187, *ádrifan of þám heán selde* Satan 202, jfr. nordhumbr. *tosceaf ða mæhtigo of sedle* Luc. 1, 52, og sikkerlig også på alle de andre under 2) opførte steder. Derimod de under 1) nævnte steder give os det derfra forskellige ord, som er beslægtet med *sele*.

280—281 (556—559):

gyf him edwendan æfre scolde
bealuwa bisigu, bót eft cuman.

Alle fortolkere undtagen Grundtvig forstå *edwendan* som verbum 'vende sig tilbage, vige, høre op'. Men dette verbum forekommer, såvidt jeg véd, ellers ikke; derimod findes oftere substantivet *edwenden* stans, ophør, hvilket Beow. 1774 (3542) skrives *edwendan*. Dette substantiv finder Grundtvig her vistnok med rette, men det er unødvendigt med ham at indsætte *bealuwa bisiga*. *bisigu* er genitiv styret af *edwendan*, ti hunkjønnsord på *u* (*o*) er, som bekendt, ofte uforandrede i gen. sg., således

menigeo, hœlu, hýndo, snytro o. s. v. *scolde cuman* er verbum både til *edwendan* og til *bót*; Beów. 1774 (3542). 2188 (4370) har vi *edwendan*, *edwenden* forbundet med en deraf styret genitiv og med *cuman* som verbum.

489—490 (971—974):

Site nú tó symle and onsæl meoto
sighréd-secgum, swá þín sefa hwette.

Det vanskelige udtryk *onsæl meoto* er jeg tilbøielig til at opfatte noget anderledes end Dietrich, Leo, Müllenhoff og de øvrige fortolkere.

onsælan (løse) er her vistnok brugt i overensstemmelse med en hos de oldengelske skalde meget almindelig udtryksmåde: ordene tænkes som en skat, der ligger i et tillukket eller tilbundet gjæmmested; den, som begynder at tale, lukker dette gjæmme op (*wordhord onleác* eller *onwreáh*, *wordlocan onspeónn*); på samme måde er *onband beaduríne* 501 (995) at forstå 'begyndte at tale tvistens ord' (ikke, som Grein forklarer det, åbenbarede sin hemmelige tilbøielighed til strid). *onsæl* i Hródgárs tiltale til Beówulf opfatter jeg i lighed hermed som 'udtal' 'ytte du frit'.

meoto er accus. pl. neutr. af *met*, hvorfor ellers *gemet*, pl. *gemeoto* bruges, egentlig mål, passende mål. Nærmest sammenligner jeg Hófuðlausn 20: *kann ek mála mjöt*, jeg véd at tale i velvalgte udtryk, egentlig: jeg kjender det passende mål for udtrykkene, og det af Heyne anførte oldhöitydske: *sprîh mezuorte* (Otfried). Således formoder jeg, at *onsæl meoto* her betegner 'tal høviske, velvalgte ord'. 'unsere vorfahren liebten es und unsere dichter lobten es dass alles vor und von edlen gesprochen und gethane 'mit zühten, zühtelichen, schöne' geschah, wie z. b. 'daz si in heten grüezen só rehte schöne getán'. gerade so liebt auch der Angelsachse ein *fægere grétan* Genesis 2104, ein *sprecan fægere tó* Genesis 1900. 2497' (Dietrich i Haupts zeitschr. XI, 412 f.).

sighréd-secgum må da vel med Grein tages som ett sammensat ord.

767—769 (1527—1531). Efter skindbogen skriver Grein:
dryhtsele dynede, Denum eallum wearð
ceasterbüendum cénra gehwycum
eorlum ealu scerwen.

Hermed må sammenstilles Andreas 1528, hvor håndskriftet skal have:

myclade mereflód: meodu scerpen wearð
 æfter symbeldæge. Slæpe tóbrugdon
 searuhæbbende.

Det er åbenbart, at vi har væsentlig samme udtryk på begge steder og at der altså på ett af stederne er en skrivfeil, så at enten *ƿ* i Beowulf er skrevet feil for *p* eller omvendt *p* i Andreas skrevet feil for *ƿ*. Med Grimm Andr. u. El. s. XXXVI f. har alle antaget, at det her ved en ordsprogelig talemåde ud-siges, at der blev indjaget folkene stor skræk; men udtrykkets form og bogstavelige mening har været opfattet på mange måder. Af de forskellige tolkninger skal jeg kun nævne to. Grein forstår *scerwen* som *pcp. pass.* af *scerwan*, for hvilket han formoder betydningen 'verschütten, vergeuden' og hvormed han jævnfører *bescerwan*; *scerpen* ansér han for skrivfeil. Men denne tolkning er af mange grunde umulig: et stærkt verbum *scerwan* måtte, som Grimm bemærker, i *pcp.* lyde *scorwen*. Til et stærkt verbum *scerwan* er der desuden intet spor; *bescerwan* er svagt og kan på grund af sin oprindelse aldrig have været böiet stærkt. Heller ikke er der nogensomhelst støtte for betydningen 'verschütten, vergeuden'; *bescerwan* har den væsentlig forskellige betydning beröve, og det usammensatte verbum har havt den modsatte betydning, ti *bescerwan*, *bescyrian*, *bescerian* er dannet af *scearu* andel, eng. *share* (jfr. *besyrgan*, *besyrian*, *beserian* af *searu*). Aldeles forskjellig er Heynes forklaring i hans 2den udgave: '*scerpen* als [adjectiv] verhält sich zu *scearp* wie *sliden* zu *slide* dirus; die bedeutung ist demnach das bier wurde ihnen scharf, sauer, sie bekamen eine solche angst, dass ihnen gewissermassen das bier am munde umschlag, ihnen nicht mehr angenehm, sondern sauer schmeckte, wie einmal Ayrer sagt: *ich meinete, wann du einem in ein bier sehest, du solst es sauer machen* (Grimm D. W. I, 1822). Diess *scerpen* stimmt denn auch nun gut zur *biter beorþegu* Andr. 1535; scharf und sauer werden ohnehin oft neben einander genannt und gehen der bedeutung nach in einander über: *diu scharphe sire not* Parz. 789, 21'. Men fra formens side holder heller ikke denne tolkning stand: et adjektiv *scerpen* vilde ikke, som Heyne siger, forholde sig til *scearp* som *sliden* til *slide*; ti *sliden* er ikke dannet af adjektivet *slide*, men af et substantiv, som er bevaret i got. *sleiþa* fem. skade; af samme substantiv er *slide*

dannet ved suffixet *ja*. Et adjektiv *scerpen* er altså uden analogi.

På ret spor har derimod Grein været, når han til Andr. 1528 anmærker '*meodu-scerwen methvergeudung?*' Et sammensat ord giver åbenbart bedre rytmus på begge steder. Jeg holder det for afgjort, at vi her har et substantiv af hunkjøn på *-en*, der er dannet ligesom oldeng. *ed-wenden*, got. *ga-*, *us-vandeins* af *wendan*, *vandjan*, oldeng. *-ræden*, got. *garaidēins* af *ge-rædan*, *ga-raidjan*. Hvis Heynes opfatning af udtrykkets bogstavelige mening var den rette, måtte man i *Beowulf* læse: *eorlum ealu-scerpen* og i Andreas: *meodu-scerpen wearð*. 'skjærpe' heder i oldengelsk form *scerpan*, *scyrpan*, som forudsætter en grundform *skarpjan*; det deraf dannede *scerpen* vilde i gotisk form lyde *skarpeins* (stamme *skarpeini*). Men mod Heynes opfatning taler først den omstændighed, at 'skarp' aldrig betegner 'sur, bitter' (om drik); det anførte sted af *Parzival* beviser intet: nøden kaldes skarp som den der trykker hårdt (jfr. oldn. *skörp ál*). Desuden er udtrykket 'mjøden blev sur for dem' lidet passende i Andreas, hvor en stormflod styrter ind over de sovende mænd og hvor der lægges til *æfter symbeldæge* (efter gildet), ti hint udtryk måtte i egentlig forstand tværtimod gjælde mænd, som sad ved gildesbordet og drak. Talemåden oplyses ved de i v. 1535—1537 følgende figurlige udtryk om flommen: 'Det var bittert öl, de fik at drikke; mundskjænkene lod ikke vente på sig; der var drik i overflod tillavet for alle fra dagens begyndelse'. Vandene, som overskylle alt, kaldes altså af digteren en bitter drik, som iskjækkes for menneskene; og væsentlig det samme må da være sagt i 1528. Da *scerpen* ikke lader sig forene hermed, læser jeg efter *Beowulf*håndskriftet: *meodu-scerwen wearð*.

Ligesom man finder *bescerwan* = *bescerian*, *bescyrian*, således må også *scerwan* = *scerian*, *scyrian* have været brugt, og af dette *scerwan* er *scerwen* fem. afledet. *scerian*, *scyrian* betyder tildele en noget som hans lod, hans andel. *meodu-scerwen wearð* betyder altså: da blev der skjænket mjød (for alle). På lignende figurlig måde bruges i Oldnorsk *drekka á*: dette betyder egentlig 'drikke en til' (hvorved man selv drikker af bægeret og derpå bringer det til den anden, for at han skal tømme det); men dernæst betegner *drekkr á* søen slår ind (til søfolkene i fartøiet), hvilket altså figurlig udtrykkes således, at et bæger rækkes søfolkene af en af Råns døtre.

I Beowulf 769 (1531), hvor jeg læser *eorlum ealu-scerwen* har udtrykket fjærnet sig lidt mere fra sin bogstavelige mæning. Ligetil er det at oversætte 'alle Danerne fik sin ration af øl', for alle Danerne blev der iskjænket, det vil sige: alle Danerne fik en besk skål at tømme. På samme måde bruges i ældre Tydsk *einem einschenken* ofte uden nærmere tilfœielse i betydning af 'bœses und verderbliches bereiten, übel mitspielen', f. ex. *wir schenkten den streitenden tapfer ein und schoneten ihr nicht* (Grimm Deutsch. wtb. III, 268).

976 (1945). Se dette tidskr. s. 49 f. Allerede Grundtvig s. 209 har foreslået *in nýdgripe*.

1146—1152 (2285—2298):

Swylce ferhðfreca	Fin eft begeat
sweordbealo slíðen	æt his selfes há
siððan grimne gripe	Gúðláf and Ósláf
æfter sæsiðe	sorge mændon,
æt witon weána dæl;	ne meahthe wæfre mód
forhabban in hreðre.	Þá wæs heal roden
feónða feorum,	swilce Fin slægen.

Sætningen *ne meahthe wæfre mód forhabban in hreðre* forstå Grein og Heyne: Finns sjæl kunde ikke finde ro i hans legeme, men stundede herfra; sammenlign 2420 (4832) *him wæs gebmor sefa, wæfre and wælfus*. Men *mód* findes neppe nogensteds ellers brugt om den døendes sjæl, som vil flygte fra legemet. Og hvis sætningen havde den angivne mæning, skulde man have ventet, at den snarere var stillet efter *Fin slægen* og ikke som et moment i handlingens udvikling, der gik forud for *Þá wæs heal roden feónða feorum*. Da Gúðláf og Ósláf har været nævnte nærmest forud, er det naturligere at forstå den nævnte sætning om dem. Jeg tror derfor, at Eit Müller rigtig har tolket: 'ikke kunde deres urolige tanker få hvile i deres bryst', men de kom til udbrud i harmfuld tale og hævnende dåd.

roden har jeg tidskr. VIII, 64 foreslået for håndskriftets *kroden*; dette forslag støttes ved Genesis 2931:

brynegield onhreád

réccendne weg rommes blóde,
 hvor *onhreád* er at forstå som *onredd* og ikke som *onhreáð* (smykkede).

1290—1291 (2574—2576):

helm ne gemunde,
byrnan síde, þá hine se bróga angeat.

Til *gemunde* savnes subject, og derfor tror jeg, det er nødvendig efter Greins forslag i 1ste udgave istedenfor *þá hine* at læse *þe hine* 'den hvem'.

1933—1935 (3859—3864):

nénig þæt dorste deór genéðan
swásra gesiða nefne sinfreá,
þe hire an dæges eáges starede.

Grein forklarer 'der sie bei tage anstarre', så at *hire* er styret af det efterfølgende *an* (= *on*). Men dativen *hire* er, såvidt jeg skjønner, i denne forbindelse aldeles uforklarlig; der måtte stå accusativ, jfr. 996 (1986). 1485 (2964). 1781 (3553) o. s. v. Også 'om dagen' synes her lidet passende. Kemble, Thorpe og Grundtvig har udgivet:

þe hire án-dæges eágum starede.

Men dativen *hire* lader sig heller ikke her forsvare. *án-dæges* skal betyde 'daglig'; men denne betydning er ikke hjemlet og synes lidet passende i sammenhængen. Foruden disse to fortolkninger, som begge er utilfredsstillende, kjender jeg en conjectur til dette sted, som blev fremsat af P. A. Munch i hans forelæsninger:

þe hire and-eáges eágum starede;

derimod véd jeg ikke, hvad Munch anførte mod den almindelige tydning eller hvorved han støttede sin egen formodning. Denne formodning synes mig i det væsentlige rigtig: jeg tror, at der bør læses *and-éges* eller, når man beholder den usædvanlige og mindre rigtige skrivemåde, *and-éges*. I Gotisk forekommer adverbiet *andauggjō* παρρησιᾶ, φανερωῶς, også *andaugiba*; det er dannet af en adjektivstamme *and-augja* og betyder egentlig: ligeoverfor (folks) öine, lige i (folks) ansigt. Adverbiet *andauggjō* vilde i Oldengelsk regelret blive *and-ége*, sammenlign de oldengelske adverbier på *lice* ligeoverfor got. *samaleikō*. *andéges* forholder sig til **and-ége*, got. *andauggjō* aldeles som *singales* til *singale*. I Oldnorsk har intet *andeygis* holdt sig; det vilde med hensyn til endelsen forholde sig til got. *andauggjō*, som *snimmendis* (hvis ikke *snimhendis* Íslendingabók cap. 7 er den ældre form) til got. *sniumundō*; men aldeles tilsvarende dannelser er *andfætis*, *andscelis*, *andhæris* o. s. v. Når her er

skrevet *andéges* for *andéges*, kan dermed sammenlignes *éggflota*, *éggweard* ved siden af *éggstredm*. *hire* er styret af *andéges*, der forbindes med dativ ligesom *andweard* og oldn. *andvigr*.

Bogstavelig oversat står der altså: 'stirrede med öinene lige-
imod hendes öine' d. e. stirrede hende lige i öinene.

I 1934 (3862) læser jeg med Grundtvig (hvis opfatning af stedet jeg forövrigt ikke deler) *nefne sín fröá* 'uden hendes ægteherre'. *sín* refererer sig ligegodt til et substantiv af hankjön og af hunkjön; det sidste f. eks. *bær seó brimwoylf hringa þengel tó hofe sinum* 1507 (3008). Det bruges ikke blot med reflexiv betydning, men også for 'hans' 'hendes', således Crist 1224:

Þonne beóð gesomnad on þá swiðran hond
þá clænan folc Criste sylfum
gecorene bi cystum, þá ær sinne cwide georne
lustum læstun.

Her henviser *sínne*, ligesom *sín* Beów. 1934 (3862), til et ord, som står i en anden sætning og som der ikke engang er subject. Det usammensatte *fröá* betegner ofte ægteherren, f. eks. Beów. 641 (1276). Der er altså ingen grund til med Kemble, Thorpe, Grein og Heyne her at antage et ellers ikke forekommende *sínfred* ægteherre. Dette ord bortfalder da også i 3153 (6297).

2488 (4968). Grein har seet, at halvlinjen *hreis blác*, som håndskriftet her har, er ufuldstændig, og han har indsat *hreds heoro-blác*, hvilket giver god mening. Men jeg tror, at det oprindelige snarere er: *hreds hreáblác*, ti *hred* kunde lettere falde bort efter *hreds*.

2547—2549 (5087—5091):

ne meahthe horde neáh
unbyrnende ænige hwile.
deóp gedýgan for dracon lége.

deóp synes her at være et mindre tydeligt udtryk, som man gjerne undværer. Da Grundtvig s. 179 vidner 'der kan næsten ligeså godt læses *deor* som *deop* i skindbogen', så formoder også jeg, at det rette er *deór gedýgan*; dog forstår jeg ikke med Grundtvig *deór* som 'et dyr', men som 'den kjække' d. e. Beówulf. *gedýgan* er 'holde ud'; verbet bruges også ellers absolut.

2586—2591 (5165—5174):

Ne wæs þæt eðe sið,
 þæt se mæra maga Ecgþeowes
 grundwong þone ofgyfan wolde,
 sceolde willan wic eardian
 elles hwergen: swá sceal æghwylc mon
 álétan lændagas.

Disse vers oversætter man almindelig: 'Det gik ikke så let, at Ecgtheows søn vilde opgive denne jord, frivillig skulde indtage en bolig andensteds, som enhver skal forlade dette korte liv'. Således Müllenhoff i zeitschr. f. deutsch. alt. n. f. II, 234. Men *grundwong þone* kan, såvidt jeg tror, efter oldengelsk sprogbrug ikke betyde 'denne jord', men må betyde 'den mark'; desuden synes det underligt i denne forbindelse at tale om 'frivillig' at forlade livet, hvorfor også Grein læser *sceolde [þyrmes] willan*. Jeg forstår stedet på følgende måde: 'Ikke gik det så let, at Ecgtheows søn vilde opgive den mark, frivillig skulde opholde sig et andet sted (d. e. at Beówulf skulde ville opgive kampen med dragen og flygte bort); så skal hver mand forlade det korte liv (d. e. så uløst skal hver mand gå i døden). Sammenlign 2525 (5041 f.), hvor Beówulf har sagt, at han ikke vil vige en fodbred for dragen. *willan* (den instrumentale dativ) er brugt på lignende måde Gen. 504. Grundtvig s. 182 synes at have forstået stedet omtrent som jeg; men han foreslår et par ændringer, som jeg ikke kan finde sandsynlige.

2764—2766 (5521—5524):

Sinc eáðe mæg
 gold on grunde gumcynnes gehwone
 [hord] oferhigian.

Om stedet se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 59 f. *hord* har Grein indsat, fordi *oferhigian* ikke fylder halvlinjen, men det giver uheldig ordstilling. Jeg tror snarere, at det rette er:

Sinc eáðe mæg,
 gold on grunde, gumena cynnes
 gehwone oferhigean.

Jfr. 1057—1058 (2108—2109):

metod eallum weóld
 gumena cynnes;

Juliana 718—719: bidde ic monna gehwone
 mena cynnes.
 nelse.

2776—2782 (5545—5557):

segn eác genom,
 beácna beorhtost, bill ærgescód
 (ecg wæs iren) ealdhláfordes,
 þe þára máðma mundbora wæs
 longe hwile, lig-egesan wæg
 hátne for horde hioroweallende
 middelnihum, óð þæt he morðre swealt.

De fleste fortolkere har forstået *ealdhláfordes* om dragen. Men Grundtvig siger med fuld ret, at 'den gamle herre, som stridsøksen havde tilhørt, kan ikke vel være ilddragen, som brugte ganske andre våben'. Derimod kan jeg ikke give Grundtvig ret i, at *ealdhláfordes* er han som nedgrov skatten og at noget er faldet ud foran 2779 (5550). Müllenhoff i *Haupts zeitschr. n. f. II*, 236 følger Grundtvig i at forstå *ealdhláfordes* om skattens tidligere eier, men slutter deraf, at 2780—2782 (5552—5557) er indskudt af en interpolator. Jeg kan overhoved ikke forlige mig med den opfatning, som på den ene side skaber sig et idealt oprindeligt digt, der er tilskåret efter forud opgjorte teorier og subjectivt skjøn, og på den anden side udskiller en mængde tilsætninger af interpolatorer, hvem man tiltror alskens dumheder.

Müllenhoffs ligesåvelsom Thorpes, Greins og Heynes forklaring gjør det nødvendigt at forandre skindbogens *þám þára* til *þe þára* og grunder sig på en tydning af *ærgescód*, hvis rigtighed ingenlunde er afgjort. Grundtvig har, tror jeg, også her været på ret spor: '*bill ær gescód* vil udgiverne have læst *ær-gescód* og have det oversat 'brass-shod' og 'erz-beschuhl'... Jeg vil . . . kun bemærke, at både *ær* og *gescód* findes mange andre steder i kvadet, men aldrig i en lignende bemærkelse, så jeg tænker, indtil videre, at den 'kobberforhudning' er et blændværk'.

Navnlig 1587—1588 (3168—3169) *him ær gescód hild æt Heorote* synes at vise os den rette tydning af *ær gescód* i 2777 (5547). Optage vi denne, blive 'emendationer' og 'athetiser' unødvendige. Jeg læser:

segn eác genom,
 beácna beorhtost: bill ær gescód
 (ecg wæs iren) ealdhláfordes
 þám þára máðma mundbora wæs
 longe hwile, lígegesan wæg o. s. v.

og jeg oversætter 'hans gamle herres våben havde med sin jærnegg i forveien fældet den som i lang tid havde været disse skattes vogter'. Stykket, som begynder med *bill* *der gescód* og slutter med *morðre swealt*, fortjener vistnok ingen ros i poetisk henseende og siger intet, som ikke andensteds er sagt, men jeg finder deri ingen tilstrækkelig grund til at lade det være tilsat af en interpolator. Og når det i forveien har været sagt, at Wígláf af skatten tog hvad han vilde, så har det god mening at tilføie grunden 'ti dragen, som havde vogtet skatten og skræmt alle bort, var nu fældet'. Ved *ealdhláf* menes Wígláfs gamle herre Beówulf. Ved *bill* synes at måtte forståes det korte sværd (*wælseax*), hvormed Beówulf havde dræbt ormen, se 2703 (5399), og *bill* er et ord af så omfattende og ubestemt betydning, at jeg neppe tror denne opfatning kan vække betænkelighed; jfr. *him [wyrme] irenna ecga forndmon, . . . homera láfe* 2828—2829 (5648—5651). *þám* er styret af *gescód*; ved *þám þára máðma mundbora wæs* menes dragen. *þám* er istedenfor *þám þe*; Grein sprachschatz II s. 569 giver mange eksempler på denne korthed i udtrykket. Beówulf og Wígláf havde vistnok i fællesskab fældet ormen, men Beówulf, som endelig gjorde af med den, nævnes også 2835 (5662) alene som dens bane.

2920—2921 (5833—5835):

Us wæs á syððan

Merewioinga milts ungyfeðe.

At Grundtvig her med rette har fundet det fra historien navnkundige Merovingernavn, kan ikke være tvil underkastet. Derimod tror jeg, at alle udgivere har havt uret i at forkaste hvad håndskriftet har: *Merewioingas*. Dette er sjældnere skrivemåde for *M—inges*, ligesom der 63 (125) er skrevet *Heaðoscilfingas*: 'Merovingens' d. e. Frankerkongens.

3096—3097 (6184—6187):

bæd þæt ge geworhton æfter wines dædum

in bælstede beorh þone heán.

æfter wines dædum 'efter vennens gjærninger' 'i overensstemmelse med eders vennesæle herres bedrifter' giver et kunstlet udtryk. Jeg tror, at det rette er:

æfter wine deádum.

ter 'til minde om' er fast udtryk i indskrifter (*sette bécun æfter* *æ. ne* og lign.).
nelse.

Ordforklaringer.

æfengrom. Jeg har i dette tidskr. VIII s. 66 påvist, at man i dette ord ikke tør søge eng. *groom*. Som ny grund tilføier jeg, at *groom*, der i 13de årh. forekommer med betydning 'ung dreng', efter al rimelighed er et romansk ord. Sammenlign span. *grumo* liden klump, knop, lidet skud (med sideformen *gromo*), *grumete* liden gut, skibsgut, gl. fransk *gromme*, demin. *gromet* dreng hos en vinhandler (i 13de årh.), deraf nyfransk *gourmet*, holl. *grom* ung dreng (Littre forkaster, men som det synes uden tilstrækkelig grund, Diez's henførelse til span. *grumo*.) Eng. *bridegroom* er vistnok en forandring af oldeng. *brýdguma*, men det godtgjør ikke, at *groom* er opstået af oldeng. *guma* mand.

gyrn 1775 (3543): *hwæt me þæs on éðle edwendan cwom, gyrn æfter gomene*. I Greins sprachschatz vil man finde, at dette ord, som betyder 'kummer, lidelse', ofte forekommer i oldengelsk digtning. Heyne tror med urette, at det er samme ord som *grin*, *gryn* strikke; heller ikke er *gyrn* = oldn. *grunr*. *gyrn* er tværtimod sideform til *gnyrn*; dette viser sig tydelig, når man sammenligner *gyrnworacu* med *gnyrnworacu*; *gyldað nú mid gyrne* Juliana 619 (hvor Bouterwek evangelien in alt-nord-humbr. sprache s. CXXXII feilagtig forklarer *gyrne* af adjektivet *georn*) med *dryhtne guldón mid gnyrne* Genesis 2420; *þá wæs forð cumen geóc æfter gyrne* Andr. 1587 med *þe hire brungen wæs gnyrna tó geóce* Elene 1139. At *gyrn* er sideform til *gnyrn*, sér man også af oldsaks. *gornword* = oldeng. *gnornword*, oldsaks. *gornón* sørge, klage = *gnornón*, oldeng. *gnornian*. En tredje sideform med *gr* i fremlyden har vi i oldeng. *grorn* sorg = *gnorn*, *grornhof* = *gnornhof*, *grornian* sørge = *gnornian*, oldsaks. *grornón* Hel. 805. 1687 i det Cottonske hskr., medens Münchener hskr. på begge steder har *gornón*.

gyrn kunde være opstået af *gnyrn* ved dissimilation, men got. *gaurs* taler for, at *gyrn* er den ældste form. Hvis dette er så, må første *r* i *gnyrn* vel være opstået ligesom i fransk *trésor* = *thesaurus*, andet *r* i *perdrix* = *perdix*, eng. *bridegroom* = oldeng. *brýdguma* o. s. v. Grimm (Andreas u. Elene s. 128), Ettmüller og Rieger (lesebuch) opføre med urette nominativ-formerne *gyrne*, *gnyrne*, da *gyrn* forekommer ikke alene i det nævnte sted af Beow., men også gåde 16 v. 6 i Exeterbogen; derimod opfatte de med rette disse to ord som sideformer. Deres kjøn kan neppe afgjøres efter de steder, jeg kjender,

men det er neppe rigtigt, når Grein opfører *gnyrn* som hankjønnsord, derimod *gyrn* som hankjønns- og intetkjønnsord.

Det nævnte ord *grorn* har vi vel også i runeindskriften på den af Mr. Franks opdagede æske af hvalben (Stephens *runic monuments* p. 474):

WARÐ GASRIC GRORN,

ÞÆR HE ON GREUT GISWOM.

Jeg formoder, at der skal oversættes: 'der blev skrækkelig sorg', medens Haigh (*the conquest of Britain* p. 43) oversætter 'his hazy sovereignty was overthrown' og Stephens (p. 475) 'he was gasht to death in his gambols'. Med *gásric* jfr. gammeleng. *gashful* skrækkelig.

onhohsnian 1944 (3881—3882):

húru þæt onhohsnode Heminges mæg.

onhohsnode har de fleste udgivere, som jeg tror, fuldkommen rigtig indsat for skindbogens *on hohsnod*, men ordets betydning og oprindelse er hidtil neppe funden.

Dietrich har i sin særdeles lærerige afhandling i *Hauptztschr.* XI s. 413 ff. efter en antydning af Thorpe sat ordet i forbindelse med oldeng. *husc* (= oldsaks. *hosc*), *onhyscan*, *hihendes* (*subsannantis*) og derefter sluttet, at det betyder 'spotte' 'dadle'. Men denne betydning synes ikke at passe ret til sammenhængen, som Grein i *Jahrbuch für romanische u. engl. lit.* IV, 284 vistnok rigtig forklarer således: 'Das geht aus dem ganzen zusammenhange unzweideutig hervor, dass der ausdrück *Heminges mæg*, Hemings verwandter, an der ersten stelle (v. 1944) nicht wie am ende der episode den *Eomær*, sondern nur den *Offa* bezeichnen kann: dieser machte der früheren unweiblichen sitte seiner gemahlin bald nach der vermählung ein ende'. Jeg oversætter *onhohsnode* ved 'hemmede'. *onhohsnian* betyder egentlig overskjære ens haser eller hæsener, det er denominativ af *hohsinu*, pl. *hoh-sina* og altså en sammendragning af *onhohsinian*. Samme verbum er middelhøitydsk *enthähsenen* eller uden præfix *hähsenen*, *kähsenen* (mhd. *wtb.* I, 612), oht. *hahsanón* (Graff IV, 800); svensk dial. *hasa* 'afskära senorna i den bakåt böjda delen af ett djurs bakben' i Vesterbotten (Rietz). Stammeordet *hohsinu*, pl. *hohsina* gjenfindes i oldn. *hásin*, pl. *hásinar*, oldfris. *kozene*, *hozne*, nordfris. *hagsen*, *hogsen*, middelnederlandsk *heisene*, schweiz. *hagsne*, baier. *häcksen*, middelhøitydsk *hahse*, dansk *hase*, svensk dial. *has*. Dette ord er åbenbart sammensat og indeholder som første led oldeng. *hoh*, *hó* hæl, eng. *hough*, som

andet *sinu* sene; et til *hok* svarende ord har vi også i isl. *háband* 'et slags tøjrebånd, som bindes om haserne (især på får)'. Ved den stedfundne sammendragning har mht. *hahse*, dansk *hase* fået udseende af at være et usammensat ord, men efter det oplyste er det urigtigt, når Curtius grundzüge d. griech. etym. 2te ausg. s. 141 og Fick wörterbuch' der indogerm. ursprache s. 25 antage mht. *hahse* for identisk med lat. *coxa*, sanskr. *kaxā*. Sammenlign med det her udviklede Diefenbach goth. wörterb. II, 495. *onhohonian* overskjære haserne eller hæl-senerne er bleven det figurlige udtryk for at afkræfte, svække, hemme; denne figurlige brug af ordet kunde såmeget lettere blive almindelig, som det efter vore sagnhistoriske fortællinger var en i den ældste tid ofte anvendt straf at gennemskjære fodsenerne (Grimm rechtsalt. 707). Lignende er betydningsudviklingen i tydsk *hemmen*, oldn. *hamla*, lat. *subnervare*.

unhár 'meget grå' se tidskr. for philol. og pæd. VIII, 71. På skrivemåden *un* for *on* kunde flere eksempler nævnes (*un reordadon* Satan 66; nordhumbr. *untuna* = *ontýnan*; *Onlaf rex un stue* på en svensk mynt slagen under Olav Skótkonung se Rydqvist svenska språkets lagar IV, 151), men når jeg efter Grimm har sagt: 'un-, der svarer til tydsk un-, vort u-, betegner i sammensætning med adjektiver altid en mangel', så tiltrænger dette rettelse. Hoefler i Germania XIV, 203 ff. påviser, at tydsk un- kan forstærke og overdrive, og at desuden det ved un- udtrykte forstærkende bibegreb igjen kan svækkes og i tidens løb tabe sig ganske, så at sammensætninger med un- i betydning blive lige de usammensatte ord. Dette gjælder også ved sammensætning med adjektiver; således i Sydtydskland *untief* meget dyb, *ungross*, *unreich*, *unlang*, *unschwer*; også ofte i Nedertydsk f. eks. *unstormelich* überaus stürmisch, *unplump* o. s. v. I Engelsk fra ældre og nyere tid har jeg ikke fundet denne brug, men efter de fra Tydsk nævnte eksempler finder jeg det nu rimeligt, at *unhár* 'meget grå' indeholder det oprindelig negtende un-. Men hvor o- i svenske og norske bygdemål forstærker, er det opstået af of- og har intet med tydsk un- at gjøre.

wælfáh 1128 (2249): *wælfáegne winter*. Dette adjektiv, hvoraf *wælfáeh* 2028 (4050) er afledet, betyder 'som udøver dødbringende fiendskab', omtrent d. s. s. *wælgrim*. Jeg forstår det her som epitheton ornans 'den grumme vinter', 'den slemme vinter', jfr. *der leide winter* Grimm myth. 719; *Vindsvafr hann*

er Vásadar son, ok váru þeir óttungar grimmir ok svalbrjóstadir, ok hefir Vetr þeira skaplyndi Edda I, 89.

Finnsburg.

Da brudstykket om Finns og Frisernes overfald på Danerne under Hnæf og Hengest i Finnsborg står i nær forbindelse med Beówulfdigtet, så tilføier jeg et par bemærkninger til hint.

Sammenhængen ved brudstykkets begyndelse udtrykker Grundtvig klart således: 'da tårnvægteren, eller hvem det end er, har fremført sine gjætninger om hvad det er man skimter i mørket, da svarer høvdingen: det er hverken det ene eller det andet, som du tænker, men det er krig og nidingsværk'. Da den danske høvding siger: ikke er det denne hals tinder (*hornas*) som brænde (v. 4), så må det, han her benægter, have været nævnt som formodning af tårnvægteren (eller hvem det nu er han taler med). V. 1 tør derfor udfyldes: [*beorhtor hor*]nas byrnad náfre. Det samme har vel Grein villet udtrykke ved [*beorhtre hor*]nas o. s. v.; *hornas* har Rieger først fundet. Ublands udfyldning [*beác*]nas (Germania II, 354) kan ikke være rigtig, da *bedcen* er intetkjønsord.

5—6. (9—13):

ac hér forð berað
 fugelas singað,
 gylleð græghama, gúðwudu hlyneð,
 scyld scefte oncwýð.

Rieger har først fremsat den formodning, at der efter *berað* mangler to halvlinjer. Han har seet, at *hér forð berað* kun er brudstykke af en sætning, som han tænkte sig udfyldt ved tilføielse af *fyrdsearu rincas*. Men også *fugelas singað* er efter mit skjøn ufuldstændigt: høvdingen udtaler, at det er væbnede fiender som skride frem til natligt overfald; men hermed kan fuglesang intet have at gjøre. Man har vistnok villet forstå det således, at fuglene sang, fordi de troede, det gryede ad dag. Men denne forståelse kan ikke være den rette. Det måtte da have været sagt, ikke blot at fuglene sang, men også hvorfor. Ved denne opfatning misforstår man desuden *gylleð græghama* som 'sirissen (fårekylingen) piber' og lægger ikke mærke til, at *fugelás singað*, *gylleð græghama* i indhold må være ensartede med de to følgende sætninger. *gylleð græghama* må med Rieger og fl. forståes 'gråhammen (d. e. den grå brynje) klirrer', og

dette gjør det mindre sandsynligt ved *fugelas singað* at tænke på rovfuglenes skrig og at udfylde [*fylle on wénum*] *fugelas singað*. Jeg tror med Ettmüller, at de fugle, som syngte, mens klang høres af brynjer, spyd og skjolde, er de fjædrede pile. Men pilene kunde ikke kaldes *fugelas* uden videre: i det forud for dette ord manglende halvvers må have stået et nærmere bestemmende tillæg. Mulig har skalden her kaldt pilene *flán-bogan fugelas* ell. lign. I norrøn skaldskab kaldes pilene buestrængens, brynjens eller sårenes fugle (*gögl strengjar*, *bryngögl*, *sárgögl*).

12 (21—22). Høvdingen byder sine mænd vågne til kamp:
habbað eówre handa, hicgeað on ellen.

Hos Hicces står *landa*, hvilket er meningsløst; men ved at indsætte *handa* får man heller ikke frem noget let forståeligt udtryk.

Jeg formoder:

habbað eówre linda.

Jfr. *lindhæbbende*. *a* er læst feil for *i* ligesom i v. 36 (67), hvis Grundtvig dér har ret i at indsætte *hwearflicra*. Ellers forekommer flertalsformen *línde*; men *e* og *a* skifter i nom. acc. pl. af hunkjønnsord (*ecge* og *ecga*, *dæde* og *dæda* o. s. v.).

14—15 (25—26). Man kan læse som én langlinje:

Þá áras monig goldhladen þegn gyrde hine his swurde.

Sammenlign f. eks. Beow. 1484 (2961 f.):

mæg þonne on þém golde ongitan Geáta dryhten.

Andr. 1471 står *árás* i spidsen af verset uden at alliterationens vægt hviler derpå. Der er altså ingen nødvendighed for at tage *Þá áras monig* som en halvlinje for sig og derforan at indskyde *rincas míne*.

Waldere.

I 1860 var jeg den første, der havde den glæde at gjenne læse de to skindblade, som indeholde brudstykkerne af digtet, og jeg tog dengang en nøiagtig afskrift, som jeg gjentagne gange confererede med originalen. Nu i 1869 har jeg desuden fra min ven docent Lyngby fået sendt en særdeles nøiagtig redegjørelse for en sammenligning af Stephens's udgave med de gamle skindblade; til denne støttes efterfølgende bemærkninger, navnlig de til II, 10 og til II, 23.

I, 13 (22). Håndskriftet har feilagtig *sweord wlegan* (ʒ for p).

I, 19 (34). *icde* er i hskr. skrevet tæt sammen.

I, 29 (54). Min indvending mod formodningen *bega* istedenfor *bedga*, at der i forveien er nævnt tre forskellige slags kostbarheder, er neppe afgjørende. Grimm deutsche gramm. IV, 954 f., Müller-Zarncke mhd. wtb. I, 98 b, Zingerle Germania VI, 224 f. og Schröder Germania XIV, 83 påvise, at *beide* i ældre Tydsk (Höitydsk og Lavtydsk) ofte henviser til tre. Samme sprogbrug er nordisk, således: *biscopa ok riddara ok swena badhe* gamla krönikan v. 379 (Klemmings udg.); ligeså i Oldnorsk ved *bæði*, se Oxforder-ordbogen.

I, 31 (58). I hskr. er foran *ær* skrevet *her*, som er glemt hos Grein.

II, 10 (76). Efter trækkene i min eftertegning har jeg gjættet *durh fifela gesteald* (domicilium), og Lyngby erklærer efter gjentaget eftersyn, at læsningen *gesteald* ikke er umulig.

II, 16 (89). Hskr. har *feta*, ikke, som Müllenhoff i Haupts zeitschr. XII, 271 antyder, *fēta*.

II, 17 (90). Hskr. har *headu*, ikke *heado*.

II, 19 (94). I hskr. kan kun læses *geapnøb*, ikke *geapueb*.

II, 23 (102). Bogstaverne i hskr. efter *þon̄* d. e. *þonne* sidst i en linje (den følgende begynder med *un mægas*) er utydelige, men det er tydeligt, at der hverken kan læses *yfle* eller *alle*. Første bogstav er snarest *o*; kunde efter formen også være nederste del af *ð*, derimod neppe *ʝ* (*w*). De følgende træk har lighed med *ig*, men kanskje endnu større med *ŋ* (sammen-lyngtet tegn for *ng* i islandske håndskrifter); dog véd jeg ikke, om dette bogstavtegn nogensinde er fundet i engelske håndskrifter. Hverken *oig* eller *dig* synes her at give nogen mening. Jeg vover at nævne følgende indfald, på hvilket jeg dog slet ikke stoler:

þonne ongun mægas eft ongyrnad.

ongyrnad (så har hskr., ikke *onginnad*) betyder her vistnok 'irruunt', som Dietrich og Grein forklare det. Skulde *ongun* (for *ongum*) kunne betyde 'med hvasse våben' eller kanskje særlig 'med spyd' og være dat. pl. af *onga* m. en brodd, som forekommer i Exeterbogens 24de gåde v. 4, hvor *ætren onga* skal forstås om en pil?? Sammenlign oldhöitydsk *ango* brodd Graff I, 345, jfr. *ἀγγωνες* Frankernes spyd hos Agathias¹). Om endelsen *-un* for *-um* jfr. min bemærkning til Beow. 84 (168).

II, 25 (107). Hskr. har *Sede*.

¹) Derimod det spyd, som Dietrich i Haupts zeitschr. n. f. II, 93 vil finde i ANG på Mynchebergspydspidsen, rammer aldeles ikke.

II, 27 (110). *sede* skrevet sammen i hskr.

II, 28 (112). *to gode* hskr., ikke *æt gode*, som Müllenhoff i *Hauptschr.* XII, 273 formoder.

The copies of some runic stones.

By *George Stephens.*

In the last number of «Tidskrift for Philologi» Prof. S. Bugge has given us No. 3 of his interesting «Bidrag». I will not again enter into the questions in dispute between us, but will only make an observation or two as to *matters of fact*.

At p. 172 my friend says that the 4th rune in the 2nd line of THE REIDSTAD STONE is < (C), not § (S), and this because the letter S would otherwise be too small, and because the bend to the left below is so irregular that it must be accidental. In his letter to me when he kindly corrected my engraving with the stone before him (which I have never seen), Prof. Bugge said that this 4th stave was §, not <. In the paper casts with which he favored me — the one inkt-in by his own hand, the other untouched, just as it left the stone — the rune is plainly §, not <, the lower mark no more accidental than the upper. Smaller characters often intermix with others, to save room or for ornament, and there is no reason whatever for calling the lower bend accidental. The 5th stave in this line Prof. B. says is R (R), not N (U). These two letters, as we all know, often nearly resemble each other, and the stave here may be R, but it is certainly much more like the N in the 1st line than the R in the 3rd. We must therefore be led by the context, which certainly, as I think, shows it to be U. Rune 6 he says is F, not T, for that the top arm has scaled off, and the N is otherwise here carved T. As the character is injured, we cannot say that it ever had any arm at the top, of which there is neither sign nor need. And as to N being otherwise T on this block, we know that a letter is often cut 2, 3, even 4 or 5 ways on the same monument. The 2 last runes in this line, my learned friend adds, are not happily given in my woodcut,

and are $\beta \mathfrak{M}$, not $\beta \mathfrak{R}$. My woodcut, which here as elsewhere agrees with the paper casts, was kindly and carefully and repeatedly *corrected by Prof. Bugge himself* (as I have stated on my p. 257), and therefore the fault, if any, is *not mine*. I do not, however, think there is any fault. The paper casts are now before me; the letters, as my engraving shows, are injured; but, as far as my eyes go, *both casts* give β , while *the ink* cast has \mathfrak{R} , *the plain* cast \mathfrak{R} , or, adding the flaws on the stone (see my woodcut) \mathfrak{R} . Thus BO, not $\mathfrak{A}M$. See my text, p. 257.

THE VÅNGA STONE (my p. 836). Baron Djurklou's paper cast (as well as his drawing) gives the 2nd rune from the right as \mathfrak{A} , Prof. Bugge (p. 185) as \mathfrak{A} . We must wait for a third cast to decide which is correct.

At my friend's p. 195. Of course the meaning of my strong word *unheard-of*, was merely, as most of my readers would see, that *the name* of the stone-raiser or rune-carver (when such is mentioned) is so universal, that is, its *absence* is so excessively rare, that we should never resort to such absence when we *can* find the name on the stone by taking the formula in another way; while, should the name really be absent, we may usually suppose that there has been a *duplicate stone* on which *the name was given*, tho that second stone is now lost. We have many such duplicate or triplicate runic stones, the one of which mentions such details, not found on the other. Prof. B's reference (Bidrag, III, 195) to the Skafså stone (given by him in Bidrag, II, 360) is an inadvertence, as the KO \mathfrak{D} -MONTR OUK \mathfrak{D} EUR ONLOTR are the ORNAIRS SUNIR spoken of at the beginning of the inscription.

THE STENTOFTEN STONE (my p. 169). Of this I will endeavor to get a plaster cast. We shall then see who is right. Meantime, as to the marks which are now *absent*, Prof. B. has not said one word about the *scaling away of the surface* (see my p. 170), on account of which I had the stone moved from the open field into the church-porch. Nor has he remarkt that the letters given by me, were given 20 years before by Worsaae and his artist, when everything must have suffered less than 20 or 30 years afterwards.

THE SÖLVESBORG STONE (my p. 193). Of this also I will get a cast. Meantime the letters found out by Prof. B. neither I nor my artist could see when we spent several days at Sölvesborg making our copy, and as little were they visible

to Worsaae and his artist when they made their copy 20 years before. For both our copies agree. In my opinion, Prof. B's copy is all combination and fancy. The stone has no sign of ever having been higher than it is, and the *real letters* are so *very deeply cut*, and the block is so hard and so well preserved, that the small undulations he speaks of (*all* of them shown in my engraving) *cannot possibly* be lettermarks. The runes are carved smaller in each line the higher up they go to suit the shape and condition of the block — as is so often the case —, and the break on the right was there when the runesmith began his work. All this I said before, at my p. 194, and a fresh examination of the stone this summer has only still further strengthened my views.

Et Par Ord om Rabelais's Gargantua.

Af *Vilh. Bjerring*.

I 19de Hefte af Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv har Hr. Cand. theol. Schandorph leveret en Afhandling om en af den franske Litteraturs mærkeligste og originaleste Forfattere, François Rabelais¹⁾. Afhandlingen er livlig skreven og vel skikket til at henlede et større Publikums Opmærksomhed paa et Værk, der vel neppe tæller mange Læsere hos os, men der i Frankrig altid har været høit skattet og ofte benyttet af flere af de anseteste Forfattere. At det tillige har staaet i stor Yndest hos det læsende Publikum i Almindelighed, fremgaaer af det overordentlig store Antal Udgaver, hvorover Brunet (*Manuel du*

¹⁾ Hr. Sch. kalder Rabelais's Fødeby Chinon «en lille Landsby». Dette er en Feiltagelse. Chinon er *chef-lieu* for et Arrondissement og Valgstedet for en Deputeret til *Corps-Législatif*. Byen er bekendt for sin ualmindelig smukke Beliggenhed og er en af de ældste Byer i Frankrig; den omtales allerede i det 5te Aarhundrede som en temmelig anseelig By. Det var her at Carl VII residerede tilligemed Agnès Sorèl, da Jeanne Darc i 1429 første Gang fremstillede sig for Kongen, 54 Aar før Rabelais blev født.

libraire T. IV. 1863) meddeler en Liste, der fylder 30 Spalter. Af alle disse Udgaver er der imidlertid ingen, der med Hensyn til Textens kritiske Behandling og Fortolkning svarer til den nyere Sprogvidenskabs Fordringer, saaledes som disse i den sidste Snees Aar ere blevne hævdede i Frankrig af de fra *École des chartes* udgaaede Sprogforskere. At den af Hr. Sch. omtalte, af Paul Lacroix i 1868 besørgede Udgave ikke gjør nogen Undtagelse fra denne almindelige Dom, har jeg Grund til at formode, skjøndt jeg ikke kjender den. Paul Lacroix (*Bibliophile Jacob*) skriver nemlig overordentlig mange Bøger, deriblandt ogsaa philologiske; men om end disse sidste for en Deel Aar tilbage kunde nyde en vis Anseelse, er den Tid nu forbi, da de kunde ansees for fyldestgjørende. Et staaende Exempel paa hans Upaalidelighed vil man finde i hans i litterair Henseende aldeles uanstændige Udgave af *Maistre Pierre Pathelin* (1859), en Udgave, der maa betegnes som et aabenbart Tilbageskridt ligeover for den af Génin i 1854 besørgede, hvilke Mangler denne sidste end iøvrigt maatte have i enkelte Punkter. Paul Lacroix synes overhovedet ikke at have havt andet Öiemed med sin Udgave end at overøse den tre Aar iforveien afdøde Génin med Grovheder. Hvor blind hans Iver i denne Henseende har været, sees iblandt Andet deraf, at han for at modsige Génin udførlig udvikler, at *Pathelin* maa være forfattet mellem 1467 og 1470 af Pierre Blanchet, skjøndt han selv siger om denne, at han er født 1459 og altsaa kun har været mellem 8 og 11 Aar gammel, da han skulde have forfattet det omtalte Stykke.

I Betragtning af den ovenfor omtalte Beskaffenhed af de tidligere Udgaver, er det for Ynderne af Rabelais meget glædeligt, at der i den allersidste Tid samtidig er paabegyndt tre forskellige Udgaver af hans Værker, alle tre besørgede af Mænd, der ere en saadan Opgave fuldkommen voxne. Den ene af disse Udgaver besørgeres af Pierre Jannet, den bekjendte Udgiver af *Bibliothèque elzévirienne*, af *Ancien théâtre français* o. s. v.; dette er den billigste af de tre Udgaver og tillige den videst fremskredne; af de 6 Bind à 2 fr., hvoraf den skal bestaae, ere de 5 første Bind udkomne i 1867—68, indeholdende hele Texten; det 6te Bind skal indeholde Glossar, Commentarer o. s. v. En anden Udgave skyldes Marty Laveaux, Secreter ved *École des chartes*; den skal udgjøre 5 Bind à 10 fr.; 1ste Binds 1ste Afdeling udkom 1868. Den tredie Udgave besørgeres af Anatole de Montaiglon, der har afløst den i Begyndelsen af

1868 i en Alder af ikke fuldt 53 Aar afdöde Vallet de Viriville som Professor ved *École des chartes*; denne Udgave skal bestaae af 3 Bind à 20 fr.; 1ste Deel udkom ifjor. Alle disse paabegyndte Udgaver omtales meget fordeelagtig i en Anmeldelse i *Revue critique* for 6te Marts 1869 af Gaston Paris, der betegner dem som et betydeligt Fremskridt i Forhold til de tidligere; kun beklager han, at de alle tre have lagt den sidste af Rabelais selv gennemsete Udgave til Grund, (naturligviis med Angivelse af alle Varianter fra tidligere Udgaver), medens han gjerne havde seet, at een af dem havde gjengivet den ældste Text, der paa mange Steder er langt dristigere, navnlig ligeover for Geistligheden, end den sidste godt kunde være det, efter at Rabelais selv var bleven Sognepræst. Da Gaston Paris i denne Anmeldelse aldeles ikke berører den af P. Lacroix Aaret iforveien besörgede Udgave, der netop gjengiver den ældste Text, synes denne Forbigaaelse at bestyrke den ovenfor udtalte Formodning om denne Udgaves ringe Værd.

Efter disse indledende Bemærkninger skal jeg vende mig til det, som jeg nærmest ønsker at henlede Opmærksomheden paa, nemlig det omtvistede Spørgsmaal om Oprindelsen til Rabelais's *Gargantua*, et Spørgsmaal der er blevet reist af H. Gaidoz i et af ham i 1868 udgivet lille Skrift: *Gargantua. Essai de mythologie celtique*. Dette Skrift er blevet anmeldt af d'Arbois de Jubainville i November-December Heftet af *Bibliothèque de l'École des chartes* og senere af Gaston Paris i *Revue critique* for 22de Mai 1869. Det er det væsentlige Indhold af disse Undersøgelser, som jeg skal tillade mig at benytte i de nedenstaaende Bemærkninger.

Man forestiller sig i Almindelighed, at Gargantua ene skyldes Rabelais's egen Fantasi, idet man antager, at den ældste Udgave, der haves af dette Værk (1535), er en af Rabelais selv foretagen fuldstændig Omarbejdelse af en af ham tidligere forfattet og 1532 i Lyon udgiven Bog: *Les grandes et inestimables croniques du grand et enorme geant Gargantua*, der senere mange Gange med større eller mindre Moderniseringer af Sproget er gjenoptrykt i den under Navnet *Bibliothèque bleue* bekjendte Samling Folkebøger. Denne Mening deles blandt Andre ogsaa af Brunet i hans *Manuel du libraire*, og Hr. Sch. har saaledes havt tilstrækkelig Grund til (Side 249 i Tidsskriftet) at gaae ud herfra. Gaidoz fraskriver dog Rabelais enhver Andeel i ovenanførte *Chroniques gargantuines*, hvori han seer en ukunstlet Frem-

stilling af de om Gargantua paa forskjellige Steder udbredte Folkesagn. At Rabelais ikke kan være Forfatteren finder han bestyrket derved, at Gargantuas Historie allerede i 1526 omtales som en af den Tids yndede Folkebøger, nemlig i den af Charles Bourdigné, halvt i Prosa halvt paa Vers, forfattede *Legende ioyeuse maistre Pierre Faifeu contenant plusieurs singularitez et veritez*. En Oversigt over de forskjellige Sagn og Legender om Gargantua, der endnu paa flere Steder i Frankrig leve i Folkets Mund, er af den ansete, for omtrent et Aar siden som Professor ved *Écoles des chartes* afdøde Félix Bourquelot leveret i 17de Bind af *Mémoires de la société des antiquaires de France*, og Gaidoz vil endog føre disse Sagn tilbage til en keltisk Oprindelse.

Man kan næsten sige, at der i vore Dage hører et vist Mod til i Frankrig at tale om keltisk Oprindelse. Ved de store Udskielser, hvori *Académie celtique* — der blandt sine Medlemmer ogsaa talte danske Lærde, saasom L. Engelstoft og G. J. Thorkelin¹⁾ — i Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde sig skyldigt, bleve i Frankrig de keltiske Studier bragte i fuldstændigt Vanrygte. Herfra formaaede ikke Adolphe Pictet's i 1837 udkomne grundige Værk *De l'affinité des langues celtiques avec le Sanscrit* at hæve dem, skjøndt hans Arbejde blev priisbelønnet af *Académie des inscriptions et belles-lettres*. Endnu mindre formaaede W-F. Edwards's i 1844 udgivne og ligeledes kronede Priisskrift *Recherches sur les langues celtiques* at vække nogen Interesse for de keltiske Studier. Vel har Hersart de La Villemarqué i en Række af Aar ufortrødent arbejdet paa at udbrede Kundskab til bretonsk Sprog og Litteratur; men da han i denne Retning har viist samme Eensidighed som Fauriel viste med Hensyn til Provençalsk, have hans Bestræbelser ikke havt synderligt Held. Af de fra *École des chartes* udgaaede Lærde har d'Arbois de Jubainville særlig lagt sig efter Keltisk; men det er især en af de yngste og dygtigste af disse Lærde, den ovenfor nævnte H. Gaidoz, som med Iver har kastet sig over disse Studier; for at udbrede dem agter han at udgive en *Revue celtique*, hvis han kan samle 200 Subscribenter. (Allerede denne Tvivl synes ret betegnende).

¹⁾ Jfr. Medlemslisten i 1ste Bind af *Mémoires de l'Académie celtique*, hvor der ogsaa findes et noget mystisk Navn paa et andet dansk Medlem *Monsieur Nyemao*. Mon det ikke skulde være R. Nyerup?

I det ovenfor nævnte lille Skrift anfører nu Gaidoz de Grunde, hvorpaa han støtter sin Paastand om, at Sagnet om Gargantua oprindeligt er keltisk. Idet han henviser til det store Antal Stedligheder, Steensætninger, Høie o. s. v., hvortil Gargantuas Navn er knyttet, søger han at godtgjøre, at Sagnet om ham ligesaa vel fandtes i England som i Frankrig. Han henfører Navnet til de kymriske Sagn i Wales og anseer Gargantua for at være identisk med den «Gargant», der forekommer i disse Sagn og af Geoffroi af Monmouth, som i det 12te Aarhundrede optegnede disse Sagn, omtales under Navnet *Gurguntius filius Beleni*. Om denne Gurguntius beretter Geoffroi af Monmouth, at han var den anden af de mythiske Konger i Storbritannien og havde foræret det endnu ubeboede Irland til Anføreren for den første Koloni, som nedsatte sig paa denne Ö. Navnet Gargant betragter Gaidoz som Nutids Tillægsform af *garg*, den intensive Form af den galliske Rod *gar* = sluge, fortære. Denne Tillægsform er da først bleven brugt som Tillægsform til en keltisk Guddom, nemlig den galliske Herkules, med Hensyn til at det var til ham, at de store Menneskeoffre bragtes, som Gallerne brændte i kæmpemæssige, af ~~Vidter~~ flettede Menneskefigurer. Af Herkules's Tilnavn havde der senere uddannet sig en særegen mythisk Person (Gargantua), og saavel denne som den galliske Herkules skulde oprindeligt tilhøre en Sol-Mythe.

D'Arbois de Jubainville gjør ingen Indvendinger mod Gaidoz's Fremstilling; Gaston Paris finder denne «sindrige og lærde Theori» at være tiltalende og endog sandsynlig, men har dog endeel Tvivl ved flere Punkter. Han er enig med Gaidoz i, at Gargantua er ældre end Rabelais, og at denne ingen Andeel har i *Chroniques gargantuines*, som han endog antager for ældre end Charles Bourdigné. Han formoder nemlig, at der af *Chroniques* har været en tidligere Udgave end den vi nu have fra 1532, og at det er til denne ældre Udgave at Bourdigné sigter. Paa denne Formodning bygger han en anden Formodning, nemlig at Navnet Gargantua først gennem *Chroniques gargantuines* har udbredt sig blandt Folket og af dette derefter er blevet overført paa de Stedligheder, som nu i forskellige Provindser bære dette Navn, medens de tidligere blot skulde have været tilskrevne en eller anden Kæmpe, saaledes som noget Saadant er Tilfældet paa flere andre Steder. Han udhæver derhos, at folkelige Sagn om saadanne Kæmper, hvis Navn knytter

sig til visse Stedligheder, findes i alle Lande. Fremdeles anseer han det ikke for afgjort, at Gargantua er identisk med Gurguntius, der ingensteds er fremstillet som en Kæmpe, og hvis Navn ikke er knyttet til nogen Stedlighed i England. Endelig ytrer han Tvivl om, at et Tilnavn for en keltisk Guddom skulde have holdt sig saa længe med sin mythiske Betydning. Disse Indvendinger ere ganske vist ikke uden Vægt, skjøndt de ikke kunne ansees for afgjørende, hvilket Gaston Paris ogsaa anerkjender. I det Hele yder han det lille Skrift en varm Anerkjendelse, hvilket for hans Vedkommende ikke er almindeligt med Hensyn til hvad der udkommer i Frankrig. I ethvert Tilfælde kan der ikke være Tvivl om, at Gaidoz vil søge at besvare hans Indvendinger, og Sagen vil da blive yderligere oplyst.

Det er almindeligt med Hensyn til Rabelais at udhæve hans *esprit gaulois*; det vilde nu være ret interessant, hvis det skulde vise sig, at hans Gargantua ogsaa er *gaulois* i dette Ords egentlige Betydning.

I Novbr. 1869.

Anmeldelse.

Samling af Sveriges gamla lagar. 12 Bind i 4, 1827 — 69.

Et værk, betydningsfuldt som få i den svenske og nordiske bogverden, er nylig fuldendt. Det er den i overskriften nævnte kritiske udgave af de gamle svenske landskabslove, købstedlove og landslove m. m., et storslået og dygtigt arbejde, der i alt væsentligt skyldes en mands id og flid; og i virkeligheden er det en stor misforståelse og en fuldstændig misregning, at sådanne omfangsrige, helstøbte videnskabelige foretagender skulde snarest fremmes eller heldigst udføres ved fleres forenede, lige-stillede virksomhed, eller som literært selskabsanliggende; medens det netop her, som på de rent praktiske områder, gælder om at finde den rette enkeltmand, udstyret med det nødvendige fond af indre forudsætninger, og så at stille de fornødne ydre midler til hans rådighed. Af de to første bind, d. e. de tre Gøtalagar, var H. S. Collin (f. 1791 † 1834) medudgiver; og i en følgende tid har F. Humbla i næsten 7 år gået den efterlevende udgiver tilhånde (se slutningen af fortalen til 7de bind);

men i det hele og i det store er det denne, **Karl Johan Schlyter**, der som utrættelig samler og skønsom udgiver har grundlagt og fuldbyrdet en idræt, der skænker hans navn gyldigt krav på en sildig eftertids taknemmelige ihukommelse. Ifølge Svenskt biografiskt leksikon, — et ved indhold og form vigtigt og tiltrækkende bogligt hjælpemiddel, til hvilket vi Danske savner et jævnbrydigt sidestykke, — hører han til en oprindelig tysk slægt, der over Danmark har forplantet sig til Sverrig. En Joakim Slüter udmærkede sig på kirkeforbedringens tid som nidkær tilhænger af Martin Luther. Siden var en Severin Slüter fra Hamborg i nogen tid hosprædikant i København hos Fredrik den 3dies dronning, og blev gift med en præstedatter fra Relsingør. Endnu senere finder vi slægten i og omkring Karlskrona, i hvilken by lovmandens fader var «kamererare ved amiralitetet». K. J. Schlyter fødtes den 29de Januar 1795 og fik 1807 «akademisk borgerret» i Lund, hvor hans svoger, biskop Fakse († 1845) tog sig af ham. Ved selvstudium indhentede Schlyter hvad der, ifølge hans eget udsagn, var forsømt i drengaalderen; efter en rejse til Tyskland, og efter adskillige skæbner og vanskæbner (om hvilke han selv, ikke uden bitterhed, har udtalt sig) på den slibrige embedsbane, samt efter forskellige omflytninger mellem Lund, Stockholm og Upsala opnåede han tilsidst en post som professor i lovhistorie. 1844 blev han medlem af den såkaldte «lagberedningen» og 1845 af «den nya lagberedningen», hvilke udvalgs hverv det var at gennemgå og omarbejde den borgerlige lovgivnings forskellige dele, noget, man havde arbejdet på lige siden 1810 og vedblev at arbejde på lige til ned mod den nyeste tid. For længe siden er Schlyter dog bleven fri for offentlige sysler og fritagen for sine embedsforretninger, og han har således udelukkende kunnet hellige sig løsningen af sin egenlige livsopgave: de gamle svenske loves udgivelse i uforvansket skikkelse og med tilgift af hvad der kunde lette deres forståelse og klare deres indbyrdes forhold. Allerede 1819 ses han at have udgivet (på Latin) et «forsøg til at oplyse den skandinaviske rets-historie»; og 1820 advarede han, med hensyn til en tanke, man dengang mentes at omgås med, i et foredrag indtrængende imod at lægge udgivelsen af de gamle love i hænderne på umodne kræfter. Kort efter overraskedes han ved, at arbejdet, til hvis fremme der fra 1822 ydedes understøttelse af statskassen, overdroges ham selv (og Collin); et udfald, han tilskriver J. G. Richert, daværende

«første ekspeditions-sekretære i konungens kancelli». Fra nu af fortsattes arbejdet så godt som uafbrudt: 5 år efter udkom det første bind, og efter en rundelig menneskealders forløb udkom det sidste.

Lad os kaste et blik på planen for og på indholdet af dette arbejde, om hvis udstrækning og møjefuldhed man får en tilnærmelsesvis forestilling ved at høre, at dertil er gennemgåede og benyttede omtrent 750 håndskrifter (derunder medregnede enkelte udgaver med håndskrift-karakter), af hvilke de fleste findes i Sverrig, mange i Danmark, nogle endog udenfor Norden. Af skriften i de 59 bedste eller bedre håndskrifter gives, rigtig nok for største delen meget korte, efterstik (faksimiler).

I ethvert bind gives først en omstændelig beskrivelse og en omhyggelig vurdering af vedkommende håndskrifter; dernæst oplysninger om selve lovens alder, kilder m. m.; en bedømmelse af de ældre trykte udgaver, forsåvidt sådanne haves, og en redegørelse for den fremgangsmåde, som Schlyter selv har brugt ved tekstens udgivelse. Naturligvis er hoved-grundsætningerne helt igennem de samme: aftrykt er det håndskrift, (eller de håndskrifter, når teksten foreligger i flere selvstændige bearbejdelser), der af udgiveren holdes for ældst (og bedst), og kun hvor meningen er kendelig forstyrret, er denne søgt genfundet ved hjælp af de andre håndskrifter, hvoraf iøvrigt under teksten meddeles en rig samling ændringer (varianter), og undertiden, hvor indholdet gør det fornødent, som tillæg enkelte større stykker. Tilsidst gives en ordfortegnelse, med oversættelse fra Oldsvensk (stundum gammel Tysk eller barbarisk Latin) til Nysvensk og Latin, det sidste naturligvis af hensyn til udenlandske lærd¹⁾; samt lister over de forekommende personnavne og stednavne. Kun når grundtekstens sprog antoges for særdeles vanskeligt at forstå (hvilket er tilfælde med det Gullandske i 7de og det Plattyske i 8de bind), gives desuden fuldstændige, jævnløbende oversættelser af denne på Nysvensk. I de fleste bind findes endelig tillæg og rettelser til enkelte punkter i de foregående.

Den ældste af de svenske **landskabslove** er den ældre Vestgøtalag fra 1ste halvdel af det 13de hundredår, trykt i

¹⁾ Hvis kræfterne slår til, vil Schlyter endnu som 13de bind udgive en samlet ordbog over det svenske (og danske) ordforråd. Se slutningen af fortalen til 12te bind.

1ste bind efter et håndskrift fra kort efter 1281, tilligemed anmærkninger dertil af en vis Lydekin, der levede ved 1300 og også har kendt den yngre Vestgøtalag fra slutningen af det 13de hundredår, trykt i samme bind efter et håndskrift fra omtrent 1345. Samtidige med den yngre Vestgøtalag er Østgøtalagen og Uplandslagen, trykte i 2det og 3die bind efter håndskrifter fra henholdsvis omtrent 1350 og fra år 1300; såvelsom «Gotlandslagen» (Gutalag), hvilken man tidligere har tillagt en højere alder, bl. a. fordi dens sprog har et særegt præg af ælde; men dette betyder kun, som en sammenstilling af de nuværende sprogarter tilfulde har vist, at jo længere man i Danmark-Sverrig kommer mod øst, des mere oldtidsagtigt er sproget. Den er tilligemed den såkaldte Gutasaga, en kort fabelagtig Gullandshistorie (forfattet efter Birger Magnussons fordrivelse 1318), trykt i 7de bind efter et håndskrift fra omtrent 1350, der er det ældste bevarede, hvorvel teksten deri er yngre end den, som har ligget til grund for det andet håndskrift, der er afskrevet af en provst Bielefeldt 1587 efter en forskrift fra 1470, og gemmes i Arne Magnussons samling (nr 54 blandt kvarterne) på vort universitets-bibliothek. En følge af, at både Tyskere og Danskere have huset og hersket på Gulland, er det, at man af loven fik både en tysk oversættelse (også af historien), trykt efter et håndskrift fra 1401, og en dansk, trykt efter håndskriftet nr 55 i 4 fra omtrent 1550 i Arne Magn. samling. Hvorvel to forordninger af kong Hans og Kristian d. 3die viser, at de danske konger stræbte at tillempe Gullandsloven efter den Skånske lov, holdt den gamle Gutalag sig i det hele ved magt indtil omtr. 1645, da øen efter genafståelsen gik ind under den da gældende svenske lovgivning. Fra begyndelsen af det 14de hundredår er Sødermannalagen, i det mindste således som den nu foreligger og er trykt i 4de bind efter et håndskrift fra omtr. 1330. Uplandslagen og måske en ældre, nu forsvunden, Sødermannalag er nyttede ved udarbejdelsen, kort efter 1318, af den ældre Vestmannalag (i 5te bind efter et hskr. fra omtr. 1350), der tidligere har været udgiven som «Dalelagen»; men Dalarne var kun en del af Vestmanlands lagsaga (domkreds). Endelig er den yngre Vestmannalag (i samme bind efter et hskr. fra 1ste halvdel af 14de hundredår) given för 1347; og Helsingalagen (i 6te bind) efter 1320. Af denne haves nu kun et håndskrift

(fra omtr. 1350), «til grammatik synnerligen vanvårdadt» siger Rydqvist.

Sverrig havde ikke, som de andre nordiske lande, i den katholske tid særskilte **kirkelove**; disse fremtræder kun som dele af landskabslovene. Men af Smålandslagen¹⁾ er kun bevaret Kristnubalken (i 6te bind af et håndskrift fra sidste halvdel af 14de hundredår) fra omtrent 1300, til hvilken er nyttet Uplandslagen, hvis kirkebalk efterhånden, fra det 15de hundredår af, fortrængte de særlige provinsloves og derfor er indført i mange håndskrifter af de to nedenfor omtalte landslove, der selv mangler en sådan. Efter Lutherdommens indførelse undergik den kirkelige lovgivning naturligvis en omdannelse.

Af **købstedlove** haves den såkaldte «Bjærkøret» (i 6te bind), der menes i slutningen af det 13de hundredår at være fremkaldt ved Uplandslagen, og oprindelig at have været bestemt for Stockholm, hvorfra den med den yngre Vestgotalag (i hvis hovedhåndskrift den findes) overførtes til Lødøse. Forresten havde vel købstederne, som det fremgår af diplomer og af flere steder i Vestmannalagen, deres egne jurisdiktioner; men i stedet for egentlige lovbøger kun privilegier og vedtegninger i såkaldte «tænkebøger»²⁾. Først imellem 1350 og 1357 udstedtes Magnus Erikssons stadslag (i 11te bind efter et håndskr. fra slutn. af 14de hundredår), ved hvis affattelse igen nærmest er tænkt på Stockholm. I andre egenlig svenske stæder indførtes den lidt efter lidt, som det synes efter deres eget fri valg; også flere finske stæder fik snart kongelig tilladelse til at antage den (i begyndelsen af det 17de hundredår oversattes både den og Kristoffers landslag på Finsk). Mærkelig er den 1471, efter Brunkebjergslaget, i loven foretagne forandring, hvorved det forbødes at sætte Tyskere i byrådet.

Blandt Stadslagens kilder er den ældste af «**landslovene**» Magnus Erikssons stadslag, der i løbet af 3 år var udarbejdet af de 3 lagmænd i Tiohærad, Vestergötland og Värmeland,

¹⁾ Bure († 1652) har efter Klemming kendt håndskrifter både af denne og af den nu ligeledes tabte Värmelandslag.

²⁾ Rigtigheden af denne opfattelse er stærkt rokket ved en afhandling af Klemming i *Kngl. vitterhets, historie ok antikvitets akademien handlingsar 25de del 1867 s 264 - 86*, hvor det i det mindste er godtgjort, at også Søderköping havde sin egen, fra Østgotalagen udgåede, bylov, af hvilken en del brudstykker er bevarede i håndskrevne ordbogsarbejder af Bure.

og dernæst 1347 af kongen fremlagdes til antagelse på en herredag i Ørebro. Indsigelse rejstes imidlertid imod den af 5 kanniker, uden tvivl på grund af dens bestemmelser om sjælegaver og testamenter; hvorfor denne landslov næppe nogensinde fik kongelig stadfæstelse. Ikke desmindre kom den snart i brug — først i Upland og Østergötland, efter hvis ældre love den især var udarbejdet, i Vestergötland mod hundredårets slutning — og fortrængte således de særlige landskabslove. Loven har ikke været udgiven før i Schlyters 10de bind, hvor den er trykt efter et håndskrift fra omt. 1350 i Arne Magn. samling (nr 51 i 4). Den stod i kraft til 1442, da den afløstes af Kristoffers landslag, der er trykt i 12te bind efter et samtidigt håndskrift i vort kongelige bibliotek (nr 1209 i fol. i den gamle kngl. samling). Den store mængde afskrifter, — man har endnu omtrent 160 håndskrifter, foruden omtrent 90 af Magnus Erikssons landslag, — måtte give anledning til forvirring¹⁾, der tilsidst affødte ønsket om lovens gennemsyn og trykning, hvorom man talte og forhandlede lige fra 1566 af; men ikke før 1608 fik man en trykt udgave af landsloven, ligesom 1618 af stadsloven; og først 1736 indførtes for bægge en fælles ny rigslov.

En egen plads i Schlyters samling indtager det 8de og 9de bind, forsåvidt deres indhold dels vidner om en overmægtig tysk indflydelse, dels falder udenfor det daværende Sverrigs grænser. Det 8de bind indeholder Visby stadslag og Visby sjøræt. Stadslagen er trykt efter selve grundskriftet (originalen) fra omtrent 1350, der er på Plattysk; og betegnende er det, at den af Magnus Eriksson, efter fortalen til lovtæksten, påbudne svenske afskrift aldrig synes at være tagen. Sørätten (der er aldeles forskellig fra den, som findes i Visby stadslag) er ligeledes på Plattysk, og har sin egen evropæiske historie. Kun til et eneste kapittel har kilden ikke kunnet påvises. Resten falder i 3 bestanddele: en lybsk, en flamsk og en amsterdamsk. Den første har allerede sit tilsvarende i Lybæks lovgivning fra det 14de hundredår; den anden skriver sig fra byen Damme (mellem Brygge og Sluis). I det 14de hundredår fik man nemlig flamske oversættelser af den søræt, der — senest i det 12te eller 13de

¹⁾ En misforståelse er det, når man, endogså i domme fra 16de hundredår, har talt om «medlaste lagen» eller «medallag», og tænkt sig denne som en tredje opskrift (redaktion) af landslagen; den falder i virkeligheden sammen med Magnus Erikssons landslag.

hundredår — havde dannet sig på Oleron, en lille ø ved Rochelle, og som derfra også forplantede sig til England og Spanien. Endelig er den amsterdamske bestanddel opstået efter 1400. Den visbyske søret (tidligere kaldet «gotlansch waterrecht») er altså intet andet end en vedtægt fra det 15de hundredår af fremmede købmænd og skippere i (Amsterdam og) Visby. Schlyter har aftrykt den efter det samme håndskrift (nr 3123 i 4 i vor gamle kgl. samling), der ligger til grund for Gemens udgave 1505 (optrykt i Danske magasin 5te bind 1751), der blev forløber for en stor mængde udgaver i forskellige sprog.

Umiddelbarest vedrøres Danmark af 9de bind eller «Skånelagen», der var gældende ret i vore fordums provinser hinsides Øresund lige til 1683. Forholdet mellem den danske tekst og Anders Sunesöns latinske sætter Schlyter således, at de bægge hidrører fra begyndelsen af det 13de hundredår (mellem 1203 og 1215), den danske nogle få år før den latinske, men er uafhængige af hinanden, uden for så vidt de tildels har haft en fælles kilde, ikke så lidt ældre end 1200 og omtrent samtidig med kirkeretten¹). Ligesom Thorsen meddeler han bægge tekster; men den omstændighed, at han har anset det såkaldte hadorpske håndskrift (i Stokholm) af den danske for noget ældre end rune-håndskriftet (nr 28 i 8 i Arne Magn. samling), hvis alders-fortrin hævdes af Thorsen, har medført det gode, at vi har fået pålidelige udgaver af Skånske lov (og kirkeretten) efter bægge håndskrifter. Om den såkaldte «arvebog» (og «orbodemål»), der findes i Thorsens udgave, godtgør Schlyter, at det ikke er egentlig skånsk, men afskrift af sælandsk ret d. v. s. af Valdemars lov, hvis forhold til den skånske lov med det samme oplyses. Hvis man går ud fra Thorsens og Schlyters alders-bestemmelser, tør man dog ikke med den sidste opfatte flere håndskrifers betegnelse af Valdemars lov som «den rette Sjælandsfare lov» som modsætning til arvebogen; en sådan ubestemt benævnelse forudsætter heller ikke med nødvendighed nogen sådan bestemt modsætning²). Ved nøje eftersyn af arvebogens håndskrift (det såk. Rantzovske, i vort universitets-bibliothek) fandt Schlyter, at

¹) Om kirkeretten jf. nu A. D. Jörgensen i Ny kirkehistoriske samlinger V, 1—22.

²) I glossaret under *ganguarf* synes Schlyter at have oversat Valdemars lov 1, 1 § 8 = arvebogen 14.

det årfæstier sig selv til 1430 ¹⁾, hvorved al tvivl om dets sprogform er bleven hævet: det er yngre skånsk sprogart.

Foruden en halv snes skånske forordninger m. m. (fra 1200 til henimod 1500), har Schlyter endnu, efter et håndskrift i den ledreborgske samling aftrykt den såkaldte Bjærkeret, der menes at stamme fra slutningen af det 13de hundredår, de nordiske byloves fødselsperiode, og fra første færd at have gældt for Lund, hvorfra den siden udbredte sig til andre skånske (og bornholmske) stæder.

Idet Schlyter gennemgik en så stor mængde håndskrifter, der ikke alle er udelukkende af retshistorisk indhold, måtte det let hælde, at han stødte på et og andet, der havde interesse i andre henseender, og som han lejlighedsvis har fremdraget. Et tilfælde af dette slags, hvorved en gammel fejltagelse oprykkes med røde, vil jeg her gøre opmærksom på for, om muligt, at afskære dens yderligere forgrening. Af den lægebog, der henføres til Harpestræng, findes et særegt lille brudstykke aftrykt, ikke meget omhyggelig, i Ny danske magasin 1ste bind (1794). Foruden nogle, tildels løjerlige, ordforklaringer har udgiveren [Sandvig ²⁾] medgivet en indledning, hvori det bl. a. hedder: «dette stykke findes ikke i de håndskrifter, som er i Danmark, såvidt os er bekendt. — — — Salig etatsråd Langebek har på sin udenlandske rejse afskrevet den kopi, hvorefter det her er givet». Også om sproget fablede udgiveren en del. N. M. Petersen så imidlertid rigtig, at det var gammel Svensk; men når sprogformen, på grund af den håndskriftet tillagte alder (jf. Molbechs udgave af Harpestr. fort. s. 7, og endnu rektor Lund i dette tidsskrifts 7de bind s. 252), henføres til slutningen af 13de hundredår, så har dette allerede vakt tvivl hos den skarpsynede Rydqvist (Sv. spr. lagar 1, 503), som ytrer, at det var muligt, *hvis ikke* enkelte yngre former fandtes deri (f. e. «i husena» for «i huseno»). Endelig er alt bragt på det rene ved Schlyter (11te bind 1865 s. XVIII anm. 4), der fandt brudstykket i det Arne-Magnæanske håndskrift nr 45 i 4 (blad 96—98), som desuden bl. a. indeholder Magn. Erikssons

¹⁾ Thorsen havde skønnet, at håndskr. ikke kunde være syndérlig ældre, se fort. til Eriks lov s. 5 og især til Skånske lov s. 24. Uafhængig af Schlyter havde Plesner læst årstallet, se Årsberetn. fra d. kongl. gehejmearchiv 2det bind s. 3 anm. 1.

²⁾ Nyerup Udsigt over vort fædrelands litteratur i middelalderen s. 331.

stadslag og er *fra sidste halvdel af det 15de hundreår*¹⁾. Håndskriftet har altså været her i landet på Langebeks tid; måske har han, som Schlyter formoder, betegnet det som svensk, fordi det består af lutter svenske sager. Og det harpestrængske stykke foreligger kun i sen afskrift (deraf de enkelte yngre sprogformer) af en gammel forskrift (deraf det i det hele ældre sprogpræg).

Hvilket væsenligt fremskridt i nordiske lovhåndskrifers og lovtæksters kritiske behandling Schlyters værk er udtryk for, vil man skønne f. e. ved sammenligning med Kolderup-Rosenvinges «Samling af gamle danske love». Ti både er dennes vurdering af håndskrifterne usikker og holdningsløs, og hans udvalg af ændringer altfor tilfældigt til ikke at være yderst utilfredsstillende, så lidt som man ubetinget tør stole på hans læsningers pålidelighed; vilde det end være højst ubilligt at miskende hans fortjenester af dansk retshistorie. Heller ikke Schlyter er oprindelig sprogmand; hans livsvarige syssel med didhørende arbejder, og hans grundige juridiske fordømmelse har imidlertid gjort, at han er så hjemme som få eller ingen i lovsprogets ordforråd og bedre end de allerfleste istand til at gennemskue de tekniske ordforbindelsers sande betydning. Derimod har han kun liden sans for de lydlige og grammatiske formers værd og vægt i og for sig (se hans egne ytringer navnlig i 11te bind s. C ff.); og ikke uden grund har man anket over den noget vilkårlige måde, hvorpå han har valgt sine ændringer af rune-håndskriftet til Skånske lov. Hvad der mest må lægges Schlyter til last, er imidlertid hans ufordragelighed overfor enhver anden fremgangsmåde end hans egen, og mod kritikken, såsnart den har vendt sig mod ham selv; og det ikke alene overfor N. M. Petersen, hvis udgave af Jyske lov unægtelig er alt andet end fuldbåren og lydeløs, idet den er kommen en god stund for tidlig til verden — medens hovedforsvaret for selve den idealiserende udgivelses side-berettigelse ligger i den også af Schlyter indrømmede kendsgerning, at ikke engang de ældste eller bedste håndskrifter tør betragtes som fejlfri —; men også mod Sæve, der åbenbar, trods Schlyters bidske indsigelser (i 10de bind s. XCIII ff.), står med palmer i hænderne i striden om for-

¹⁾ Håndskriften er den samme som den i stadslagen fra blad 42 a øverst, hvilken efter Schlyter er samtidig med den i den foregående del af stadslagen.

ståelsen af forskellige punkter i Gotalagen. I den henseende har Schlyter ikke holdt sig fri for forfatterernes sædvanlige skødesynd: at opfatte selv den mest velvillige eller den bedst grundede udsættelse som en halv personlig krænkelse; — og dog er en alvorlig, alene på sagen henvendt, over alskens døgnhensyn hævet kritik en af de alleruundværligste betingelser, og ikke mindst under små, sammensnævrede forhold som de nordiske, ikke alene for trivelsen, men også for tilegnelsen, af en videnskabelig litteratur; er det end muligt, at en sådan kritik først da ret savnes, når det så omtrent er lykkedes at tage livet af den, således som tilfældet for tiden er i det mindste i Danmark.

Men, hvorom alting er, intet kan formindske fortjenstfuldheden af et arbejde, der har åbnet en guldgrube også for danske sprogmand, og med hvilket det er pligt også for vore retshistorikere, og for granskerne af middelalderens indre samfundsforhold overhovedet, at gøre sig bekendte og fortrolige. Det hører til de værker, som, når de er godt gjorte, kun gøres denne ene gang efter samme plan. Og Schlyters store lovudgave er, trods enkelte brister og uundgåelige småbræk, der med tiden vil blive mere synlige, et vellykket arbejde af en fast støbning, udført af en mand, der har vidst at beherske sit rigt flydende stof. Det er på en gang en næsten udtømmende materialsamling og et afrundet hele, — en hæder også for det land og det folk, i hvis skød og under hvis udviklingskampe malmet har dannet sig, og for den regering, der har fremhjulpet dets udgravning og bearbejdelse.

F. Dyrland.

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

**Pædagogisk tidskrift, utgifven af L. A. A. Aulin († 16. Sept. 1869).
Femte årgången. 1869. Stockholm. 381 S. i 8 Hefter. 8.**

Första afdelningen. Afhandlingar. Pædagogiska anteckningar under ett besök i Paris sommaren 1867 (6. skolan och verlds-expositionen), af *C. F. Wiberg*. Anteckningar om qvinnans uppfostran och undervisning (efter en tysk tidskrift), II-VI, af *M. Schück*. Några ord om de s. k. öfningsämnen vid elementarläroverken, af *S. Några reflexioner, beträffande elementarundervisningen i matematik, i anledning af den i »Bihang till pædagogisk tidskrift» intagna berättelsen om Rektorsmötet 1868, af E. G. Björling. Skolans hufvudpunkter, af R. Hjärne. Om gymnastik-undervisningen vid elementarläroverken, af X. Om Grekernas Iikbegångelser och grafoffer, af Einar Löfstedt. Om de i de germaniska dialekterna bevarade spåren af de ariska verbernas klasskarakterer, af Z C—n. Uppfostrarens läromod (aftryck ur »Skolvännens», 6te årg. 1869). — Andra afdelningen. Referater och granskningar. Mytologi och religion eller om den grekiska mytologiens ursprung och betydelse af *Max Müller*, svensk bearbetning af *M. Dalajö*, 1868; anm. af *C. F. Wiberg*. *C. L. Anjou, K. W. Kastman* och *Ku. A. Kastman*, bidrag till pedagogik och metodik för folkskolelärare (bihang till Tidskrift för folkskolan, 1868, häft. X—3, anm. af *E. O—s. P. Paulsson*, lärobok i svenska folkskolans historia, anm. af *C. F. Wiberg*. Samtalen på Tusculanum af *M. Tullius Cicero, I*, öfversättning af *J. O. Lindfors*, 1865, anm. af *A. Frigell*. *K. Fr. Thedenius*, bihang till skolherbariet, 3. upplagan, 1868, anm. af *T—t. Th. Norlin*, berättelser ur kristna kyrkans historia, anm. af *M. Johansson*. Några anmärkningar till »Svensk språklära för elementarläroverken af *J. I. Brodén*», 1868, af *K. Sidenblad. A. Alexanderson*, *Septem Æschylea Suethicis versibus expressa et commentario illustrata*, anm. af *M. Dalajö*. *V. E. Schultz*, latinsk elementarbok, 1868, anm. af *C. Björling*. *H. L. Melander*, Lärobok i nyare tidens historia, Helsingfors 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. Fragmenter af riksdagstrycket: förslag rörande skolfrågan, framställda inom andra kammaren vid riksdagen 1869; anm. af *A. Underdånigt betänkande, afgifvet d. 12. aug. 1868 af kommissionen för behandling af åtskilliga till undervisningen i historia och geografi inom elementarläroverken hörande frågor, 1868, anm. af M. Höjer. Anmärkningar med afseende på C. W. Linders afhandling: »Några ord om skolfrågan i Norden», I, af *N. Svensson*. *E. Holmberg*, *Homeros' Ilias*, sång. I—IV, prosaisk öfversättning, anm. af *A. Aulin*. *R. Dietsch*, grunddragen af allmänna historien, I, gamla historien, bearbetad af *M. G. Holmgren*, 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. *N. G. Wennerström*, lärobok i allmänna historien för lägre elementarläroverk. 3. upplagan, 1868, anm. af *C. F. Wiberg*. *K. Kastman* och *Th. Brunius*, *Norges och Danmarks historia för svenska folket och dess ungdom*, anm. af *C. F. Wiberg*. *Bjursten*, svenska språkets och litteraturens historia, anm. af *A. E. Löfstedt*, ordförteckning till de tre första sångerna af *Homeri Odyssee* och *Iliad*, 1868, anm. af *A. Aulin*. Jemförande språkläror (*G. Borgström*, svensk och tysk språklära för elementarläroverkets tre nederste klasser, 2dra upplagan, 1868; *A. Th. Paban*, *grammaire Suédoise comparative et raisonnée*, 1867; *C. Krause*, *deutsche Grammatik für Ausländer*, Rostock 1867), anm. af *M. Schück*. Ungdoms-litteratur (Familje-bibliotek: *M. Huc*, resa i Mongoliet och Tibet; *M. Huc*, resa i Kina; *M. A. Mignet*, franska revolutionens historia från 1789 till år 1814, öfversättning från 8. original-uppl.; *W. H. Prescott*, Mexikos eröfring; *C. A. Gosselman*, resa i Columbia åren 1825 och 1826; *Washington Irving*, *Bracebridge-hall* eller minnen och intryck från en vår på landet i England; *Washington Irving*, en resandes berättelser). Utländsk litteratur (*J. Paroz*, *histoire universelle de la pédagogie*; *Lucian Müller*, *geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden*; *V. Clavel*, de *M. T. Cicerone Græcorum interprete*; *A. Pierron*, *l'Illiade d'Homère, chants I—XII*),**

anm. af *A. Aulin*. *F. Ellenäs*'s latinska språklära med fullständigt omarbetad syntax af *Moritz Seiffert*, öfversatt och bearbetad af *N. Elnberg*, anm. af *Chr. Cavallin*. Titi Livi ab urbe condita libri I—V, med förklarande anmärkningar utgifna af *A. T. Broman*, 2. uppl., öfversedd af *G. R. Rabe*, 1867; *G. R. Rabe*, quæstiones Livianæ, 1867; anm. af *C. V. Linder*. *W. Wägner*, Rom; dess tillkomst, utveckling, verldsvälde, och förfall; (öfversätn.), 1868; anm. af *C. F. Wiberg*. *M. Monier*, Pompeji och dess innevägnare (öfversätn.), 1869, anm. af *C. F. Wiberg*. *C. T. Odhner*, lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia, förra häftet, 1869, anm. af *C. A. Zachrisson*. — Tredje afdelningen. Notiser om svenska och utländska läroverk. Kongl. cirkulär af d. 27. nov. 1868 om terminsafgiftens användning för läroverkens behof. Historiska kommissionens betänkande. Afgangsexamina våren 1868. Ändring i stadgan för rikets allmänna elementarläroverk. Strötanker om folkehäskolesagen, af *F. Bajer*. Kongl. cirkulär angående kvinnas anställning vid elementarläroverk, 12. febr. 1869. Anmälde till afgangsexamen våren 1869. Om gymnasial-lärareprofven i Baden. Ändringar i stadgan för elementarläroverken. Ministeriell förordning angående lärareprof för högre lärareplatser i hertigdömet Nassau, utgifven d. 20. febr. 1863 (ur lekt. *Aulins* efterlemnade papper). Stadga för det kongl. pædagogiska seminariet för lärda skolor i Berlin. — Fjerde afdelningen. Miscella. Förslag till öfverläggningsämnen vid nästa läraremöte (1. Våra enkör och barn; hvad är för dem gjort? hvad kan göras? af *Pater familias*. 2. Ytterligare bidrag till enke- och pupill-frågan, af *Io*. 3. Om val af uppgifter för de svenska skriföfningarna, af *H*. 4. Anmärkningar till enke- och pupill-frågan. 5. Bidrag till enke- och pupill-frågan, af *Pater familias*. 6. Om lärares tjänstgörings-skyldighet, af *G. B-g*. 7. Två frågor rörande betyg, af —s. 8. Lärarebildning, profår och lärareprof, af *B*. 9. Liniernas delning, af *B*.). Stockholms läraresällskap. Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamina våren 1868. Ett gammalt ondt, af *A. G. A.* Göteborgs läraresällskap (öfverläggningsämne: kursläsning och klassläsning, d. 13. mars och 10. apr. 1869). Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamina hösten 1868. Några ord i anledning af senaste förändringen i skolstadgan, I, II, af —l—. Uddrag af optegnelser om Vermsk og Båhuslänsk, af *E. Jessen*. Cyrenaica, af *C. F. Wiberg*. Statistiskt, af *C. F. Wiberg*. Om komparativens konstruktion med ablativ och med *æn*, af *Z. C-n*. Stockholms lärare-sällskap (sammanskriften 16. okt. och 20. nov. 1869), ref. af *E. O-s*. Uppgifter till de skriftliga profven för afgangsexamen våren 1869. — Femte afdelningen. Personal-notiser. — Genmälen: till redaktionen af *Pædagogisk tidskrift* af *C. F. Wiberg*; till redaktionen af *Pædagogisk tidskrift* af *Th. Norlin*; en fråga till critici i *Pædagogisk tidskrift* af *G. B-g*; svar af *A. Aulin*; till redaktionen af *Pædag. tidskr.* af *M. B. Holmgren*; genmäle af *V. E. Schultz*; genmäle till recensenten af *Brodéns svenska grammatik* af *J. F. Brodén*; till redaktionen af *Pædag. tidskr.* af *G. Borgström*; har skolan verkligen ingen brukbar lärobok i fäderneslandets historia? af *Tertius interveniens*; svar på genmäle till recensenten af *Brodéns svenska grammatik* af *K. Sidenblad*; ännu några ord om herr Borgströms språklära af *M. Schück*. Till herrar rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af redaktionen. Korrespondens rörande frågan om programmernas format. — Nytt undervisningsmedel. — Till herrar lärare, af *redakt.* — Till Sveriges lärare, af —n—b—.

Tilläggsblad (pag. 1—8). Till hrr rektorer vid rikets högre elem.-läroverk, af *redakt.* Också en liten P. M., af *A.* Franska undervisningsbudgeten för 1868, af *C. F. Wiberg*. Elementarundervisningen för flickor i Frankrike, af *C. F. Wiberg*. Personal-notiser.

Supplement-häfte (pag. 1—55). Berättelse om gymnastik-undervisningen i riket för läroåret 1866—67, afgifven af kongl. direktionen öfver gymnastiska central-institutet.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Beretning om Almueskolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1861—1863. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1866. 146 S. 4. — Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norges Landdistrikt for Aarene 1864—1866 og i Rigets Kjøbstæder og Ladesteder for Aaret 1867. Udgiven af Departementet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Christiania 1869. CXIX + 89 S. 4. — *Coucheron*, Beretning om Almueskolevæsenets Ordning i Skotlands blandede Sprogdistrikter. (Udgiven efter offentlig Foranstaltning). Kristiania 1866. 56 S. 8. — Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen. Af den ved kgl. Resolution af 14de Febr. 1865 for at tage under Overveielse og afgive Forslag til en forandret Ordning af det høiere Skolevæsen nedsatte Kommission. 1ste Del: Udkast til Love med Begrundelse o. s. v. VI + 502 S. 2den Del: Udsigt over nogle fremmede Landes Undervisningsvæsen, med Bilag. 480 + 208 S. Tredie Del: Udkast til Love om theoretiske Examen og praktiske Prøver for den høiere Almenskoles Lærere. 135 S. 8. Christiania 1867. — *Hertzberg, N.*, Indberetning om nogle Lærerseminarier i fremmede Lande, fra en Reise 1866 og 1867, foretagen med offentlig Understøttelse. (Aftrykt efter Univ.- og Skole-Annaler IX. B. 3. & 4. H.). Christ. 1868. IV + 241 S. 8. — Indbydelsesskrift til den offentlige Examen i Bergens Kathedralskole 1869. (*Lampe, J. F.*, Fortegnelse over de Kandidater, der ere dimmitterede fra Bergens lærde Skole i Tidsrummet fra 1781—1825, med biographiske Oplysninger. *Reehorst*, Nogle statistiske Oplysninger om Skolens Frekvens og de fra samme Dimmitterede i Tidsrummet fra 1858—1868.) Bergen. 93 S. 8. — *Jespersen*, Beretning om Christiania Almueskolevæsen for 1866 til 1868. Udgiven af Byens Skolekommission. Christ. 1869. 131 S. 8. (med to Tavler). — Kongelige Propositioner til Love, Om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse, Om en Examenskommission for den høiere Almenskole, og Om Forandringer i og Tillæg til Universitetsfundatsen. (Storth. Forh. 1868.) 53 S. 4. — Lov om Examen artium, 17. Juni 1869. Christ. 4. — Lov om offentlige Skoler for den høiere Almendannelse, 17. Juni 1869. Christ. 4. — *Lund, C.*, Forsøg til en Lærerinde-Statistik. Paa Foranstaltning af Bestyrelsen for Foreningen til Fremme af kvindelig Haandværksdrift. Christ. 1867. 84 S. 8. — *Nissen, Hartvig*, Skolevæsenets Ordning i Massachusetts. Christ. 1868. 92 S. 8. — *Ottesen, H. W.*, Oversættelse af C. Sallusti Crispi de conjuratione Catilinæ liber. Anhang: Nogle Meddelelser om Skolen i Schweiz ved H. W. Ottesen. (Indbydelsesskrift til den off. Examen 1869 ved Christiania Cathedralskole.) Christ. 1869. 100 S. 8. — Rundskrivelse. Fra den kgl. Norske Regjerings Departement for Kirke- og Undervisningsvæsenet til Samtlige Eforater for de lærde, lærde- og Realskoler samt Mittel- og Realskoler, Christ. 24. Novbr. 1869. — *Thomsen, O.*, Det romerske stats- og privatliv i oldtiden. Til skolebrug. Kbhvn. 1869. Gyldendalske boghandel (F. Hegel). 2 + 82 + 2 sider. 8.